Hungary

A DUALISMUS.

TÖRTÉNETE, KÖZJOGI ÉRTELME
ÉS
NEMZETI TÖREKVÉSEINK.

ÍRTA

BEKSICS GUSZTÁV.

BUDAPEST.

AZ ATHENAEUM R. TÁRSULAT KIADASA.

1892.

Budapest, 1892. Az Athenaeum r. társ. könyvnyomdája.

ELŐSZÓ.

A közvéleményt és a parlamentet minduntalan közjogi kérdések zaklatják. Heves viták folynak a dualismus, névszerint az 1867: XII. t.-czikk tartalma és közjogi értelme felett. E viták kapcsán valóban kérdezni lehetne: igaz-e, hogy az 1867: XII. t.-czikk értelme bizonytalan, s hogy ekkép a nemzet legfőbb jogai tekintetében kétely foroghat fenn?

Igaz-e különösen az, amit közjogi munkákban, sőt már az iskolában kezdenek hirdetni, hogy Magyarország és Ausztria közt reál-unió van, tehát, hogy Magyarország államisága a dualismus által csorbát szenvedett?

Jelen munkám által közre akartam hatni azon közjogi chaosz megtisztitására, mely nem annyira az 1867: XII. t.-czikkben, mint inkább sok értelmezőjének felfogásában van. Nincs fontosabb kérdés a XII. t.-czikk kapcsán, melyet fel nem vetnék s melyre a korrekt feleletet megadni nem igyekezném.

A helyes felelet czéljából azonban nem elég a XII. t.-czikk bármily alapos ismerete, szükség van annak vizsgálatára, miként és mily körülmények közt jött létre e törvényczikk? Sőt szükség van a magyar alkotmánytörténet és közjog összes forrásainak ismerésére, s különösen a már csak kevesek által lapozgatott Corpus Juris beható tanulmányozására.

Az 1867: XII. t.-czikk csak úgy értelmezhető helyesen, ha behatóan megvizsgáljuk, miben állt Magyarország államisága a pragmatika sanctió előtt s után, 1848-ban, s miben áll 1867 óta?

*

Ezen előzetes kérdésekre szintén részletes, s nem egy szempontból egészen új választ talál az olvasó munkámban. Különösen az 1848 közjogát akartam és kellett kifejtenem, mert ezzel közjogászaink eddig csak keveset, vagy egyátalán nem foglalkoztak. Ép ez az oka, hogy a 48-diki közjogot két fejezetben is, a IV-ben és XII-dikben behatóan tárgyalom.

De leginkább szükség volt azon alap feltalálására, melyen a magyar állam közjoga biztosan felépíthető és souverainitása minden kétségen felül helyezhető. *Ez alapot véltem megtalálni a magyar király és a nemzet jogviszonyában,* mely iránt a legtévesebb felfogás uralkodott és uralkodik, sőt melyet még a 48-diki törvényhozás is félreismert, fentartott jogokat tulajdonítva a királynak, bár azokat miniszteri felelősség alá helyezte.

E jogviszonyt az első fejezet tárgyalja; annak szemlélhetővé tétele, mint állandó törekvés, átvonul egész munkámon.

Különösen a XIX fejezet végén alkalmazom e jogviszony természetes fejleményeit az egyház és államra, s az úgynevezett apostoli királyi jogokra is.

És amennyiben könyvem a dualismussal kapcsolatban, a nemzeti problemákat is tárgyalja, egy fejezetben szükségkép foglalkozom a nemzeti politikával; több fejezetben pedig érintek aktuális kérdéseket.

De munkám még e részében sem pártirat, vagy röpirat, mert egészen tárgyilagosan, a pártokról és pártviszonyokról egyátalán nem szólva, fejtegeti a nemzeti feladatokat, melyeket a dualismus alapján meg lehet és meg kell oldanunk.

A napi kérdésekkel kapcsolatos egyes részleteket már közöltem ugyan a hirlapokban, de könyvem tartalmának s a benne foglalt anyagnak főzöme s ép a legfontosabb kérdések kifejtése csakis jelen munkám által jut először az olvasó közönség elé.

Budapest, 1892. évi október elején.

Beksics Gusztáv.

I. FEJEZET.

Király és nemzet.

A magyar nemzet egy volt mindig királyával s egy jelenleg. A nemzet volt a forrás, a királyi hatalom az ebből eredő folyam. Amaz volt a nap, ez a fénysugarakat visszaverő magaslat. A nemzet nagy és hatalmas volt már a királyság előtt, de ez által lett még nagyobbá és hatalmasabbá.

A magyar nép létezett, midőn magyar királyok még nem léteztek; de nemzetté és állammá alakulását az által fejezte be, hogy föltette vezérének fejére a koronát.

A magyar királyság nem előzmény volt, hanem következmény. Nem ok, hanem okozat. Nem kiindulási pont, hanem fejlődési fok. És Magyarországon nem csak a politikai hatalom, hanem minden jog forrása maga a nemzet vala. A királyi hatalom és jog is a nemzet-erő ősi forrásából származott.

A magyar nemzet politikai és intézményeinek jogi fejlődése ép azért elüt az összes nyugati népek politikai és jogi fejlődésétől. Messze kimagaslik még Anglia jogfejlődése felett is.

Érdekes tan elméletileg, gyönyörű jogállapot gyakorlatilag, mely ősidőktől fogva a magyar nemzet és királya közt fennállt.

Kellene, hogy a nyugati jogbölcselet foglalkozzék azzal és mint egyedül álló ezredéves jogfejlődést bámulja azt.

De nem csuda, hogy a külföld nem ismeri, mikor idehaza is a legferdébb fogalmak uralkodtak és részben uralkodnak felőle.

A német államjogi elmélet káros visszahatással volt közjogi tudományunkra. Ez az elmélet a királyságot önálló, ősi jogforrás gyanánt állította fel, melynek kinyilatkoztatásszerű hatalmai vannak a souverainitás, törvényhozás és biráskodás körül.

A germán és ennek kapcsán a frank és normán királyság valóban birt ily hatalmakkal.

Nem kezdetben, midőn a primus inter pares ott is kiindulási pont volt, hanem később, különösen a középkorban.

A magyar királyság soha.

És mégis forgalomba került nálunk az a hamis tan, hogy a korona nálunk is birt, vagy bir oly jogokkal, melyek a nemzet jogai felett állnak, ezektől különböznek s ezeket elnyomhatják.

Igy támadt a »jura reservatáknak« hamis tana, mely a nemzetet megfosztotta legszebb igazaitól. Sokan majdnem elmentek egész addig, a meddig elment a német doktrina, hogy a királyság a jogok forrása és a nemzetnek csak az a joga, a mit a király enged neki.

Ez volt a franczia királyság s ez még napjainkban is a porosz királyság alapelve.

Pedig nálunk ép megfordítva állt és áll a tétel: a királynak csak annyi joga volt és van, a mennyit ráruházott a nemzet.

Ez alapon kellett volna felépülnie és kell, hogy felépüljön a magyar közjog rendszere. Ez a történeti mult; ez az egyedül helyes alap.

A királyság Magyarországon nem volt különálló, a nemzettől különböző tényező, hanem a szent korona egyetemlegességében összeolvadt a nemzettel. Csak annyi joggal birt és birhat ma, a mennyit ráruház a nemzet.

Ez a tétel magyarázza meg, hogy nemzetünk és államunk még akkor sem sülyedt a provincia szinvonalára, mikor a német-római birodalomba olvadó magyar királyság absolut jogokat igyekezett ellenében alkalmazni.

E tételről feledkeztek meg legnagyobb közjogászaink is,

midőn a nemzet jogainak az elnyomó hatalommal szemben való igazolásáról volt szó.

De a nemzet és korona viszonyát valahára vissza kell vinni az ősi alapra, melyet érvényes törvény soha sem változtatott meg. Az ősi forrást feltárja maga Verbőczy.

A királyi hatalom eredetét (H. K., I. rész, 3. czím) ekkép adja elő:

»Miután a magyarok a Szent Lélek kegyelmének sugalatából az igazság ismeretére és a kath. hitvallásra, szent királyuk munkája mellett eljutottak, és őt önkényt királynak választották és megkoronázták, minden nemesítésnek s következőleg birtokadományozásnak tehetsége s teljes hatalma, melylyel a nemesek díszíttettek s a nemtelenektől különböztek, ezen országnak szent koronájára, következőkép fejedelmünkre s királyunkra átruháztatott, a közönség által a közönség hatalmaival, az uralkodással és országlással együtt. Kitől (t. i. a királytól) most már minden nemesség eredett mint kölcsönös átruházásból, viszonos összeköttetésnél fogva mindenkor kölcsönösen függ, miszerint el nem választathatik s egyik a másik nélkül el nem lehet. Mert a fejedelem csak nemesek által választatik s nemes csak fejedelem által s nemesi méltósággal díszíttetik«.

Itt lett a király a zászlósok és nemesek örököse. (H. K. I. R. 10. czím.)

Igy szerezte a legfőbb patronatust, mert a pápának csak megerősítési joga volt Magyarországon az egyházak alapítása és főpapok kinevezésénél. (H. K. I. R. 11. czím.)

A király törvényhozói jogát, tehát a legfőbb jogot is a nemzettől kapta. (H. K. II. R. 3. czím.) Verbőczy így adja ezt elő:

»Miután a magyarok kereszt. kath. hitre tértek és maguknak királyt választottak: mind a törvényhozás, mind a birtokadományozás és a birói hatalom hatósága, ez ország szent koronája alatt, melylyel Magyarország minden királya meg szokott

koronáztatni s következőleg törvényesen rendelt fejedelmünk s királyunk hatóságára, az uralkodással és kormányzással együtt átruháztatott. S így ezentúl a királyok a népet összehíva s megkérdezve kezdettek törvényeket alkotni.«

Ekkép tehát a magyar királyoknak soha sem volt a nemzetétől külön törvényhozói és birói hatalmuk.

Csak együtt, egymásba olvadva gyakorolhatták úgy ezen, mint egyéb hatalmukat.

Minden egyes királyi jogra külön átruházást kapott a magyar korona felkent viselője.

Az 1546: 19. hadsereg tartására szólította fel. A H. K. I. R. 11. egyházi javadalmak adományozását s az 1526: 2. világi hivatalokét bizta rá.

De ugyancsak világos törvények korlátozzák a királyi hatalmat. Ily törvények voltak: Albert 16, Ulászló 7 r. 2, Mátyás 3 r. 11, 1715: 8 (adót nem vethet ki), 1622: 2, 12, 1659: 1; Albert 17, 1547: 37, 1741; 2 (az utóbbiak, hogy az ország határait el nem idegenítheti).

Sőt a király souverainitása is, hogy t. i. büntető pörbe nem fogható, szintén paktum a nemzet és királya közt. (Verbőczy H. K. II. R. 39.)

A kötelezettség pedig, hogy a király megtartja a nemzet alkotmányát, nemcsak paktum a nemzet és az uralkodó család, hanem a nemzet és minden egyes királya között. I. Ferdinándtól I. Ferencz József ő felségéig (két kivétellel) minden magyar király megesküdött e paktum megtartására.

Igaz, hogy királyaink gyakoroltak oly jogokat is, melyek átruházott jellegét világos törvénnyel nem lehet kimutatni, de ezek nem voltak legitim felségjogok.

Elbirtoklásnak ezekre nézve nem volt és nincs helye.

Alkotmányos alapelv, hogy a király valamint csak a magyar nemzet számára szerezhetett és szerezhet jogokat, úgy a nemzet jogait nem birtokolhatja el.

És ez a tan nem értéktelen, szürke doktrina; a legéletbevágóbb jelentősége van napjainkban is.

E tan elfogadásától és érvényességétől függött Magyarország államisága és souverainitása a múltban; ettől függ jelenleg.

A külügy és a hadügy, legalább részben, ki van vonva a nemzet tanácsának ellenőrzése alól; a múltban el volt vonva egészen. A parlament csak közvetve foly be ez ügyekre.

Ha az intézkedés joga idegen faktort illetne meg, Magyarország nem volna állam, a magyar nemzet nem volna souverain.

De p. o. a hadsereg feletti jogokat a magyar király és nem az osztrák császár, annál kevésbé Ausztria gyakorolja. És nem ősi hatalmánál, hanem a törvény rendeléséné1 fogva. Az 1867: XII. t.-czikk idevonatkozó intézkedése ekkép szól:

»Ő felségének a hadügy körébe tartozó alkotmányos fejedelmi jogai folytán mindaz, a mi az egész hadseregnek és így a magyar hadseregnek is, mint — az összes hadsereg kiegészítő részének — egységes vezényletére és belszervezetére vonatkozik, ő felsége által intézendőnek ismertetik el.«

Ime Deák Ferencz műve áthidalta az ürt a király és nemzet régi jogviszonyához, hogy a király nem birhat más joggal, mint amit ráruház a nemzet.

A hadsereg vezénylete és belszervezete fölött való intézkedésről nem idegen hatalom, nem az osztrák császár, vagy épen Ausztria, hanem a magyar király javára mondott le a nemzet.

De még ez a lemondás sem történt az alkotmányos ellenőrzés föladása mellett. Az ellenőrzés organumai a parlament és ennek bizottsága, a delegáczió.

A királyi, vagy felségjogokat a magyar korona 1848 előtt gyakorolta parlamenti kontról nélkül; de ezek akkor is a nemzettől nyert jogok voltak. Negyvennyolcz, illetőleg 1867 óta gyakorolja parlamenti ellenőrzés mellett; így annál kétségtelenebb e jogok eredete.

Közjogunknak, alkotmányos tantételeinknek kell, hogy kiindulási pontja legyen ez elv: Nincs fejedelmi — sem az államra, sem az egyházra vonatkozó — jog, melyet a korona nem a nemzettől kapott s melynek gyakorlása a nemzeti kontról alól kivonható volna.

E tételből kiindulva, egészen új világításban jelenik meg a magyar közjog.

E tétel alkalmazása fog végigvonulni jelen munkámon.

II. FEJEZET.

Magyarország államisága a pragmatika sanctió előtt.

Állam hajója alig szenvedett nagyobb és végzetesebb törést, mint a magyar állam hajója Mohácsnál. Csak oly államok hajótörése volt nagyobb, melyek a századok és ezered évek zivataraiban teljesen elmerültek. Szörnyübb katasztrófa sujtotta akkor hazánkat, mint Oroszországot, midőn a nagy tatár népvándorlás leigázta, mert az orosz népnek volt ereje a hódítók beolvasztására, végre elkergetésére. Nagyobb veszedelem fenyegetett bennünket, mint midőn Itáliát az idegen hódítás szerte-szét darabolta; mert az olasz népnek csak állami, de nem egyszersmind nemzeti egysége tört szét századokra. Állami és nemzeti katasztrófánk csaknem hasonlitott ahhoz az óriási megsemmisüléshez, mely a velünk rokon népeket, a hunokat és avarokat érte, kik nálunk előbb jelentek meg Európa szinpadán. Úgy látszott, hogy már századokkal előbb igazolást nyer a német állambölcsészetnek az a hazug tétele, hogy a hun-ugor faj nem alkalmas államfentartásra.

Állami egységünk három részre törött: a török hódoltságra, mely hosszú időn át növekedett a déli Alföld központjából; a Habsburg-ház kikötőjébe menekült hajóroncsra, mely sokáig csak fogyott s állott a dunántúli és az északi megyék legnagyobb részéből, s az erdélyi fejedelemségre, mely török kaftánt öltött, hogy megszabaduljon az agyonzúzástól. Hosszabb időn át két királyunk és egy idegen hódítónk volt, kik egymással mind harcz-

ban álltak, ama kérdés felett vitatkozva, melyik vegye egészen birtokba a magyar nemzet véres tetemét.

A királyválasztás következtében a Habsburgok jogara alá került részét a nemzet-testnek az a veszély fenyegette, hogy a szultánok hatalmával szemben védelmet talál ugyan, de áldozatává lesz a német birodalmi eszmének. Egyik haláltól megmenekszik, de csak azért, hogy a másik, tán lassubb, de nem kevésbbé gyötrelmes halál által szenvedjen ki. A királyválasztás a nemzet jogának teljes fentartása és az ekkor már szokásos koronázási eskü által való biztositása mellett történt. Mint szabad nemzet és önálló állam alkudott meg Magyarország (s nem pusztán az említett országrész, mert a feltevés az volt, hogy a nemzeti és állami egység csakhamar helyreáll) I. Ferdinánddal. Ennek birtokaihoz nem volt semmi köze, nem kötötte a jogviszonynak egyetlen szála sem. Nincs azon korbeli törvényeinkben a magyar állam souverain jogairól való lemondásnak legkisebb jelensége. Ellenben benne van Ferdinánd koronázási esküjében, hogy fentartja, megvédi az ország jogait és szabadságait; sőt épségben tartja még az arany bulla 31. czikkét is, a nemzet szabad ellenállási jogát, ha alkotmányában háborgatná a király. (I. Ferdinánd koronázási esküje következő volt: »Nos Ferdinandus, Rex Hungariae, juramus quod Ecclesias Dei, barones, nobiles, civitates liberas et regnicolas in suis immunitatibus et libertatibus, juribus, privilegiis, ac in auxionis et apobratis consvetudinibus conservabimus, omnibusque justitiam faciemus; serenissimi quondam Andreae Regis decreta observabimus; fines Regni Hungariae, et quae ad illud quoque jure aut titulo pertinant, non alienabimus, et extendemus, omniaque faciemus, quae pro bono publico, honore, et incremento regni nostri Hungariae iuste facere poterimus«.) A legteljesebb önállóság és a legtisztább perszonál-unió alapján választottunk tehát királyt a Habsburg-házból s a nemzet a török elleni harczához mégis új harczot kapott: a jogvédelem harczát, melyet hol alkotmányos

fegyverekkel, hol karddal kezében, kevés megszakítással, három századon át volt kénytelen megharczolni, a német birodalmi eszme miatt indított jogfosztás ellen.

Volt-e halálra, enyészetre teremtve az a nemzet, mely ezt a küzdelmet végig tudta harczolni, lemondás, kétségbeesés nélkül? Nincs-e az önálló, szabad népek örök élete biztosítva azon nemzet számára, mely államának hajóroncsaiból, folytonos küzdelmek, kül- és belharczok közepett, új és a réginél szebb hajót tudott építeni, mely nemcsak szabadságait, jogait tudta megvédeni, vagy visszavívni, hanem egyszersmind teljesen helyre tudta állítani nemzeti és állami egységét, a magyar birodalmat, oly széles alapokon, minőkkel ez csak nagy nemzeti királyaink alatt birt?

A történelemnek valóságos csodája ez, melyhez fogható nincs. A késő századok történetírója bámulva fog megállani e jelenség előtt. Arra volt és lesz példa, hogy kis népek megnőnek, a gyengék megerősödnek. Róma kezdetben csak egy kis körsáncz volt, melyet városnak neveztek el, s meghódította a világot. De mikor Róma szétzüllött, barbár hódítás zsákmányává lett, meghalt és nem támadt fel többé. A középkori legnagyobb hatalom, a spanyol birodalom nem újúl meg, a hajdan hatalmas török lassú opium-mérgezés által fog kimulni.

Egyedül a magyar nemzet az, mely háromszázados haldoklása után feléledt, s azon az uton van, hogy középkori legszebb virágzásának korszakait, — tán már nem is oly távol jövőben — túlhaladja.

Talán a történelmi predestináczió eredménye ez? A magyar birodalomnak tán azért kellett feltámadni, hogy Európa végzetében nagy szerepet kapjon? A történelem szinpadán azonban csak az erősöknek van nagy szerepük, az erőt pedig kölcsön venni nem lehet. A magyar nemzet saját magában birja saját erőforrásait. Nem veszett el, nem a sors különös kedvezése miatt, hanem azért, mert erősebb volt az enyészetnél. Mert soha kétségbe nem esett és jogairól le nem mondott.

Ha valamely népet irtó háború ki nem pusztít az utolsó emberig, mint az avarokat kipusztították Nagy Károly pánczélos lovagjai, nem vész el, ha bizni tud önmagában és jogaihoz szívósan ragaszkodik.

Az önbizalom, le nem mondás és jogaihoz való szivós ragaszkodás, titka a magyar nemzet új életre kelésének. Soha nemzet ily bámulatos kitartást nem tanusított jogainak védelmében és az azokhoz való ragaszkodásban. Hasonló körülmények közt minden más nép megalkuszik vala a hatalommal. Minden más nemzet lemondott volna állami függetlenségéről, hogy legalább megmentse annak egy darabját s vele nemzeti létét.

Magyarország három századon át tényleg Ausztria provincziája volt, de a tényleges állapotot a nemzet soha jogosnak el nem ismerte. azt törvénykönyvébe soha sem iktatta. Három század nyomorai közt kettős életet élt nemzetünk: egyiket, a lealázót, a tényleges viszonyok közt, mint jogaiból kiforgatott, üldözött és koronként teljesen elnyomott nemzet; a másikat a Corpus Jurisban, mint önálló, független államot képező nép, mely idegen uralmat el nem ismer, a hatalom parancsszava előtt meg nem hajol.

Valóban két életre volt szüksége, hogy meg ne haljon, vagy ha egyikkel meghal, a másikkal feltámadjon. És valóban feltámadt, a nagy hivatásu népek örök létére.

Mi okozta a küzdelmet a nemzet és uralkodó háza között? A birodalmi eszme.

Azon pereztől kezdve, hogy Ferdinánd német-római császárrá lett, a mint tehát a német imperium is bevonatott a monarchia érdeklánczolatába, Magyarország beolvasztása azonnal nyiltan bevallott politikai programmá lett. Kimondták ezt a német birodalmi rendek Augsburgban; így tehát Magyarországnak provincziává tétele nemcsak osztrák, hanem német birodalmi politikává

lett. És csakis a német birodalomra támaszkodó Ausztria lehetett oly erős, hogy Magyarország alkotmánya ellen támadásokat intézhessen.

Ebben volt mindig a magyar kérdés kulcsa. A mig a Habsburgok hatalma kiterjedt a német birodalomra is, a mig az örökös tartományokon túl még a német-római imperium is erőforrása volt Ausztriának, addig, legalább tartósan, nem lehetett őszinte béke Magyarország és Ausztria közt. Ha egy-egy Habsburg abban is hagyta a magyar államiság ostromlását, csakhamar következett másik, a ki az ostrómot folytatta. És csak a jogot találta magával szemben, nem pedig a hatalmat. Mint forradalmaink története mutatja, Magyarország fegyveres hatalma mindig elégtelen volt a jog megvédelmezésére; maradt tehát csak a jog, mint erkölcsi hatalom.

Ennek építettek őseink a Corpus Jurisban, persze csak papirból, fellegvárakat, körülsánczolt erősségeket, futósánczokat és rejtett kaszamatákat. E papirvárrendszer ellen, melyet azonban a fel nem adott jog varázsereje védett, századokon át folyt a küzdelem. Hasztalan mondta ki annyi törvényünk Magyarország függetlenségét, hasztalan esküdött meg jogainak fentartására annyi király, a beolvasztó kisérletek nyiltan, vagy titokban, kevés megszakítással, mindig tartottak.

És tartanának most is, ha a német birodalom még mindig Ausztria hatalmi hátterét képezné.

A legszerencsétlenebb háboruk és belválságok sem tudták Ausztriát és ennek államférfiait rábirni a magyar alkotmány elismerésére, vagy tiszteletben tartására, a mig a német birodalmi eszme uralkodott rajtuk és ők ennek szolgáltak.

Ausztria ritkán volt oly nyomorult helyzetben, mint Solferino és a Magyarországgal tett kiegyezési kisérlet meghiusulta után, s a porosz háború előtt. Kaiserfeld képviselő sötét színekkel rajzolta e helyzetet a birodalmi tanács 1865. márczius 31-ki ülésében s követelte a Magyaéországgal való kiegyezést. Kimu-

tatta, hogy csak a magyar alkotmány elismerése által lehet megmenteni a monarchiát. És Schmerling mégis gőgösen felelte neki, hogy kiegyezés máskép nem lehetséges, mint ha a magyarok elismerik az oktrojált alkotmányt.

A német birodalmi eszme még mindig kavargott az osztrák államférfiak fejében. Sőt 1849 után kavargott igazán; mert 1848-ban a német birodalmi és a magyar állameszme már, illetőleg *még* megférhettek volna valahogy egymás mellett, 1849 után többé soha. A poroszok 1866-diki győzelme is hasztalan leendett, ha örökre véget nem vet a német birodalom és Ausztria közt való viszonynak. A mig az utóbbinak csak egyik lába, vagy csak a kis ujja is benn volt a német birodalomban, addig Magyarország és az osztrák császár örökös tartományai közt teljes béke és egyetértés nem lehetett.

Addig a dualizmus és a paritás létre nem jöhetett. Addig Magyarországnak vagy meg kell vala elégednie csonka alkotmánynyal, vagy folytatnia a szenvedőleges ellentállást.

Deák Ferencz műve addig nem épülhetett fel, mig Ausztriának csak legkisebb köze is volt Németországhoz.

Magyarországnak tehát Ausztria s nem a Habsburg-dinasztia, hanem a német birodalmi eszme volt ellensége. Ez nyomorgatta három századon át, ez adta Castaldo kezébe a gyilkos tőrt, Karaffa kezébe a hóhérbárdot, ez űzte örök számkivetésbe Rákóczyt, ez végeztette ki az aradi vértanukat; ez nem engedte, hogy a magyar királyok és a magyar nemzet megértsék egymást. Az osztrák államférfiak részben öntudatlan eszközei voltak ez eszmének, mely a Dunát német folyónak, Magyarországot német provincziának tartotta.

A német birodalmi eszme, a cseh harcztér eseményei folytán, szerencsére megszünt. Eltünt, mint gonosz álom, mely oly soká gyötört bennünket és többé vissza sem térhet.

Ausztria túlnyomósága felettünk véget ért, Magyarország legalább is egyenrangu hatalom Ausztriával, ez tehát annak

elnyomására még csak kisérletet sem tehet. A dualizmus és paritás addig létre nem jöhetett, mig a hatalmi egyensúly a monarchia két állama közt véglegesen helyre nem állt.

Hasztalan leendett Deák bölcsesége és a nemzet hazaszeretete, a 67-iki kiegyezés oly alakban, mint létesült, létre nem jő, ha Ausztria, Németországra támaszkodva, megtartja túlnyomóságának bár csak egy részét.

Most már tehát a magyar közjog hatalomra is tett szert, Ausztriáéval egyenlő hatalomra. És ha mint erkölcsi erő háromszázadon át fenn tudta magát tartani még a német birodalmi eszmével szemben is, mikép kerülhetne veszélybe most, vagy jövőre, midőn ez eszme többé nem fenyegetheti, s mikor Ausztria mivel sem erősebb hatalmi tényező, mint vagyunk mi?

Őrült volna és okvetlenül Döblingben végezné pályáját azon osztrák államférfi, a ki ily körülmények közt megujítaná a régi kisérleteket és Magyarország alkotmányának aláásására vállalkoznék.

Jogainkra kétségkívül ügyelnünk kell. A mely nép elveszti alkotmányos érzékét, az nem méltó az alkotmányra és ha bir, csakhamar megfosztják attól. Sőt jogainkra nemcsak ügyelnünk kell, hanem minden téren érvényesíteni kell azokat, ahol még nem érvényesültek.

De politikai holdkórosság Ausztriának ma is beolvasztó törekvéseket tulajdonítani és túlzott azon közjogi idegesség, mely minduntalan meglepi a pártokat és részben a közvéleményt.

A magyar államiságot és közjogot nem meddő közjogi vitákkal, hanem az által fogjuk megerősíteni, ha dolgozunk s Magyarországot belső reorganizáczió által teszszük hatalmassá.

A múlt harczai szerencsésen elmultak. Ha visszatekintünk azokra, van bennük érdekes és sokat megmagyarázó vonás is.

Nekünk csak politikai harczaink, politikai forradalmaink voltak, de szocziális összeütközéseink soha. A Dózsa-féle és egyéb

parasztlázadások is inkább csak a szegény pórnép durva elnyomásából származtak s társadalmi eszme nem rejlett mögöttük.

Szabadságharczainkat soha sem fertőztette meg a társadalom különböző rétegeinek véres összecsapása. A harmadik rend győzelme csaknem mindenütt, de különösen Francziaországban szörnyü vérözönbe került. A szabadság ott moloch volt, mely százezrek és milliók vérével táplálkozott.

A feudalizmus bilincseiből nyugaton valóban alig lehetett véres áldozatok, az államot és társadalmat megrenditő forradalmak nélkül kibontakozni. A feudalizmus, a kiváltságos osztályok uralma nemcsak az állam nyakára ült, hanem a társadaloméra. Az elnyomottakat nemcsak szabadságuktól fosztotta meg, hanem kirabolta és meggyötörte.

Nálunk a feudalizmus, gyászos visszaéléseinek daczára, nemcsak enyhébb volt, hanem az egyszersmind nemzeti és szabadsági jelleggel birt.

A kiváltságos osztályok jogaiban a nemzet saját jogait látta, szemben az elnyomó törekvésekkel. A rendek hatalma a nemzet hatalmát képezte. A nemesség szabadsága a nemzet szabadságával forrott össze.

A demokratikus alkotmány hiányát mi nem éreztük azon hosszu századok alatt, midőn a birodalmi és a nemzeti eszme vivta küzdelmét. Az idegen elnyomással szemben fenn kellett tartanunk arisztokratikus alkotmányunkat, mert ez volt és akkor nem lehetett más magyar alkotmány.

A nemesség előjogait védeni kellett, mert azok védsánczai mögött a nemzet jogai álltak.

A mi fejlődésünk is bizonyára más lesz vala, ha a birodalmi eszme elleni küzdelem nem állitja folyton talpra az egész nemzetet. A kiváltságos osztályok nálunk is követtek el hibákat, habár uralmuk soha sem fajult oly vérlázitó despotizmussá, mint Francziaországban. A magyar karakterben mindig volt, van és

lesz valami kiegyenlitő, megbékéltető elem, mely letöri az ellentétek élét, megcsorbitja a legélesebb pengét.

De az idegen elnyomás ellen való folytonos küzdelem nélkül társadalmunk bizonyára más irányban fejlődik. Belső ellentéteink jobban kihegyeződnek, az osztályok uralma több ellenhatást idéz vala fel.

A beolvasztás elleni küzdelem nélkül az osztályok többékevésbbé heves és erélyes harcza bizonyára nálunk is bekövetkezett volna. A nagy franczia forradalom, mely a feudalizmus korhadt uralmát ledöntötte, tán vihar gyanánt érkezett volna hozzánk is és nem mint gyenge szellő, mely nem rombol, csak felüdít. Politikai átalakulásunk tán nem történhetett volna meg heves, belső rázkódás nélkül. Az új Magyarországnak, az új magyar alkotmánynak tán a polgárháború vérkeresztsége jutott volna osztályrészűl.

A nemzeti eszme azonban sokban elterelte figyelmünket a társadalmi ellentétektől a politikai ellentétek felé. És amig egyrészt rábirta a nemzetet, hogy az osztálykiváltságokban saját szabadságának biztositékát lássa, másrészt a nemességet nem engedte önzővé, teljesen kizárólagossá lenni.

Ezért volt lehetséges, hogy a nemesség nálunk önként mondott le előjogairól, vagy helyesebben, az összes nemzet békés ölelkezések közt vonulhatott be a kiváltságos osztályok várgyűrűibe,

Nem kellett azokat megostromolni, sánczaikat vérrel és a polgárháború áldozataival megtölteni. Kapuik szinte kopogtatás nélkül nyiltak meg.

A magyar nemzeti eszme önvédelmi harczának, a sok keserűség mellett, megvolt az a haszna, hogy társadalmunkat nem engedte széttagolni, ellentétekbe sodortatni. Nagy előnyünk volt ez a multban, nagy előnyünk jelenleg és lesz jövőre, habár társadalmi dissolucziónk, ép a nemzeti eszme diadala után és folytán, ideiglenesen bekövetkezett. A mély gyökerű tradicziók soká

daczolnak még az átalakult viszonyokkal is, valamint a hatalmasan kifejlődött fa ellen tud állni a legnagyobb időváltozásnak is.

Társadalmunknak még elégedetlen rétegei is megszokták, hogy jogos igényeik szinte harcz nélkül érvényesülnek. És tudják, hogy még a nemzeti jogok visszaszerzésének is türelem és okos megfontolás volt legfőbb eszköze.

Amikor egy nemzetnek ily erős tradicziói vannak, lehetetlen, hogy ezek ne hassanak a társadalom minden rétegére.

E százados küzdelmekben azonban, bár sok veszteségünk volt, egy soha sem vesztett el: a magyar nemzeti és állami eszme.

Magyarország állami jellegét nem 1848-ban, vagy 1867-ben szerezte. E két nagy korszakban csakis az Ausztriához való viszonyunk tisztázódott és a parlamentárizmus született meg. Hazánk, államiságának a mohácsi vészben megrongált hajójával menekült ugyan a Habsburgok kikötőjébe; de abból nem adott fel egyetlen deszkaszálat sem. Csak a hajdan büszke árboczok dőltek le, s a régen széldagasztotta vitorlák csüngtek busan alá, de maga a hajó, erős havariájának daczára megtartotta jellegét.

I. Ferdinándnak magyar királylyá való megválasztatása a nemzeti akaratnak ép oly souverain nyilatkozata volt, mint bármely király-választás. A Habsburgházból származott ez első királyunk hivatkozott ugyan öröklési jogára is, tehát kettős jogczímet vett igénybe, de bizonyos, hogy öröklés szerint nem tarthatott igényt a magyar trónra, s hogy oda csakis választás által jutott akkor, midőn még csak bátyjának öcscse volt (Caroli Quinti Romanorum imperatoris frater).

Világosan tanúskodik úgy a történelem, mint a Corpus Juris, hogy I. Ferdinánd választott király volt, s hogy öröklési jogát a nemzet soha el nem ismerte. Törvénykönyvünk utal a nagy nemzeti ténynek még idejére is: »Anno millesimo quincentesimo vigesimo sexto (mense novembre) in Regem Hungariae electus est«.

Különben is, habár öröklés alapján veszi birtokba a magyar trónt, a közjogi helyzeten ez mitsem változtatott volna. Magyarország, mint egészen független állam jutott jogara alá. Koronázási esküjében nemcsak arra esküdött meg, hogy a magyar királyság jogait és függetlenségét, valamint területét megvédi, hanem még a II. Endre aranybullájára is. Valamint oly paktumnak tekintette királylyá történt választását, mely felbomlik, mihelyt nem teljesíti annak feltételeit.

Hogy úgy ő, mint az utána következő királyok többé-kevésbbé megsértették e paktumot, ez a jogi állapoton mitsem változtatott. A sértés a jog belső életét soha sem szünteti meg.

Magyarország tehát mint egészen független állam csatlakozott s pedig egyedül csak a perszonálunió kapcsa által, Ausztriához, illetőleg Ferdinándnak német-római császárrá történt választása után az imperiumhoz. Ez a perszonál-unió Ausztria és Magyarország közt csak esetleges volt, aszerint, amint a Habsburg-házból származó magyar királyokat római császárrá választották, vagy nem választották. Nem változtatott e jogviszonyon az a körülmény sem, hogy I. Lipót alatt, a Habsburg-ház férfiágára az öröklési jogot elfogadta a nemzet.

A nemzet és királya közt való paktum lényege ugyanaz maradt, csak állandóvá lett s egyedül az aranybullának záradékára való hivatkozás maradt ki, I. József óta a koronázási esküből és pedig e stereotyp kifejezéssel: »Serenissimi quondam Andreas Regis Decreta (exclusa tamen, et semota Articuli 31. ejusdem Decreti Clausula, incipiente: Quodsi vero Nos etc. usque ad verba: »inperpetuum facultatem) observabimus«.

E paktum alapján Magyarország megmaradt minden állami attributumának birtokában. Nincs az a rabulistika, mely ki tudná mutatni, hogy a magyar királyoknak volt csak egyetlen egy joguk is, melyet nem a nemzettől kaptak volna, az I. Ferdinándtól I. Ferencz Józsefig mindig megujuló s a koronázási eskü által ünnepélyesen mindig elismert paktum alapján.

Magyarországnak még védrendszere is megmaradt a régi. Az 1528: 1. t.-czikk fentartotta azt. Kölcsönös védelem, mely legelőször a pragmatika szankczióban mondatott ki, ekkor még nem létezett. A magyar király német és idegen csapataival harczolt Magyarország érdekében a török ellen s a magyar véderő is, ha szükség volt rá, mindig megmozdult. És gyakran volt rá szükség. Az 1528: 1. t.-cz. elrendelte a nemességnek fejenkint való felkelését s Zsigmond törvényeivel fenyegette a nem engedelmeskedőket. Az 1543: 22. s az 1545: 5—33. t.-czikkek a nagy hadi mozgalmat tárják fel s hűtlenség terhe alatt szólították fel a nemeseket a felkelésre. A kapitány, az 1545: 20. t.-czikk szerint, a megyékben az alispán, ha erre alkalmas volt. A királyi és a megyei s nemesi csapatok közti viszonyt az 1545: 27. t.-czikk szabta meg a következőkben: »Az ország főkapitányai a megyék és nemesek csapatait a maguk hadseregébe ne vonják. Szállások megtartásánál mind a királyi felség, mind az urak, mind a nemesek katonái egyenlően alkalmaztassanak, nehogy a nemesek maguk jobban terheltessenek, mint mások«,

Mindez mutatja, hogy Magyarországnak nem csak belkormányzata, hanem még hadiszervezete is egészen független volt s a törvényhozás ellenőrzése alatt állott.

E jogi állapot erkölcsi erején mitsem változtattak, mint már említettem, a jogsértések. Ezek már Ferdinándnak magyar királylyá történt választása után nyomban következtek. A bécsi reakczió, úgylátszik, már 1536-ban megkezdődött. Legelőször a külügyek vonattak el a magyar törvényhozás köréből. Erről panaszkodik az 1536: 1. t.-czikk. Ugyanez évi 21. t.-czikk már az országgyűlések nemtartása miatt panaszkodik. Hasonlókép ez év 16. t.-czikke a német katonák garázdálkodásai ellen fordul, akik a szegény nép könyeiből élnek (lacrimis vivere.) A magyar állampolgárokat Ausztriában perbe fogták és odahurczolták; ez ellen tiltakozik szintén az 1536: 41. t.-czikk. A reakczió a következő években még tovább ment. A magyar közigazgatást sok helyen

idegenekre bizta a bécsi kormány. Erről panaszkodik az 1546:15. t.-czikk. »Mivel, úgymond, átalában panaszkodnak, hogy sem Győrben, sem Komáromban, sem Tótországban, sem más helyeken, melyekben némileg, részben a kormányzás külföldi emberre bizatott, ő felsége udvari kanczelláriájából kiadott leveleknek nem engedelmeskednek, vagy hogy azokra semmit sem adnak.« Ép azért a törvényczikk bevezetésében kérik a rendek ő felségét, hogy Magyarországon külföldieket ne alkalmazzon.

Ezen és más hasonló jogsértések, a bécsi elnyomatási kísérletek első szárnypróbálgatásai, mit sem bizonyítanak azon alapigazság ellen, hogy Magyarország államiságának teljes épségével jutott a Habsburgok uralma alá. És jutott akkép, hogy a magyar király minden jogát csak a nemzettel való egyetértésben gyakorolhatta.

Avagy talán úgy a magyar államiságban, mint a nemzetnek a királylyal együtt gyakorolt jogaiban később történt változás? Talán megcsorbult az s korlátozásokat szenvedett emez? A teljes attributumokkal biró magyar állam, miután nem veszett el a mohácsi vészben, talán elveszett később, a pragmatika szankczió, 1848, vagy 1867 által?

III. FEJEZET.

Magyarország államisága a pragmatika sanctió idejében.

A pragmatika sanctió legkevésbbé sem változtatta meg Magyarország állami souverainitásának lényegét. Kezdetben nem is czélzott egyebet, mint a Habsburg-ház leányági örökösödésének biztosítását. A két államból alakult monarchia megalapítása csak bizonytalanul lebegett Károly király, illetőleg császár szemei előtt. Kitűnik ez a pragmatika sanctió történetéből, melyet legklaszszikusabban adott elő az alsó ház 1861. június 4-diki ülésében maga Deák Ferencz.

A habsburgi háznak a nőágra is kiterjesztett örökösödési rende, melyet most sanctio pragmatica név alatt ismer a világ, kezdetben csak családi szerződésekben és fejedelmi önhatalmu szabályzatban mondatott ki. I. Leopold, midőn magát elhatározta, hogy a II. Károly király halála után őt illető spanyol trónnak átvételére második szülött fiát, a 18 éves Károlyt elküldi, első szülött fiával Józseffel a spanyol örökösödésről Károly javára 1703-diki deczember 2-dikán ünnepélyesen lemondott s akkép intézkedett, hogy a spanyol korona birtokai Károlyé s ennek fiági maradékaié legyenek, a többi tartományok pedig első szülött fiára Józsefre s ennek fiágon levő örököseire szálljanak; ugyanazon évben az atya és két fiú között kölcsönös örökösödési szerződés köttetett, mely szerint egyik fivérnek fiágoni magvaszakadtával a másik fivér s ennek fiágoni maradékai örökösödjenek, a fiágnak teljes kihal-

tával pedig a nőágra szálljon az örökösödés, megtartva mindig az első-szülöttség sorát. Ezen szerződést, melyet »pacta successoria«-nak neveztek, ünnepélyes esküvel is szentesítették a szerződő felek. Az ekképen kötött szerződés csupán családi volt, és a szerződő feleken kívül csak azokat kötelezhette, kikre nézve az örökösödést illetőleg rendelkezhetési joggal bírt a fejedelem. De azon tartományokban, melyekben az örökösödés egyedül a fiághoz kötve, köztörvény által volt megállapítva, e családi szerződés a köztörvényt meg nem változtatta.

Károly 1704 január hóban Spanyolországba utazott, s ott junius 26-dikán spanyol királynak kikiáltatott; de Anjoui Fülöp, XIV. Lajosnak második unokája is trónkövetelő volt, és a spanyol örökösödési háború változó sikerrel folyt éveken keresztül, míg végre Károly ellen fordult a harczi szerencse. Ez alatt I. Leopoldnak 1705-ben május 5-dikén történt halálával annak elsőszülött fia I. József trónra lépett, német császárnak megválasztatott, s az 1687: 2. t.-czikknek értelmében Magyarország trónja is reá szállott. De már 1711-ben József fimaradék nélkül meghalálozván, az örökösödés annak minden birtokában törvény szerint testvérét Károlyt illette.

Károly sietve visszajött Spanyolországból, hol ügyei rossz fordulatot vettek. Még azon évben német császárnak választatott, 1712-ben pedig magyar királynak koronáztatott meg.

Látta Károly, hogy a spanyol koronát meg nem tarthatja, minden gondjait tehát arra fordította, hogy többi birtokait biztosíthassa. E czélra kettőt vélt főkép szükségesnek: az örökösödési rendnek még azon esetre is, ha fia nem születnék, családja javára kedvező megállapítását és a feloszthatatlan birtoklás elvének állandósítását.

1713-ban tehát ápril 19-dikén összehívatta titkos tanácsát; 24 tag volt jelen, közöttük nehány magyar főúr is. Ezen titkos tanács előtt ő maga szóval előadta, hogy még 1703-ban deczember 2-dikán közötte és boldogult édes apja, I. Leopold, és elhunyt

fivére, I. József között ünnepélyes szerződések köttettek a kölcsönös örökösödésre nézve, mely szerződéseket ott azonnal föl is olvastatott; elmondotta továbbá, hogy miután testvérének, Józsefnek fiágoni magvaszakadtával az összes birtok már most reá szállott, ő a fennemlített 1703-dik évi deczember 2-diki szerződések — pacta successoria — értelmében az örökösödési rendet jövendőre akkép szabályozza, hogy az ő fiágon levő maradékai, ha pedig fia nem lenne, vagy azoknak fiágon magva szakadna, leány maradékai, és ha leány gyermekei sem volnának vagy kihalnának, elhunyt fivérének I. Józsefnek leányai és ezek maradékai örökösödjenek a feloszthatatlan birtokban, megtartva mindig az elsőszülöttség sorát. Ha pedig mind az ő ága, mind elhunyt fivérének I. Józsefnek ága egészen kihalnának, saját nővéreit — t. i. Leopoldnak leányait — és minden egyéb ágait a fejedelmi háznak («und alle übrigen Linien des durchlauchtigsten Erzhauses») illesse az örökösödés elsőszülöttség szerint. Ezeket előadván Károly ő felsége, felszólította tanácsosait, hogy szándékát tőlök kitelhetőleg támogassák, ugyanazért őket a titoktartási eskütől is fölmentette. Mindezek élő szóval adattak elő s az egésznek lefolyta jegyzőkönyvbe vezettetett, melyben a sanctio pragmatica nevezet sehol elő ne fordul; külön fejedelmi rendelet akkor nem adatott ki s a jegyzőkönyvet egyedül Schick János György Frigyes udvari tanácsos, referendarius és »pro hoc actu caesaree et archiducaliter creatus notarius publicus« irta alá.

Ezen jegyzőkönyvből áll azon okmány, mely 1713-ban ápril 19-dikén készült s mely utóbb sanctio pragmaticának neveztetett, ámbár mint említém, abban e nevezetnek még nyoma sincs.

Megjegyzésre méltó azon körülmény, hogy közel egy évvel azelőtt, 1712-ben. Horvátországnak Zágrábban összegyült rendei, Pálffy János bánnak és Esterházy Imre zágrábi püspöknek ajánlatára, Horvátországra nézve az örökösödést a habsburgi ház fiágának kihaltával a nőágra is átruházták és azt kívánták, hogy Horvátországban mindig az örökösödjék, ki Ausztriát, Steier-

országot és Karnioliát birandja. Világos ebből, hogy Károly már 1713 előtt is foglalkozott szándékának megvalósításával s Horvátországban tétetett erre az első kisérlet. Feltünő pedig az, hogy a horvátok nem az egész birodalomnak s nem is a magyar korona országainak feloszthatatlanságát kötötték ki. *(Kitünik ebből, hogy kezdetben még az együtt birtoklás sem volt a tulajdonkép való czél.)*

Károly jól tudta, hogy a családi »pacta successoria« és az ő önhatalmú szabályzata czélját még nem biztosítják, még talán azon tartományokra nézve sem, melyekben az örökösödés fölött végrendeletileg is jogosan vélt rendelkezhetni, annál kevésbbé azokban, melyekben az örökösödés rendét a köztörvény határozta meg. Ugyanazért fontos volt reá rézve Horvátország említett ajánlata, mely minden tartományok között első nyilatkozott a nőági örökösödés mellett, ámbár azt nem egészen Károly szándékának szellemében tette, a mennyiben a feloszthatatlanság elvét nem az egész birodalomra terjesztette ki.

Károlynak, ki több évekkel azelőtt házasodott, még gyermeke nem volt, de a 28 éves férfiu még figyermeket is remélhetett. Ezen körülménynek lehet tulajdonítani, hogy az említett első lépések után éveken keresztül — világosan legalább — semmi nem történt a női örökösödés érdekében, sőt 1715-ben a magyar országgyűlésen minden nehézség nélkül szentesítette a király a 3. czikknek azon rendeletét, hogy a habsburgi-ház fiágának kihaltával a szabad választás joga Magyarországra ismét visszaszálljon. Ez ellen Horvátországnak jelen volt követei sem emeltek szót, ámbár ők a nőágnak már évek előtt megajánlották az örökösödést.

1716-ban Károlynak fia született, ki azonban csakhamar meghalt. 1717-ben született Mária Terézia. Ezen időtől fogva erélyesebb munkásságot látunk a női örökösödés megállapítása körül.

Mindenek előtt saját családjának nőtagjaitól kivánta Károly, hogy az általa megállapított örökösödési szabályzatot elfogadják. Mária Josefa főherczegnő és ennek férje Fridrik Ágoston 1719-ben,

Mária Amália főherczegnő és ennek férje Károly Albert 1722-ben adták ki lemondó s illetőleg biztosító okirataikat, melyekben az 1713-diki ápril 19-dikén megállapított örökösödési szabályzatot sanctió pragmatikának nevezve, a maguk részéről is elfogadják.

De mindezek még csak a család körében történtek, s Károly arra fordította gondjait, hogy amit megállapított, azt népeivel is elfogadtassa s a külföldi hatalmak által is garantiroztassa.

Az alsó-ausztriai rendek 1720-ban; a sziléziaiak ugyancsak 1720-ban; a karanti, krainai és stájer rendek 1721- és 1722-ben fogadták el a pragmatica sanctiót, mint maguk kifejezik: örök és állandó törvény gyanánt.

Csehországnak 1720-ban terjesztették elő az említett örökösödési szabályzatot s a cseh rendek abban megnyugodtak, minthogy az alaptörvényeikkel úgy sem ellenkezett. És pedig pragmatika szankcziónak nevezik a következő szavakban: »tamquam lege fundamentali sanctioneque pragmatica in perpetuum valitura«. Későbben Károly 1723-ban szeptember 4-dikén cseh királynak megkoronáztatván, a rendek újra elfogadták az említett örökösödési szabályzatot, melyet ezen újabb elfogadásban nem neveznek sanctio pragmatikának, mi azonban, úgy látszik, nem számításból történt, mert az első elfogadás alkalmával, mely, a mint említém, 1720-ban történt, sanctio pragmatikának neveztetik az, Károly ellenben a cseheknek fönlevő szabadságaikat megerősítette. Az egeri kerület is külön nyilatkozott, még pedig 1721-ben ezen örökösödési szabályzat mellett, de némi reservátákkal, zálogviszonynál fogva tartozván ők csupán Csehországhoz.

A németalföldi birtokokon 1723. évi ápril 7-dikén hirdettetett ki az örökösödési szabályzat mint sanctio pragmatica, s a rendeletben az mondatik, hogy ő felsége megszünteti azon sanctio pragmaticát, melyet az említett tartományokra nézve V. Károly császár 1549-ben november 4-dikén kiadott, de csak annyiban, a mennyiben az örökösödést illetőleg a jelen örökösödési szabályzattal ellenkezik, minden egyéb pontjaiban pedig azt sértetlenül fönn

kivánja tartatni. A rendek beleegyeztek a császár kivánatába, de azt kivánták, hogy az ünnepélyes alakban mint császári edictum adassék ki nekik. És ez meg is történt; a sanctio pragmatica mint állandó törvény az örökösödés rendére és ő felsége országainak és tartományainak feloszthatatlanságára 1724. évi deczember 6-dikán ünnepélyes alakban császári pecsét alatt ki is adatott. És ez az első, sőt talán egyetlen egy ünnepélyes alakú okirat, melyet Károly a szankczió pragmatikáról ily formában kiadott.

A majlandi és mantuai herczegségekben, melyek a rastadti béke által jutottak Ausztriához, 1725-ben lőn elfogadva a szankczió pragmatika.

Ami már a magyar koronához tartozó országokat illeti: Horvátország már 1712-ben megajánlotta a nőági örökösödést, és így előbb, mint maga Károly az 1713. évi ápril 19-dikén megállapított és utóbb sanctio pragmaticának nevezett örökösödési szabályzatot még csak titkos tanácsa előtt is kijelentette. Hatása kétségtelenűl nagy volt Horvátország ajánlatának, mert alkotmányos ország levén, mely az 1687: 3. t.-czikknek értelmében a habsburgi ház fiágának kihaltával Magyarországgal együtt szabad választási joggal birt volna. az ő szava megerősítette Károlyt szándékában s könnyítette máshol is a kivihetést. De ezen ajánlatnak is csak akkor lett valóságos közjogi következménye, midőn a női örökösödés 1722-ben Magyarországra és magyar koronához tartozott minden országokra nézve elfogadtatott s 1723-ban törvénybe igtattatott. Bizonyítja ezt azon körülmény, hogy midőn *1715-ben a 3. törvényczikkely alkottatott és szentesíttetett*, mely szerint a fiág kihaltával Magyarországra a szabad választási jog ismét visszaszállandó vala — Horvátország nem tett ez ellen óvást, s nem mondotta, hogy ő a nőági örökösödést már három évvel előbb elfogadta, megnyugodott a törvényben, sőt az 1722/5-diki törvényekben sem tétetik említés arról, hogy a női örökösödést Horvátország már előbb elfogadta, pedig ezen törvényekben az elfogadás nemcsak Magyarországra magára, hanem a

magyar koronához tartozó minden egyéb országokra és részekre is kimondatik.

Erdélyországban, – melynek akkor külön állása volt, – 1722-ben terjesztetett elő az örökösödési szabályzat, s azt Erdély rendei mint sanctio pragmaticát elfogadták. Ezen elfogadás 1744-ben lett törvénybe igtatva, s mind ezen törvényben, s mind a fönnebb említett 1722-diki elfogadásban ezen kifejezés használtatik: »vim et robur pragmaticae sanctionis legisque perpetuae, ac nullo unquam tempore aut modo a quibuscunque mutabilis sortiturum«.

Fiume nem Magyarországgal, nem Horvátországgal, nem Krajnával együtt, hanem mint önálló tartomány 1725-ben fogadta el a sanctio pragmaticát, 13 évvel később, mint Horvátország elfogadó ajánlatát tette, közel három évvel utóbb, mint az 1723-diki magyar törvény alkottatott és öt évvel későbben, mint Krajna.

Magyarországban éveken keresztül készítgették a közvéleményt arra, *hogy a habsburgi ház fiága kihaltának esetére, lemondva szabad választási jogáról, előre már átruházza az örökösödést a nőágra is.* A fejedelem részéről egyenes felszólítás erre nézve nem intéztetett a nemzethez még akkor sem, midőn 1722-ben az országgyűlés összehivatott; de voltak számosan az ország rendei között, kik a fejedelem óhajtásának létesítésére folytonosan nagy erélylyel működtek.

És nem vala sikertelen működésök. Az ország rendei 1722-dik évi junius 27-dikén önkényt, szabad akaratból megajánlották, ünnepélyesen kijelentették, hogy a habsburgi ház fiága kihaltának esetére az örökösödést a nőágra is kiterjesztik olyképen, hogy a fiágnak kihaltával elsőben ő felségének III. Károlynak leánymaradékaira, ezek kihaltával boldogult I. Józsefnek leánymaradékaira, és ha ezek is kihalnának, a néhai I. Leopoldtól származott leánymaradékokra szálljon a magyar korona, és pedig mindenkor az ő felsége által örökös tartományaiban már megállapított elsőszülöttségi rend szerint. Kimondották továbbá mind Magyar-

országra és a magyar korona országaira, mind az örökös tartományokra nézve együtt és viszonosan az elválaszthatatlan és feloszthatatlan birtoklást; de határozottan kikötötték egyszersmind az ország törvényes önállásának, függetlenségének, törvényeinek biztosítását, a koronázás előrebocsátásának, a királyi hitlevél kiadásának s a fejedelmi eskü letételének minden trónváltozásnál szükséges voltát, és a leányág kihaltával a nemzetre visszaszállandó szabad választási jogot. Hatvan tagból álló küldöttség vitte meg a királynak az ország ajánlatát, ki azt minden föltételeivel együtt elfogadta és az ország gyülésének befejeztével a törvényeket, melyekben a nőág örökösödésének ilyképeni megállapítása, s annak minden föltételei benfoglaltatnak, 1723. évi julius 19-dikén ünnepélyesen szentesítette. Ez lényege és alakja azon kétoldalú, ünnepélyes alapszerződésnek, melyet az 1848-diki törvények Magyarországra nézve sanctio pragmaticának neveztek; ez az, melyet már őseink 1790-ben is, de már 1741-ben is pragmatica sanctio néven említenek meg országos föliirataikban.

Ez története a pragmatica sanctiónak, ami világosan mutatja annak eredeti szükkörü, pusztán csak a leányág örökösödésére vonatkozó czélját, melyhez az együtt birtoklás eszméje csak homályosan járult.

És mégis ez a szerződés lett az 1721: 1., 2. és 3. t.-czikkek által a monarchia új alakulásának sarkkövévé.

Az ausztriai házhoz s az örökös tartományokhoz való államjogi viszonyokat ez a szerződés szabályozta legelőször s ekkép úgy a magyar államra, mint a monarchiára vonatkozólag a legéletbevágóbb dolgok felől intézkedett.

E szerződés előtt Magyarország viszonya az uralkodóházhoz és Ausztriához a következő volt:

I. Ferdinándtól I. Lipótig Magyarország választó királyságot képezett s esetleges perszonál-unióban volt az örökös tartományokkal és az imperiummal. Igaz, hogy mindig az előbbiek uralkodóját választották meg őseink s így kevés kivétellel a római

császár egyszersmind mindig magyar király volt; de a választási elven ez mitsem változtatott.

A védelmi kötelezettség nem volt szabályozva. A király védte Magyarországot a török ellen, e czélra saját és esetleg, ha a német rendek megengedték, birodalmi hadaival háborúba ment s a magyar véderőt, a mely akkor főleg a nemesi fölkelésből állott, szintén fegyverbe szólította. De nincs törvényünk, mely a kölcsönös védelmet megszabta és szabályozta volna. A nemesi felkelés nem tartozott volna az örökös tartományokat, vagy épen az imperiumot védeni, ha azt külellenség, p. o. Francziaország megtámadja. Ezekhez tehát Magyarországnak mi köze sem volt, annál kevesebb lehetett a német birodalomhoz. Csakis az uralkodó személyéhez fűzte a közjog kapcsa.

A fiág öröködésének kimondása 1687-ben, pusztán a nemzet választási jogát korlátolta, bár ezt sem szüntette meg. A trónöröklést csakis I. Lipót és Károly spanyol király első szülött fi-utódaira mondta ki az 1687: III. t.-czikk (masculorum haeredum primogenitum in perpetuum pro legitimo rege suo sint habituri). De ugyan e törvényczikk világosan fentartotta a királyválasztó jogot arra az esetre, ha a Leopold- és aKároly-féle ág fiútód nélkül marad. (Eo in casu, quo tam Suae caesariae et regiae Majestatis [Leopoldi I.] quam paefacti Serenissimi Hispaniorum Regis masculinum semen deficeret, avita et vetus, a probata consvetudo, praerogativaque Statum et Ordinum Hungariae in electione et coronatione regum locum habeat.)

A választó jognak e korlátozása még mindig változatlanúl hagyta a régi állapotot. Magyarország és Ausztria közt semmi egyéb viszony — jogilag — nem létezett, mint hogy amig a Habsburgház Lipót- és Károly-féle ága fi-utódaiban teljesen ki nem hal, ugyanaz volt a magyar király, aki az örökös tartományok uralkodója. Sőt a közösség még ennyire sem ment. Ausztriában változhatott az öröklési rend, a dinasztia feloszthatta örökös birtokait. Magyarország és királya I. Lipót közt azonban szerző-

dés jött létre, hogy mindig az első szülött fogja kapni a magyar koronát s pedig először I. Lipót s ez ág kihalta után Károly spanyol király fi-utódai.

Viszont a király elvállalta azt a kötelezettséget, hogy az ország szabadságait, a rendek kiváltságait stb. fentartja s erre megesküszik. (Ergo semper toties, quoties inauguratio instauranda erit, praemittendam articulorum diplomaticorum acceptationem seu regiam assecurationem deponendum, superinde juramentum, in ea qua a majoribus suis praestitum erit, forma.)

A királyválasztó jognak további korlátozása, a nőág öröklésének kimondása szintén nem állapított volna meg bensőbb kapcsot Magyarország, a magyar király és Ausztria közt.

Ha a pragmatika sanctio csak erre vonatkoznék, nem lenne mivel sem lényegesebb törvény, mint az 1687-diki. Szerződést képezne a nemzet és a király közt, hogy mig egyrészt az előbbi elismeri a nő-ágak öröklését, viszont a korona biztosítja a nemzet jogait.

A pragmatika sanctio lényege az együtt birtoklásban és a kölcsönös védelem szerződéses kimondásában rejlik. A dinasztia és Magyarország közt létesült szerződés előtt az örökös tartományokat fel lehetett osztani, vagy másra ruházni, mint aki a magyar trón elfoglalására az 1687 s az 1723-diki törvények szerint hivatva volt. A pragmatica sanctió után ez többé nem volt lehetséges. A magyar király szükségkép uralkodója volt egyszersmind Ausztriának. Az 1723: I., II. és III. t.-czikkek képezték az első biztos és szilárd, de egészen szerződéses kapcsot Magyarország és Ausztria közt.

E törvények nemcsak a dinasztiával, hanem örökre a monarchia másik államaival fűzték össze Magyarország sorsát. Örökre alatt értve azt, hogy mindaddig, mig a pragmatica sanctió értelmében a királyválatszás joga vissza nem száll az országra.

De mégis tévedne — s pedig a tévedést többen osztják a magyar közjogi irók közül is — aki azt hinné, hogy a pragmatica

sanció által Magyarország viszonya Ausztriához megszűnt personal-uniónak lenni.

Personál-unió maradt e viszony ezután is, azzal a különbséggel, hogy a personál-unió, a pragmatica sanctió által, szükségképes és felbonthatatlan, maga a monarchia pedig mind a két államában együtt volt birtoklandó. (Indivisibiliter ac inseparabiliter, invicem et simul, ac una cum Regno Hungariae, et Partibus, Regnis, et Provinciis eidem annexis, haereditarie possidendis....«)

A kölcsönös védelem kötelezettségének kimondása sem tette a personál-uniót reál-unióvá; mert tulajdonkép a kölcsönös védelem a pragmatica sanctió idején már létezett. Az a cs. k. hadsereg, melynek megalakításához a magyar törvényhozás az 1715 : 8. t.-czikk által hozzájárúlt, a kölcsönös védelem eszköze volt. Ez a hadsereg védte Magyarországot és Ausztriát egyaránt. Sőt ez a hadsereg még a birodalmi érdekek szolgálatában is állott.

A pragmatica sanctió a monarchia két államának a personál-unió és a kölcsönös védelem alapján való egyesülését létesítette annélkül, hogy egyiket a másiknak alárendelte, vagy egyiket a másikba olvasztotta volna. Két független államnak a kölcsönös s állandó vátozhatlanul kötelező védelemre való egyesülése a personál-unió, tehát több, mint az időhöz és feltételekhez kötött véd- és daczszövetség; de még sem közös állami szerkezetbe való olvadás, sőt még az állami souverainitásnak részleges feláldozása sem.

Megmondja maga az 1723-diki törvény, mi végből köttetett a szerződés: »Ad permansionem Eorundem ac incrementum publici Status Regni Hungariae, Partiumque eidem annexorum, proque stabilienda *in omnem casum, etiam contra vim externam,* cum vicinis Regni et Provinciis Haereditariis Unione, et conservanda domestica Tranquillitate directam curam et solicitudinem«.

Tehát világos, hogy a szerződésnek kettős czélja volt. Az első az állandó és változhatlan egyesülés, az uralkodó személye által, az örökös tartományokkal *(cum vicinis Regnis et Provinciis*

Haereditariis). Ez volt a közvetett czél, vagy csak az eszköz a valódi czél elérésére, a kölcsönös védelem állandó biztosítására.

Azok a szellemtelen, bombasztikus beszédek, melyekkel Szluha Ferencz a pragmatica sanctió elfogadását indítványozta és melylyel gróf Csáky bibornok és kalocsai érsek 1723. julius 3-ikán a pragmatika sanctiót felterjesztette, távolról sem sejtetik e kettős, lényegében azonban azonos czélt. Mindketten csak hizelgésben áradoznak és a nő-utódok öröklési jogáról beszélnek. De sejtették és tudták a pragmatika sanctió valódi czélját a rendek, midőn külön akartak szerződni az örökös tartományokkal amellett, hogy a pragmatica sanctiót az uralkodóval megkötötték. De az örökös tartományokkal való szerződés felesleges volt, miután a magyar király, III. Károly, mint az örökös tartományok abszolut uralkodója, teljes joggal képviselte ezeket.

Deák Ferencz is ezen a nézeten volt. A 67-es bizottság 1867. január 29-diki ülésén a fennebb idézett szavak kapcsán azt mondta ki, hogy »az egyesülés nemcsak ő felsége személyével, hanem az örökös tartományokkal is történt. De pusztán a védelem szempontjából«.

Minthogy azonban a védelemnek volt állandó eszköze a cs. kir. hadseregben, a dinasztiával és az örökös tartományokkal való egyesülés czélja e védelemnek biztosítása és az volt, hogy a védelem necsak a közös hadseregre szorítkozzék, hanem a monarchia mindkét államainak összes anyagi és erkölcsi erejére kiterjesztessék. Tehát a rendkivüli erőfeszítésekre és nemcsak a kültámadások visszautasítására, hanem a belviszályok meggátlására is *(conservanda domestica tranquillitate .... ut successivis quibusvis temporibus, ab omnibus externis, et etiam domesticis confusionibus et periculis praeservari« ...)*

(A pragmatica sanctió 1848-ki félreértését e szavak eléggé mutatják.)

Ily nagyfontosságu, a monarchia jövője felett döntő kérdések felől intézkedett az a kétoldalu szerződés, mely a mult század

elején az uralkodóház és Magyarország közt köttetett. Igy szerződéses alapon keletkezett összes közjogunk, állami szerkezetünk, magának a monarchiának szerkezete.

De a pragmatika sanctió tartalma iránt egész a legújabb korig, eltérők voltak a vélemények. Különösen a kölcsönös és feltétlen védelem az (Deák és a XII. t.-czikket készítő bizottsági többség álláspontja) amit a pragmatika sanctió magyarázóinak igen nagy és tekintélyes része megtagadott. Maga Tisza Kálmán a 67-es bizottság 1867. január 28-dikán tartott beszédében csak a király személye irányában, s e tekintetben is csak feltételesen fogadta el a védelmi kötelezettséget.

Egyik kötelességünk, úgymond, elismerni a trónöröködés azon rendjét, melyet az 1723: I., II. t.-czikkelyeibe beczikkelyeztetett örökösödési kötvény, vagy örökösödési rendelkezés megállapított; a másik kötelességünk, hogy védjük fejedelmünk jogait külmegtámadások ellen; és itten annyiban térek el az előbbitől, következőleg a bizottsági javaslattól, hogy én ezen védelmi kötelezettséget is egyenesen a fejedelem személyére óhajtanám vitetni, és úgy magyaráztatni, mint a mely védelemmel a fejedelemnek és a fejedelem jogainak tartozunk. Az én meggyőződésem szerint tisztán foly ez a personal-unió alapjából; mert az én meggyőződésem szerint különben is egyedüli kapocs Magyarország és a magyar király egyéb országai és tartományai közt a fejedelem ugyanazonossága. Tehát az országnak kötelességei is csak a fejedelem irányában lehetnek, egyáltalában csak a fejedelem irányában, tehát a védelemre nézve is.

Óhajtanám — folytatta — későbbi félremagyaráztatások kikerülése végett, óhajtanám legalább magam részéről megjegyeztetni, hogy ezen védelmi kötelezettség soha oda magyarázható nem lehet, *hogy Magyarország a magyar királyt többi országai és tartományai szabadságának elnyomásában segíteni tartozik: óhajtanám meg-*

óvatni nemzetem azon jogát, hogy a védelmi esetnek beállta felett, és a védelmi módozat felett maga határozhasson.

Ugyanily nézetben volt Ghyczy Kálmán a bizottság ugyanazon ülésében.

»Az alválasztmány, úgymond, azt mondja: a közös biztosságnak közös és együttes védelme és ennek folytán a külügy, a külügyi költségek, a hadseregnek vezérlete, vezénylete és belszervezete, mindennemű hadügyi költségeknek meghatározása, és a pénzügy, anynyiban, a mennyiben közösek lesznek, s költségük közösen intézendő a sanctió pragmatika folytán. Ezen következtetéseit az alválasztmány a pragmatika sanctiónak azon határozatából vonja ki, mely azt rendeli, illetőleg kimondja, hogy az ugyanazon egy uralkodó alatt álló országok és tartományok feloszthatlanul és elválhatlanúl lesznek birtoklandók. Az én nézetem szerint azonban a pragmatica sanctió ezen határozatából nem a közös és együttes védelem, hanem csak annyi foly, hogy valamint a pragmatika sanctiót képező törvényeinkben, t. i. az 1723. esztendei I. és II. t.-czikkelyben az uralkodó Felség megajánlotta, hogy külmegtámadások ellen Magyarországot is védeni fogja, ugy viszont Magyarország is ő Felségét és az uralkodó házat jogaiban megvédeni tartozik.

Hogy a sanctió pragmatikának ezen értelmezése, a melyet felállítok, helyes, és nem áll az, a mit az alválasztmány kifejtett, arra nézve következő okaim vannak: Először a pragmatica sanctiót képező törvényeinkben az 1723: I. és II. t.-czikkben azokról a miket az alválasztmány, mint a sanctió pragmatica folyományait adott elő, egy szó sem áll.

A pracmatica sanctió elfogadásának egyik indokául ki van ugyan az 1723: I. és II. t.-czikkben fejezve az, hogy a női örökösödésnek elfogadása által az ország külmegtámadások ellen is biztositható lesz; de arra nézve, hogy Magyarország is határozott kötelezettséget vállalt volna a védelemre, a pragmatica sanctióban formulázott kifejezések nem foglaltatnak; és habár

onnét, hogy az egy fejedelem uralkodása alatt álló országok és tartományok közösen, elválaszthatlanul és feloszthatlanul birtoklandók, és onnét, hogy az uralkodóház megajánlotta, hogy Magyarországot is védelmezni fogja, a dolog természete szerint következik. hogy Magyarország is viszont ő Felségét jogaiban mindig védelmezendi, mint eddig is védelmezte. De ezen kötelezettséget, melyet Magyarország *egyenesen csak fejedelme iránt vállalt*, ugy mint az alválasztmány teszi, az illető országok és tartományokra is kiterjeszteni, és azon védelmet egyszersmind közös és együttes védelemre s a védelem eszközeinek kötelességszerűleg együttes elintézésére is magyarázni, nézetem szerint nem lehet.

Másodszor, hogy igy értelmezték a pragmatica sanctiót őseink is mindig, kitetszik törvényeinkből. Nézessenek meg az 1740. esztendőtől fogva a legujabb időig azon törvények, melyekben akár béke, akár háború idején, hadkiegészitésről, vagy rendkivüli subsidiumok ajánlásáról volt szó, soha ez ajánlatok nem tétettek ő Felsége többi országainak és tartományainak védelmére, hanem mindig csak azon kifejezések használtattak, hogy az ajánlás tétetik ő Felsége személyének és jogainak, az uralkodóház méltóságának, az ország alkotmányának, méltóságának, és dicsőségének fentartására, s így értelmezte a pragmatica sanctiót az 1861-ki országgyűlés is, midőn 2-ik feliratában kijelentette, hogy Magyarország és ő Felségének többi országai, vagyis az örökös tartományok közt semmi más kapcsolat nem létezik, mint a fejedelemnek ugyanazonossága és az egyedül erre alapitott feloszthatlan és elválhatlan birtoklás.

Hogy a pragmatica sanctiónak ezen értelmezése, melyet az alválasztmány felállított, nem áll, még bizonyítja nézetem szerint a pragmatica sanctió keletkezése után folyvást fennállott százados gyakorlat, a mely szerint Magyarország a fegyveres védelem eszközeiről, úgy t. i. a hadsereg kiegészitéséről, mind pedig a hadsereg fentartására, az e czélra megrendelt kir. jövedelmeken kivül még megkivántató rendes adóról, és a rendkívüli segélyek-

ről mind béke, mind háború idején mindig maga és önállóan rendelkezett, és rendelkezett mindig »pro hoc dumtaxat casu. et absque de hinc nectenda consequentia«, a mi nézetem szerint azt jelenti, hogy Magyarország gyülése a védelem esetének beálltáról és a védelem mikénti teljesitése módjáról, annak mértékéről és eszközeiről mindig önállólag maga rendelkezett. Nézetem szerint tehát a pragmatica sanctiónak nem lehet más értelmet tulajdonitani, mint azt, mit az 1861. évi országgyülés kifejeztetett, mint már előbb is említettem, hogy t. i. a kapocs a fejedelem ugyanazonosságában fekszik, és az erre alapitott eloszthatlan és elválhatatlan birtoklásban. A pragmatica sanctiónak az alválasztmány által felállított értelmezése nem csupán elméleti érdekü, hanem nézetem szerint káros úgy a multra, mint jövőre nézve. káros a pragmatica sanctiónak azon értelmezése, melyet az albizottság felállított, azon tekintetből, hogy ha az illető államügyeknek, úgy amint azt az albizottság kifejtette, elintézési közössége a pragmatica sanctióból foly, akkor jóformán a közös viszonyok feletti munkálat már befejezve van, mert mindaz, ami a pragmatica sanctióból foly, mind annak teljesitése, az országnak kötelessége, ez iránt alkudni, vagy feltételeket szabni többé nem lehet. És én azt hiszem, hogy ha a pragmatica sanctiónak az alválasztmány által felállított értelmezése megáll, akkor már előre a közös törvényhozás és kezelése is elfogadva van, mert ha az intézkedés közössége el van ismerve, és az az országra kötelességszerüleg háramlik, akkor a közös intézkedést, közös kezelés és törvényhozás nélkül nem lehet képzelni.«

Nyáry Pál elment egész addig, hogy a pragmatika sanctióban egyéb, mint a trónöröklésnek a női ágra való kiterjesztése nem foglaltatik.

Deák Ferencz a bizottság ugyanezen ülésében a kölcsönös védelemről ekkép nyilatkozott.: »A támadás a következtetés ellen van intézve: »E határozottan kimondott elv folytán a közös biztosság és annak együttes erővel leendő védelme és fenntartása

oly közös és viszonos kötelezettség, mely egyenesen a pragmatika sanctióból származik«. Nem azt mondja az albizottság, hogy e kötelezettség betüről-betüre be van irva a törvénybe, hanem annak tetmészetes consectariuma. Bizonyosan nem személyes hajlamból kötötték az ország rendei akkor a pragmatika sanctiót hanem sok fontos okaik voltak arra. E fontos okok egyike az volt, hogy Magyarország megvédésére oly eszközöket, oly segítséget is kellett keresniök, mely maguktól ki nem telt; hiszen benn van a törvény indokolásában: »etiam contra vim externam«. És midőn megkötötték ezen szövetséget, midőn a pragmatika sanctió által a trónöröklést a női ágra is átruházták, nem fogja hinni senki, hogy őseink úgy alkudtak, vagy azon gondolatot forralták volna magukban: »Megválasztjuk, hogy ő minket megvédjen; mi azonban őt nem fogjuk megvédeni«. Azt mondják: »Igen, azon kötelezettséget elvállalta az ország, hogy a fejedelem jogait védje meg; hiszen nincs egyébről szó az indivisibilitas és inseparabilitásra nézve«. De erre azt lehet válaszolni: *ebben a két eszmében, hogy Magyarország tartozik megóvni vagy megvédeni a magyar királyt, ki egyszersmind a többi birtokok fejedelme, azon országok birtoklását azonban nem tartozik védeni; ebben azt hiszem, nincsen practicus értelem. Midön a magyar királynak, ki egyszersmind azon országok fejedelme, azon országainak birtoklását megvédjük, megvédettük azon országokat is.*

Azt mondják továbbá, hogy ha ebből a közösséget következtetnők, compromittálnók a multat és a jövőt. Ezt absolute nem látom át. Miképen áll az a védelmi kötelezettség, melyet mi a pragmatika sanctióból következtetünk? Az ország kimondotta: »Megválasztjuk a nőágát magyar uralkodói dynastiának: átruházzuk rá a trónöröklést; kimondotta, hogy mind Magyarország és kapcsolt részei, vagy a magyar korona országai — mint most nevezni szokták, — mind ő Felségének többi országai együtt elválhatlanul és feloszthatatlanul birtoklandók«. *Ha ezt az elvet kimondotta az ország, hiszi-e valaki, hogy ez által nem vállalta*

el magára azon kötelezettséget, hogy ezt az együttes birtoklást megvédje? Valamint ráruházta a fejedelemre, mint azon többi országok fejedelmére, azon kötelezettséget, hogy Magyarországnak és koronaországainak együttes birtoklását ő a többi országok erejével is megvédje.

Ez az együttes és egyszersmind kölcsönös védelem.

Hivatkoznak a gyakorlatra: de épen ez áll ezen magyarázat mellett. 1715-ben hozatott be a rendes katonaság; 8 esztendőre utánna mondatott ki a pragmatika sanctió. Minden megtámadások ellen együtt védték ezek a birtokok, a fejedelemnek ezen országai egymást: az örökös tartományok — mint nevezzük — védték Magyarországot a török háborukban; Magyarország védte a többi országokat, azaz ő Felségének azon országait és birtokait a porosz és franczia háborúban, melyek azóta közbejöttek. Méltóztassanak felvenni, hogy midőn a porosz háború megindíttatott, egyenesen kimondotta a bajor választófejedelem és a porosz király, hogy nem Magyarország ellen indítanak támadó háborút, hogy nem a magyar király ellen, hanem egyenesen a többi tartományok ellen harczolnak, és Magyarország mégis megvédte a trónt, megvédte azon országokat, megvédte nem csupán nagylelküségből áldozatokat hozott nagylelküségből — *hanem azon kölcsönösségnél fogva,* melynél fogva Magyarország azokat, viszont azok minket, a török háborúkban megvédeni tartoztak. Midőn a franczia hadsereg Győr alatt állott, proclamátiók szórattattak szét, hogy Francziaország nem akar Magyarország ellen háborút viselni, és ezen proclamátiók nyomtalanúl mentek el: Magyarország teljesítette, a mit kötelességének hitt, és ebből áll ez a kölcsönös kötelezettség.

Azt mondják, hogy ezen kötelezettségnek kölcsönössége nincs kimondva a pragmatika sanctióban. Természetesen, hogy nincs kimondva; a kölcsönösség csak következik belőle. Azt kérdezi valaki, hogy jött tehát most a közösség bele? A dolog igen egyszerű. Midőn a pragmatika sanctió megköttetett, akkor

Magyarország azt mondotta, hogy az együttes feloszthatlan és elválaszthatatlan birtoklás mondatik ki a pragm. sanctióban: — tehát azzal azon kötelezettség, hogy ezen birtoklás együttes elválaszthatlansága lehető legyen, magára vállalta. Ugyanaz által, hogy a fejedelem ezen pragmatika sanctiót elfogadta, ugyanazon feltételt Magyarország irányában magára vállalta.«

A sanctió pragmatika védelmi kötelezettsége teljesen különbözött a régi német-római imperium, vagy a későbbi német Bund védelmi kötelezettségétől. Casus foederist a pragmatica sanctió nem tartalmazott, hanem Magyarország támogatását feltétlenné tette.

Casus foederisekkel valóban nem lehet erős hatalmat sem teremteni, sem fentartani. A német birodalmat ezek szállították le a katonai jelentéktelenség színvonalára. Ezért volt Németország oly soká a külföldi nagyhatalmak seregeinek pusztán gyakorló tere. A casus foederis kimondása a déli államokban még a legutóbbi franczia háború idején is csak hajszálon függött, s mi lesz akkor a nagy német vállalatból, a ma hatalmas német birodalomból, ha ez a hajszál elszakad?

De a sanctió pragmatikában elvállalt védelmi kötelezettség nem ilyen volt. Magyarországnak tehát, habár kötése egészen védelmi jelleggel birt, nem volt jogában a monarchia háborúiban részt venni, vagy részt nem venni. Kötelessége leendett részt venni külön hadseregével, ha ezzel bir vala, valamint kötelessége volt, a király felhivására, mozgásba hozni véderejének azt a részét is, mely a közös, illetőleg csak is osztrák császári hadsereg mellett még létezett, s mely felett a törvényhozás rendelkezett.

És ennek daczára a casus foederis eszméje kóvályogott az osztrák államférfiak, s némely kiváló magyar agyában. Ez a kölcsönös tévedés és félreértés a pragmatika sanctió tekintetében hozta létre küzdelmeinket; egyrészt a beolvasztó törekvést, s más-

részt az elszakadásra való hajlamot. A kölcsönös félreértés és tévedés tartott még közvetlenül a kiegyezés előtt is. Az 1865. deczember 14-dikén mondott trónbeszéd a monarchia egységes léte mellett szükségesnek tartotta még annak hatalmi állását is oly feltétel gyanánt hangsúlyozni, melynek kikötése nélkül nem hozható létre a kiegyezés. Andrássy Gyula gróf hajlandó is volt a magyar közjogban ez egészen új tényezőnek, természetesen pusztán csak politikai szempontból való felemlítésére. Deáknak a feliratí kérdésben felelve, ugyanis előadta, hogy nézete szerint a trónbeszédre, amely harmadik helyen említi a nagyhatalmi állást, a puszta biztossággal nem felelhetni, a fejedelem a monarchia hatalmi állásának biztosítása végett akar egyezkedni; az októberi diplomának ez volt czélja, a februári pátens és a reichsrath ez okból keletkeztek; e kísérletek nem sikerülvén, kiadatott a szeptemberi pátens és összehivatott a magyar országgyülés. A kiegyezés ára a nagyhatalmi állás biztosítása. Andrássyt többen támogatták; de szintén csak politikai indokból, mert közjogi alapot nem képezhetett a nagyhatalmi állás biztosítása, amit biztosítani különben sem lehet semmiféle közjogi artikulus által.

Hogy erről szó lehetett, jellemezte a bécsi politikusokat, akik még ekkor is attól tartottak, hogy a magyar államiság aláássa a monarchia nagyhatalmi állását. A kiegyezés óta megbizonyult az ellenkező. A pragmatika sanctió, tehát a kölcsönös védelem alapgondolatán felépült dualizmus és ennek keretében Magyarország államisága tette a monarchiát azzá, ami: nagy, sőt első rangu hatalommá.

A politikában a százados félreértéseknek századokon át tartó sajnos következményei vannak. És a gyanú és féltékenykedés szüli a történelmi félreértéseket, ezek történelmi katasztrófáival.

E félreértések, gyanúk és féltékenykedések még most sem szűntek meg teljesen. Nálunk a túlzó közjogi chauvinizmus még mindig elnyomó törekvéseket tulajdonít Ausztriának s vannak

osztrák túlzók, kik a túlzó magyarok chauvinizmusában a régi elszakadási törekvést pillantják meg.

De sem egyik, sem másik túlzás nem veszélyes többé. Mert csak egyeseké, vagy kisebb párttöredékeké az, melyek gyanúja s félreértése nem lehet sem itt, sem ott a nemzeté, vagy a vezértényezőké.

De a kölcsönös és együttes védelmi kötelezettség, s az együtt birtoklás nem rombolta le Magyarország állami souverainitását. Nem még az sem, hogy az országgyűlés közvetlenül nem rendelkezett a külügy s a hadügy felett.

Az 1715. VIII. egyszerre átalakította a monarchia és Magyarország védrendszerét; mert behozta az állandó hadsereget. A nemesi felkelés, sőt az egész régi magyar védrendszer elavult romjai megmaradtak ugyan, de teljes jelentéktelenségükbe sülyedve vissza.

Ez a törvény világosan megengedte a császárnak és királynak, hogy belföldiekből és idegenekből állandó hadsereget tartson. E hadseregből s később a magyar ezredekből fejlődött ki a cs. kir. hadsereg, melyre a magyar törvényhozásnak egyéb befolyása nem volt, mint hogy megszavazta költségeit és később az ujonczokat. Azért mondta Deák Ferencz a 15-ös és a 67-es bizottságban, midőn a balközép a külön magyar hadsereg eszméjét pengette: hogy az 1715: VIII. t.-cz. rossz törvény Magyarországra nézve.

E törvénnyel szemben csak egyetlen tény konstatálható az alkotmány javára; az, hogy a pénzadó (és utóbb a véradó, mert a hadkiegészítés kezdetben toborzás által történt) nem volt kivethető és behajtható az országgyűlés nélkül s hogy a védrendszer változtatásához a magyar törvényhozás hozzájárulása volt szükséges.

Ezeken az alkotmányos elveken sarkallott Magyarország befolyás a hadügyre, egész a legujabb korig; de sem közvetlen

intézkedési joga a hadsereg felett, sem külön magyar hadsereg nem volt.

A cs. kir. hadseregtől különálló magyar nemzeti haderő szervezésére két ízben is történt némi kisérlet; a 18-dik század közepén és a jelen század elején; csakhogy e haderők részint ideiglenesek gyanánt alakittattak, pusztán a háboru tartamára, részint a cs. kir. hadsereg kiegészítő részeivé lettek. Ez történt különösen az 1741 : 63. tczikk által felállított hadsereggel. Az e törvényczikk által felállított 12,622 főnyi hadseregre nézve, mely a »vitam et sanguinem«-féle lelkesedés eredménye volt, a rendek világosan kimondták, hogy e rendkívüli haderő kiállításából jövőre semmi következtetés ne vonassék. Világos tehát, hogy ezt a hadsereget csak rendkívülinek és ideiglenesnek tartották, tehát forma szerint való külön és állandó hadsereggé tenni nem akarták. De e hadseregből a cs. k. hadsereg mellett kifejlődhetett volna az önálló magyar hadsereg.

Az ellenkező történt. Ez a hadsereg, a mely egyébiránt csak hadcsapatot képezett, miután műszaki csapatok nem egészítették ki, már a háboru idején beleolvadt a birodalmi hadseregbe s annak kiegészítő részét képezte a háború után. Nem is lehetett ez másképp, mert e csonka fegyveres erő nem mehetett komoly hadsereg számban s a cs. k. hadsereg nélkül nem verekedhetett.

Ugyanez mondható a napoleoni háboruk idején felállított s az 1802: 1. t. czikk által *exercitus hungaricusnak* .nevezett 12 gyalog és 10 lovas ezredről. Hadsereget ezek sem képeztek, hanem csak magyar ezredeket s ép úgy beleolvadtak a cs. k. hadseregbe, mint a Mária Terézia idején felállított haderő.

Igaz, hogy a jelen század elején és a mult század végén keletkezett törvényeink már több befolyást követeltek a hadseregre, mint a mennyit az 1715 : VIII. t.-czikk biztositott. Így az 1792: t.-czikk követeli, hogy a magyar ezredekben a született magyarokra különös tekintet legyen s hogy a katonai intézetekbe magyar ifjak minél nagyobb számban vétessenek fel.

Az 1802 : 1. t.-czikk az országgyülés számára tartja fenn nemcsak a vér- és pénzadó megszavazását, hanem a kiegészítés módjának meghatározását is. Az 1830 : 7. t.-czikk 10 évben szabja meg a hadiszolgálat idejét. Legmesszebb ment az 1840 : 2. t.-cz., melynek 12. és 13. §-ai követelik, hogy a magyar sor- és véghelyi ezredekben a tisztek, tehát a tábornokok és törzstisztek is, született magyarok legyenek és hogy az állandó ujonczok egyedül magyar ezredekben szolgáljanak s őket nem-magyar ezredekbe áttenni semmi szín alatt ne lehessen.

De mind e törvényczikkekben a valóban külön és önálló magyar hadseregnek sehol semmi nyoma. Tény, hogy az állandó véderő birodalmi, vagy császári királyi hadsereg volt. Tény, hogy ez a hadsereg törvényesen állt fenn (bár a rendkivüli ezerekkel törvény ellen olvasztotta be) s hogy a magyar törvényhozás e hadsereg magyar részének különválasztását 1848-ig nem is akarta.

Tény továbbá, hogy e hadsereg keretén kívül felállított s egyedűl csak az 1802 : 1. t-cz. által exercitus hungaricusnak nevezett hadcsapatok csak *rendkivüli* jelleggel birtak, de mint ilyenek is beolvadtak a cs. k. hadseregbe. A legfontosabb tény pedig az, hogy az 1715 : VIII. t.-czikk által felállított cs. k. hadsereg *még a pragmatica sanctió előtt megvalósította a közös és mint utóbb Deák legelőször a 67-es bizottságban kifejtette, az »együttes« védelmet.*

Ez a hadsereg képezte a monarchia rendes állandó véderejét, mely felett az uralkodó az országgyűlés megkérdezése nélkül is rendelkezhetett s ez csak is a pénz- és később a véradót szavazta meg.

A fejedelem ezt a hadsereget használhatta védelmi és támadó háboruban egyaránt.

A pragmatica sanctió ezt a tényleges állapotot készen találta, a benne elvállalt kölcsönös védelmi kötelezettség tehát nem vonatkozhatott másra, mint arra, hogy a magyar ország-

gyülés a monarchia védelmére megszavazza a cs. kir. hadsereghez az ujonczokat és a háboru költségeit, mint a védelem *rendes* eszközeit és hogy rendkívüli esetekben *rendkívüli* eszközökről, külön csapatokról stb. gondoskodjék. Az utóbbiak teljesen a törvényhozás rendelkezése alatt álltak, az előbbinek, t. i. a cs. k. hadsereregnek ellenben a legfőbb hadúr parancsolt.

E megkülönböztetés kellő méltatásának elmulasztása volt oka később annyi félreértésnek, sőt katasztrófának.

De a kétségtelen tényből kell levonni a magyar államiságra vonatkozólag a közjogi következtetést.

Bizonyos, hogy a magyar törvényhozás a rendes és állandó véderő felett más rendelkezési joggal nem birt, mint az ujonczok és az ellátás megszavazásával. Külön magyar nemzeti hadsereg — eltekintve a magát végleg lejárt nemesi felkeléstől — nem volt 1715-től 1848-ig.

E körülmény azonban ép oly kevéssé rombolta le a magyar államiságot, mint a külügyeknek az országgyüléstől való elvonása.

Természetes következményei voltak ezek a középkori királyságnak és a feudális védrendszer felbomlásának. Sőt mielőtt a feudális védrendszer felbomlott, a királyok igyekeztek szervezni oly állandó hadsereget, mely felett kizárólag és feltétlenül rendelkezhessenek. Ezt tette nálunk Mátyás király s tették más királyok nyugaton. *A felségjogok mindinkább és mindenütt abszorbeálják a nemzetek jogait a véderőre és a külügyekre vonatkozólag.* Az alkotmányos testületeknek a mult századokban sehol sem volt befolyásuk ezekre. Sőt Angliában, a legparlamentárisabb mintaállamban, ma is érvényes az a törvény, hogy a király azt teheti a hadsereggel, amit akar, feltéve, hogy pénzt nem kér a parlamenttől. Igy III. György valóban a parlament és a nemzet ellenére viselte az amerikai háborút s ez csak akkor szólhatott abba bele, mikor a király nem birván a hadviselés költségeit, a parlamenthez fordult.

De azért Anglia állam volt, birt a souverainitás minden

jellegével. Ép így Francziaország, hol a nemzetnek a nagy forradalomig nem volt befolyása sem a hadügyre, sem a külügyre.

Hasonlókép állam volt Magyarország, habár csakis belkormányzati függetlenséget élvezett és nem birt sem nemzeti hadsereggel, sem nemzeti diplomácziával. Nálunk is az történt, ami másutt: *a királyi felségjogok elnyomták a nemzeti jogokat.* A mi hátrányunkra csak az a különbség létezik, hogy nekünk nem volt nemzeti dynasztiánk s hogy a magyar király egyszersmind Ausztria uralkodója volt. Igy történt, hogy a cs. k. hadseregben nem volt magyar szellem, szinte idegen jelleggel biró fegyveres erőt képezett. Külügyünk pedig egészen az osztrák diplomáczia kezébe került, úgy, hogy 1867-ig Magyarország tényleg, jogilag ki volt törölve az európai államok sorából.

Közjogilag azonban Magyarország ekkor is birt állami önállósággal, mert a hadsereg és a külügy felett való felségjog hazánkra nézve csakis a magyar királyt illette meg és sem a német-római, sem később az osztrák császárt.

A magyar nemzet irányában sem egyik sem másik nem szerezhetett jogokat. A magyar király is törvényesen csak annyit, mennyit a nemzet ráruházott.

A magyar nemzet tényleg sok jogát nem gyakorolhatta; de jogai soha sem szüntek meg, még a legkényesebb hadügyi és külügyi kérdésekben sem.

Ez azonban főleg a magyar király jogainak elméletéből és gyakorlatából bizonyítható be.

Ezért helyezek munkámban különös súlyt erre, mint az első fejezetben utaltam rá. Közjogászainknak még a legnagyobbaknak is, hibájuk volt, hogy ezt elmulasztották, s inkább a Corpus Juris elvi kijelentéseibe, vagy csonka és homályos tételeibe kapaszkodtak.

Ép így elmusztották közjogászaink felfejteni a középkori állam lényegét.

Midőn az 1723: 1., 2., 3. tczikk készült, nem voltak még

modern államjogi elméletek és rendszerek, sem apriorisztikus meghatározások. Az említett törvényczikkek sem akartak tervszerű alkotmányt adni Magyarországnak, s nem határozták meg államböleseletileg azt a viszonyt, melyben Magyarország volt Ausztriához. Elég volt kimondani, hogy Magyarország önálló, független és semmi más országnak alá nem vetett ország.

Államról akkor, melynek nemzetközi egyénisége van, nem volt szó. Az önálló és független, semmi másnak alá nem vetett ország kifejezés, – melynek ismétlésével tele van Corpus Jurisunk — a belkormányzat függetlenségére vonatkozott. Jelentette azt, hogy Magyarországnak saját kormánya és törvényhozása legyen, hogy a bécsi kormány itt ne parancsolhasson, hogy adót, katonát csak az országgyűlés beleegyeztével lehessen szedni, stb. Egyéb állami attributumokról azonban törvényeink sem a pragmatika sanctió előtt, sem azután, egész 1848, illetőleg 1867-ig nem intézkedtek. Mindjárt a mohácsi vész után, midőn a magyar államhajó roncsai bemenekültek a Habsburgok kikötőjébe, felmerült ugyan a külügyekre való befolyás kérdése; már az 1536: I. t.-czikk mondja, hogy »pro evitenda. Majestas Sua, sine scitu Consiliarorum Hungarorum, Tractatus pacis nequam transigat«. Koronként, de mindig halaványabban, fel-felcsillan Magyarország nemzetközi egyéniségének eszméje, midőn p. o. törvényeink követelik, hogy a portánál Magyarország külön képviseletet nyerjen, vagy hogy a törökkel való békealkudozást magyarok közvetítsék. De következetesen és állandóan Magyarországnak csak belkormányzati függetlenségéről van szó úgy a koronázási esküben, mint az ország függetlenségét biztosító törvényeinkben. Vajjon a teljes állami souverainitásról való lemondást jelentette ez? azt, hogy Magyarország nem birta az államiság teljét, hanem csak autonom tartománya volt Ausztriának, illetőleg az imperiumnak? Vajjon az oly kifejezések, minők mindjárt a pragmatika sanctió után, p. o. az 1723: 101. t.-czikkben előfordulnak, hogy a »közállamot illető tárgyak« a birodalmi eszme elfogadását jelentet-

ték-e? Bizonyára nem. Ausztria és Magyarország közt az uralkodó személyének közösségén, az együtt birtokláson és védelem kölcsönösségén kivül semmi egyébb kapcsolat nem volt és nincs. Ha egyéb is leendett, Magyarország nem volt volna állam a multban és nem lenne az jelenleg. A védelemnek és az uralkodó személyének közösségén kivül nem volt és nincs bensőbb viszony Magyarország és Ausztria közt. Az előbbi tehát birt és bir az államiság minden attributumával. Ebből a szempontból kell megitélni összes közjogi kérdéseinket a multban, jelenleg és jövőre.

De a múlt — és jövendőbeli Luskandlik ellenében utalni kell rá, hogy a középkori és nem-parlamentáris államiság mindenütt csak a belkormányzati függetlenségben és önrendelkezési jogban állott. Magyarország belkormányzati függetlensége tehát egyenértékű volt az *állami* függetlenséggel.

A pragmatika sanctió ezt a függetlenséget nemcsak le nem rombolta, hanem inkább megerősítette.

IV. FEJEZET.

A magyar állam és a közös ügyek 1848-ban.

Negyvennyolczadiki átalakulásunknak még politikai története sincs kimerítve, annál kevésbbé fejtette ki eddig részletesen közjogi irodalmunk az 1848 tavaszán született magyar parlamentáris állam belső szerkezetét és Ausztriához való viszonyát.

Közjogi iróinkat talán az tartotta vissza, a mi óvatosságot parancsolt a történetiróknak is, hogy az 1848-diki események még nem vesztették el közvetlen hatásukat tényleges politikai, sőt pártviszonyainkra. Hiszen az 1848 még mindig politikai és pártjelszó szemben 1867-tel, s az 1848-diki közjogot még mindig, s pedig activ politikai pártok úgy tüntetik fel, mintha ez a közjog felelne meg a magyar államiság követelményeinek, s az 1867-diki közjog azzal ellentétben a magyar államiság összezsugoritását tartalmazná.

Nem irok politikai történetet, nem foglalkozom ezúttal pártviszonyokkal. De midőn az idén már megültük az 1867-diki közjog negyedszázados jubileumát, bizonyára elérkezett az ideje az 1848-diki közjog tisztázásának, s azon kettős viszony felderítésének, melyben 1848 egyrészt a régi közjoggal, s ennek alapjával a pragmatika sanctióval, másrészt 1867-tel van.

Ez annál inkább szükséges, mert a nemzet egy jelentékeny részének közvéleménye is azon nézetben van, hogy 1867-ben jogfeladás, visszahátrálás történt az 1848-diki alapról. Hasztalanul

hangzottak el Deák Ferencznek a 67-es bizottság január 31-diki ülésében mondott eme tiltakozó szavai: »Úgy szólnak némelyek a mi javaslatunkról, mintha mi az ország jogainak feláldozásával alkudoztunk volna, némi kedvezések megnyeréseért. Egyéni nézet lehet az, hogy valaki javaslatunk által az ország valamely jogát korlátolva hiszi; de azon vádat, mely az ily felszólalásokban fekszik és melyet oly sokszor pengetnek, szigorúan elutasítom magamtól. Minket az országgyűlés bizott meg, hogy javaslatot készítsünk az úgynevezett közösügyek kezeléséről és e javaslatot mi elkészítettük, úgy mint azt, meggyőződésünk szerint, az ország érdekében szükségesnek, hasznosnak, czélszerűnek tartottuk. Az ország jogainak árán semmit vásárolni nem akartunk, és ha csorbítottuk azokat, e felett az ország közvéleménye fog itélni. Én soha mások ellen közvetve, vagy közvetlenül vádat nem emelek. de az ily méltatlan vádat hallgatva el nem türhetem.«

A vád tovább harsogott és bár megenyhülve, tovább harsog ma is.

Nem e váddal akarok megküzdeni, e küzdelem a politikai szószékre és a politikai irodalomra tartozik. Egész tárgyilagosan csak azon két közjogi épületet akarom megvilágítani, melynek egyikét 1848-ban, másikát 1867-ben emelték.

Nem akarom az 1848-at kisebbíteni az 1867 javára. Nemzetünk életében alig történt nagyobb és magasztosabb mozzanat, mint 1848-diki átalakulásunk. Sőt 1848 és 1867 közt a legteljesebb összefüggés van.

Az 1867 közjogi értelemben nem más, mint az 1848 megujulása. De kidolgozva, nagyobb biztosítékokkal ellátva és ami fő, veszélyektől mentesen.

De társadalmi tekintetben 1848 magasan kiemelkedik minden más korszak, s így 1867 átalakulása felett is.

Maga 1848, 1849 nélkül, két részből áll. Egyik része társadalmi és belpolitikai, a másik közjogi átalakulásunk Ausztria

és a dynasztia irányában. Különösen az első szempontból nagy s fényes korszak ez, melyhez fogható alig van úgy saját nemzetünk mint más népek történetében.

Egy ósdi társadalom hatalmas izgatók által teremtett közvélemény nyomása alatt, tehát nem forradalom erőszak, vagy vérpad által átalakult új társadalommá.

A kasztok várfalai a közvélemény riadójára, mind hajdan Jericho falai a kürt szavára, rombadőltek.

Minden bilincs széttört: a nemzeté, társadalomé, egyeseké s a földé.

Szabadokká lettek az addig a jobbágyság szolgaságában tartott nép milliói.

A földesuri jogok középkori hagyományai megszüntek. A robot, a dézsma és a deres, az ébredő ujkor eme szégyenei eltüntek. Az ősiség, mely a nemességet földbirtokában meg akarta tartani, de mint magát tulélt intézmény, ép azon osztálynak ártott, melynek védelmére feltalálták, a középkor mesgyéjén túlmaradt.

Magyarország, mint egy varázsütésre, az uj kor fényes, szabad mezőire tartotta bevonulását.

A nemzetnek valódi vezére ekkor kétségkívül Kossuth Lajos vala. Ha Széchenyi marad a vezér, Magyarország talán még több évtizeden át sem merte volna levetni középkori pánczélát. A nagy magyar féltette nemzetét a szabad mozgástól.

A kasztok várai tán még évtizedeken át fenmaradnak. Széchenyi félt kivezetni nemzetét a szabad verseny sík terére. Konzerválni akarta azt és nem ujra teremteni. Fokozatosan megifjítani és nem egyszerre üríttetni ki vele az ifjuvá létel bájitalának poharát.

Kossuth az utóbbit tette, s igaza volt. A nemzet, az ő bámulatos lánglelkének tüzétől érintve, összeolvadt, e tűzben megifjult, s a középkori salak elégett. E tűz világításánál csodálatos tájai nyíltak meg a jövőnek. Örök hálával tartozik a nemzet azon fiának, akkori vezérének, aki mindezt végrehajtotta.

A közjogi átalakulás már kevesbbé köszönhető neki.

A közjogi vonás majd teljesen hiányzott izgatásából. A parlamentarizmusra nem is gondolt, sőt, a megyében látván a nemzeti jogok bástyáját, félt, tartott tőle. Hisz ismételten kijelentette, hogy ha a parlamentarismus és a megye közt kellene választania, az utóbbit választaná.

Csodálatos ellentét. A társadalmi megifjulást akarta, sőt végrehajtotta, s a politikait nem. A társadalmilag átalakult nemzetet a régi politikai és közjogi keretekbe szorította volna, — ha nem jő közbe a franczia forradalom. És ha az ő társadalmi izgatásával parallel nem folyik éveken át egy, közjogi átalakulást sürgető izgatás, az ugynevezett centralisták izgatása.

Közjogi, illetőleg parlamenti átalakulásunk egész és részletesen kivitt tervét, ők, a centralisták találták ki. Kossuth e tervnek egyszerű végrehajtója volt. De hogy a kellő pillanatban felkarolta és hatalmas erélyével keresztülvitte e tervet, ez ismét az ő érdeme.

Közjogi átalakulásunk azonban korántsem volt oly gyökeres. mint társadalmi átalakulásunk. A nemzet régi közjoga szerint is birt a függetlenségnek és a magyar állam a souverainitásnak minden attributumával. Csakis a parlamenti elv, a hatalomnak felelősség és ellenőrzés mellett való gyakorlása diadalmaskodott. Közjogilag ez magaslik ki eme nagy kor legnagyobb eseményei közepett is. A nemzet eme nagy korszaknak köszöni parlamentarismusát.

A mások által kezdett izgatás szerencsés sikeréhez nagyban hozzájárult Kossuth. Az események és az ő népszerűségének hatalma nélkül, talán a parlamenti elv diadala is évtizedeken át késett volna.

Ha ezzel Kossuth befejezi vala politikai és államférfiui pályáját; ha mint egy új Mózes, miután megmutatta nemzetének a modern Magyarország igéretföldjét, eltünik a vezető polczról.

osztatlan bámulata és minden bánatos árnytól ment lelkesedése venné körül alakját a jelen, sőt a késő korok nemzedékének.

De . . . . nem politizálok, hanem történelmi tények által megvilágított közjogot irok.

Kétségtelen úgy az 1848-diki, mint az 1867-diki törvényeknek szelleme és betűje szerint, hogy mind a két korban Magyarország közjogi épületének közös alapja volt, vagy legalább akart lenni: a pragmatica sanctió, a kettős monarchiának a Habsburg-ház által együtt feloszthatlanul birtoklása és kölcsönös, sőt közös védelme.

Nyiltan hivatkozik a pragmatica sanctióban foglalt, pláne birodalmi kapcsolatra az 1848: III. törvényczikk. Az 1867: XII. t.-czikk bővebben fejti ki a közös alapot, mondván: »Azon kapcsolat, a mely egyrészről a magyar korona országai, más részről ő felségének többi országai és tartományai közt jogilag fennáll, a pragmatica sanctión alapszik. Megállapitván ez ünnepélyes alapszerződés a Habsburgház nőágának trónöröklési jogát, kimondotta egyszersmind, hogy azon országok és tartományok. melyek a megállapított öröklési rend szerint egy közös uralkodó alatt állnak, feloszthatlanul és elválhatlanul együtt birtoklandók. E határozottan kimondott elv folytán a közös biztosság együttes erővel leendő védelme és fentartása oly közös és viszonos kötelezettség, mely egyenesen a pragmatica sanctióból származik.«

A különbség a 48. és a 67-diki törvény közt e pontnál az, hogy mig az első csak említi a pragmatica sanctióban foglalt »birodalmi« kapcsolatot, ez világosan utal a sanctió pragmatikára, sőt megmondja, hogy abban a kölcsönös, sőt együttes védelem kötelezettsége rejlik.

A két törvény kiindulási pontja mégis közös gyanánt tekinthető. Mind a kettő elismeri vezérelv gyanánt a pragmatica sanctiót, sőt a 48-diki kormány, s maga Kossuth ismételten kimondta, hogy a pragmatica sanctió a kölcsönös védelem kötelezettségét tartalmazza.

A lényeges és annyira végzetes eltérés a kettő közt az, hogy az 1848-diki törvény nem magyarázta meg a kölcsönös védelem szükséges folyományait. Nyiltan utalt a közös ügyekre, mert hisz a III. t.-czikk 13-dik §-sa ezt mondja: »A miniszterek egyike folyvást ő felségének személye körül lesz, s *minden viszonyokban*, melyek *a hazát az örökös tartományokkal közösen érdeklik*, befolyván azokba, az országot felelősség mellett képviseli«. De nem mondta meg, melyek e közös ügyek, annál kevésbbé gondoskodik azok intézési módjáról.

1848-ig nem volt szükség a közös ügyeknek pontos és taxativ felsorolására, sem intézési módjuknak meghatározására. Ausztria addig nem lévén alkotmányos állam, Magyarország a közös ügyeket együtt intézte fejedelmével. Igen helyesen mondta Somsich Pál a 67-es bizottságban: »Ha szójátékot nem akarunk csinálni, valljuk meg, hogy midőn előbb kölcsönös volt a védelem, akkor is közösen intézkedtünk felette. Miért? Mert ő felsége Ausztriában absolut uralkodó levén, mint ilyen, a túlsó országokban teljhatalommal intézkedett. Magyarországon pedig alkotmányos uralkodó levén, csak az országgyűléssel traktálhatott és midőn ezzel végzett és ennek határozatait sanctionálta, a túlsó országok részéről teljhatalmánál fogva beleegyezett.«

Ugyanezen eset bekövetkeznék ma is, ha Ausztria megszűnnék alkotmányos államnak lenni, vagy egyéb körülmény folytán az 1867-diki kötés felbomlanék. A kölcsönös, illetőleg közös, vagy a Deák Ferencz által a 15-ös, illetőleg a 67-es bizottságban legelőször használt, s a törvényben elfogadott kifejezés szerint *együttes* védelem felett — mert hisz csak is ez a közös ügy, a többi annak csak járuléka — intézkednék az ország a királylyal egyetértésben. A parlament megszavazná a közös védelem eszközeit, s a király a parlament határozatát szentesítve, egyszersmind Ausztria részéről, mint ennek császára, beleegyezését adná. A dolgot, mint Deák a 67-es bizottságban tréfásan megjegyezte, elintézné ő felsége, mint magyar király, önmagával, mint osztrák

császárral. Közös ügyeknek ekkor ez lévén intézési módjuk, sem 1848 előtt, sem az említett feltevés bekövetkezte esetén nem volnának szükségesek az 1867 : XII. t.-czikkben meghatározott kezelési módok. Sőt tulajdonkép a közös ügyek taxativ felsorolására sem lenne szükség.

Ide járult még, hogy 1848 előtt a közös ügyek és azok intézési módja elbujtak a magyar király felségjogaiba.

Felségjog volt 1848 előtt:

1. Az összes hadügy. A hadsereg felett való rendelkezés, magának a hadseregnek felállítása tetszés szerint való létszámban szintén a felség joga volt. Magyarország törvényhozását kezdetben (az 1715 : VIII. szerint) csak a költségek, később, midőn már az újonczozás bekövetkezett, az újonczok megszavazása illette meg.

2. A külügy. Sőt a külügy még az 1848-diki törvények szerint is megmaradt felségjognak.

Ily körülmények közt nagyon természetes, hogy a közös ügyeknek sem elvi meghatározására, sem intézési módjuk megállapítására 1848 előtt nem volt szükség. Az országnak sem volt érdekében a közös ügyek tisztázása, mert Magyarország akkor nem lévén parlamentáris állam, nem rendelkezett felelős miniszteriummal, s a hatalmas Ausztriához képest a gyengébb felet képezte, a közös ügyek aligha intéztettek volna a paritás alapján. A nemzet souverain jogai akkor okvetlenül csorbát szenvedtek volna.

De 1848-ban már egészen más volt a helyzet. Magyarország, Sadowa nélkül is elég erős volt, s így nem félhetett belebocsátkozni a közös ügyek kimagyarázásába. Ettől azonban eltekintve is, a kimagyarázást feltétlenül szükségessé tette két körülmény:

először az, hogy Ausztria alkotmányt kapott, s így a közös ügyek intézésének fentebb említett régi módja tovább nem volt tartható, tehát új módról kellett gondoskodni;

másodszor azon szintén lényeges változás, hogy a felségjogok az 1848 : III. t.-czikk szerint alkotmányos ellenőrzés alá

kerültek. A király csak miniszteri ellenjegyzés mellett gyakorolhatta azokat.

De az új magyar állam mégis annélkül épült fel, hogy a közös ügyeket a törvény megmagyarázta és intézési módjukat körülirta volna.

Magyarország államisága és függetlensége kétségkivül kidomborodik a 48-diki törvények által.

De tévedés azt hinni, hogy a 48-diki átalakulás oly jogokat szerzett az országnak, melyekkel ez nem birt. Csak gyakorlásuk, vagy érvényesülésük módja lett más, amennyiben a parlamentarismus követelményeinek eleget kellett tenni; de Magyarország birt, legalább elvben, az államiság minden attributumaival 1848 előtt ép úgy, mint 1848-ban.

A 48-diki közjog semmi egyéb, mint a parlamenti és felelős miniszteri rendszernek a régi magyar közjogra való alkalmazása. Az 1848 : III. t.-czikk, mely megszabja, hogy ő felsége, vagy távollétében a nádor, a végrehajtó hatalmat csakis a független magyar miniszterium által gyakorolbatja, s hogy rendeletük csak úgy törvényes, ha azt a Budapesten székelő miniszterek egyike aláírja, bizonyára sokkal hatályosabb biztosítása az ország függetlenségének, mint volt az 1715 : 3. t.-czikktől kezdve az 1790/91 : 10-dik t.-czikkig bármely hangzatos articulus; mert e függetlenséget ténynyé tette, holott azelőtt az ország felett akárhányszor a bécsi miniszterek rendelkeztek, daczára azon számos törvénynek, melyek (1715 : 17., 18.; 1723 : 4., 101., 104.; 1741 : 11.; 1791 : 14., 17.) mind azon czélzattal birtak, hogy a kormányzatot a király magyarok tanácsával s magyar kormány-közegek által gyakorolja.

A király ugyanis 1848 előtt nemcsak uralkodott, hanem kormányzott s így, mert a magyar király gyakran az osztrák császárra hallgatott, sokszor megesett, hogy az utóbbi kormányzott Magyarországon.

A végrehajtó hatalom gyakorlásának magyar miniszteri

felelősség alá való helyezése ezt mindenkorra lehetetlenné tette. De mégis tagadhatatlan, hogy az 1848-diki törvények új érdemleges jogokat nem szereztek a nemzet számára. Csakis a nemzetnek már létező jogait tették hatályosokká.

Magyarország belkormányzata 1848-ban igaz, teljesen függetlenné lett. De szintén az volt, legalább a törvények betűje szerint, azelőtt is.

Hát a külügy és hadügy?

I. A külügyre vonatkozólag a király felségjoga érintetlen maradt, s az 1848-diki törvények készítése alkalmával még kísérlet sem történt külön magyar külügyminiszterium felállítására. Amit a III. t.-czikk 13. §-sa a felség személye körüli miniszter hatáskörére vonatkozólag mond, abba a külügyeket, Deák Ferencz szerint, nem foglalta bele. Igaz, hogy Kossuth júliusban már szövetségeseket keresett. Július 11-diki nagy beszédében Kossuth ekkép nyilatkozott: »A magyar nemzet hivatva van a szabad német nemzettel és a német nemzet hivatva van a szabad magyar nemzettel szoros baráti viszonyban élni, s együtt állani őrt a nyugati czivilizáczió felett. Ezen első teendőink közé számítottuk, hogy mint Németország saját egysége felé, a frankfurti gyűlés összehívása által lépést tett, azonnal két érdemes hazánkfiát Frankfurtba küldtük, hol ők a magyar nemzet iránt tartozó s e nemzet által meg is érdemelt tekintettel fogadtattak«. Ekkor azonban a fogalmakat a közeledő forradalmi vihar szele összekúszálta. De tény, hogy az 1848 : III. t.-czikk készültének idején a külügyet még kizárólag a felség joga gyanánt tekintették.

II. Hadügy. Az 1848-diki alkotmány-törvényekben nincs semmi határozott intézkedés a hadügyre vonatkozólag. A III. t.-czikk azt mondja: »A magyar hadseregnek az országon kivül alkalmazását, nemkülönben a katonai hivatalokra való kinevezéseket, szintén úgy ő felsége fogja a 13. §. szerint folyvást személye körül leendő felelős magyar miniszter ellenjegyzése mellett elhatározni«.

A magyar hadügyminiszternek tehát édes-kevés befolyása maradt a hadseregre, melyet hogy a törvényhozás, a gyakorlatban bizonyos fokig, *közös* gyanánt tekintett, mutatta azon körülmény, hogy annak az országon kivül való alkalmazását és a katonai hivatalokra való kinevezéseket nem a hadügyminiszter, hanem a felség személye mellé rendelt miniszter volt hivatva ellenjegyezni. Tehát azon miniszter, aki a 13. §. szerint a *közös* ügyekre való befolyás gyakorlásával volt megbízva.

És mert a törvény nem intézkedett, bizonyos, hogy a közös védelemre és a hadseregre vonatkozó eddigi törvények érvényben maradtak, vagyis azon összes felségjogok, melyek a véderővel kapcsolatban állták, melyek közül a 8. §-ban említett két királyi jog a felelős miniszteri ellenjegyzés garancziájával vétetett körül.

Magyar hadsereg volt 1848-ban — a későbbi honvédségtől eltekintve — azon akkor körülbelül 18—20 ezer főnyi rendes sorhad, mely Magyarországon egészíttetett ki. A fenebbiek szerint nem volt kétséges, hogy a királynak, a személye mellé rendelt miniszter ellenjegyzésére, joga leendett e hadcsapatot az országból kivonni és Olaszországban alkalmazni. A honvédelmi miniszter és az országgyűlés ez ellen mitsem tehettek volna.

De érdemes ezt a kérdést részletesebben megvilágositani. Itt jellemezhető legjobban az 1848-diki törvényhozás. Különösen a hadügy az, melyre teljes homály borul az 1848-diki törvényekben. A hadseregről e törvények egyátalán nem intézkednek, a tényleg létező cs. k. hadsereg szétválasztását magyarra és osztrákra nem említik. Magyar hadseregnek azonban, ismétlem, a régi tradiciók alapján, hallgatag, kormány és parlament azon ezredeket tartották, melyeket Magyarországon egészítettek ki. De sem a külön szervezet, sem a vezénylet iránt semmi intézkedés nem történt.

A katonai ügyekben való *végrehajtó hatalmat* azonban az 1848: III. t.-czikk teljesen a magyar felelős minisztérium ellen-

őrzése alá helyezte. A 6. §. ugyanis ekkép szól: »Mindazon tárgyakra, melyek eddig a magyar kir. udvari kanczelláriának, a kir. helytartótanács, s a kir. kincstárnak, ideértve a bányaügyeket is, köréhez tartoztak, vagy azokhoz tartozniok kellett volna s átalában minden polgári, egyházi, kincstári, *katonai és átalában minden honvédelmi tárgyakban ő felsége a végrehajtó hatalmat ezentúl kizárólag a magyar miniszterium által fogja gyakorolni«.*

A végrehajtó hatalomnak megvolt természetes szerve a honvédelmi miniszterben, s a természetes logika azt követelte volna, hogy a katonai ügyekben az összes végrehajtás e miniszterium hatáskörébe helyeztessék át.

De korántsem ez történt, A III. t.-czikk felsorolva az egyes szakminiszteriumokat, említi ugyan a honvédelmi osztályt, de ennek hatáskörét egyátalán nem irja körül. Ez már mutatja a homályt, bizonytatanságot és tapogatózást. De meglepő, hogy ép a legfontosabb katonai dolgokat, mint a katonai hivatalokra való kinevezéseket, s a magyar hadseregnek külföldön való alkalmazását a III. t.-czikk fennebb idézett 8 §. a felség személye mellé rendelt miniszter hatáskörébe helyezte.

E homályban nem volna semmi eligazodás, ha némi világosság nem derengene a 13. §-ban, mely ekkép szól: »A miniszterek egyike folyvást ő felségének személye körül lesz, *s minden viszonyokban, melyek a hazát az örökös tartományokkal közösen érdeklik,* befolyván, azokban az országot felelősség mellett képviseli.«

Mutatja ez, hogy az 1848: III. t.-czikk a hadügyet, még a végrehajtásra vonatkozólag sem tekintette teljesen külön ügynek.

A közösügyeket ugyanis, a törvény meg nem határozván, azok számára intéző közeget fel nem állítván, de mert a közösügyek létezését elvben mégis elismerte, *ezeket* illetőleg felelős magyar közeget állított ő felsége személye mellé. A hadügynek, mint bár nem definiált, de implicite közös ügynek legfontosabb tényeit tehát nem a honvédelmi, hanem a felség személye mellé rendelt

miniszterium hatáskörébe helyezte, amiről el kell ismerni, hogy mégis a magyar hadcsapatoknak magyar miniszteri felelősség alá helyezése volt.

De ez a miniszter pótolta volna a delegácziót és a közös kormányt.

És ebben volt logika. A közös ügyeket 48 előtt egyrészt a magyar udvari hatóságok vagyis a kormány s a magyar országgyűlés, másrészt ő felsége intézte, úgy is, mint magyar alkotmányos király, tehát a törvényhozás faktora, s úgyis, mint osztrák császár, tehát az absolut Ausztria képviselője.

A negyvennyolczadiki törvényhozás tehát felelős közeget akart állítani a király mellé, hogy a közös ügyek alkotmányosan intéztessenek. A felség személye mellé rendelt miniszterium ekkép akaratlanul és önkénytelenül is, az 1867-diki kiegyezés által létesített közös miniszterium embryóját képezte, s a delegácziót pótolta. De a felség személye mellé rendelt miniszter mily hatalomnál fogva folyt volna be a közös ügyekre? amire pedig a törvény utasítja, e kérdéssel ismét csak azon homály áll szemben, mely különösen a III. t.-czikket fedi.

A külügyekre egyátalán nem volt befolyása, a törvény e tekintetben mi intézkedést sem tartalmaz. Tehát főleg a hadügy az, amelyre vonatkozólag hatáskört kapott, ami annyit jelent, hogy a törvény lehetőleg a hadügyet, de nem mint külön, hanem, mint bizonyos mérvig *közös* ügyet akart alkotmányos ellenőrzés alá helyezni. Mert a külügy – bár helytelenül — kizárólagos felségjognak tekintetvén, a hadügyön kivül egyéb ügy nem maradt, ami Magyarországot és az örökös tartományokat közösen érdekelhette volna.

Ily ferde alkotások következnek a ferde felfogásokból. Ily homály borul az intézményekre, ha a törvényhozó nincs tisztában czéljaival.

Még az sem volt tisztázva, kinek engedelmeskedjék a hadsereg. A hadügyminiszter a legszigorubb rendeleteket adta ki,

hogy a csapatok és tisztek esküt tegyenek az alkotmányra. Julius 21-diki beszédében erről Kossuth jelentést is tett a háznak. Némelyek engedelmeskedtek azonban a rendeletnek, mások nem. Aki meg is esküdött a magyar alkotmányra, többnyire duzzogott, zavarban volt. Szemere Bertalan ép azért panaszkodott ugyancsak a jul. 21-diki ülésben, mondva, hogy az »absolutismus a katonai osztályban mindent nevelt, csak alkotmányos polgárt nem«.

És ép ezért követelte Perczel Miklós, hogy külön e czélra készült törvény mondja ki a magyar hadseregnek az osztráktól való teljes elválasztását, vagyis a külön és önálló magyar hadsereg felállítását.

Kossuth mindezekre azt felelte, hogy ép be van adva a felállítandó hadseregre vonatkozó törvényjavaslat; ennek tárgyalása alkalmával módjában lesz a háznak mind e kérdések felől határozni.

Lett is később diadalma, honvéd hadseregünk, mely örök büszkeségét képezi a magyar nemzetnek. Sőt Mészáros hadügyminiszter kijelentése szerint a cs. k. hadsereg magyarországi csapatai is, bár duzzogtak, de midőn tűzbe vitték őket a horvátok, vagy egyéb felkelők ellen, megtették kötelességüket. Később pedig, mint tudva van, e csapatok azon része, mely Magyarországhoz hű maradt, fényes hadi tényeket vitt véghez az osztrák sereggel szemben is.

De e csapatok nem voltak a szószoros értelmében sem hadsereg, annál kevésbbé magyar hadsereg. A bécsi reaktió nyilt fellépte előtt még Deák is azon nézetben volt, hogy a tüzérség és a műszaki csapatok közös intézményt képeznek, s csak a magyar ezredek felett rendelkezhet az ország, melyekből azonban jelentékeny rész, 17 ezer ember, Olaszországban harczolt.

A Bécscsel, s később a dynasztiával való szakítás után Magyarországnak, igaz, volt saját külön hadserege, saját külügye.

Addig azonban, mig ez események bekövetkeztek, s mig a pragmatika sanctió és az ebben gyökerező 48-diki törvények uralma fennállott, a közös ügyek, bár világosan meg nem jelölve,

léteztek. Magyarország államisága semmi attributummal sem volt teljesebb, mint minővé lett a közös ügyek és intézési módjuknak meghatározása által 1867-ben.

A reaktiónak Bécsből kiinduló szálai csakhamar kezdték körülölelni az ifjú magyar államot. A jogból lett jogtalanság és a jogtalanságból jog.

A szabadságharcz eseményeivel nem foglalkozom. De tárgyamra tartozik annak vizsgálása: mikép értelmezték 1848-ban a pragmatika sanctiót és a kölcsönös védelmi kötelezettséget, vagyis a régi és új magyar közjog alaptételét a kormánykörökben és a parlamentben?

Az a jótékony homály, mely a pragmatika sanctiónak nevezett 1723-diki I., II., III. t.-czikket fedte, több mint egy századon át megbolygatás nélkül maradt. Nem magyarázgatták azt sem a rendek, sem a bécsi államférfiak. Az utóbbiak rendelkeztek az állandó hadsereg felett s háború esetén — s pedig két nagy háborúban — hatalmas rendkivüli segélyt kaptak Magyarországtól, így nem sokat törődtek a formaságokkal, s ezek közt azzal, hogy a rendek az ily hadi segélyeket mindig oly kijelentésekkel adták meg, hogy »önkényt«; azzal nem tartozva »és abból jövőre következtetést nem vonhatva«. Viszont az utóbbiak, mint már ismételten mondtam, különösen két okból nem magyarázgatták a pragmatika sanctiót: mert a gyakorlati élet nem tette azt szükségessé, s mert a kimagyarázás az akkori viszonyok közt csak ártalmára lehetett volna az országnak, miután ennek még felelős miniszteriuma nem volt. Igy nemcsak a rendes hadsereg, hanem a kölcsönös védelemnek rendkivüli eszközei is a bécsi kormány hatalmába kerültek volna.

Ide járult a magyar karakternek a precis formáktól és világos megjelölésektől való természetes és lustaságra visszavezethető idegenkedése.

Ezt a jótékony homályt Kossuth fenn akarta tartani 1848-ban

és pedig nemcsak az új törvények szerkezetében, hanem a kormány nyilatkozataiban is.

Halász Boldizsárnak felelve a kormány vezérszónoka és az alsóház vezetője, Kossuth pénzügyminiszter idevonatkozólag ekkép szólt: »Nincs szükség arra, hogy mi itt azt definiálgassuk, hogy a pragmatica sanctióból minő kötelezettségek háramolnak a nemzetre; *söt kérem a házat, hogy ebbe ne bocsátkozzék,* hanem maradjon meg a jelen speciális kérdésnél, s csak ezen egy esetre nézve intézkedjék, *anélkül, hogy a pragmatika sanctió abstrakt értelmezésébe bocsátkoznék; mert ebből oly határozat következnék, mit senkisem köszönne meg az országban«.*

Világos ebből, hogy Kossuth tudta, mikép a pragmatika sanctió átalános, elvi kötelezettséget tartalmaz a magyar nemzetre nézve, mely átalános és elvi kötelezettség azonnal kitünik, mihelyt a pragmatika sanctió magyarázatára kerül a sor.

Ez volt oka, hogy a Kossuth által szerkesztett válaszfelirat a pragmatica sanctióról, a kölcsönös védelmi kötelezettségről egy szó említést sem tesz, pedig annak különösen két pontján, ez szinte kikerülhetlen volt. Ott, ahol a válaszfelirat ekkép szól: »A vakmerész ármány eme bűnmerénye ellenében, Fölséged atyai nyilatkozatában, mely szerint erősen el van határozva, hogy királyi koronájának egységét és épségét minden külmegtámadás és belső szakadás ellen királyi hatalmával megvédeni, s az általa szentesített törvényeket mindenkor sértetlenül megtartani — kienyészhetlen hálaérzettel leljük mi ujabb zálogát azon vallásos ragaszkodásnak, melylyel Fölséged s a föls. uralkodóház a korona egység- és épségben való megóvása iránt viseltetni méltóztatik«.

A második passus az olasz háborúra vonatkozik.

»Sajnálattal értesült a ház, hogy a lombard-velenczei királyságban, hol a szardiniai királynak s némely más olaszországi hatalmasságoknak sergei harczczal támadták meg Fölséged seregeit, a háborút bevégezni nem sikerült. És amily őszinte azon hódolat, melylyel hű Magyarország Fölségedhez viseltetik: szintúgy óhajtja,

hogy e kérdés, a trón méltóságához s a viszonos, jogos igényekhez képest oldassék meg«.

Bizonyos tehát, hogy a Batthyányi-kormány, melyben Deák, Széchenyi és Eötvös is helyet foglaltak, sőt maga Kossuth sem osztotta Irinyi és mások felfogását a pragmatika sanctióra és a kölcsönös védelmi kötelezettségre vonatkozólag. Irinyi ugyanis az olasz kérdésben ekkép nyilatkozott: »Ausztria háborúja nem kötelezettség szerint való háborúja Magyarországnak. Itt tehát tisztán arra redukálódik a dolog, vajjon Magyarország akar-e beavatkozni Ausztria háborújába ..... Ha úgy állítják fel a kérdést, hogy Ausztria háborúja a pragmatika sanctió alapján egyszersmind Magyarország háborúja, akkor nem tudom, miért ne vállaljuk el a statusadósságot is? Akkor nem tudom, miben áll Magyarország önállósága, s miért nem bocsátjuk vissza a had- és pénzügyet, mit vissza is fognak önök bocsátani. Lesz talán pénz- és hadügyminiszterünk? Igen is lesz, de csak névleg, s ezen had- és pénzügyi tárcza lesz az ausztriai ministerium postahivatala«.

De e felfogás ellen a kormány kebeléből egyedül Eötvös József báró vallás és közoktatási miniszter tiltakozott, aki Kossuthtal ellentétben igen is szükségesnek tartotta a pragmatika sanctió megmagyarázását. Először, úgymond, szükséges a pragmatika sanctiónak határozott értelmezést adni; másodszor szükséges elhatározni azt, hogy a jelen eset mikép áll, ha arra a senctió pragmatika alkalmaztatik. A pragmatika sanctióban két dolog határoztatik meg: először garantiroztatik Magyarország koronájának integritása: »adversus extraneos etiam«. *Ennélfogva szükségkép következik az, hogy valamint Magyarország koronájának integritása garantiroztatik az örökös tartományok által, úgy Magyarország részéről garantiroztatik az örökös tartományok integritása.* A másik következés az, hogy az ausztriai birodalomnak s Magyarországnak ugyanazon fejedelme van. Ezen kétféle rendelkezésnek kétféle következése van. Az első a birodalom defensiv állását,

a második minden hadviszonyokat általában. Igy a pragmatika sanctiónak ezen betüszerint való értelmezése nyomán, ha monarchiánk integritása külső ellenség által megtámadtatik: Magyarország nem maradhat neutrális; de szintugy, ha külső vagy belső ellenség által megtámadtatik a magyar koronának integritása: akkor az ausztriai birodalom sem maradhat neutrális. Ez áll a defensiv háborúra nézve; a neutralitás itt egyáltalában lehetetlen. Ami az *offensiv* háborút illeti: azt hiszem, nagyon csalódik, aki hiszi, hogy Magyarország az ausztriai birodalom minden offensiv háborujában résztvenni tartozik. Ez nem áll. Igen ritkán fordulhat elő egyébiránt azon eset, hogy az ausztriai birodalom harczba keveredvén, Magyarország ne tartoznék ezen harczban résztvenni. S ez természetes. Miért? Mert a hadüzenés és békekötés joga a királyi jogokhoz tartozván, az ausztriai császár, ki egyszersmind Magyarország királya is, offensiv hadat bizonyosan nem fog üzenni, ha nincs meggyőződve, hogy Magyarország részéről ezen offensiv hadviselésben támogattatni fog. De ha oly eset támadna, miszerint az ausztriai császár oly offensiv hadat kezdene, melyet Magyarország törvényhozása helyben nem hagyna, a törvényhozás ugyan nem akadályozhatná a királyt, hogy mint Magyarország királya, hadat üzenhessen, minthogy a had és béke joga a felségjogok közé tartozik: de Magyarország törvényhozásának joga lenne azon harcz folytatására szükséges eszközöket tökéletesen megtagadni. E tekintetben offensiv hadviselésre nézve Magyarországnak egy cseppel sincs kevesebb joga, mint bármely más konstitucionális ország törvényhozásának«.

De nem Eötvös József báró felfogása volt a kormány hivatalos politikája, hanem Kossuthé. Batthyányi, a kormányelnök, a ház nyilt ülésében kijelentette, hogy a pénzügyminiszter formulázott nyilatkozata az összes miniszterium nyilatkozata gyanánt tekintendő. »A miniszterium julius 5-diki jegyzőkönyvében, úgymond Kossuth nyilatkozata, kijelentvén: hogy az országbani rend és béke biztos helyreállításának és az ország önálló materialis és

moralis épségének *biztositása esetére ő Felségének külmegtámadtatás elleni oltalmazására igérkezik,* világosan megjegyezni kivánja, miként az ellen, hogy ez igéret a lombard-velenczei nemzet elnyomásábani részvét szándokára magyaráztassék, nyiltan tiltakozik, s ez ügyben *csak arra lehet a fentebbi esetben segédkezet nyujtani, hogy a lombard-velenczei nemzettel oly béke és egyezség megkötése eszközöltessék, mely egyrészt ő Felsége méltóságának, másrészt az olasz nemzet szabadságának s méltányos kivánalmainak egyiránt megfelel«.*

E szerint tehát Kossuth és vele a kormány hivatalos politikája az volt, hogy az ő Felségének való segélyadást *külmegtámadtatás esetén is* feltételhez, s pedig oly feltételhez köti, hogy az olasz nemzet jogai és szabadsága respektáltassék.

E nyilatkozatra a ház hangulata kényszerítette Kossuthot és a kormányt, pedig az előbbinek korábbi nyilatkozatai is felvilágosíthattak e tekintetben mindenkit. Kossuth nem akarta ugyan magyarázni a pragmatika sanctiót, de tényleg mégis magyarázta, s pedig akkép, hogy Ausztriának van ugyan védelmi kötelezettsége Magyarország irányában, de Magyarországnak ha van is, ez feltételekhez köthető.

Már az első, a julius 5-diki miniszteri tanács jegyzőkönyvében, melyet Kossuth a fentebbiekben megkorrigált, világosan benne volt a segélyadásnak feltételekhez kötése. A harmadik bekezdés igen helyes alapon áll ugyan, midőn a miniszterium kijelenti, hogy korántsem akarta kétségbevonni a pragmatika sanctióból, melynek alapján a birodalom kapcsának épségben tartását az 1848: III. t.-czikk is kikötötte, Magyarországra háramló azon kötelezettséget, miszerint ő Felségét külmegtámadások ellen védeni tartozik. De a következő bekezdések már a feltételeket tárgyalják, hogy ha t. i. előbb az ország territorialis épsége teljesen biztosítva, a lázadások leverve lesznek, a rendes hadseregnek azon részét, mely magyar területen állt, kész a kormány ő Felségének segítségül küldeni.

Tehát a *rendes* hadsereget és nem a honvédséget.

De még egyéb feltételt is tartalmazott már az eredeti jegyzőkönyv. Már itt benne volt a feltétel, hogy a segélyadás nem vonatkozhatik az olasz nemzet elnyomására, hanem csak tisztességes, ő Felsége méltóságának és az olaszok szabadságának egyaránt megfelelő béke eszközlésére.

S akit a minisztertanácsi jegyzőkönyv szavai még kétségben hagyhattak, okvetlenül felvilágosíthatták Kossuth beszédei, melyeket az olasz segély, sőt a horvát kérdésben tartott.

»Én nem tagadom, mondá a felirati vitában, a magyar szimpathia olyan, hogy rajtam is — nem teszek belőle titkot — gyakran megtörtént, ha hallottam, hogy győztek az olaszok valamely csatában, lelkem örült s szimpathiámban el tudtam arról feledkezni, hogy saját magyar vitézeink vérén van megvásárolva győzelmük. De ha mint magán ember el tudtam erről feledkezni az olasz nemzet iránti szimpatiából, a kormánynak nem szabad arról elfeledkezni. S még sem mondom: hogy tehát küldjünk oda seregeket, hanem commoralis hatást iparkodok a miniszteriumra gyakorolni, — s ezen vonalig egyetértek — hogy köttessék ott olyan béke, mely az olasz nemzet kívánatainak, s egyszersmind a trón méltóságának is megfelel.« Majd más alkalommal ennyire ragadja az olasz nemzet iránti rokonszenve: »*Ha az országban rend, csend és béke lesz, nem fogjuk mi egyszerüen azt mondani: tessék seregeinkkel disponálni, hanem megkérdjük az ausztriai ministeriumtól, mit adtak az olaszoknak? Itt mindenekelött kikötjük azt, hogy az olasz nemzetnek a legszabadabb instituczíók garantiroztassanak, mik monarchiai kormányzat alatt lehetségesek* — mi ezen alapon fogjuk a kibékitést megkisérleni!«

Tehát nyiltan kimondta, hogy habár a lázadás itthon le lesz verve, még akkor sem ád segélyt, csak azon feltétel alatt, hogy az olaszoknak mi bántódásuk se legyen.

E feltételek egyenértéküek voltak egyszerüen a segély megtagadásával. És hogy Kossuth nem is szándékozott *egyáltalán*

segélyt adni, kitünik július 20-diki beszédéből, melyben így szólt: Mi soha sem szüntünk meg ő Felségének tanácsolni, hogy az olasz háborút végezze be, mindig kértük a kiegyenlitést, unszoltuk a békekötést, de azt felelték: hát segitsetek becsületes béke kivívására. *Erre mi természetesen összetettük kezeinket s az elvet nem vitatva — mert a politikában, ha nem szükséges, azt nem kell tenni* — azt mondtuk: lázadásban van az ország, magunknak sincs *elég fegyveres erőnk megvédeni országunk integritását. következőleg álmodni sem lehet felőle, hogy segítséget adhassunk. Kértek, unszoltak, de mi soha sem adtunk semmit, természetesen nem is adhattunk.«* A pragmatika sanctió megszegését azonban nemcsak Kossuth követte el, szintén előbb vétkezett ebben a bécsi miniszterium, midőn tudtára adta a magyar kormánynak, hogy ha ez ki nem egyez a horvátokkal, fel fogja mondani a neutralitást. Igaz, hogy ez a miniszterium megbukott, de nem vele a reakczió.

A félreértésnek és ki nem magyarázásnak szomorú következményei lettek mind Magyarországra, mind Austriára nézve.

A pragmatika sanctió nehézkes latin zsargonyával, ködös homályával több, mint egyszázadon át valóságos sphinx volt, melynek tartalma iránt nem akart, vagy nem mert megkérdezni senki. A felelet valóban mindjárt az első kérdés balulütött ki 1848-ban.

De megszólaltatta s belső tartalmának feltárására birta azt Deák Ferencz 1861-ben. Ez időben kezdődik a pragmatika sanctiónak nemcsak helyes, hanem egyátalán való magyarázata.

És most a pragmatika sanctió oly világos és tiszta értelmü, mint amily homályosnak és ködösnek tünt fel az előtt. Először fektette biztos alapra a monarchia két államának szervezetét. Az előtt tiszta és esetleges personál-unió volt nemcsak Magyarország és az imperium, hanem egyszersmind az örökös tartományok közt. Az összetartozást akár egyes tartományok, akár egész Ausztria tekintetében megváltoztathatta magának az uralkodónak akarata. Tényleg fennállt ugyan a kölcsönös védelem, de törvényileg —

különösen az 1715: VIII. előtt egyik állam sem volt kötelezve a másiknak megvédelmezésére. A pragmatika sanctió a monarchiát oszthatlanná s a két állam közt a védelmet folytonossá, állandóvá és feltétlenül kötelezővé tette, s pedig bel- és külellenséggel szemben egyaránt. Magyarországnak tehát 1848-ban épúgy kötelessége leendett az olasz háborúban Ausztriát, mint ennek Magyarországot a horvát lázadás ellen segíteni.

Az együtt és oszthatlanul való birtoklásból szükségkép következik a monarchia mindkét államának kötelezettsége, területi épségük kölcsönös garantirozására és megvédelmezésére, s pedig belzavar és külháború esetére egyaránt.

És a támadó vagy védelmi háború közt nincs különbség; mert szinte lehetetlen valamely hadviselésnek, pláne napjainkban, támadó vagy védelmi jellegét megkülönböztetni. Lehet valamely háború politikailag támadó és strategikailag védelmi és megfordítva: politikailag védelmi és strategikailag támadó. A védelemnek legtöbb esetben igen jó módja a támadás.

A franczia-német háború a legkomplikáltabb karakterrel birt. Politikailag ez a háború kétségkivül támadó volt, habár Bismarck ügyességének sikerült III. Napoleont birni rá a hadüzenésre. Mindenki előtt bizonyos volt, hogy Poroszország akar támadni, s Francziaországban, talán a császárnén és környezetén kivül senki sem akart háborút. Katonailag ellenben védelminek látszott és mégis a leghatározottabb offenzivában nyilatkozott.

E komplikáczióra épen a német katonai szövetségi akta adott alkalmat. A déli államok ugyanis csak azon esetben tartoztak az észak-német szövetségnek segélyt adni, ha a casus foederis, vagyis a német birodalom megtámadtatása fenforog. Bismarcknak tehát, habár támadni akart, úgy kellett feltüntetni a dolgot, hogy Poroszország a megtámadott fél.

És tudjuk, mily parlamenti vitákra adott alkalmat még így is a déli államokban, hogy vajjon csakugyan védelmi háború készül-e, hogy tehát a casus foederis fenforog-e, vagy sem?

A pragmatika sanctió azonban, mint már fejtegettem, egészen más védelmi szövetség volt, mint a régi Bundé, és a Sadowa utáni német nemzeté. E kötés, mely a feltétlen és állandó védelmet tette alapjává, teljesen kizárta a háború védelmi vagy támadó jellegének vizsgálatát, ami különben sem vezethet egyéb, mint csak politikai eredményre. Kizárta azt, hogy egyszer Budapesten, vagy régen Pozsonyban, máskor meg — feltéve az osztrák alkotmányosságot — Bécsben vitatkozzanak, vajjon az támadó vagy védelmi háború jellegével bir-e?

Ép azért Eötvös József báró 1848-diki, fentebb idézett fejtegetése e pontjában szintén tévedésen alapult. De annyiban igaza volt, hogy a magyar parlamentnek, mint az angol vagy más valóban alkotmányos parlamentnek, meg volt és meg van azon joga, hogy a háború költségeinek vitája alkalmával tiltakozhassék, ezeket megtagadhassa, s azon kormányt, mely az állam érdekeivel ellentétes háborúba beleegyezését adta, megbuktathassa.

Az 1867: XII. t.-czikk, megmagyarázva a pragmatika sanctiót s az ebből folyó védelmi kötelezettséget, mitsem változtatott annak lényegén. Nem tette szigorubbá a védelmi kötelezettséget, hanem csak kifejtette, mily védelmi kötelezettség folyik annak úgy szavaiból, mint szelleméből, nemcsak Magyarországra, hanem Ausztriára nézve is.

A kölcsönös védelem fogalma, melyet kezdetben tulajdonítottak a pragmatika sanctiónak, de melyet e törvény ekkép nem nevez, nem elég. Mint Deák igen helyesen kifejtette, a védelem nemcsak kölcsönös, hanem közös és tekintettel a modern hadi technikára, együttes.

Ezen helyes magyarázaton alapul a monarchia két államának védelmi rendszere, mely új, pláne szorosabb közjogi viszonyt nem hozott létre Ausztria és Magyarország közt, hanem csakis a bizonytalanságnak és félreértéseknek vetett véget.

A pragmatika sanctió előtt Magyarország és Ausztria közt, mint ismételve kimutattam, pusztán esetleges personál-unió létezett.

A pragmatika sanctió a personál-uniót állandóvá tette a kölcsönös, illetőleg közös védelem alapján.

Ily personál-unió, melyet, valamint a két egymással állandóan szövetkezett állam területét, a közös védelem biztosít, volt 1848-ban Ausztria és Magyarország közt és mint majd részletesen kimutatom, van jelenleg.

Magyarország államisága teljes volt akkor és teljes ma. A viszony Magyarország és Ausztria közt akkor és 1867 óta csakis az uralkodó személyének és a védelem közösségében állt és áll.

Magyarország és Ausztria tehát az uralkodóház közössége alatt, közös és állandó védelemre egyesült államok. De államok, souverainitásuk feláldozása vagy csorbítása nélkül.

A jogfolytonosság szála megszakadás nélkül köti össze, 1848-on át, az 1867: XII. t.-czikket a pragmatica sanctióval.

A magyar államiság belső tartalmát és külső attributumait az 1867: XII. t.-czikk mind megmentette az 1849-diki hajótörésből.

Sőt az utóbbiakat pótolta és kiegészítette.

A 67-diki kiegyezés tehát a magyar történelem egyik legnagyobb momentuma. Deák műve előtt tisztelettel és bámulattal hajolhat meg a nemzet.

V. FEJEZET.

A provisorium.

A Bach-korszakkal, a durva erőszak korszakával nem foglalkozom. Ez kívül esik a jog szféráján. A provisoriummal. Schmerling korszakával is csak annyiban érdemes foglalkozni, mennyiben e korszak vezérlő államférfiai alkotmányos uton akarták megvalósítani a régi törekvést, Magyarországnak a birodalomba való beolvasztását. E korszak képviselője Schmerling lovag.

Schmerling nem a jelen, hanem a múlt politikusa. Mint ilyen, ránk, magyarokra kevéssé rokonszenves, habár nem tartozik azok közé a setét alakok közé, akikre, ha visszagondol, megdöbben a nemzeti közérzület. Sőt tulajdonképen az ő kormányzata képezte az átmenetet a Magyarországot agyonnyomni akaró idegen uralomtól a kiegyezéshez anélkül, hogy az 1867-ben tényleg létesült kiegyezést tervszerüen előkészítette vagy csak óhajtotta volna.

Schmerling eszménye volt a czentralizált, de alkotmányos osztrák birodalom. Magyarország e birodalomnak csak autonom alkatrésze leendett, de nem abban a nagy keretben, melyet Szent István monarchiája képez, hanem széttördelve, darabokra szaggatva.

Ha Schmerling vállalkozása sikert arat, a magyar állam töredékei ma osztrák birodalmi tartományokat képeznének.

Nem jut eszembe vele perbe szállni. Sőt elismerem, hogy lehetetlen kisérletre ritkán pazaroltak akkori szellemi és erkölcsi erőt, mint pazarolt Schmerling, kinek csak az volt szerencsétlensége, hogy államférfiui pályája Ausztria történetének arra a kor-

szakára esik, midőn a sötét múlt még nem volt feledve s a jövő fénye még nem vetette előre sugarait.

Más viszonyok, más körülmények között Schmerling nagy képességei egészen más eredményeket hoznak vala létre s a történelem nem akkép itélne felette, mint aki a lehetetlen vállalkozás elemi súlya alatt összetörött.

Az utolsó osztrák államférfi volt ő, aki az egységes birodalmat létesíteni akarta. Háromszázados törekvésnek ő volt utolsó epigonja, aki más eszme szolgálatában lehetett volna nagy, kivívhatta volna nemcsak hazájának, hanem a művelt emberiségnek elismerését.

Mert alapjában azok közé a felvilágosodott és a szabadság eszméitől áthatott államférfiak közé tartozott ő, akik csak nagy időközökben léptek fel az osztrák politika színpadán. Volt valami benne II. József korának szelleméből és tartalmából, s minél kevesebb abból a szük látkörü és eszmeszegény reakczióból, mely bilincsekből akarta megkovácsolni az osztrák birodalom egységét.

Ha 1848 előtt tartja kezében a hatalmat, a monarchia ügyei talán másképp fejlődnek. Igy azonban az volt szerencsétlensége, hogy utolsó hatalmas képviselője volt az egységes birodalmi eszmének, akkor, midőn a birodalmi egység többé nem volt tartósan lehetséges, s midőn a tények és világ-események logikája kérlelhetetlen itéletet mondott a régi Ausztria felett.

Ezért történt, hogy utóbb ellentétbe került minden hatalmi tényezővel és később önmagával. Az uralkodó lassanként elvesztette benne bizalmát arra nézve, hogy feladatát, különösen azt a feladatát, hogy a magyarokat bevonja a birodalmi tanácsba, meg tudja oldani. A magyar nemzet állandóan és következetesen ellenállt egységesítő törekvésének. Az osztrák szlávok nem voltak vele megelégedve, mert a birodalmat német alapon akarta felépíteni. Meg kellett érnie még azt is, hogy a német szabadelvüek ellene fordultak, mert nem lehetett elég liberális. Kénytelen volt bizonyos mérvig paktálni a feudálisokkal és klerikálisokkal.

Egész rendszerének legigazabb és egyszersmind leglesújtóbb kritikáját képezte az a nagy és szép beszéd, melyet Kaiserfeld tartott a birodalmi tanács 1865. márczius 31-diki ülésében. Nem csak politikai bankrottját, hanem egyszersmind Ausztria teljes gazdasági és hatalmi elzüllését vetette szemére ez a beszéd.

Ez, úgymond, uraim, gazdasági helyzetünk képe, egész Európában jól ismeretes ez s ennek következtében tekintélyünk, hatalmi állásunk és befolyásunk egész Európában mindinkább enyészik. Igen! Ha Ausztria dicső államhajója ma újra a tenger viharkorbácsolta hullámai közé taszíttatnék, ma, midőn még minap szenvedett sérüléseit sem sikerült kijavítnia, bizonyára keseregve mondhatnám a nagy római lantossal: »Vitorláid közt nincs egyetlen ép s nincsenek istenid, kikhez új veszély, ha szorongat, ótalomért könyöröghess.« Jó szerencsénk ez idő szerint békés perczekkel ajándékoz meg bennünket, amelyekre tán még néhány béke-év következik, de tán nem. Ám jaj nekünk, ha a kedvező pillanatot ismét elszalasztjuk könnyelmüen, elbizakodván a jövőben, amely nincs hatalmunkban, a jövőben, amelyet egy haláleset, akármely sikerült merénylet, vagy gonosz véletlen kiszámíthatlan módon megzavarhat. Ez érzelmektől eltelve tehát kivánnunk kell, hogy végre-valahára nagy vezérlő és alkotó eszméket, gyors elhatározást és helyes cselekvést lássunk; küzdenünk kell oly rendszer ellen, amely nézetünk s négy éves tapasztalatunk szerint ennek ellentéte; amely a tétlenség, az alkotmányos félbenmaradtság rendszere és amely a politikai mesterkedésben politikai bölcseséget lát, amely az egynapos életű sikert a maradandónak feláldozza; küzdenünk kell a rendszer ellen s nem átallom kimondani, hogy kivánnunk kell elmozdíttatását. Mi nem fojthatjuk el s nem is szabad elfojtanunk s titkolódzva keblünkbe zárnunk meggyőződésünket, csupán azért, mert azt vetik ellen, hogy e rendszer szorosan összefügg a személyekkel s mert, amint mondják, nem tudjuk, mi fog utána következni! Valamint évezredek előtt istentől küldött férfiak a királyok trónjai elébe álltak s

megmutatták nekik az utvesztőt, melyben mitsem sejtve bolyongtak, úgy nekünk is ily szent küldetést kell teljesítenünk, küldetést, melyet sem gúny, sem ócsárlás le nem alacsonyíthat, küldetést, mely széttépnünk parancsolja a lepelt, melylyel önmaguk s mások előtt az örvényt áltatón elrejtik, az örvényt, mely előtt állunk s mely elnyeléssel fenyeget bennünket.« *

E kritikában rejlő igazság hatalmával Schmerling rendszere nem sokáig volt képes daczolni. Ő felsége már ugyanaz év junius 8-dikán, tehát épen két évvel a koronázás előtt, visszahelyezte teljes hatáskörébe a helytartó-tanácsot s megszüntette a katonai biróságokat. Ekkor már közeledés történt a kiegyezés felé. Mailáth jun. 26-án kanczellárrá lett, Rainer főherczeg miniszterelnök határozatlan szabadságidőre elutazott Bécsből. Schmerling beadta lemondását.

Ez események szoros összeköttetésben voltak Deák Ferencz husvéti czikkével, amely a »Pesti Napló« 1865. április 16-iki számában jelent meg s a felségnek magyarországi utjával. E fordulatnak — írja Lónyay Menyhért naplójában — junius 27-én Dessewffy Emil gróf volt egyik nevezetes tényezője, aki már hónapok előtt nyilvánítá előtte, hogy Esterházy Mór miniszter derék ügyes diplomata s hogy ő fogja megbuktatni Schmerlinget és rendszerét.

Schmerling államminiszter utóda a nemmagyar országokra Belcredi gróf lett; a kanczellár Mailáth, főtárnokmester Sennyey Pál báró, a helytartó-tanács alelnöke Bartal György.

A magyar országgyűlést, mely a kiegyezést volt hivatva létesíteni, ő felsége 1865. szeptember 17-diki elhatározásával 1865. deczember 10-dikére hivta össze, s a februári alkotmányt ugyanazon hónap 20-dikán kelt manifesztumával felfüggesztette.

Egészen más világ következett most. Már 1866. február 28-dikán megválasztotta a törvényhozás a 67-es bizottságot, majd

---

* Kónyi Manó Deák Ferencz beszédei, III. köt. 302—303. l.

ez a 15-ös albizottságot, mely a kiegyezés részleteit kidolgozta. Ekkor azonban már Schmerling bukott rendszerével félrevonult, hogy a történelem itélő széke elé álljon.

A magyar nemzet őseredetű tradicziója a német szövetség. Már Attila hunjainak legjobb és legmegbizhatóbb szövetségesei a germánok voltak. Ezekkel harczolta meg nagy világcsatáit a mondaszerű hunvezér. Még a hun és germán mondák is benső kapcsolatban vannak, aminek költői kifejezését a Niebelungokról és Buda haláláról szóló örökbecsü hősköltemények képezik.

A germánsággal való ellenségeskedés a magyarok honfoglalása után csak rövid ideig tartott. A magyar állam megalakulása nemcsak Szent István, hanem már a vezérek utolsó korszakában a germán világgal való barátságban, szinte szövetségi viszonyban történt. A magyar nemzet a nyugati kulturát és vallást elfogadva, természetszerüen a germánságra támaszkodott a kelettel szemben.

Nagy Károly halála után, tehát a magyarok bejövetele előtt, a germán világban szakadás történt, de mégis meg volt benne a közös eszme és közös kultura. A Habsburgház később, mint a keleti germánság képviselője kezdett kiemelkedni s magyar segítséggel alapította meg jövendőbeli nagyhatalmát.

Rövid megszakításokkal a magyar nemzet a hunok példáját követte, a németséggel való szövetkezést. A mohácsi vész után Magyarország a Habsburgok által képviselt keleti germánokkal jutott politikai kapcsolatba.

A történeti tradicziók egész sorozata tehát a mellett volt, hogy a magyarság a németséggel kösse össze sorsát. De nem akkép, hogy abba beolvadjon, hanem hogy vele szövetségben megtartsa nemzeti egyéniségét és állami függetlenségét.

Ez az alapgondolat legszilárdabb támasza Magyarországon ma is a német szövetségnek, s hosszu századok keserves tapasztalatai voltak szükségesek, hogy Magyarország államisága a nagy németséggel való szövetkezésében érintetlenül fenmaradhasson.

De már I. Ferdinánd idejében az augsburgi rendek csak

oly feltétel alatt voltak hajlandók Magyarországnak segélyt adni a török ellen, ha függő viszonya a német birodalom irányában elismerést nyer.

Ez időtől kezdve a német-római imperium mindent elkövetett Magyarország állami és a magyarság nemzeti egyéniségének megtörésére. Háromszázados hosszu, keserves küzdelem volt ez, melyben Magyarország és a magyar nemzet volt mindig a szenvedő alany, melynek az elnyomatással és jogfosztással szemben, létéert kellett harczolni.

A régi történelmi alap meghamisittatott, mely a magyar nemzetet a németség szövetségesévé jelölte ki, tehát nem meghódított ellenségévé, hanem egyenrangu társává, mint a hun nép volt Attila idejében.

Igy támadt Magyarországon a németség elleni reakczió, mely nem gyökerezik sem politikánk, sem kulturánk történelmében, hanem kizárólag azon szerencsétlen és annyi bajt, félreértést és szerencsétlenséget okozott felfogásban, hogy a Közép-Duna völgye a germánság hatalmi szférája.

A téves felfogás eloszlatására nem volt elég a pragmatika sanctió, nem voltak elégségesek azok a nagy áldozatok, melyeket a magyar nemzet a német-római imperium megvédésének érdekében hozott.

A német-római s utóbb az osztrák birodalmi és a magyar nemzeti eszme közt szükségkép arra a véres konfliktusra kellett kerülni a dolognak, mely 1848-ban tényleg kitört.

Schmerling volt az államférfiu, aki a nagy történelmi félreértést a véres reakczió után, az összbirodalmi eszme nevében meg akarta szüntetni. De ismétlem, lehetetlenségre vállalkozott; mert a történelem ép arra volt tanu, hogy a magyarság a germán világgal, bár annak csak egy mellék képződvényével, Ausztriával, nem szövetkezhetik nemzeti eszméjének és államiságának feláldozásával.

Az osztrák államférfiuinak minden ez irányban tett kisér-

lete meghiusult. Az 1861-diki kisérlet, mely Magyarországot a birodalomba akarta olvasztani, szükségkép eredménytelenné lett. A magyar államiság nem olvadhatott fel sem az abszolut, sem az oktroyált alkotmányu Ausztriában. Hasztalan volt Schmerlingnek az uralkodó jóhiszemüségére való hivatkozása az 1861-diki országgyülés feloszlatása után, hogy »azon önérzettel, melyet az uralkodói kötelesség leglelkiismeretesb teljesítése egy jót akaró fejedelemnek nyujt, kijelenti ő felsége, hogy Magyarországért mindent megtett, amit a méltányosság igényel, a többi királyságok és országok iránti igazság megenged s a birodalom szükséges politikai kifejlődésére való tekintet kötelességgé tesz. Ő felsége Magyarország alkotmányát, jogait és szabadságait, országgyülését és helyhatósági intézményeit ismét helyreállította. Ő felsége ezt megtette egyetlen föntartás föltétele mellett.

E föntartásnak pedig — úgymond — nem az a czélja, hogy a korlátban hatalmat gyarapítsa, hanem a képviselet előbbi jogainak kiterjedt és lényeges bővitése mellett, nevezetesen adó- és más pénzügyi dolgokban, csak abból áll, hogy az alkotmányos helybenhagyási jog az összes népekre nézve közös ügyekre vonatkozólag többé ne országonkint elkülönözve, hanem közösen gyakoroltassék. Magyarország nemzeti önállóságát és kifejlődését e föntartás legkevésbbé sem érinti, mert az alkotmányos kezelés közönsége csupán a katonai kötelezettség, a nemzetgazdászat és birodalmi pénzügyek tárgyaira vonatkozik, mig a többi mind Magyarország országgyűlésének csorbitatlanúl meghagyatik. Ezen föntartás nem csonkítja az 1848-dik évi törvényhozás azon szabadelvű intézményeinek egyikét sem, melyek annak legbecsesebb részét képezik, névszerint a parasztrobot és szolgálmányok eltörlését, a nemesség kiváltságos állásának megszüntetését s az általános véd- és adókötelezettség, valamint a hivatalkodási és birtokképességnek minden osztályra nézve születés különbsége nélkül való behozatalát, mely határozmányokat ő felsége ellenkezőleg ugyanakkor és világosan elismerte és megerősítette. Ezen föntartás általában semmit

sem veszélyeztet, ami az alkotmányos szabadság lényegéhez tartozik; különösen nem veszélyezteti az azelőtt jogosítva nem volt osztályok részvételét az országgyűlési választásokban, mely ellenkezőleg a jelen országgyűlés megválasztásánál valóban gyakoroltatott is; csupán azon czikkek országgyűlési átvizsgálását és megszüntetését kivánja, melyek az uj alaptörvényekkel ellentétben vannak.

Világos, hogy ily föntartás nem valamely önkényes föltevésen nyugszik, hanem jogon alapszik s egyszersmind a dolog természetéből foly. Jogon alapszik, mert ő felsége a magyar alkotmány helyreállítását önként határozta el. Magyarország alkotmánya a forradalmi hatalom által nemcsak megtöretett, s ekként jogilag megsemmisíttetett, hanem tényleg is megszünt. Ő felsége ennélfogva legmagasb uralkodói kötelessége teljesítésében kitűzheté s ki kelle tűznie azokat a föltételeket, melyek alkalmatosak arra, hogy hasonló eseményeknek, mint aminők az 1848-diki törvényekből eredtek, ismétlése kikerültessék; azokat a föltételeket, melyeket a birodalom jóléte és nagysága hatalma és becsülete, jelen boldogsága és üdvös jövője igényel.«

A jogvesztésnek s a birodalmi rekonstrukcziónak ez elmélete, melyet a magyar publiczistika fényesen és nagy tudományos fölénynyel czáfolt meg, (Deák, Csemegi stb.) szükségkép hajótörést szenvedett azon, ami a százados félreértésnek ostromolt tárgya volt. a magyar államiságon és alkotmányon.

Hasztalan tett sikertelenségei után ujabb kisérleteket Schmerling, hasztalan csatlakozott hozzá a magyar konzervativek egy része, mint Zichy Hermann gróf, kit ő felsége 1864-ben Forgách Antal helyére kanczellárra nevezett ki, aki 1864 junius 6-dikán a bécsi polgármester banketjén nyiltan a mellett szólt, hogy a magyarok a reichsrathba belépjenek. Hasztalan akarta keresztülvinni az uj igazságügyi organizácziót, melyről azt hireszteltette, hogy azt szivesen üdvözlik Magyarországon.

Buknia kellett és vele rendeszerének, mint utolsó kisérletnek arra, hogy Magyarország a birodalomba beolvadjon.

Utána következett a százados félreértések megszünése, azon rendszer, mely Magyarország államiságának teljes elismerésében nemcsak az osztrák és magyar monarchiák fennállásának biztosítékát, hanem csakhamar — különösen Andrássy által — a magyar és német nemzet nagy katonai szövetségének természetes alapját ismerte fel.

A történelem logikájának uj viszonyokról és uj emberekről kellett gondoskodnia.

A külső események kényszere alatt mégis létrejött a kiegyezés, mely a pragmatika sanctió alapján visszaadta Magyarországnak államiságát és alkotmányát. Az uj magyar állam születése azonban nem volt a birodalmi eszmének végleges halála. Bármily őszinte volt a kötés a nemzet és királya közt, a régi emberek a birodalmi eszméhez füződő régi fogalmaikkal csak az előtérből vonultak vissza, a háttérben azonban lesték az események fejlődését, lesték a véletlent s várták, hogy Magyarország nem lesz képes betölteni a dualizmus által neki adott uj kereteket. Ép azért a monarchia külső megjelenésében alig történt valami változás; Magyarország kezdetben nem kapta meg a dualizmus által neki biztosított nemzetközi jelleget. A birodalmi eszme el akart buvni a külügyekben, a közös miniszteriumban és a hadseregben, hogy adandó alkalommal onnét diadalmasan törhessen elő. Közte és a nemzeti eszme közt háromszázad óta folyó harcz tehát még a kiegyezéskor sem ért véget.

A dualizmust nemcsak megalkotó, hanem egyszersmind végrehajtó magyar államférfiaknak, Deáknak és Andrássynak, azonban sikerült kikergetni a birodalmi eszmét legfőbb buvhelyeiről. De leginkább sikerült ez az eseményeknek, Magyarország politikai és gazdasági megerősödésének s annak a lassankint minden tért elfoglaló meggyőződésnek, hogy Magyarország államisága, a magyar nemzet megerősödése legbiztosabb támasza a trónnak és legerősebb eszköze a monarchia nagyhatalmi állásának.

Birodalmi eszme nincs többé, a magyar nemzeti eszme diadala végleges.

Ausztria nem vágyik vissza Németországba. A magyar királyi és az osztrák császári korona fénye oly ragyogó, hogy a német-római imperium koronája többé nem gyakorolhat vonzerőt.

Amig azonban idáig jutottunk, a világtörténelem legérdekesebb eseményeinek egész sorozatán mentünk keresztül.

Ezen utat remélhetőleg nem teszszük meg ujra.

VI. FEJEZET.

A dualismus keletkezése.

Az államférfiui alkotó lángésznek szinte példátlan műve az 1867-iki kiegyezés által felépített állami szervezet.

Elüt az minden más szerkezettől, nem lehet hasonlítani egy állam alkotmányához sem.

Hasztalan keressük a példákat a külföldön a szövetséges államokban, állam-szövetségekben, a personal-uniókban. Irországnak Angliához való régi és Norvégiának Svédországhoz való tényleges viszonyában.

Svédország és Norvégia államjogi viszonyában vannak a legtisztább alakulásai két állandó szövetségben levő állam közjogi viszonyának; ez alakulások legközelebb vannak a dualismushoz.

De mily nagy mégis az eltérés, mennyi az elvi kijelentés és a gyakorlatban való meg nem oldás ott és mily biztos kezelését nyujtja itt két egymástól független, de állandó védelmi szövetségben s egy és ugyanazon, bár nem közös uralkodó alatt élő állam közös ügyeinek.

Az államok gyakorlati alakulásai, az állambölcsészet szokásos fogalmai vagy éppen nem, vagy csak kivételesen alkalmazhatók a dualismusra. — Magyar alkotmány — az 1848-iki befejezetlen kisérletektől eltekintve egyátalán nem készült sem külföldi minták, sem elvont doktrinák alapján.

A gyakorlati szükségesség hozta létre szinte minden alko-

tásunkat s e szükségesség a sémák és doktrinák határvonalait nem mindig respektálja.

Gyakorlati czél lebegett a pragmatika sanctió és az 1867-iki kiegyezés előtt. Az utóbbinak gyakorlati czélja különösen az volt, hogy amit az első megoldatlan hagyott, megoldja, s mi abban nem volt megmagyarázva, megmagyarázza.

A personál-unió kapcsában, de feltétlen védelmi közösségben élő két állam közös ügyeinek intézési módját kellett feltalálni. E közös ügyek léteztek már a pragmatika sanctió idején, sőt az első percztől kezdve, hogy Magyarország a Habsburg-házat szent István trónjára meghivta; de törvényeinkben nem volt megmondva azoknak sem lényegük, sem intézési módjuk.

Ez volt oka, hogy kezdetben a német-római, s később az osztrák birodalmi eszme a magyar alkotmánynyal titkos, vagy nyilt harczban állt; vagy aknamunkát vagy nyilt támadást intézett ellene.

Az 1867-iki kiegyezésnek nagy gyakorlati feladata tehát annak bizonyítása volt, hogy Magyarország államisága nem fenyegeti a monarchia létét, s a Habsburgok hatalmát, sőt úgy egyiknek, mint másiknak a magyar állam képezi legbiztosabb támaszát.

Föladata volt megmutatni, hogy két állam, Magyarország és Ausztria, lehetnek teljes és feltétlen védelmi közösségben a nélkül, hogy államiságuk ezáltal csorbát szenvedne. Feladata volt világosan megjelölni a védelemből szükségkép folyó közös ügyeket és megállapítani ezek intézési módját. A legfőbb és legnehezebb feladat pedig az volt, mind e feladatot úgy oldani meg, hogy a magyar alkotmány változást ne szenvedjen, hanem csakis a százados hézag nyerjen kitöltést.

A nagy munka konczepcziójához és végrehajtásához Deák Ferencz lángesze, munkatársainak odaadó közreműködése és az világtörténelmi események szerencsés találkozása volt szükséges.

De még az ő hatalmas agyából sem pattant ki a 67-iki

kiegyezés egyszerre teljesen készen és az életképességre felfegyverzetten, mint Minerva Jupiter fejéből.

A gondviselésszerű eszme nála is előbb megfogamzott, lassan fejlődött, s csak hosszas küzdelem után nyert valódi életet. Ezen szinte élettani evolutió közjogilag is nagyon érdekes, sőt annak ismerete nélkül a 67-iki kiegyezésről, a dualismusról, s az egész 1867: XII. t.-czikkről helyes véleményt alkotni nem lehet.

Talán ezen evolutióra vonatkozó ismeretek hiányos volta oka annak, hogy a dualismust annyiszor félremagyarázzák.

Talán ugyanez oka annak is, hogy szinte átalános a nézet, hogy Deák Ferencz 1867-ben megváltoztatta 1861-iki jogi álláspontját; mert, úgymond, akkor a tiszta personál-unió alapján állt, holott 1867-ben ez alapot feladta.

Ép azért, mielőtt részletesen fejtegetném az 1867: XII. t.-cz. létrejöttének körülményeit, röviden ki kell térnem az előzményekre, a kiegyezési első kisérletnek, az 1861-ikinek bukására.

Az októberi diploma látszólagos alkotmányos formák mellett akarta beolvasztani Magyarországot a birodalomba.

E diploma nem respektálta Magyarországnak még területi épségét sem, annál kevésbbé respektálta alkotmányát, az 1848-iki törvényeket. Ha maga a diploma el nem árulja saját czélját, nyiltan megjelölte azt Apponyi György gróf azon beszéd által, melyet ő Felsége nevében, 1861. ápr. 6-án Buda várában felolvasott s melylyel az országgyülést megnyitotta.

»Felséges urunk — ugymond — a birodalom összegét képező országok között azon százados kapcsolat fentartása és szilárditása czéljából, mely az uralkodó ház közösségén alapulva, és a pragmatika szankczió által biztosítva, ugy a külveszélyek elhárítása, mint a jótékony belfejlődés előmozditása legbiztosabb eszközének bizonyúlt, és amelynek kölcsönös egyetértés alapján fentartását úgy a legmagasb uralkodó ház, mint az annak uralma alatt élő népek összegének érdekei követelik: mult évi mindszenthó 20-án kibocsátott diplomájában kijelölte ugyan azon elveket,

melyek a pragmatika sanctió czéljainak ezen biztositásához, az annak megalapitása óta megváltozott viszonyokra tekintve, mind Magyarországában, mind birodalma egyéb részeiben vezethetnek; azonban érzi Felséges Urunk, hogy ezen viszonyok végleges alkotmányos rendezése azon mértékben igér üdvös sikert, amelyben szeretett Magyarországa alkotmányos belállapotával összhangzásba hozatik.

Ezen indokok vezérlették Felséges Urunkat, midőn az érintett diplomát kibocsátotta. Ennek czélja Magyarországra nézve az alkotmány jótéteményeinek visszaállitása, a többi tartományokra nézve ezeknek hasonnemű politikai jogokban leendő részesitése, az egész birodalomra nézve pedig abban áll: mindazon ügyekre és érdekekre, melyek az egész birodalom minden országaival közösek, az alkotmányos országok közremunkálását tenni lehetővé.«

»Azon viszonyok, — folytatta később, — melyek Felséges Urunknak most említett gondjait oly nagy mértékben vevék igénybe, okozták azt is, hogy midőn szeretett Magyarországának alkotmányos intézményeit visszaállitani elhatározá, nem látta lehetőnek ezt azonnal s oly mértékben teljesiteni, mint azt atyai szive kivánta volna, kénytelen lévén az országnak óhajtott kiegészitése tekintetében a közbejött események, és a minden népfajokban kifejlődött nemzetiségi és alkotmányos érzelem folytán, minden kényszerités mellőztével a békés és szabadakaratból folyó kiegyenlitésre időt és módot engedni, kénytelen lévén továbbá az ország törvényei némely rendeleteit, melyek tapasztalás szerint a fejedelmi jogoknak és a közbirodalmi kapcsolatnak épségben tartására nézve elégséges biztosítékot nem nyujtottak, ujabb átvizsgálás után helyt foglalandó további alkotmányos intézkedésig függőben tartani.«

Tulmenne a közjogi fejtegetés keretén azon benyomás fejtegetése, melyet e beszéd, s azon álláspont, melyet a bécsi intéző körök e beszéddel kapcsolatban elfoglaltak, az országra és különösen a házra s ennek pártjaira gyakorolt.

Csak azt említem meg, hogy a határozati párt, mely a Felség nevében tartott beszédre nem felirattal akart felelni, kezdetben többségben volt. 308 igazolt képviselő közül 150-nél több tartozott hozzájuk, mig a feliratot pártolók csak 136 szavazatra számithattak biztosan. Annak előadása is a történetirókra tartozik, mikép nyert mégis a felirat. Teleki László gróf tragikus katasztrófája után, többséget.*

Deák Ferencznek mindjárt első felirata méltóan utasitotta vissza az októberi diploma és az országgyülést megnyitó beszéd által a magyar alkotmány ellen intézett támadást. Nagyon természetes, mint 1867-ben az ellene emelt vádakra felelve, maga is mondta, hogy ekkor még nem léphetett fel a kiegyezésre vonatkozólag positiv javaslatokkal, hanem csakis a nemzet jogainak kimutatására kellett szoritkoznia.

Az októberi diplomával szemben nem lehetett más álláspont, mint a pragmatika sanctióra és az 1848-iki törvényekre való hivatkozás álláspontja.

»Meg van támadva — ugymond Deák — országunk alkotmányos önállása már az első lépésben, melyet ő Felsége az alkotmányosság ösvénye felé irányzott; meg van támadva az által, hogy a magyar alkotmányosság visszaállitása csak föltételesen s leglényegesebb kellékeinek kivételével igértetik: meg van támadva az október 20-ikán kiadott diplomában, melyet alapul vesz föl az országgyülést megnyitó beszéd is.

Meg akarja végkép fosztani ezen diploma Magyarországot azon ősi alkotmányos jogától, hogy a közadónak és katonaállitásnak minden kérdéseit, egész terjedelmükben, saját országgyülésen határozhassa el; kiveszi a nemzet kezéből azon jogot, hogy a legfontosabb anyagi és közjogi érdekei fölött királyával egyetértőleg önmaga hozhasson törvényeket. Pénz- és hitelügy, hadügy.

---

* Kónyi Manó: Deák Ferencz beszédei, III. köt. 11. Ugyanitt egész terjedelmükben olvashatók azon okmányok és beszédek, melyekre hivatkozom.

vám és kereskedelem, ezen leglényegesebb kérdései a nemzet politikai életének, egy közös birodalmi tanács alá rendeltetnek, hol azok fölött Magyarországra nézve is egy, többségében idegen hatalom, nem magyar szempontból, nem magyar érdekek szerint intézkedik. És a közigazgatás terén is függővé teszi ezen diploma Magyarország kormányzatát az osztrák kormányzattól, mely nem is felelős, de ha felelős volna is, nem felelne Magyarországnak, hanem a birodalmi tanácsnak, hol a mi érdekeink, midőn azok az ő érdekeiktől eltérnek, a többségnél aligha találnának elegendő biztositékot.

Ha ezen eszme tettlegesen életbelépne, Magyarország nem lenne többé önálló sem törvényhozásában, sem kormányzatában, hanem legfontosabb érdekeire nézve alatta állana az osztrák birodalom közös törvényhozásának s kormányzatának; egyszóval csak névre volna Magyarország, tettleg pedig osztrák provinczia.

A hatalomnak ezen ellenünk s alkotmányos önállásunk ellen intézett jogtalan törekvése nemcsak törvényeinkkel ellenkezik, hanem egyenesen megtámadja magát a sanctió pragmatikát, azon állami alapszerződést, mit a magyar nemzet 1723-ban az uralkodó házzal kötött«.

Tisza Kálmán nemcsak az ország törvényeinek elismerését követelte az 1861. május 16-ikán kezdődött felirati vitában, hanem követelte azoknak s különösen az 1848-iaknak azonnal való életbeléptetését s kifejtette, hogy ha az országgyűlés határozat által fejezi ki ohajtásait, ebből nem lehet arra következtetni, hogy törésre akarta vinni a dolgot.

A második felirat sem vitte előre a megoldást. A királyi leirat meddő polemiát tartalmazott a pragmatika sanctiónak azon tartalma ellen, melyet annak Deák tulajdonitott. Viszont Deák második felirati javaslata — valamint később halhatatlan műve Lustkandl ellen — fényesen kimutatta a pragmatica sanctió valódi tartalmát, a Magyarországnak teljes állami függetlenségét.

De a második feliratban a közös ügyek és azok intézésének módja már jobban kezdenek kidomborodni.

»Nem akarjuk mi — ugymond — veszélyeztetni a birodalom fennállását, sem a sanctió pragmatica szerint jogosan fennálló kapcsolatot felbontani. Hiszen a personál-unió is kapcsolat, melyből közös viszonyok származnak és mi e viszonyokat figyelemben kivánjuk mindig tartani. Az 1848-iki magyar országgyűlés is fenn akarta tartani azon kapcsolatot, mi a sanctió pragmatikában ki van fejezve, s az ebből eredő közös viszonyokra nézve saját törvényes kormánya által akart érintkezni az örökös tartományok törvényes kormányzatával.

És a mennyiben a két egymástól független kormányzatnak egymássali érintkezése, különösen a törvényhozás elé tartozó tárgyakra nézve netalán elegendő nem volna, készen vagyunk mi, amint első feliratunkban is kijelentettük, az örökös tartományok alkotmányos népeivel, mint önálló szabad ország, függetlenségünk megóvása mellett, esetenkint szabadon és nyilt őszinteséggel érintkezni. Ily módon minden egyes esetben sokkal könnyebb leend tisztába hozni a közös viszonyokat, mint egy közös birodalmi tanács által, melyhez mi csak alkotmányos önállásunknak és leglényegesebb jogainknak feláldozásával küldhetnénk képviselőket, s melybe Magyarország már előre azon aggodalommal lépne be, hogy minden szóbeli biztositások daczára végre mégis osztrák provincziának fog tekintetni, s azon kisérlet, mit századokon keresztül az absolut hatalom gyakran, de sikertelenül ismételt, a beolvasztás kisérlete, majd az alkotmányosság szine alatt kezdetik meg. Ezen aggodalom és bizalmatlanság, mely az aggodalom kisérője, minden lépésben rendkivül nehezítené, sőt gyakran lehetetlenné tenné a tanácskozások folyamát, s végre magát a birodalmi tanácsot is szétbontaná, vagy a majoritást oly eljárásra vezetné, mely keserűséget, sőt gyűlölséget vonna maga után, nem egyes emberek közt, hanem nép és nép, ország és ország között, mi kétségtelenül legnagyobb csapás volna, mi a birodalmat érhetné,

Közös viszonyokat egyenjogú felek között csak kölcsönös bizalommal lehet elintézni.«

Deák e szerint 1861-ben is esetenként, nem pedig állandó organum által akarta intézni a közös ügyeket. Itt rejlik a delegáczió első csirája. De ez még nem volt kifejtett programm.

A konzervativ magyar államférfiak, már csak azért is, mert a kormány élén álltak, előbb léptek fel a gyakorlati megoldás tervével, mint Deák Ferencz.

Politikai szerepükkel itt természetesen nem foglalkozhatom, annyit, még is meg kell említenem, hogy a hazafiságot szinte egyiktől sem, a trón és nemzet közt való kiegyenlitésre való jó akaratot legnagyobb résztüktől nem lehet megtagadni. De valamennyien feladták a jogfolytonosságot, az 1848-iki törvények teljes és nem pusztán formai helyreállitását, ellenben kiindulási pont gyanánt elfogadták az októberi diplomát, melyet azonban az 1848-iki törvényekkel akartak összhangzásba hozni. Apponyi György, Szögyény László, Majláth György, Vay Miklós br. soha sem irták volna alá azon leiratot, melyet a Felség 1861. julius 21-én intézett az országgyüléshez, melyben a reál-unió Lustkandel szellemével bizonyittatik be. — Ellenben aláirta azt Forgách Antal gróf.

Sőt a nevezett négy konzervativ államférfi Széchen Antal gróffal a válaszfelirat tárgyában előterjesztést tett a Felséghez, mely előterjesztésben tiltakozott a hóditási elmélet ellen, s figyelmeztetett az ezzel szemben álló felkelés elméletére. Igen érdekes az, amit a konzervativek feladatáról mondanak:

»Bármily kevéssé örvendetes volt is a feladat, Magyarországon sok évi félreértések után a hangulat jobbrafordultának utat törni, s aggodalmas rázkódtatások koczkáztatásával is, az aláaknázott országot inkább a zajos nyilvános izgalmak terére engedni lépni, mint az európai forradalom titkos fondorkodásai s összeesküvései által sodortatni; bármily kevéssé feleltek is meg az eddigi eredmények Fölséged jogos várakozásainak és a mi óha-

jainknak, mégis csak mély elszomorodással szemlélhetnénk a dolgok oly fordulatát, mely — miként a szakitás az országgyüléssel a javasolt leirat alkalmával — hosszu időre meghiusitana minden oly irányu közvetitő működést, amilyenre mi törekedtünk. Örömmel mondanánk le e működésünkről, ha a viszonyoknak kedvezőbb alakulása ezt nélkülözhetővé tette volna; de — minthogy egy ily kedvező fordulat be nem állott — Fölséged csak őszinte hűségünk és ragaszkodásunk bizonyitékát fogja abban fölismerni, ha fölségedet sürgetően kérni bátorkodunk: ne méltóztassék az ilyen törekvések lehetőségét és hatását hosszabb időre paralizálni az által, hogy oly elhatározások hozatnak, melyek a talán elkerülhetlen szakadást előidézik, még mielőtt annak elkerülhetlensége konstatálva van«.

De még azok is, akik közülök nem akarták, mint akarta Zichy Herman, a magyaroknak a Reichsrathba való belépését vagy nem támogatták Schmerlinget, mint Nádasdy Ferencz, nem voltak egyértelemben a kiegyezés módozatja tekintetében.

Ide vonatkozólag érdekes Lónyaynak 1866. februári naplójegyzete, melyben a többi közt ezeket mondja: »Apponyi közel áll Deákhoz, az 1848-iki törvények formai elismerése mellett, miniszterelnököt akar kanczellár helyett, s úgy óhajtja az országgyülés összehivását. Vannak — folytatta tovább — a legmagasabb körökben tekintélylyel biró egyének s ezeknek Esterházy Mór miniszter a legfőbb tolmácsuk, a kik hisznek a kiegyenlítésben, de csak egy úton gondolják azt elérhetőnek, s ez: két dieta, az egyik Bécsben, a másik, nem mondom Pesten, de Magyarországon, oly szűk körrel, mint 1848. előtt a magyar volt; a közös ügyek elintézése fejedelmi jog maradna; tehát két dieta és egy absolut igazgatás, talán tanácsadó Staats- vagy Reichsrathtal. A liberális közvélemény és a mostani Reichsrath baloldalának nagy része őszintén kiván kiegyenlitést, s egy közös testület a dualizmus alapján szervezve, de tisztán alkotmányos formákkal; hiszik, hogy így a monarchia alkotmányos lesz és fönnállhat, pénzügyeit ren-

dezheti, hatalmi állását visszanyeri. Schmerling és a bureaukráczia nem akar mást, mint à la Erdély magyar országgyűlést és innen oly reichsrathbeli küldötteket, minők az oláhok és ruthenek, tehát oktroi alapján egy látszólagos képviseleti többséget. A magyar konzervativek egy része, Apponyi, Sennyei, Ürményi tisztán azt akarják, mint a reichsrath baloldala és még sincs köztük semmi kapcsolat, semmi érintkezés; az utóbbiak az előbbieket arisztokratáknak tartják és nem bíznak bennök; ezek meg őket demokratáknak hiszik. A konzervativek többi része megy azon nézettel, melynek képviselőjéül Esterházyt tekintik«.

Arról tehát ez ideig nem lehet teljes képet adni, mikép akarták, a részletek tekintetében is, megvalósítani a kiegyezést, de vannak adatok, melyek czélzataikat sejtetik. A bécsi magyar konferenczia, melyben részt vettek Desseffy Emilen kivül Vay Miklós báró, Szögyény László, Széchen Antal, Majláth György, Apponyi György gróf, Andrássy György gróf, Barkóczy János gróf, Zichy Ferencz gróf és Zsedényi Ede, leirati javaslatot készített Schmerling leirati javaslatával szemben.

Ezen Desseffy Emil által szerkesztett, s a konferenczia által megkorrigált okmány polemizál azon felfogás ellen, mintha a pragmatika sanctió csak personál-uniót tartalmazna. Folyton birodalomról beszél, közös államjogi szempontokat emleget. Közjogi eszmekörét ezen kifejezések merítik ki: »A magyar koronához tartozó országok birodalmaink összegének nagy részét teszik.« — »A kirekesztőleg ezen országunkat (Magyarországot) illető belügyeket csupán magyar tanácsolások által intézzük és intéztetjük és magyar tanácsosainknak azon viszonyokra is, melyek ellen országunkat és birodalmunk többi részeit közösen érdeklik, kellő befolyást engedünk stb.«

Széchen Antal leirati javaslatában világosabban domborodik ki a hadügynek, mint a felségjognak, valamint a birodalmi »magasabb« pénzügynek s természetesen a külügynek a közössége; de a részletes kifejtés ebből is hiányzik.

A világos körvonalak először is Apponyi György országbiró memorandumában jelennek meg, mely emlékirat szerkesztésében Sennyey, Majláth és Ürményi is résztvettek, s így azt méltán lehet a konzervativ vezérférfiak véleménye gyanánt tekinteni. Körülbelül 1863. első heteiben került az a Felség kezeihez.

A memorandum bevezetése nagyon erősen hangsulyozza a monarchiai szempontokat. »A magyar kérdés megoldását, úgymond, csak osztrák monarchikus szempontból, mely a pragmatika sanctióé is, itélhetni meg helyesen. Ezekből kiindulva, a monarchia kapcsolatának megerősitése, valamint belső jólétének és nagyhatalmi állásának megóvása tekintendő az igazi végső czélnak Magyarországra vonatkozólag is.«

De a beolvasztás ellen is élesen nyilatkozik a memorandum, s egyenjogu dualizmust követel.

»Századok óta, úgymond, a dualizmus volt föltétele a magyar korona országai és az osztrák monarchia közötti kapocsnak; az állami kapocs főczéljának szemmel tartásával ma is ez a legbiztosabb ut, mely a viszály szerencsés befejezéséhez és a közös végczélokban való megegyezéshez vezetne.

Ez a nagy czél megköveteli:

a) a korona követeléseinek határozott formulázását királyi javaslatokban a monarchia közös érdekei és ezek kezelése tárgyában;

b) az 1848-diki törvények alkotmányos revizióját a királyi javaslatokban határozottsággal megjelölendő pontokban;

c) az 1861. évi február 26-diki alkotmány megfelelő változtatását.

Ami az elsőt illeti, az az előzetes kérdés támad, vajjon a felsőbb államczélokban szükséges egység elérésére, azoknak a monarchia mind két részéből kikerülő állandó delegáczió által való tárgyalása szükséges és kivihető-e és minő alakban?

Ezen kérdésnél az a törvényes megállapodás, a mely ezen közös érdekeknek és kötelezettségeknek elismeréséhez és végleges

meghatározásához szükséges, megkülönböztetendő ezen közös érdekek további tárgyalásának módjától, amelyről csak akkor leend szó, ha a fennebbi megállapodás létrejött és eredménye a magyar korona országaira nézve törvény erejére emelkedett.

Hogy közös érdekei megóvása szempontjából az osztrák monarchiának a stabilitás biztosítékai megadassanak, a világosan és szabadosan meghatározandó állami érdekek közösségének az alkotmányos törvényhozás által formális módon kell elismertetni és e szerint ezen közös viszonyok végleges megállapítása a magyar országgyűlésnek és ő felsége szentesítésének tartandó fönn.

Az erre nézve az országgyűléssel folytatandó tárgyalások alkalmat adnak majd rá, hogy ezen érdekek közös tárgyalásának a királyi előterjesztésekben kimondandó szüksége elismertessék, amikor azután tisztába lehet hozni, hogy szükséges-e és mely ügyekben szükséges, hogy jövőben a korona mindkét részbeli tanácsosai megegyezzenek és melyekben jusson a mind két részbeli delegáczió közös megállapodásra.

Ami az e végből történendő delegáczió formáját illeti, nem lehet benne kétség, hogy a törvényhozó test, a régi szokáshoz képest, egy kebeléből szabadon választottak számában a czélnak megfelelő országos küldöttséget fogja a legalkalmatosabb közegnek tekinteni, hogy a magyar korona országait a közös érdekek tárgyalásánál képviselje.

Hogy ezen országos küldöttség megbizása az egyik országgyűléstől a másik országgyűlésig vagy hosszabb időre terjedjen, nem látszik lényegesnek.

Azon esetekre nézve azonban, a melyekben a czél közösségére való tekintettel, továbbá a határozathozatal sürgőssége miatt és törvényhozási természetüknél fogva csak a mindkét részbeli delegáczió dönthet, mégis elhatározó fontosságú, hogy ezen országos küldöttség állandó jellege és véglegesen határozó joga törvényesen megállapíttassék és ekként az állami érdekek közös tárgyalásánál a mulhatatlanúl szükséges folytonosság biztosíttassék.

Ez az intézkedés azonban, bármennyire szükséges is, szívós ellenállást fog fölkelteni, mert az autonom törvényhozás egyik jogának föladását és a monarchia másik részéből is delegálandó testületre való átruházását foglalja magában, amiben Magyarország államjogi viszonyainak elvi módosítását fogja látni.

Mentől fontosabb tehát az összmonarchiára nézve, hogy ebben a pontban Magyarországgal egyezség jőjjön létre és mentől nagyobb az elvi áldozat, a melyet ezzel Magyarországtól követelnek, annál tanácsosabb, hogy, azok megnyugtatására is, akik attól a gondolattól rettegnek, hogy Magyarország delegátusait majorizálni fogják, az országgyülési tárgyalások folyamában kárpótlásul megadassék a szavazatok számának paritása egyrészről a németszláv örökös tartományok, másrészről a magyar korona országai számára, hogy így a koordinált dualizmus a két fél tökéletes egyenjoguságában kifejezésre jusson; mert ámbár érvényesülnie kell azon fölfogásnak, hogy az összmonarchia érdekei egyik része kedvéért nem áldozhatók föl, másfelől nem lehet elvárni, hogy a magyar korona országai elfogadjanak oly viszonyt, a melyben folytonos majorizálásuktól kell tartaniok.

Ezen országos küldöttség a magyar korona tanácsosainak meghivására részt fog venni a monarchia másik felének delegácziójával a közös tanácskozásban és törvényerővel biró határozatok hozatalában úgy a birodalmi pénzügyek ellenőrzését, valamint mindama ügyeket illetőleg, a melyeknek közös tárgyalása törvényesen el lesz határozva, és e szerint ezen törvényhozási kérdéseket közreműködésével végleges eldöntéshez fogja juttatni, a mihez képest ezen delegáczió határozatai, a mennyiben az előbbi törvények megváltoztatását vagy bővitését vonnák maguk után, magától érthetőleg a legközelebbi országgyüléstől az országos törvények közé fognak igtattatni.

Hogy azonban ezen közös delegáczió működésének necsak utja legyen egyengetve, hanem Magyarország államjogi viszonyainak végleges rendezése által erős alapja vettessék meg a monarchia

tartós belső békéjének, mulhatatlanul szükséges, hogy a korona követeléseit határozottan formulázza.

Ennek mindenekelőtt a monarchia közös érdekeit, azaz külügyeit, a véderőt, az összmonarchia pénzügyeit és kereskedelmi érdekeit illetőleg kell megtörténnie.

A memorandum részletesebben fejti ki, melyek a közös ügyek.

I. A külügy, melyet teljesen a felségjog köréhez tartozónak mond.

II. A hadügy, melyre vonatkozólag két elvnek törvénybe igtatását követeli: 1. hogy császári királyi hadsereg és hadi tengerészet egysége, ő felsége, a legfőbb hadúr parancsa alatt, egészen határozottan törvényesen elismertessék és kimondassék; 2. az ujonczok állításáról, az évi arány megállapítása mellett a korona az országgyülés hozzájárulása nélkül is határozhasson. Csak a rendkivüli ujonczozás megszavazását tartja fenn az országgyülésnek.

III. Közös a pénzügy, amennyiben az államadósságokrai külügyi képviseletre, a cs. k. hadseregre, közös kereskedelmi és forgalmi ügyek költségeire vonatkozik. A közös pénzügynek ily megállapítása természetesen »birodalmi pénzügyminisztert« teendett szükségessé; a memorandum inditványozza is ezt.

IV. Közösek az összes birodalmat illető kereskedelem-, és

V. ugyancsak az összbirodalmat illető közlekedési ügyek szárazon és vizen.

Ezekből folyólag a memorandum öt miniszterből álló birodalmi miniszteriumot indítványozott s az említett ügyeket az országgyüléstől elvonva, a delegácziókra akarta bizni.

E kiegyezési tervre kevés szót kell tovább vesztegetnem. Az egységes birodalom alkotmányos megteremtése leendett az, birodalmi miniszteriumok, a delegáczió nevet viselő állandó közös parlamenttel és közös törvényhozással.

Magyarország államisága e szerkezetben teljesen elvesz vala.

s ha elfogadja azt az ország, Szent István birodalma pusztán autonom provinczia volna.

De nagyon természetes, hogy a közös ügyek rendezésének ezen módját, öngyilkosság nélkül, nem fogadhatta el.

Csak jellemző, hogy a konzervativeknek még Deákhoz közelebb hajló árnyalata is megelégedett ily kiegyezéssel, mely Magyarország államiságát örökre megsemmisítette volna.

A konzervativek álláspontjával kapcsolatban meg kell még említenem Mailáth Györgyét. Lónyay azt irja róla naplójában, hogy ő egyik lábával az 1848-diki alapon, másikkal az októberi diplomán áll. Lényegileg úgy akarta a kiegyezést, mint a konzervativek zöme. Még 1865. októberében is, midőn tehát Deák terve már rég ismeretes volt, ugyanazon ügyeket akarta közösökké tenni, melyek Apponyi memorandumában fel vannak sorolva.

Később állítólag a 15-ös bizottság munkálatainak alapján készített ő felsége számára memorandumot. Ezt a király átadta Andrássynak, hogy Mailáth terve szerint kell kidolgozni a kiegyezés részleteit, Andrássy azonban ezt a tervezetet még csak elő sem terjesztette sem Deáknak, sem a 67-es bizottságban.

Deák Ferencz még mindig hallgatott. Nem látta elérkezettnek az időt a kiegyezés tervének megállapítására.

Csak 1865. április 16-dikán jelent meg a husvéti czikk és ugyanezen év májusában jelentek meg a »Debatte« czikkei.

Különösen ez utóbbiakban nyilatkozik Deák legelőször a közjogi kiegyezés részletei felől.

A konzervativek tervét azért adtam elő részletesebben, hogy a sötét háttéren annál fényesebben ragyogjon Deák alkotásának már legelső formulázása is.

Deák Ferencz a husvéti czikkben (megjelent a »Pesti Napló« 1865. ápr. 16-iki számában) még mindig nem adta elő a kiegyezés és így a dualizmus tervezetét. De kifejezte, hogy úgy most mint 1861-ben csak a pragmatika sanctióból indulhat ki. Meg van ott, ugymond, az uralkodóház közössége, az elválaszthatatlan

birtoklás, s az ebből természetesen következő közös védelem. Megfelelt e feltételeknek Magyarország, teljesítette hiven és szivesen közös védelmi kötelezettségét a legnehezebb időkben, s még akkor is késznek nyilatkozott e kötelesség teljesítésére, midőn az országban magas fokra hágott az izgatottság, s a háború, mely ellen a közös védelem szükséges volt, sokak előtt nem vala népszerű.

Nem azért említjük ezeket, úgymond, mintha dicsekedni akarnánk, mert hiszen csak kötelességét teljesítette a nemzet; amit tett, önjavááért is tette, s éppen úgy védték Magyarországot a lajtántuli országok seregei hosszú évek során keresztül. Csak azért szólunk ezekről, hogy a történelemmel is bizonyítsuk, hogy alkotmányos önállásunk mellett sem vesztett miattunk és általunk a birodalom biztossága. Mi nem akarják ezen alkotmányos önállást feláldozni csupán azért, mert a lajtántúli népek uj alkotmányának egyes pontjai máskép hangzanak; de készek leszünk mindenkor törvényszabta uton saját törvényeinket a birodalom szilárd fennállhatásának biztosságával összhangzásba hozni, s a lajtántúli országok szabadságának és alkotmányos kifejlődésének utjában állani soha sem fognak.

Mit sem mondott Deák a megoldás mibenlétéről, csak kettőt hangsulyozott: először azt, hogy a magyar alkotmány nemcsak nem gyengíti, sőt erősíti a monarchiát; másodszor azt, hogy Magyarország kész összhangba hozni alkotmányát a monarchia érdekeivel.

És igaza volt, midőn csak erre szorítkozott. A monarchia hatalmi állásának biztosítása leginkább eloszlatá a bizalmatlanságot. A király valóban le is jött Budapestre.

Senki sem tudhatta, mert e tekintetben Deák sohasem nyilatkozott, mikor konczipiálta legelőször a kiegyezés tervét. Egyátalán nem valószinű, hogy az 1861-iki országgyülésen, vagy közvetlen ez után tisztában lett volna a részletek felől. E tekintetben legbensőbb barátai előtt sem nyilatkozott.

A husvéti czikk megirásakor azonban a főbb vonások bizonyára kidomborodtak teremtő agyvelejében, mert alig két hét mulva megjelentek a »Debatte« czikkei, melyeket Ludasy, Deák sugalmazására, szinte diktálása alapján irt.

E czikkekben már világosan és határozottan jelenik meg a közjogi kiegyezés, magának az 1867: XII. t.-czikknek képe. Ez első tervezet kétségkivül lényeges módosulásokat szenvedett, de konczepcziója oly világos és tiszta, aminők Deák konczepcziói szoktak lenni.

Kiinduló pontja itt is a pragmatika sanctió és az 1848-iki törvények, a 61-iki alapot tehát nem adta fel. A pragmatika sanctió és az 1848-iki törvények alapján teszi a kérdéseket:

»1. Vannak-e oly ügyek, melyek a monarchia valamennyi országával közösek? 2. Melyek ezen ügyek? 3. Mikép kell azokat tárgyalni? E kérdések elsejére az 1848-iki törvények és az 1861-iki országgyülés föliratai feleletül azt adták, hogy:

Vannak közös ügyek.

A második kérdésre a pragmatika sanctióból vonja le a feleletet, hogy minden, ami közös, csak azon mérvben és csak azon fokig lehet az, a mennyiben a monarchia biztosságának fentartására mulhatlanul szükségesnek látszik. Amint azonban megszabja e közösség mértékét a pragmatika sanctió, úgy határozottan kizárja mindazt, a mi e vonalon túllép.

A pragmatika sanctió erejénél fogva engedelmeskednek a monarchia valamennyi országai ugyanazon egy uralkodónak.

1. Az első közös ügy ennélfogva a közös uralkodó háztartása.

A pragmatika sanctió megszabja a monarchia egyes részei kölcsönös védelmi kötelességét.

A monarchia közös védelme kétféle: békés és hadi.

A békés diplomácziai, a hadi a fegyveres erőben áll.

A kölcsönös védelem kötelességéből ennélfogva a második és harmadik közös ügy következik:

2. a külpolitika.

3. a hadsereg.

A diplomácziát, valamint a hadsereget természetesen csak egységesen lehet vezetni, és valamint csak egyedül a közös uralkodót képviselhetik külföldön a követek, szintúgy egyedül ő a közös hadsereg legfőbb hadura.

Amig azonban természeténél fogva a diplomáczia mindenre kiható közösséget követel, ez viszont a haderőnél nem szükséges. Ami a hadseregnek hadi hivatására vonatkozó szorosan benső ügyeit illeti, ezek a legfőbb hadur hatásköréhez tartoznak. De a hadsereg kiegészítésének joga a magyar korona országaira nézve, a törvényhozás közreműködésének joga a magyar korona országaira nézve különösen érvényes, azok viszonyainak leginkább megfelelő szolgálati időnek meghatározása, valamint az ujonczállítás módja, a hadsereg elszállásolása, s több ehhez hasonló jogok a magyar országgyülésnek föntarthatók és fönn is tartandók. E jogokat gyakorolja a magyar országgyülés azon 150 év alatt, mely az állandó hadsereg fölállítása óta eltelt. Az ujonczok állításának módja, a szolgálati idő tartama, ezek különbözők voltak a Lajtán innen és tul. És ez sohasem volt hátrányára a hadsereg harczképességének, e szerint a monarchia biztosságának, s a legmegrögzöttebb bureaukratáknak se jut eszébe azt állítani, hogy hadseregünk hirneve a czentralizáczió óta vette volna kezdetét.

Ezen elvek megóvása, mint önként értetődik, nem zárja ki azt, hogy a hadsereg erejénél háború és béke idején közös megállapodás ne jöjjön létre, s meghatároztassék a hányad, amelyet Magyarország kiállítani köteles. De a hányad kiállítása a magyar országgyülés és a magyar kormány jogaihoz tartozik.

Ezen közös ügyek ellátására pénz kell. Ebből következik, 4. hogy a közös ügyekre tartozó kiadások, valamint az ugyanezen czélra szükséges hitelműveletek szintén közös ügyet képeznek.

A monarchia különböző részeinek kereskedelmi politikája

legfőbb kérdéseiben csak az esetre lehetne különböző, ha a benső vámsorompók ismét fölállíttatnának. Ezt pedig senki sem óhajtja és ebből következik a közös vám- és kereskedelmi politika szüksége.

A közös ügyek vezetésére megkivántató pénzerő előteremtése, a benső vámsorompók nem léténél fogva, szükségessé teszi, hogy a közvetett adórendszer bizonyos elvei közösen állapíttassanak meg. Pl. a mai körülmények között lehetetlen, hogy Magyarországon egyoldalulag megszüntessék a dohány-egyedáruságot.

Ezen átalános elvek megállapítása e szerint közös ügy. De ezen átalános elvek határain belül érintetlenül marad a magyar országgyülés törvényhozási joga.

Ugyanez áll a kereskedelmi törvényhozásról is. E tekintetben Európa czivilizált népei bizonyos egyformaságra törekszenek. Mind a mellett a nemzetközi érintkezésekben csak az átalános elvek kitüzésére szorítkoznak, s mindegyik államtól magától függ, hogy azokat sajátszerű viszonyaihoz és szükségeihez képest formulázza és alkalmazza. Kivánjuk, iratja Deák, hogy a kereskedelmi törvényhozás kérdéseiben a monarchia határain belül a magyar korona országaival szemben ez az eljárás követtessék. -- Mert ezen országok viszonyai eltérők az örökös tartományokéitól; másrészről az önálló és független jogszolgáltatást semmiféle szempontból nem lehet tőlük elvitatni. Ami teljesen idegen és külön souverainitás alatt álló államok közt elérhető, azt ugyanazon egy monarchia egyes részei közt a szükség nyomása vagy a czélszerüség indító oka bizonyosan létre fogja hozni. Nincs tehát benne kétség, hogy a monarchiában a kereskedelmi törvényhozás, ha nem is mindig ugyanazokba a szavakba öntve, de ugyanazon szellemtől lesz áthatva.«

E tervezetben feltünik és mi által sem magyarázható meg, hogy Deák kezdetben közössé akarta tenni az udvartartást.

És e tekintetben félreértés nem lehet, nem képezheti a magyarázatot a czikk irójának esetleges tévedése, mert hisz Deák

később a 15-ös bizottságban is úgy nyilatkozott, hogy az udvartartás lehet közös vagy nem közös.

A pragmatika sanctióból pedig az udvartartás közössége nem folyik, mert különben nem personál-uniót tartalmazna az, hanem reál-uniót.

Az udvartartás közössége megállapítaná nemcsak az uralkodó személyének, hanem az uralkodás, tehát a főhatalom közösségét is, ami nem lehetett Deák szándékában, sőt művének szellemével ellenkezik.

Közjogilag csak ez az egyetlen hiba van Deák első konczepcziójában; mert az a homály, mely kereskedelmi ügyekre vonatkozólag tervezetében van, könnyen eloszlatható.

Nem mondja ugyan ki, hogy Magyarországnak joga van külön vám- és kereskedelmi területet képezni; sőt azt állítja, hogy a közbeeső vámsorompók felállítását senki sem óhajtja. De kétségtelen, hogy a vám- és kereskedelmi ügyet nem akarta, mint a konzervativek, közössé tenni; hanem csakis a vezérelveket. Gorove naplójának azon állítása tehát, hogy Deák és a 15-ös albizottság május 5-iki ülésében közösek gyanánt jelezte a vám- és kereskedelmi ügyeket, feltétlenül tévedésen alapul.

Amit a külügyekre és hadügyre, magára a hadseregre vonatkozólag mond, megfelel az 1867: XII. t.-cz. szellemének, sőt helyenként szinte szavainak.

Kevésbbé részletes Deák első terve a közös ügyek kezelési módjára nézve. De ez is később lényeges változtatást szenvedett. Kiinduló pontja az, hogy nem kell közös parlament s hogy az intézés alapját egyedül a paritás képezheti.

»A paritás elvéhez, azaz: két egyenlő rangú, hasonló jelentőségü és ugyanazon jogu tényező közti tárgyalás alapelvéhez ragaszkodva, a közös ügyek közös intézését úgy képzeljük, mondja, hogy e két tényező mindegyike egy, a szükséges meghatalmazással ellátott küldöttséget választ és e két küldöttség egymás közt és a koronával egyezségre jut a közös ügyek iránt.

Ha megegyezés nem érhető el és a kérdés annyira égető, hogy újabb meghatalmazás szerzése nem látszik lehetségesnek vagy czélszerűnek, akkor az egyesült küldöttség, megbizóinak ujabb utasítása nélkül is, szavazattöbbséggel döntő határozatokat hozhasson.«

Deák első terve tehát meghatalmazással ellátott küldöttséget tartalmaz, mely esetleg ujabb utasítást tartozott volna kérni küldőjétől, a parlamenttől. Csak a sürgős esetekben leendett felmentve az ujabb utasítás kérésétől, de a két egyesült küldöttség szótöbbséggel hozhatta vala határozatait.

Andrássy, mint Kónyi Manó hivatkozott könyvében előadja, attól tartott, hogy az utasítás elve a végeldöntést nemcsak igen nehézzé tenné, hanem a határozathozatal sulypontját a két állam törvényhozó testületeinek négy házába helyezné át; továbbá, hogy az országot és a magyar parlamentet közvetlenül egymással szembe állítaná s így a monarchia tekintélyét kifelé gyöngítené.

Másrészről a két deputáczió, ha egyszer el van fogadva, hogy az együttes tanácskozás minden sürgős esetben szükséges és hogy határozat hozatalára a két deputáczió egy egységes testületté alakul, csak névleg különbözném az októberi diploma által kontemplált reichsrathtól, s csakhamar vagy központi parlamentté nőné ki magát, vagy a parlamentek követelnék megszüntetését.

Andrássy azt tartotta, hogy a két állam közös érdekeit csak a teljes paritás elvére fektetett két külön delegáczionális testület képviselheti. Ezen elvhez képest válaszszon a magyar országgyülés saját kebeléből határozott számu delegátusokat. Ezek küldőiktől kötelező utasítást ne fogadhassanak el. A két delegáczió mindegyike magában egy tökéletesen kiegészített testületet képezzen, külön székeljen és tanácskozzék. Saját kebelében egyszerü szótöbbséggel határozzon, együttes ülésen soha ne legyen egyesíthető, hanem, miként ez két külön álló parlamenti testület közt szokásos, midőn szükséges, üzenetek utján érintkezzék.

Andrássy e szerint azt sem akarta, hogy a két delegáczió akár csak közös szavazásra is egyesittessék.

Deák elfogadta Andrássy tervét, de azt határozottan visszautasitotta, hogy közös szavazásnak egyáltalán ne legyen helye.

A közös ügyek kezelési módjának megállapitása tehát Deák és Andrássy közös műve. A közös szavazás kérdésében azonban eltértek, de végre is Deák tervét fogadta el úgy a 15-ös, mint a 67-es bizottság, s maga a törvényhozás.

Deák első tervét az utasítására vonatkozólag feladta. Andrássy terve kétségkívül praktikusabb volt, mert eltekintve a közös szavazás kizárásából származó nehézségektől, a közös ügyek intézését gyorsabbá és biztosabbá tette.

De ép azért, mert a határozatok sulypontját Deák a parlamenteken akarta hagyni, az ő gondolata jobban kedvezett Magyarország államiságának. Ha a terv keresztűl megy, tulajdonkép nem a delegácziók, hanem a parlamentek határoztak volna.

Tiszának a 15-ös bizottságban kifejtett terve még Deák eredeti gondolatánál is tovább ment, de gyakorlatilag még kevésbbé volt kivihető, mint Deáké. Szerinte a két miniszterium (a magyar és az osztrák) előleges értekezés után egyértelműleg elkészítvén javaslatait, mindenik saját törvényhozása elé terjeszti azokat.

Erre két stádiumot különböztetett meg.

Az első ugyanazon törvényhozás két háza, a második a magyar és az osztrák törvényhozások közt való egyezkedés stádiuma.

Ami az elsőt illeti, a törvényhozások tárgyalnak, de ha meg nem egyeznek két üzenetváltás után sem, küldöttséget választanak, mely küldöttség, ha megegyezés nem jő létre, szótöbbséggel határoz. Ez a végérvényes határozat.

A második stádium az, mikor a magyar és az osztrák törvényhozás közt nincs egyetértés. Ekkor mind a két törvényhozás küldöttséget választ, mely javaslatot készít és jóváhagyás

végett az őt kiküldő testület elé terjeszti. Ha megegyezés így sem jő létre, akkor mindenik törvényhozás saját megállapodását az uralkodó elé terjeszti, s abból lesz törvény, melyet ez szentesit.

Tiszának ezen intézési tervezete, mely átment a kisebbségi javaslatba, s tárgyaltatott a 67-es bizottságban is, a 15-ös albizottság január 20-diki ülésében került napirendre.

Deák ekkor már elfogadta Andrássy tervét, s Tiszáé felett nem is akart vitatkozni. Csak az egy Gorove akart czáfolgatásba bocsátkozni, de ő is csak röviden szólt s azután Tisza terve 11 szavazattal 4 ellen mellőztetett.

A 67-es bizottságban Tisza részletesen indokolta indítványát; de ott sem lett oly beható vitatkozás tárgyává, minőt épen közjogi szempontból megérdemelt volna. Ott is keresztül ment a Deák-Andrássy-féle tervezet, mely biztositotta a közös ügyek gyors elintézését, a nélkül, hogy a delegáczióból közös parlamentet létesített volna.

Nagyobb harcz mind a két bizottságban főleg csak a hadügy- és hadsereg kérdésében folyt, de itt is keresztül ment Deák terve, melyet tulajdonkép még a »Debatte«-ban fejtett ki.

Igy keletkeztek első formái a közjogi kiegyezésnek, a dualizmusnak, magának a későbbi 1867. XII törvényczikknek. A 15-ös illetőleg a 67-es bizottságban csak fogalmazásuk lett tán részletesebb és pontosabb, de lényegük ugyanaz maradt. Maga a törvényhozás lényeges módositás nélkül fogadta el a 67-es bizottság többségének véleményét, mely az 1867: XII. törvényczikk szövegévé lett.

És nem csak a gondolat Deáké, kivéve Andrássynak a delegácziókra vonatkozó módositását, hanem maga a szövegezés is. Deák többnyire maga diktálta a szószerint való szöveget a 15-ös albizottságban.

Báró Eötvös József, ki ez időtájt 52 évének emlegetése daczára, a legtevékenyebb volt minden szereplő politikusunk közt, sokat foglalkozott a kiegyezés kérdésével. Nyughatlan lelke ellen-

állhatatlanúl hajtotta a nagy problema megoldására. Kétség kívűl, mint nagy gondolkodó és iró, nem csak arra tartott, hogy az eszmék tisztázódjanak, hanem egyszersmind a közvéleményben elterjedjenek, s »Politikai Hetilap«-jában 1865 juliusban ki is fejtette a kiegyezés programmját. Ekkor azonban már ismeretes volt Deák és Andrássy tervezete, sőt az utóbbit meglátogatta Eötvös svábhegyi nyaralójában, hogy a közös ügyek tárgyalására vonatkozó módot vele közölje. Eötvös nézete az volt, hogy a két országos bizottság külön-külön ülésezzék; de mindegyik egy-egy albizottságot küldjön ki, melyek együtt tárgyaljanak, s mindenik a maga országos bizottságának referáljon. Ha ekkép megegyezés jött létre, az országos bizottságok közös tanácskozása (tehát nem puszta szavazása) nem szükséges, ellenkezőleg igen, s ez esetben szótöbbséggel döntend vala. Sőt Eötvös, bár kivételes esetekben, tanácskozási nyelv gyanánt a németet is elfogadta.

E terv mutatja, hogy az eszmék Deák májusi programmja után is még soká forrtak, és hogy Andrássy Eötvöst nem tudta meggyőzni a közös szavazás, sőt tanácskozás kizárásáról. Eötvös terve nem ment át a dualizmusba.

A kiegyezés tehát egészen Deák műve, a konczepcziótól kezdve a részletes kivitelig. Barátai s különösen Csengery a részletes kidolgozásnál kétségkívűl segítségére voltak. Andrássy pedig lényeges módosítást vitt a kiegyezési műbe; de a nagy alkotás még sem közös mű, hanem Deáknak egészen sajátja

Örök időkre nevéhez fog az fűződni!

VII. FEJEZET.

A magyar államiság és a dualizmus.

Az előadottak alapján, főbb vonalaiban, már megjelenik előttünk, az 1867-ben restaurált magyar állam büszke épülete.

De ez a magyar állam nem más, mint a 48-dikinak folytatása. Maga az 1867 nem más, mint 1848-nak restaurálása. A dualizmus nem új eszme a magyar közjogban. Létezett az attól az első pillanattól kezdve, midőn Magyarország Ausztriával, illetőleg az imperiummal érintkezésbe került. Az akkor birodalomnak nevezett monarchia szintén két állami organizmusból és kormányzati rendszerből állott. Egyik volt az absolut kormányformáju Ausztria. a másik az alkotmányos garancziák oltalma alatt élő Magyarország.

Ez a történelmi dualizmus 1848-ban meg nem változott: ennek alapján épült fel az 1848-diki, parlamentáris magyar állam. De nem épülhetett fel teljesen, mert a bécsi visszahatás és a nemzeti önvédelem oly térre sodorták a magyar nemzeti állam alakulását, ahol már a történelmi alap, a monarchia történelmi dualizmusa megszünt.

Új kiindulási pont gyanánt azonban 1867-ben csakis azt az 1848-diki magyar államot kellett és lehetett venni, mely e történelmi és legitim alapon épült fel, ez állam hiányaival és szerkezetének befejezetlenségével. Hiányait pótolni. szerkezetét kiegésziteni volt hivatva Deák alkotása. Valóban ez történt az 1867-diki kiegyezés által.

Az 1867-diki magyar állam semmi egyéb, mint a 48-diki magyar állam visszaállítása, a hiányok pótlásával, a szerkezet kiegészitésével, a félreértések mellőzésével.

Forradalom által megszakitott történeti fejlődésnek, a viharok által feldult alapnak restaurálása, Anglia kivételével, sehol sem történt oly szerencsésen, mint nálunk.

A franczia királyságnak első restaurácziója a forradalom előtti állapot alapján ment végbe; a forradalom lényeges vívmányainak elismerése nélkül. A franczia nemzet chartát kapott a király kegyelméből, de nem kivívott jogainak köteles és törvényes elismerését. Nálunk már Rákóczy forradalma után a nemzet visszahelyeztetett alkotmányos jogaiba, de nem királyi kegyelem, hanem a jog adta neki vissza ősi alkotmányát. Az 1867-diki kiegyezés a nemzetnek azokat a legitim jogait restaurálta, amelyeket már rég birt és az 1848-ki nagy átalakulása által szerzett. Nem lökte vissza az országot az 1848. előtti állapotba.

És az 1867-ben visszaállított 1848-diki Magyarország államisága semmi csorbát sem szenvedett, sőt nyert.

Állami és nemzetközi egyénisége jobban kidomborodott, mert a külügyekre 1848-ban — a forradalmi átalakulás előtt — Magyarországnak semmi befolyása sem volt. Külügyminiszterium az 1848 : III. tvczikk alkotásának idején még csak tervben sem létezett. A külügyekre való befolyás tényleges gyakorlásának nem volt organuma.

A magyar királynak különállása az osztrák császártól 1848-ban sem volt teljesebb, mint 1867-ben. A külön magyar királyi udvartartáshoz való joga a nemzetnek nem volt erősebb 1848-ban, mint lett az 1867-iki kiegyezés által. Sőt az utóbbi, a nemzetnek erre vonatkozó jogát oly világosan megjelölte, mint soha törvény, akár 1848-ban, akár 1848 előtt.

A pragmatika sanctióban elválalt védelmi kötelezettség ugyanaz volt 1848-ban, mint 1867-ben. Csakhogy 1867-ben helyes magyarázatot nyert az, s így annak kapcsán a félreértések meg-

szüntek, holott 1848-ban a kölcsönös védelemnek feltételekhez való kötése végzetes összeütközésre adott okot.

Az 1848-diki hadügyet előadtam, s igyekeztem a felette uralkodó homályt, a 48-diki közjog fejtegetéseinek kapcsán, megvilágítani.

De az 1867-diki kiegyezés magyarázza meg teljesen a pragmatika sanctió belső tartalmát, kifejtve az abban rejlő közös ügyeket és gondoskodva azok intézési módjáról, meg nem változtatva a nemzet és az uralkodóház közt 1723-ban létrejött kötést.

E kötésnek alapgondolata volt: az elidegenithetlen közös birtoklás és kölcsönös védelmi kötelezettség mellett a perszonál unió. Vagyis az, hogy Magyarországot Ausztriához, a kölcsönös védelem kötelezettségén kivül, misem köti, csakis az uralkodó személye. Tehát nem az uralkodás, vagy a korona közössége, hanem csakis a két koronát viselő uralkodó személyének azonossága.

Ez alapgondolat 1867-ben mitsem változott. Sőt az, hogy a nemzet és dinasztia szerződésében egyéb, bensőbb kapcsolatot rejtő gondolat nem létezik, az 1867: XII. t.-czikk által lett világossá, soha többé el nem homályosíthatóvá.

A teljes állami souverainitás, minden állami attributum felállitása jellemzi az 1867-diki kiegyezést.

Még a közös ügyek is inkább bizonyitékát, mint tagadását képezik Magyarország államiságának. A nemzet ujra királyával és nem Ausztriával szerződött a közös ügyekre vonatkozólag. Ausztria és köztünk nincs más kötés, mint amely a közös ügyeknek csakis intézési módját tárgyazza.

A nemzet királyára s nem Ausztriára, vagy az osztrák császárra bizta a közös ügyek: a külügy és hadügy bizonyos dolgaiban az intézkedést. A magyar király és nem az osztrák császár felségjogát képezi ez, *azon a szerződéses alapon, mely a nemzet és korona viszonyát összes történelmünkben jellemezte.*

És mely — Európában egyedül álló — alapon a nemzet soha sem vesztheti el államiságának attributumait, mert amely jognak gyakorlásáról lemond a nemzet, azt megnyeri a magyar király, a magyar államiság legfőbb exponense.

Így támadt fel a dualizmus alapján, az 1849-ben széttört. 48-diki magyar állam.

És mégis 1848. nevében ostromolják?

De mi értelme van ennek, ha 1848 és 1867 ugyanazok, egymást kiegészitik, megmagyarázzák?

Ezzel szemben az 1849-nek rossz, végzetes értelme lehetne ugyan, de legalább volna értelme, ha komolyan vétetnék. Jelentené a forradalom szellemét, mely Magyarország üdvét abban látta, ha szétszakitja ama viszony lánczát, mely századokon át Ausztriához, illetőleg a dinasztiához füzte. E szellemnek százados tradiczíói voltak.

Amely pillanatban Magyarország a Habsburgok jogara alá került, ugyanazon pillanatban két gonosz démon született meg: egyik volt a birodalmi eszme, mely Magyarországot be akarta olvasztani; a másik, mint ennek természetes ellentéte, a forradalmi eszme, mely Magyarországot Ausztriától el akarta szakitani.

E két démon küzdött egymással századokon át, marczangolva a nemzet testét.

A küzdelem 1848-ban és 1848 után hevesebbé lett, mint valaha és eltartott az 1867-diki kiegyezésig.

Amig a nemzet szelleme, a bécsi reakczió által löketve, a forradalmi szellem felé hajolt, a forradalmi szellem és a nemzet közt megmaradt az érintkezési pont.

De mióta Deák kibékitő geniusza lépett a nemzet és dynasztia közé, miután a nemzet a forradalmi szellemmel szakitott, közte és e szellem közt nincs többé érintkezés.

A mai Magyarország, az alkotmányos, parlamentáris Magyarország, mely koronás királyával és a Habsburg-dynasztiával

örök békébe és egyetértésbe forrt össze. A nemzetet és a forradalmi szellemet áthidalhatlan ür választja el.

A nemzet nyugodtan és békésen fejlődhetik a közjogi alapon. Visszaszerzett államiságának kereteit kitöltheti belviszonyainak megszilárditásával és saját megerősödése által.

Az 1867-ben újra megalapított államot átalakíthatja, mint később ki fogom fejteni, nemzeti állammá.

De, hogy az 1867-diki magyar állam valóban állam, Ausztriától és minden más hatalomtól független állam, ennek részletes bizonyítását a nyomban következő fejezetek tartalmazzák.

VIII. FEJEZET.

Külügy és Magyarország nemzetközi egyénisége.

»Ausztria és Magyarország«, »osztrák és magyar monarchia«, »magyar királyság«, »magyar birodalom«, »osztrák császárság«, »osztrák birodalom«; mind megannyi jelzői azon nagy államjogi átalakulásnak, melyen a régi Ausztria 1867-ben és 1867 után átment. A követségek és konzulátusok, most már magának a hadseregnek czime, valamint a tengeri lobogó állandóan hirdetik távol világrészekben, s az Oczeánon, hogy Európában új állam született, mely bár régi, de három századon át neve és helye a népek családjában nem volt. Csak a világ által nem ismert saját törvényei szerint volt független, a gyakorlatban azonban Ausztria autonom tartományának alacsony szinvonalát foglalta el.

Sőt Magyarország nemcsak államiságát hirdető czimmel bir, hanem bele is szólhat parlamentje által, a világ ügyeibe. Külön külképviselete és külön külügyminisztere nincs; de nemcsak a delegáczióban kérheti számon a külügyek vezetését, hanem a parlamentben is. E vezetésért felelős a delegáczióban a közös külügyminiszter, a parlamentben a miniszterelnök.

A kiegyezési tárgyalások alkalmával alig merte volna hinni valaki, hogy Magyarország ekkora szerepet fog kapni a külügyek terén. A külügy volt a nebántsvirág, melyhez a magyar politikának soha sem volt szabad szagolnia. Magyarország a mohácsi

vész után azonnal elvesztette nemzetközi jelentőségét, amit leginkább azon törvény bizonyít, melyre annak kimutatása czéljából szoktak hivatkozni, hogy hazánknak a Habsburgok alatt volt külön külügyi képviselete. Ez a törvény az 1546: IV. t.-czikk a következőket mondja: »Amennyiben pedig (a törökökhöz küldött követségeknél) Magyarország ügyei fenforognak, Magyarország hű karai alázattal kérik ő Felségét, miszerint, ha ezután a törökökkel békét, vagy frigykötést jónak látna, arra alkalmas magyarok tanácsát használja, mint akik a törökök dolgában több tapasztalattal birnak, s mikent azt ő kir. felsége azelőtt kegyelmesen cselekedte«.

Ehhez nem kell kommentár, valamint ahhoz sem, hogy más törvényeink meg arra kérték ő Felségét, hogy a diplomácziai szolgálatban magyarok is alkalmaztassanak.

A külügyek vezetését annyira az uralkodó felségjogai közé sorozta a magyar közjog, hogy a régi állapoton még az 1848-ki átalakulás sem változtatott. A számos felségjog csaknem mind alkotmányos ellenőrzés alá került, vagy a nemzet jogává lett; egyedül a külügy maradt meg a magyar, tényleg azonban az osztrák korona absolut birodalmának. Ezen mitsem változtatott az 1848: III. t.-czikk 13. §-a, mely azt mondja, hogy »azon dolgokban, melyek Magyarországot az örökös tartományokkal közösen érdeklik, ő Felsége a melléje rendelt magyar miniszter által, felelősség mellett intézkedik«.

Nyáry Pál utalt a 67-es bizottság tárgyalásai alkalmával a törvény ezen intézkedésére, Deák azonban nyomban kimutatta, hogy ezen ügyek közé a tulajdonkép való külügy nem tartozott. Jelen voltam, úgymond Deák, a 3-ik törvényczikk alkotásánál; én is tudom, mit tartalmaz a törvény a felség személye melletti miniszterre nézve. Én is tudom, hogy ő azon viszonyokban, melyek Magyarországot ő Felsége többi tartományaival közösen érdeklik, Magyarországot képviseli; de azt is tudom, hogy ez a szorosan vett, úgy értett külügyekre soha sem vonatkozott; mert ha erre

vonatkozott volna, akkor Magyarország országgyülése azt tette volna fel, hogy két külön miniszterium vezeti a külügyet; az 1848-iki törvény pedig sokkal praktikusabb tapintattal birt, mintsem lehetőnek tartotta volna, hogy egy külügyet két külön miniszterium vezessen. A valóságos külügyet akkor is azon miniszter vezette, ki azt ő Felsége minden tartományának nevében és érdekében vitte. Az akkor ő Felsége személyéhez nevezett magyar miniszter a valóságos külügyekbe befolyással sem birt, nemcsak tényleg, hanem törvény szerint sem.

Ime, Deák Ferencz ajkairól kapjuk az 1848: III. t.-czikk magyarázatát és kétségtelen, hogy Deáknak igaza volt. Nemcsak Deák, hanem a 15-ös és 67-es bizottságnak szinte minden tagja tudta, hogy a külügyekre Magyarországnak sem 1848 előtt, sem 1848-ban nem volt alkotmányos befolyása, ép azért úgy egyik, mint másik bizottságban alig volt vita a külügyekről; a külügyet szó nélkül fogadta el mindenki közösügynek. Nyáry Pál, midőn azt hallotta, hogy lesznek osztrák és magyar követek, konzulok, örvendve jelentette ki, hogy ez sok ellentét élét letöri.

Milutinovics Szvetozár félénken indítványozta, hogy a diplomácziai tárgyalások és levelezések a törvényhozással közöltessenek, hogy interpellálni lehessen a külügyminisztert a delegáczióban s a kormányt a parlamentben. Még oly kiváló férfiu is, mint Szentkirályi Mór, azt hitte, hogy a külügyek csakis a delegáczió hatáskörébe tartoznak. Az alkotmányos skrupulusoknak oly nagy képviselői pedig, mint Tisza Kálmán és Ghyczy Kálmán, a tárgyhoz érdemileg még csak nem is szóltak, hanem csak mellékesen felelgettek Szentkirályinak. A kérdést Deák pótmódosítványa döntötte el. Hozzájárult Milutinovics indítványához, de azon változtatással, hogy a miniszterek »szóval vagy irásban, mikor kár nélkül történhetik, a szükséges iratok előterjesztése mellett is, adjanak felvilágosítást«. E módosítvány átment a törvény szövegébe.

Az 1867: XII. t.-cz. s az ennek alapján kifejlődött gya-

korlat lényegesen átalakította Magyarország közjogi állását s külügyek tekintetében. Oly jogokat biztosított neki, melyeket Mohács óta tényleg sohasem gyakorolt, de melyek megillették, mint államot 1848 előtt, 1848-ban és után. A külügyekre való alkotmányos befolyás nélkül Magyarország hijával volna az államiság leglényegesebb attributumának. És a delegácziók alkotmányos befolyása nem pótolná a parlament befolyását. Ha a magyar kormány, illetőleg a miniszterelnök nem volna felelős a külügyek vezetéseért, ha a magyar parlamentben ezt nem lehetne meginterpellálni a külviszonyok felől, úgy a magyar parlament nem volna valójában parlament, Magyarország nem volna valójában állam.

Parlamentünknek azonban meg van joga s e jogot minden lehető alkalommal használta is. Helyesen tette s helyesen fogja tenni jövőre.

A puszta czimek, bár kivétel nélkül elfogadja azokat nemcsak a hivatalos világ, hanem az európai sajtó és közvélemény. még sem biztosítják Magyarország államiságának nemzetközi elismertetését.

Leginkább biztosítja ezt az, ha Európa látja, hogy Magyarország tényleg befolyást gyakorol a külügyekre.

Nagy tekintélyt adott nekünk az, hogy a világ tudja, mikép Magyarország gátolta meg a Francziaországgal való szövetkezést Beust idején s hogy Andrássy Magyarországra támaszkodva létesítette a német szövetséget. Ha az ily tényekhez a parlament állandó, éber és komoly ellenőrzése járul, a kedvező eredmény Magyarországra nézve kimaradhatatlan. Annál kevesebb dicséretet mondhatni Magyarország nemzetközi egyéniségének törvénybe igtatásáról.

Külügyi képviseletünk egy Ausztriával és ez nem is lehet máskép. E közös képviselet azonban Magyarország nemzetközi egyéniségét nem rombolja le. Souverain állam Ausztria, ép úgy mint Magyarország, tehát mindkettő bír nemzetközi egyéniséggel kifelé.

Ha Ausztriának volna nemzetközi egyénisége, ellenben Magyarországnak nem, akkor az utóbbi az előbbinek csak tartománya lenne és viszont, ha csak Magyarország birna nemzetközi egyéniséggel, Ausztria Magyarország provinciája volna. Ha mind a kettőnek, t. i. Magyarországnak és Ausztriának csak egyetlen, közös souverainitása volna, akkor reál-unió léteznék Magyarország és Ausztria között. Az 1867: XII. t.-czikk akkor meghamisította volna közjogunkat.

Közös souverainitás, közös nemzetközi jelleg ép oly kevéssé létezhetik, mint közös államiság. A kettő fogalmilag ki van zárva. Ha Magyarország állam, akkor államisága nem lehet közös Ausztriával.

Lássuk, mikép oldja meg Magyarország állami souverainitása nemzetközi folyamányanak kérdését az 1867: XII. t.-czikk?

Hol követtetett el a nagy hiba a törvényczikk alkotásánál?

Az 1867: XII. t.-czikk nem más, mint a pragmatika sanctió magyarázata s ezzel szoros összefüggésben van. Világosan mondják ezt az 1—8. §-ok; sőt a 6. §. határozottan kijelenti, hogy a XII. t.-czikk kiindulási pontja a pragmatika sanctió.

Nem létezik tehát más közös ügy, mint a minek közösségére, a pragmatika sanctió értelmében a kölcsönös védelem szempontjából, szüksége van.

A hadügy csakis a kölcsönös védelem miatt közös.

Ezért is csak a kölcsönös védelem mértékeig közös a külügy is.

Határozottan megmondja a 8. §., melynek két első pontja így szól: »A pragmatika sanctióból folyó közös és együttes védelem egyik eszköze a külügyek czélszerű vezetése. *E czélszerű vezetés közösséget igényel azon külügyekre nézve, melyek az ő Felsége uralkodása alatt levő összes országokat együtt illetik.*«

Ennél világosabban nem lehet megmondani, hogy nem minden külügy közös, hanem csak azon külügyek, a melyek irányában a monarchia mindkét állama érdekelve van.

Ez álláspont egészen helyes, ez felel meg a pragmatika sanctiónak és úgy Magyarország, mint Ausztria állami souverainitásának és nemzetközi egyéniségének.

Ez volt Deák Ferencznek első konczepcziója. A 8. §. szövegezésénél szó szerint ebben állapodott meg a 15-ös albizottság.

A hibát, melynek elkövetésére semmi szükség, sem politikai kényszer nem forgott fenn, a 67-es bizottság követte el.

De nem azért, hogy a nemzetnek legkisebb jogát is feladja. Ennek gondolata is ki van zárva nemcsak Gorovenél, a kinek indítványára a hiba elkövettetett, hanem a bizottság minden tagjánál, Deáknál, Andrássynál, Tiszánál és Ghyczynél egyaránt.

Hiszen ha Gorove indítványában valóban jogcsorbítást sejtett volna, legelőször Deák emeli vala fel hatalmas szavát.

Tisza és Ghyczy pedig szivós erélylyel védték volna a nemzet érdekeit, egy egészen fölösleges, a közös védelem által még csak plauzibilissé sem tehető jogfeladás ellen.

Gorove a 67-es bizottság 1867 január 29-diki ülésében a 8. §-hoz a következő kiegészítést indítványozta: »Ennélfogva a birodalom diplomatikai és kereskedelmi képviseltetése a külföld irányában és a nemzetközi szerződések tekintetében felmerülhető intézkedések a birodalom mindkét felének miniszteriumaival egyetértésben és azok beleegyezésével a közös külügyi minister teendői közé tartoznak. A nemzetközi szerződéseket mindenik minisztérium saját törvényhozásával közli.« E pótlást a 67-es bizottság elfogadta, szószerint átment az 1867: XII. t.-czikk szövegébe, a következő helyes, már az eredeti fogalmazásban is előforduló kiegészítéssel: »Ezen külügyeket tehát mi is közösöknek tekintjük s készek vagyunk azoknak közösen meghatározandó költségeihez stb.

E módosítvány félreérthetlenül közössé tette nemcsak a diplomácziai képviseltetést s az egész »politikai« külügyet, a melyeknek közössége valóban nyilván következik a pragmatika

sanctióból, hanem egyszersmind két más ügyet is, a melynek közössége a pragmatika sanctióból egyáltalán nem folyik.

Közössé tette: 1-ször a kereskedelmi képviseltetést, 2-szor a nemzetközi szerződéseket.

E két pontra nézve tehát ellentmond a módosított szöveg a 8. §. sőt az egész XII. t.-czikk szellemének.

Hisz a bevezető és bevégző mondatok világosan kifejezik, hogy csak azon külügyeket kell közösek gyanánt tekinteni, melyek a monarchia mindkét államát közösen érdeklik.

A kereskedelmi képviseltetést tehát csak annyiban és azon időre lehetett volna közössé nyilvánítani, a mennyiben és a meddig a két állam közt vám- és kereskedelmi szövetség létezik. Ha ugyanis ez felbomlik, akkor a kereskedelmi képviseltetés nem maradhat közös.

De szinte még hátrányosabb a módosítvány a nemzetközi szerződések tekintetében.

A pragmatika sanctió és az 1867: XII. t.-czikk szellemében csak azon nemzetközi szerződések megkötését kellett volna közössé nyilvánítani, amelyek a monarchia mindkét államát közösen érdeklik. Tehát a kereskedelmi szerződéseket, amig a vám- és kereskéd. szövetség fennáll. Továbbá a diplomácziai szerződéseket, békekötéseket stb.

Ellenben az összes igazságügyi (p. o. a büntettesek kiadására vonatkozó), az összes belügyi (p. o. szegényügyi) szerződéseket világosan ki kellett volna venni a közösség kapcsolatából.

Igaz, hogy mind-e szerződések szintén csak a közös külügyminiszter közvetítése mellett, az illető kormány előterjesztésére volnának köthetők, habár nem soroltatnának a közös jellegű szerződések közé. De az ily szerződéseknél a külügyminiszter egyszerűen eszköz lenne. Mint magyar külügyminiszter, Magyarország képviseletében járna el. A magyar király, mint a magyar állam souverainitásának legfőbb exponense, tehát tulajdonkép Magyarország szerződnék, nem pedig a monarchia.

A kölcsönös védelemre valóban nem tartozik az, hogy p. o. büntettesek kiadására vonatkozólag is. csak közösen szerződhessünk. Magyarország igazságügye teljesen souverain levén Ausztriáétól, az ily esetekben egyedül Magyarország lehetne csak a szerződő fél, tehát azon állam. mely a nemzetközi érintkezésben önállóan jelenik meg.

A fontos különböztetést azonban Gorove indítványa nem tette meg. De, ismételjük, nem azért, mert jogot akart feladni hanem mert sem Gorove. az indítványozó, sem Deák, a ki azt elfogadta, nem gondolt e különbségre. Az indítványt csak *technikai* jelentőségünek tartották és nem politikainak.

Világosan kitünik ez magának az indítványozónak szavaiból, melyek szerint ő csak azon ügyeket akarta nem általánosan érinteni, hanem részletesen megjelölni, melyek a külügyi tárczához tartoznak s melyeket a külügyminiszter közvetit. »Én azt hiszem, úgymond Gorove, hogy a részletezés e pontra is szükséges, ha tekintetbe veszszük azon külügyi érintkezéseket, melyek tárgyai az internaczionális viszonyoknak. Ezek közé tartoznak a szorosan vett diplomatikai tárgyakon felül mindazok, melyek a külkereskedelemnek képviseltetését illetik — jelesen a konzulátus; ide tartoznak még más. némely tárgyak. melyek az internaczionális viszonyoknak jelenlegi álláspontjából fejlődnek. A külügyi tárczához (tehát nem a közös ügyek sorába) tartoznak azon szerződések. melyek ezen viszonyoknak alakításához szükségesek; ezek rendesen az egyes miniszterek által kezdeményeztetnek. de maguknak a szerződéseknek megkötését és vezetését a külügyminiszter eszközli.«

Gorove tehát a külügyminisztert szintén csak közvetítő médiumnak tartotta. Sőt, hogy mennyire nem akart jogot feladni. mutatják ezen szavai: »Jelentessék ki világosan, hogy mindazon intézkedésekben a magyar felelős miniszterium hazánk érdekeit kellőleg képviselje és támogassa«.

Csakhogy szavai és indítványa közt lényeegs különbség volt

és van. Az utóbbi és a törvény szavai szerint a szakminiszter csak előterjesztő. a tulajdonkép való functionárius a külügyminiszter, a ki nem Magyarország, hanem a monarchia nevében és képviseletében jár el még oly szerződések megkötésénél is, melyek csak Magyarországot s nem egyszersmind Ausztriát érdeklik.

Tiszának és Ghyczynek ép ezért voltak aggodalmai a módosítványnyal szemben. És pedig nemcsak azon helytelen közjogi kifejezésekre vonatkozólag, melyek Gorove indítványában előfordúltak, hanem a dolog lényegére nézve is. Különösen Tisza Kálmán beszélt az ország jogainak »megszorításáról«, úgy a kereskedelmi, mint a nemzetközi szerződési ügyek tekintetében. De sem egyik, sem a másik nem bocsátkozott behatóbb vitatkozásba. Senki sem fejtette ki a bizottságban, sem később a parlamentben a nemzetközi szerződések jelentőségét a magyar államiságra és Magyarország nemzetközi egyéniségére vonatkozólag. Ez csak későbbi parlamenti vitákban, legújabban, a konzuli biráskodás tárgyalása alkalmával történt.

Ekkép volt csak lehetséges, hogy Gorove indítványa bekerült a XII. t.-czikk 8. §-ába, s hogy Magyarország nemzetközi egyénisége nem domborodhatik ki eléggé oly szerződések kötésénél, melyek kizárólag saját ügyeire vonatkoznak.

Ezt a hibát, mely szinte csak egyetlen, de vétlen tévedése Deák alkotásának, lassankint korrigálja az élet.

Nagy vivmány volt Magyarország államiságának és nemzetközi egyéniségének javára már az, hogy nálunk a szerződések kezdettől fogva törvénybe igtattatnak s csak így nyernek Magyarországra nézve kötelező erőt. Ezt a vívmányt jó részben első igazságügyminiszterünknek, Horváth Boldizsárnak és különösen Csemegi Károlynak köszönjük, mert a külügyminiszterek akkép akarták értelmezni a törvényt, hogy a kormány a szerződéseket az illető törvényhozással csak *tudomásvétel*, nem pedig *elfogadás* végett közli. Csak hosszú jegyzékváltás győzte meg a külügyi hivatalt álláspontjának helytelenségéről.

A hibát különben is meg lehet korrigálni magukban a szerződésekben, ha nem a monarchia, hanem ő Felsége törvényes czíme említtetik, amint többnyire szokott is történni.

A külügynek és Magyarország nemzetközi egyéniségének, valamint a dualizmus és a nemzetközi jog viszonyára vonatkozólag a parlamentben 1891. évi február hó 18-ikán e sorok irója a következőket mondta, (saját beszédemet, azért idézem, mert, bár a konzuli birórágról volt szó, specialisan e tárgyban senkisem nyilatkozott):

»Valamely állam államjoga csak úgy ismertetik el nemzetközileg, ha azt a nemzetközi jog consummálja, vagyis csak úgy lesz valamely állam igazán állammá, hogyha az beleszövődik a nemzetközi jog által a külállamokkal való egyenjoguság szövetébe. Már most tegyünk két történelmi különbséget és a történelemben időszaki különbséget. Vizsgáljuk, hogy a régi magyar állami jog miként consummáltatott a nemzetközi jogban és a dualizmus, amelyről oly lenézőleg beszélnek a függetlenségi párton, miképen consummáltatik a nemzetközi jogban?

A régi magyar közjog nem ismert — legalább nyiltan — nem ismert közös ügyet. A corpus-juris tele van törvényekkel, melyek Magyarország államiságát teljesen függetlennek mondták és hirdették a világnak. De mi történt? A nemzetközi jogba tényleg nem hatolt be a felfogás. Magyarország — tessék végignézni a jelen és a mult századok összes történelmét — úgy szerepelt rendesen a nemzetközi jogviszonyokban, mint Ausztriának tartománya. (Élénk mozgás a szélső balon.) Ellenben a függetlenségi párton annyira lenézett dualizmussal mi történt? Midőn a dualizmus létrejött Magyarország egyszerre szerepelni kezdett a nemzetközi jogviszonyokban. Ott volt a királynak, az uralkodónak czime, ott voltak a követségek, a konzulatusok czimei, a tengerészeti lobogó, de legkivált a nemzetközi szerződések és ezek

vitték be a magyar közjogot a nemzetközi jogviszonyok szövetébe. És e szempontból vizsgálva, mit jelent a dualizmus a nemzetközi jogi viszony szempontjából?

A dualizmus jelenti azt — ismétlem, mindig nemzetközi viszonylatban — hogy a monarchiának mindkét állama külön souverenitással bir. Tehát külön souverenitással bir Ausztria is, Magyarország is. Mert ha az a bizonyos szó alatt rejlő fogalom — mely azonban jogilag nem construálható, hogy a monarchia birna souverenitással, akkor természetes, hogy sem Magyarországnak, sem Ausztriának nem lenne külön souverenitása. Azonban tényleg úgy van, hogy mind Ausztriának, mind Magyarországnak külön souverenitása van a külföld irányában.

Mit jelent tehát a közös ügy — mindig a nemzetközi jog szempontjából?

Azt jelenti, hogy nem a két souverenitás csinál fuziót, hogy nem Ausztria és Magyarország souverenitásai fuzionálnak egymással, hanem a functió fuzionál, illetőleg az organum közös. Tehát, t. ház, mit jelent a külügy közössége a külföld irányában? Nem azt jelenti, hogy a két souverenitás összeolvadt, hanem hogy a két souverenitásnak egy organuma van a külföldi képviselet tekintetében.

Most aztán vigyük át ezt a fejtegetést a gyakorlati térre és hozzuk kapcsolatba a területenkivüliséggel, mert ez igen fontos a konzuli biráskodás szempontjából.

Mi következik a souverenitásból a területkivüliségre? Az, hogy Magyarországnak is és Ausztriának is külön souverenitása van a külfölddel szemben, mindkettőt külön területkivüliség illeti, mert külön van területkivülisége Ausztriának is, Magyarországnak is. Ezt körülbelől össze lehetne hasonlítani az egybevágó háromszöggel, mert abból hogy területeik fedik egymást, hogy egy területkivüliség sem létezik, hanem hogy létezik mind a kettő, csakhogy területeik egybevágnak. És e tekintetben gyakorlati példára fogok hivatkozni. Ott van a kelet, fel van osztva számos

exterritorialis exempt területekre, a melyekben nemcsak egy államnak területkivülisége létezik, hanem valamennyi souverén államé. Pl. a konstantinápolyi konzulság területén területkivüliséggel bir Anglia, Németország, Ausztria-Magyarország, vagyis valamennyi souverenitással biró állam.

Ha már most ezek a souverén államok mindannyian birnak területkivüliséggel, megtörténhetik, hogy két egyenlően souverén állam egy és ugyanazon közegre bizza functióit, kérdem most a t. tuloldalt, vajjon megszünik-e a rábizás által a külön souverenitás vagy területkivüliség? Bizonyára nem. Maga Apponyi Albert gróf képviselő úr szintén elismerte, hogy ezen functionalis átvitel magában nem rombolja le sem a souverenitást, sem a területkivüliséget.«

IX. FEJEZET.

Hadügy és hadsereg.

Közjogunknak, a magyar politikai és pártéletnek legvitatottabb kérdése: a hadügy és a hadsereg. A szenvedélyek, melyek a kiegyezés miatt, 25 év előtt átczikáztak a nemzeten, szinte az egész vonalon elcsillapodtak; csak a hadsereg az az egyetlen pont, hol azok minduntalan megujulnak.

A külügyre vonatkozólag a nézetek megtisztúltak, csakis a véderő az, melynek közjogi viszonyát még a régi pártharag felhői takarják. Pedig a véderő a legfőbb. Ez képezi Ausztriához való viszonyunk alapját. Ebből indult ki a pragmatika sanctió, e miatt történt a 48-diki végzetes félreértés, ezt szabályozta az 1867: XII. t.-czikk.

Ennek kérdésével tehát érdemes, nem pártszempontból, hanem egészen tárgyilagosan, foglalkozni.

A harmadik fejezetben bizonyítottam már, hogy külön magyar hadsereg — eltekintve a banderiális rendszertől és a nemesi felkeléstől — Mohács óta soha sem volt. Hogy az 1715: VIII. t.-czikk megteremtette az első közös, vagyis inkább csakis a cs. kir. hadsereget, melyre Magyarországnak eleintén a pénz- és csak később a véradó megszavazásán kivűl semmi befolyása sem volt. De viszont Magyarország soha sem mondott le, a tényleg fennálló cs. kir. hadsereg mellett, a külön magyar hadsereg eszméjéről s annak mint rendkivűli haderőnek felállításáról.

Két nagy háború idején szervezett is az ország külön magyar csapatokat, habár nem oly hadsereget, mely az önálló működésre képes leendett; e csapatok azonban, melyeket törvényeink közül csakis az 1802-diki nevez először magyar hadseregnek, mind a két esetben beleolvadtak a közös hadseregbe.

A honvédhadsereg felállításához, az állandó hadsereg mellett Magyarországnak 1848-ban teljes joga volt. Közjogi alapja ennek ugyanaz vala, mint a régi magyar hadcsapatok felállításának, hogy t. i. *Magyarország, a közös véderő mellett, mindig szervezhetett külön véderőt*, midőn rendkivüli viszonyok tették ezt szükségessé.

A közjogi alap azóta sem változott, mert a forradalmi események épségben hagyták annak egész lényegét.

Ép azért meg kell vizsgálni: vajjon az 1867-diki kiegyezés megmaradt-e a régi alapon? Igaz-e, hogy Magyarország a véderő rendezésének czímén, államiságában csorbát ütni engedett? Vagy igaz-e, hogy az 1867: XII. t.-czikk a hadügyet s nem egyszersmind a hadsereget tette közössé?

A kiegyezést megelőzőleg, a 15-ös és 67-es bizottság tárgyalásai előtt, a külön magyar hadseregnek eszméje nem merült fel. Annál kevésbé volt szó a m. kir. honvédségről. Amikor a honvédség eszméje, Andrássy által felvetve, legelőször megjelent az alkudozások folyamában, a bécsi udvar mindent elkövetett, hogy azt meggátolja.

Hogy Magyarországot befolyás illeti meg a hadügyre: ez a magyar közjog szerint bizonyos volt. Ezt igazolta fényesen Deák Lusztkandl elleni röpiratában s felirataiban. A külön magyar ezredek, a pénz- és véradó megszavazása, igen helyesen, minduntalan szóba kerültek, de a külön magyar hadsereg követelésével Deák soha fel nem lépett. Az általa fogalmazott második feliratban ezt mondja:

»Kétségtelen, hogy a magyar hadsereg a többi tartományok seregeivel közösen harczolt a hon és a fejedelem ellenségei ellen;

de lényeges volt a különbség mindig Magyarország és az örökös tartományok között azokra nézve, mik a katonaságot tárgyazzák. Magyarország az örökös tartományoknak és azok kormányzatának minden befolyása nélkül határozta meg a magyar katonaság számát, mint ezt számos törvény, különösen az 1802: 21. t.-czikk bizonyítja. Országgyülésileg határoztatott meg a magyar hadsereg fentartásának módja s pedig gyakran lényegesen eltérőleg az örökös tartományokban behozott rendszertől. A megfogyott hadsereg pótlására szükséges ujonczok országgyülésileg ajánltattak meg és ezek megajánlásánál a magyarországi ezredekben létező hiány vétetett tekintetbe s az ajánlat a magyar ezredek betöltésére tétetett: a többi tartományok katonaságánál létezett aránylag kisebb-nagyobb hiányokra soha semmi figyelem nem volt. Országgyülésileg határoztattak meg az ujonczok állításának módja s feltételei, valamint a szolgálat ideje is, minden tekintet nélkül arra, hogy a többi tartományokban mindezek mikép állapíttattak meg ... A katonaság élelmezése és elhelyezése felett mindig a magyar kir. helytartótanács intézkedett s több ízben, különösen 1790 és 1808-ban, országgyülési bizottmányok neveztettek ki ezek állandó szabályának kidolgozására. Kétségtelen mindezekből, hogy Magyarország a katonaságot illetőleg mind közjogi, mind kormányzati tekintetben mindig alkotmányos önállósággal birt s az 1848: III. t.-czikknek az a része is, mely a magyar katonai ügyeket, kormányzati tekintetben, a magyar király fejedelmi hatalmának sérelme nélkül, a felelős miniszteriumra bizta, már előbbi fennállott törvényünk értelmében lőn alkotva.«

Deák Ferencz mindezekben elment a nemzet jogainak legtávolabbi demonstrálásáig, de még akkor sem ment a külön és önálló, a cs. k. hadseregtől elválasztott magyar hadsereg követeléséig, midőn nem megalkuvásról, hanem Magyarország legitim jogainak bizonyításáról volt szó.

Az 1865. deczember 14-iki trónbeszéd, mely pedig már az alkudozásokat nyitotta meg, a legteljesebb merevséget őrizte meg

a hadsereg kérdésében s egyenesen felszólította az országgyülést, hogy a közös ügyeket, ezek közt a hadügyet, úgy fogadja el, mint az 1860. okt. 20-iki diploma körülirja s csak is az alkotmányos kezelést tartotta fenn az alkudozások számára. Deák Ferencz már a májusi programmban a hadügyet világosan a közös ügyek közé sorozta; így a trónbeszédre adott válaszban egyátalán nem foglalkozott a hadsereg kérdésével; pusztán arra szoritkozott, hogy az októberi diploma sem oktroy által, sem alkotmányos úton életbe nem léptethető.

Bizonyos tehát, hogy a nagy magyar államférfi nem jött ellentétbe önmagával, midőn a közös ügyek tárgyalására kiküldött bizottság 15-ös albizottságban a hadügyet s magát a hadsereget határozottan és világosan *közösnek* indítványozta.

Első fogalmazásában még a »magyar hadsereg« kifejezés sem fordúlt elő, hanem Lónyay naplója szerint, következőleg hangzott: a hadügy azon részei, melyek a hadseregnek vezényletére és berendezésére vonatkoznak, közös ügynek ismertetnek el; ellenben, ami a hadsereg időnként való kiegészítését, a szükséges ujonczok megajánlását, kiállítását, ezek feltételeit illetik: mindezt az ország, az eddigi törvényhozási, mind a kormányzati tért illetőleg magának továbbra is fentartja. Ha a védelmi rendszernek bármi ujabb rendezése, vagy átalakítása válnék szükségessé, az Magyarországra nézve csak a magyarországi törvényhozás beleegyezésével történhetik.«

Ivánkával szemben, aki a 15-ös albizottságban legelőször lépett fel a külön magyar hadsereg eszméjével, kijelentette, hogy külön hadsereget ő is óhajtana, de nem tartja megvalósíthatónak: mert nem akarja e miatt megbuktatni a kiegyezési alkudozásokat.

De nemcsak opportunitási szempontból nem akart Deák külön hadsereget, hanem a törvényesség álláspontjáról sem.

Tiszával szemben, aki a pragmatika sanctióra s arra hivatkozott, hogy a pragmatika sanctió csak a védelmet tette közössé, nem pedig egyszersmind a hadsereget, utalt a pragmatika sanctió-

nál korábbi 1715: 8. törvényczikkre s megjegyezte, hogy ez rossz törvény a külön magyar hadseregre vonatkozó aspiráczókra nézve. Ghyczyvel szemben pedig határozottan kijelentette, hogy magyar hadsereg soha sem volt, hanem voltak csakis magyar ezredek. Beszédének további folyamában minden félreértést kizárólag előadta, hogy »nem proponál elkülönített magyar hadsereget, mert a hadseregben egység szükséges«.

És midőn a belszervezet egységét is hangsúlyozó szavaiban Ivánka közbekiáltotta, hogy az nem szükséges, Deák felháborodva kiáltotta: »Ezt mondjuk ki és átok lesz rajtunk!«

Ez történt a május 7-diki ülésben. Másnapig azonban Deákot kapaczitálták, hogy a törvény szövegében legalább a »magyar hadsereg« puszta czíme vétessék fel, hogy — mondták valamikor arra az ország hivatkozhassék. Az 1802-ki t.-czikkben az »exercitus hungaricus«, mint a magyar ezredek törvényes czíme úgy is előfordúlván s mert Deák semmi, még látszólagos jogokat sem akart feladni; így nem elleneztе a magyar hadsereg kifejezést, sőt a május 8-diki ülésben maga indítványozta a megfelelő s később törvénynyé lett szöveget.

De nem azért, hogy e kifejezésből később azt következtessék, hogy a XII. t.-czikk a hadsereget nem tette közössé, vagy hogy abban hátsó gondolat rejlik. (Andrássy Gyula gróf a »magyar hadsereg« ily értelme iránt, felszólításra, előterjesztést tett a felségnek.)

Szükséges Deák kiindulási pontjának ily részletes előadása, hogy szándoka s ekkép a törvény keletkezésének körülményei világosan kidomborodjanak.

Deák tehát nemcsak a védelmet, hanem a hadsereget is közössé akarta tenni.

Véleményét osztotta a 15-ös és a 67-es bizottság nagy többsége. A kisebbség két részre oszlott: az egyik rész külön hadsereget akart, a másik az ellenkező túlzásba csapott s változatlanul

akarta fentartani az osztrák cs. kir. hadsereget, sőt meg akarta fosztani a nemzetet az ujonczmegajánlás jogától is.

Szerencsére, az utóbbi irányt csak egyetlenegy ember, a konzervativek feje, Apponyi György képviselte, amiben egyébiránt csak következetes volt önmagához és a felséghez beadott memorandumához.

Fait accompli-nak nevezik, úgymond, ő felsége és a lajthántúliak a hadügyre nézve jelenleg fennálló rendszert. A javaslat azon aggodalmat fogja gerjeszteni, hogy a jelenlegi védelmi rendszert teljesen ignorálni akarjuk. A szerkezetben benne van, hogy az ujonczot az ország ajánlja meg; ezen megtörhetik a kiegyezés. Előttünk a szerkezet szerint, az 1848-iki rendszer áll. Azt most behozni rázkódások nélkül nem lehet.

Itt látta az összeütközésnek első magvát, tehát az ország jogainak fentartásában, holott Deák a hadsereg egységének megtörésében. Sőt Apponyi még tovább ment volna; a tényleges védrendszert törvénybe akarta igtatni s az ezen való változtatást a delegácziókra kivánta bízni.

Deák, aki az átok súlyát látta Magyarország felett, ha külön hadsereget követel, ép oly erélyesen fordult Apponyi jogfeladása, mint a külön hadseregnek nem eszméje, hanem megvalósítása ellen. Különösen az ujonczmegajánlást és a védrendszer változtatásának az országgyűlésre való bízását tartotta szükségesnek. Egyébként átalánosságokban óhajtott maradni: hogy a részletekben minő álláspontot foglaljon el az ország, ezt a Bécscsel folytatandó alkudozásoktól tette függővé.

Természetes, hogy Apponyi álláspontja a 15-ös albizottságban nem keltett viszhangot; mert a konzervativek közül egyedül ő foglalt helyet a 15-ös albizottságban (ennek tagjai voltak: Andrássy Gyula gr., Apponyi György gr., Csengery Antal, Deák Ferencz, Eötvös József b., Feszt Imre, Ghyczy Kálmán, Gorove István, Hollán Ernő, Ivánka Imre, Lónyay Menyhért gr., Mikó Imre gr., Nyáry Pál, Somssich Pál és Tisza Kálmán).

A későbbi balközép négy kiváló tagja ellenben annál élénkebb hangulatot tudott kelteni a bizottságban úgy, mint az országban a külön hadsereg mellett.

Tisza a külön hadsereg eszméjét akkép formulázta, hogy csakis a vezénylet illeti ő felségét, mint legfőbb hadurat, egyebekben az országé, illetőleg a törvényhozásé a rendelkezési jog. Terve szerint a delegácziókra misem bizatott volna. Csak annyi konczesszsziót volt hajlandó tenni, hogy a magyar hadsereget a király külföldön is alkalmazhassa.

Deák azonban már a 15-ös albizottságban állást foglalt e tervvel szemben s kimutatta, hogy a pragmatika sanctióban nem csak a kölcsönös, hanem az *együttes* védelem foglaltatik, s hogy már az 1715 : VIII t.-czikk közössé tette a hadsereget. Már ekkor megalkudott a nemzet a hadsereg iránt királyával. Ami azonban a költségeket illeti, miután Ausztria alkotmányt kapott, ezekre nézve Ausztria népeivel kell tárgyalni.

A főküzdelem a 67-es bizottságban folyt, hol főleg Tisza és Ghyczy igyekeztek kifejteni az ország jogát a külön hadsereghez, Deák pedig ismételten és részletesen kimutatta, hogy külön magyar hadsereg nem volt, s hogy a pragmatika sanctióban nem csak a kölcsönös, hanem az együttes védelem foglaltatik. Miképen áll, — szólt, — a védelmi kötelezettség, melyet mi a pragmatika sanctióból következtetünk? Az ország kimondta: »Megválasztjuk a nőágot magyar uralkodói dinasztiának s átruházzuk rá a trónöröklést; kimondta, hogy mind Magyarország és kapcsolt részei, vagy a magyar korona országai együtt. elválaszthatlanul és feloszthatlanul birtoklandók«. Ha ezt az elvet kimondta az ország, hiszi-e valaki, hogy ez által nem vállalta magára azt a kötelezettséget, hogy ezt az *együtt* birtoklást megvédje? Valamint ráruházta a fejedelemre, mint a többi országok fejedelmére, azt a kötelezettséget, hogy Magyarországnak és korona országainak *együttes* birtoklását, ő, a többi országok erejével is megvédje. Ez az *együttes* és egyszersmind kölcsönös védelem.

Deák és Tisza álláspontja közt a különbség kifejezést nyert a többség és kisebbség véleményében. A »magyar hadsereg« kifejezés mind a két véleményben szerepel; de a többség véleményében csak mint az »egész hadsereg« kiegészítő része. Ugyancsak a többség véleménye, mely szó szerint törvénynyé lett, az egész hadsereg vezényletét és belszervezetét ő felségére bízta. Az országgyűlésnek ellenben fentartotta a hadsereg időnként való kiegészitését, az ujonczok megajánlását, a szolgálati időnek meghatározását, a katonaság elhelyezését és élelmezését, valamint a védrendszer esetleges változtatásait. Nem nevezi ugyan az »egész« hadsereget világosan közösnek; de az előadottakból határozottan következik, hogy a hadsereg kezdettől fogva közösnek volt tervezve s mint ilyen iktattatott törvénybe.

A kisebbseg, illetőleg Tisza Kálmán véleménye látszólag alig különbözött a többség véleményétől. A hadsereg vezényletét és belszervezetét szintén ő felségére bizta; ellenben a kiegészitést, az ujonczok megajánlását, a szolgálati idő meghatározását, a katonaság elhelyezését s elszállásolását, valamint a védrendszer átalakitását az országgyülésre. De a magyar hadsereg e véleményben nem ugy szerepel, mint az »egész« hadsereg kiegészitő része, hanem mint külön álló hadsereg. A hadügyet ugyanis e vélemény csak annyiban ismerte el közösnek, »amennyiben mindaz, ami ő felsége *egész* hadseregének és így a *magyar hadseregnek* is vezényletére és belszervezetére vonatkozik«. A felség vezényleti és a belszervezetet megállapitó jogát nem vonta kétségbe, de *külön* alkalmazta az »egész« és a »magyar« hadseregre.

Igaz, hogy Tisza a 67-es bizottságnak mindjárt első ülésén (1867. január 28-dikán) maga és barátai nevében a kisebbségi véleményt visszavonta; de ez volt a bizottság tárgyalásai alatt a kisebbség és lett később a balközép álláspontja.

És ép ez az ellentét Deák s Tisza véleménye közt mutatja, hogy az előbbi a hadsereget mindig közösnek tervezte. Mutatja ezt leginkább ama körülmény, hogy Deák eredeti javaslatában a

magyar hadsereg kifejezés elő sem fordult. A bizottság többségének, sőt kisebbségének egyénei közt e tekintetben teljes egyetértés volt; mind jól tudták, hogy Deák közös- és Tisza külön hadsereget akarnak. Tudta ugyanazt a 15-ös albizottság, a 67-es főbizottság és a parlament többsége, mely Deák javaslatát elfogadta.

Tudta tehát mindenki, hogy nem a külön magyar hadsereg, hanem a közös hadsereg iktattatik törvénybe. Az 1867: XII t.-czikk tehát nemcsak a hadügyet, hanem a hadsereget is közössé tette.

Nem ugyan örök időre és megváltozhatlanul; de a hadsereg tényleg közös: osztrák és magyar. A külön magyar hadsereget a parlament, ő felségének mint törvényhozási faktornak, beleegyeztével megteremtheti.

A külön magyar hadsereg eszméje tehát nincs feladva; de nem azért, mert annak neve a törvényben előfordul. Azért, mert Magyarországnak meg van souverain joga, királyával ujra rendezni be véderejét. Ez azonban ismételem, csakis a magyar király, aki egyszersmind osztrák császár, beleegyeztével történhetik. Ausztriának ebbe nem volna beleszólása; mert, mint majd kimutatom, a közös intézményekre vonatkozólag nem Ausztriával szerződtünk, hanem a magyar királylyal. Csakis az intézési módok tekintetében van kötés köztünk és Ausztria közt.

A nemzet ily joga mellett, minek érvényesitésére azonban előreláthatólag hosszu időn át, egyhamar semmi esetre sem kerülhet a sor, valóban felesleges beleokoskodni az 1867 t.-czikkbe, hogy ez csak a hadügyet tette közössé, s nem egyszersmind a közös védelem eszközét, a hadsereget.

Közös ez és az egyaránt. Közös a védelem, közös a hadügy, közös a hadsereg.

Az sem áll, hogy a pár év előtt folyt véderő vitában a kiegyezés hívei is be akarták bizonyitani az ellenkezőt. Mint látni fogjuk, ez nem történt.

A törvény félremagyarázásának kisérlete azonban ismétlődhetik.

Azért szükséges most, nyugodt időben, rámutatni a kétségbevonhatlan tényekre. És a kisérletre vállalkozóknak már eleve figyelmükbe kell ajánlani Andrássy Gyula grófnak, Deák tervei eme klaszszikus tanujának a főrendiház 1888. évi ápril 5-diki ülésében mondott szavait: »Lelkiismeretesen merem állitani, — ugymond, — hogy azoknak, akik az 1867-diki kiegyezési tárgyalásokat nagyrészt saját felelősségükre, késősbb a parlamenti többség megbizásából vezették, a történet tanulságán okulva, nem volt szándokukban a Magyarország, a korona és a monarchia másik állama közti elintézetlen kérdéseket ideiglenesen rendezni, hanem czéljok volt, egyszer-mindenkorra ugy intézni el azokat, hogy az egyszer megállapított közjogi viszony kiszámithatlan nemzedékeken keresztül sem kérdés, sem alku tárgya ne legyen. *Ha azt hittük volna, hogy egy önálló magyar hadsereg nélkül önálló magyar állam nem lehet, vagy hogy ez felel meg legjobban Magyarország és a monarchia érdekeinek, nem ajánlottuk volna a később törvényhozásilag elfogadott közös védelem rendszerét, hanem igyekeztünk volna a magyar hadsereg létesitését legalább is megkisérleni. De, mert az önálló magyar hadsereg eszméjét nemcsak kivánatosnak nem, hanem határozottan veszélyesnek tartottuk, még pedig memcsak a monarchia, hanem még inkább Magyarországra nézve: ez eszmének létesitését meg sem kisérlettük, söt azt kezdettől fogva ki is zártuk a kiegyezés programmjából*«.

Andrássy ekkép kimutatva, hogy Deák nem akart külön hadsereget, rátért a külön magyar hadsereg kérdésére.

»Nem határozatlanság, úgymond, nem valamely opportunitási szempont volt az, mi azokat, kik e kérdéssel nehéz felelősség terhe alatt foglalkoztak, arra birta, hogy a külön hadsereg eszméjét meg se pendítsék, hanem egészen más természetű okok voltak azok, melyeket bátor leszek lehető röviden felsorolni, már

csak azért is, mert azok ma is teljes, sőt még fokozott érvénynyel birnak.

Mielőtt azonban ezt tenném, legyen szabad egy más irányban elterjedt téves felfogást helyreigazítanom. Nem csoda, hogy azok, kik a magyar nép jellemét nem ismerik elegendőleg, az önálló hadsereg mellett időről időre támadó agitatióban veszedelmes szándékot és a monarchia másik felétől való elszakadásra czélzó utógondolatot látnak.

Teljes meggyőződésem szerint, kik effélét hisznek, tökéletesen csalódnak. E felfogás semmi kiszámított, vagy épen rossz szándékból nem származik. Az önálló magyar hadsereg eszméje hasonlít azon sötétzöld réthez, mely a tapasztalatlant ellenállhatatlanul vonzza magához, s csak a ki reá lép, győződhetik meg arról, hogy az nem szép rét, hanem vészt rejtő mocsár. Az illetők nem csalnak, hanem csalódnak. Az eszme tehát nem e tekintetben veszélyes, hanem veszélyes azért, mert ha nem is mind azok, a kik terjesztik, de nagy része azoknak, a kik elhiszik, teljes jóhiszeműséggel ragaszkodnak hozzá.

A legtöbben azok közül, a kik azt kívánják, hogy akár most, akár a jövőben önálló magyar hadsereg létesüljön, így okoskodnak: Magyarországnak volt önálló hadserege, tehát jövőben is kell lennie.

Igenis, Magyarországnak volt — bár igen régen volt az — önálló hadserege, sőt külön dynastiája is volt; és lehetett mindkettő, de milyen viszonyok között? Azon időkben Magyarország északi szomszédja Lengyelország volt. Keletről, délről török járom alatt szenvedő, minden nemzeti öntudat nélküli apró népek, kik egyetlen ellenségül a törököt tekintették; nyugotról a német császárság számtalan kisebb-nagyobb fejedelmeivel, kiknek egy része a császári koronáért, a másik az egymásközti egyensúlyért küzdött — voltak szomszédai. Azon óriási állam, melyet ma orosz birodalomnak hívnak, nem létezett még, hanem csak a távolban kezdett alakulni kisebb szláv törzsek absorbeálása által. Az

egyetlen nagyobb katonai hatalom Törökország volt, melylyel szemben Magyarország az összes kereszténység támogatására számíthatott, ha nem is mindig, de rendesen.

Azt, hogy mennyire változtak azóta a viszonyok, történetesen pedig épen Európa azon részén, mely az osztrák-magyar monarchiával határos, úgy hiszem, fölösleges részletesen kimutatni. Anglia, Francziaország, Spanyolország, Portugália terjedelmökre nézve nem növekedtek; holott mellettünk egy nagy Német-, egy nagy Olasz-, egy nagy Oroszország jöttek létre. Törökország és a Balkán viszonyai pedig lényegesen átalakultak. De erre bővebben ki nem térve, elég annyit említenem, hogy a nagy katonai hatalmakkal szemben, melyek ma milliókra menő hadseregekkel rendelkeznek, egészen megváltoztak az állami és védelmi önállóság gyakorlati föltételei.

De nemcsak ezek változtak meg, hanem nem kevésbbé változtak az államok katonai föladatai is. Azon időkben, midőn Magyarországnak önálló hadserege volt, teljesen elég volt, ha az állam határain belül, vagy legfeljebb a határszéleken elég erőt tudott kifejteni arra, hogy egy idegen sereg benyomulását megakadályozza. Ma a vasutak, gőzhajók és előre készen tartott mozgósítások korszakában, kevés kivétellel egy állam sem védheti meg magát a siker kilátásával csupán határain belül és egészen más, sokkal nagyobb ma a feladata.

A védelem, a béke, az állami önállóság föltételei nem találhatók fel többé az állam határain belül. Ezeket messze a határokon túl már a távolban kell megvédelmezni és csak így lehet biztosítani.

A ma fennálló viszonyok között saját békéjét is csak annyiban tudja egy állam biztosítani, a mennyiben képes az európai béke biztosítására és főleg az európai egyensúly fentartására befolyást gyakorolni.

Nem akarok e részben a közelmult időkre vonatkozó példákra hivatkozni. mert ezeket jobbnak tartom mellőzni, hanem

egyszerűen csak azt kérdem: hová lenne Magyarország és a monarchia védképessége, ha valamely katonai nagyhatalomnak megengedtetnék, hogy a Magyarországot és a monarchiát délkeleti oldalról környező államokban oly állást foglaljon el, melynek következtében azon országok hadi erejével rendelkezhetnék? A monarchia védelme kétszeresen nehezebbé válnék, mint geographiai helyzeténél fogva egyébként volna; mert adandó alkalommal a monarchia egyszerre két arczvonalon volna megtámadható.

Nem volna nehéz még több példát fölhoznom annak bebizonyítására, mily könnyű Európa mai viszonyai között oly combinatiót képzelni, mely szerint még az egész monarchia is létérdekében lehet megtámadva, védelme majdnem lehetetlenné téve, a nélkül, hogy egy támadó seregnek csak egy embere is átlépte volna a monarchia határait.

Ha áll ez a mai viszonyok között általában minden államra nézve, még sokkal inkább áll ez a monarchia mindkét államára; mert ezek közül egyik sem védelmezheti meg sikeresen még saját határait sem saját területéről.

Magyarországot, a legtöbb esetben, csak az osztrák tartományok területéről, Ausztriát csak a magyar koronához tartozó területekről lehet sikeresen megvédeni.

A ki Erdélyt birta, még mielőtt vasutak léteztek is, birta Magyarországot közel az osztrák határig, honnan Bécsig és annál tovább is előnyomulhatott.

A ki Magyarországot egy északról jövő ellenség ellen akarja megvédeni, nem is szólva a támadásról, mely pedig a védelemnek egyik legsikeresebb módja és kizárva soha sem lehet, annak nem a Kárpátokon innen, hanem azokon túl, tehát Ausztria egyik tartományából kell azt tennie.

Nyugat felől jövő támadás ellen Magyarországot épen úgy, mint a monarchia másik részét csak a tiroli hegyekről, vagy a csehországi szorosokról lehet czélirányosan megvédelmezni. Az

ellenség, melyet e pontok egyikén megállítani nem sikerül, majdnem feltartózhatatlanul haladhat a kettős monarchia bármely pontjáig.

E példákat még tovább lehetne folytatnom, de szerintem nem szükséges; mert már ezek is eléggé bizonyítják azt, hogy a monarchia két államát csak együtt lehet megvédelmezni, nem csak a monarchia határain túl, hanem azokon belül is. De, mint már mondám, a határokon belüli védelem ma már nem elégséges. Az érdek-sphaera, melyet meg kell védelmezni, oly nagy, hogy messze túlhaladja még egy Magyarországnál nagyobb állam erejét is.

Ezt megvédeni, a mai viszonyok közt, csakis egy politikai és katonai nagyhatalom képes.

Ezt nem teheti magában sem Ausztria, sem Magyarország külön, hanem csak e kettő együtt. Ez képezi európai missióját a kettős monarchiának; e nélkül sem az osztrák, sem a magyar résznek elismert létjoga alig volna.

Tudom, ezzel szemben az önálló magyar hadsereg hívei, de sajnos, még sok mások is, azt mondják: ne foglalkozzék a monarchia egyik állama sem mással, mint saját dolgaival; ne akarjon nagyhatalom lenni, hagyja ezt a gazdagabb népeknek, melyeknek pénzök van dicsőségöket megfizetni.

Szerintem alig van tévesebb fogalom, mint az, mely a nagyhatalmi állást oly valaminek tekinti, a mi csupán rangkérdés a fejedelmekre nézve, melyben a dynastiák hiusága van érdekelve, de a mi a nemzetekre csak teherképen nehezedik.

Én megengedem, hogy ez állás bizonyos terhekkel jár, melyeket azonban a jelen viszonyok között a kisebb államok is tartoznak viselni; de másrészt kétségtelen az, hogy ott, hol a nemzetek politikai befolyásáról és különösen a védelem könnyűségéről van szó, minden előny a nagy és minden hátrány a kis államok részén van: nem csupán a siker, hanem még az olcsóság is.

A nagy nemzetközi, az európai egyensúly kérdéseiben, melyektől függ ma minden állam biztossága is, a nagyhatalmak, de ezek is nem mint nagyhatalmak jogi szempontból, hanem mint katonai nagyhatalmak határoznak kizárólagosan.

E határozatok következményeit a kisebb államok a legtöbb esetben kénytelenek elviselni.

A kis állam aránylag legalább annyit kell, hogy költsön védererejére, mint a nagyhatalom, de e költség, ritka kivétellel, nagyrészt felesleges; mert egyetlen nagy katonai hatalom seregének egy része is elégséges a védelmet lehetetlenné tenni. Ez egyik hatása a nagy seregeknek.

A mai, milliókra menő seregekkel szemben, a kisebb államok momentan biztosságot is csak a nagyhatalmak rivalitásában találnak. Míg egy kisebb állam, ha érdekeit másokkal szemben érvényesíteni akarja, vagy egy nagyhatalom által kell érvényesítenie, a mi nem mindig szokott ingyen történni, vagy pedig, mert szavának más nyomatékot szerezni nem képes, egy kilátás nélküli harczot kénytelen megkísérleni: addig a nagy katonai hatalmak és nagy seregek épen oly hatást gyakorolnak a kis államokra és kis seregekre, mint a nagy tőke a kis iparra. Amit a kis tőkepénzes gyűjt rendes időkben, azt a nagy tőkék birtokosai a válságos időkben vagy fölemésztik, vagy legalább rendelkeznek vele.

De ezenkívül van a nagy seregeknek még egy igen nagy előnyük a kisebbek fölött, és ez az, hogy míg a kisebb sereg még háború idején sem nyujthat elég biztosítékot, addig a nagy seregnek még a háboru előtt is lehet és kell megfelelő befolyást gyakorolnia úgy a béke, mint az egyensúly fentartására.

Igen rossznak kell azon politikának lennie, a mely nagy sereg fölött rendelkezik, és a melynek kezében az csak akkor kezd befolyást gyakorolni, midőn már az ágyuk szólanak. Szóval egy nagy katonai hatalom jegyzéke nagyobb hatást bír előidézni, mint egy kis állam és kis sereg mozgósítása.

Ily viszonyok között egy létező nagyhatalmat szétbontani, a

nagyhatalom terheit viselni, de annak hasznát nem venni — midőn a védelem csak nagy távolságról lehető — ágyu helyett puskát használni, merő képtelenség volna.

A mondottakból következik a monarchia két államára nézve a közös védelem, a közös védelemből a közös védrendszer, a közös védrendszerből a közös hadsereg szüksége. Következik végre az, hogy Európa mostani viszonyai között sem a kölcsönös védelem, sem a két hadsereg rendszere nem felelhetne meg a czélnak.

De mondhatná valaki, hogy mindez elméletileg igaz lehet ugyan, a gyakorlati életben azonban nem volnának oly nagyok a nehézségek, és azért az önálló magyar hadsereg létesítése még mindig kivánatos marad.

Ha valaki azon kérdés felől akar tisztába jönni: kívánatos volna-e, lehető-e egy önálló magyar hadsereg létesítése, elébb az iránt kell tisztába jönnie, mik a kellékei egy önálló hadseregnek. Említeni, magasztalni ez eszmét sokszor hallottam, de concret módon definiálni eddig még soha.

Mindenekelőtt egy önálló magyar hadsereg kizár minden egyéb közösséget, mint a közös hadúrét. Másrészt azonban feltételez a monarchia másik részéhez való viszonyunknál fogva egy önálló osztrák hadsereget is.

A mint egy közös hadsereg száma, költségei és szervezése csak közösen állapíthatók meg, úgy a két önálló hadsereg létszáma, felfegyverzése csak egymástól függetlenül, a két parlament és két hadügyminiszter között volna megállapítandó. Az osztrák hadügyminiszter csak az osztrák parlamentnek, a magyar hadügyminiszter csak a magyar parlamentnek lehetne felelős. A delegáczióknak, melyek jelenleg hivatva vannak hadügyi kérdésekben dönteni, nem lenne felelős senki.

A most fennálló rendszer szerint a közös hadsereg közös költségen tartatik fenn, béke és háboru idején egyaránt; a honvédség fentartása és élelmezése béke idején az illető országokat, háboru idején az összes monarchiát illeti — quota által megál-

lapított kulcs szerint. Ha a két önálló hadsereg eszméje fogadtatnék el, logikailag és természetszerűleg a két hadsereg ép úgy mint a honvédség, a monarchia két államától külön volna fizetendő és élelmezendő, csakhogy nem csupán a béke idején, hanem háború esetén is. Béke idején mindkét állam gondoskodnék saját seregéről, háború idején tartoznának egymást támogatni, szóval a védelem kötelező maradna ugyan mindkét részre, de nem lenne közös többé, hanem lenne kölcsönös.

A várak a védelemnek egyik nélkülözhetetlen eszközét képezvén, melyre a védelmező seregnek alkalmilag támaszkodnia kell, az önálló sereg hatáskörétől el nem választhatók és így Magyarországban a magyar parlament, Austriában az osztrák parlament volna hivatva a felett határozni: kell-e és hol, ilyen erődítéseket emelni és fentartani?

Magától értetik, hogy mindkét seregnek külön táborkarának, külön technikai csapatainak kellene lenni, és hogy a fegyvernemek, ágyúrendszerek meghatározása is csak az illető parlamentnek hatáskörébe tartozhatnék.

Ezek és még sok más, mit felsorolni ez alkalommal nem szándékom, képeznék egy önálló magyar hadsereg nélkülözhetetlen kellékeit, vagy logikai következményeit.

Ennél kevesebb önállósággal ellátott magyar hadsereg nem volna többé a most fennálló közös sereg, de nem volna önálló magyar hadsereg sem, hanem volna egy félrendszabály, mely a két rendszernek csak fogyatkozásait foglalná magában, a nélkül, hogy akár az egyik, akár a másik rendszer előnyeit érvényesíthetné. Azaz: nehezebbé tenné az egyetértést a védelem külön tényezői között, növelné az idegenkedést, compromittálná a közös védelem előnyeit, a nélkül, hogy bárkit is kielégíthetne. A korona, ha ezen kellékek bármelyikét megtámadná, csak több panaszt és elégedetlenséget várhatna azok részéről, kik ma az önálló hadserget kivánják, mint eddig.

Ez eshetőséggel tehát még csak foglalkozni sem szándéko-

zom: annál lelkiismeretesebben kívánom azon kérdést tisztázni: mik lennének egy ily, az önállóság minden szükséges kellékeivel ellátott hadsereg életbeléptetésének természetes következményei béke — főleg pedig háború idején?

Béke idején az első kérdés a költség. Én részemről a pénzkérdésre — mindenesetre igen fontos kérdés az, vajjon elbirná-e Magyarország a tetemesen nagyobb költségeket akkor, midőn a mostani rendszer költségeit is alig bírja meg — nagy súlyt nem fektetek; mert nézetem az, hogy ha az önálló hadsereg volna nem mondom — az egyedüli, hanem csak a legczélszerűbb eszköze is Magyarország és a monarchia biztonságának, bármi áron, még az állam igen fontos egyéb érdekeinek feláldozásával is, meg kellene takaritani az erre szükséges összegeket.

Nagyobb, sőt igen nagy súlyt kell fektetnem egy másik nehézségre. A hadügyre vonatkozó minden kérdések, a két önálló hadsereg rendszerét véve alapul, nem tartozhatnának többé a delegatiók elé. A külügyek vezetését illetőleg azonban a külügyminiszter a delegatióknak maradna felelős.

Itt csak a következő alternativa lehető: vagy a külügyi kérdések tárgyalását továbbra is meghagyni a delegatiók hatáskörében — akkor, midőn a hadügyi kérdések a parlamentektől lennének elintézendők — a mi merő képtelenség, mert a katonai actio nem egyéb, mint az állam külpolitikájának folytatása, jegyzék helyett fegyverrel; vagy pedig a külügyek fölötti határozat jogát is át kellene adni a parlamentnek.

Ez által a delegatió tárgytalanná válván, többé szükségkép nem volna olyan nagy baj azok szemében, kik egy önálló hadsereget akarnak; de e helyett két külügyminiszter válnék szükségessé. Ez pedig már csakugyan nagy baj volna, úgy hiszem, mindenki szemében; mert a monarchia hordaná egy nagyhatalom minden terheit, a nélkül, hogy annyi hatása volna akár az európai egyensúly, akár saját békéje fenntartására, mint a legkisebb államnak.

Ezek volnának az önálló hadsereg rendszerének politikai következményei béke idején. Fontosabb ezeknél azon kérdés, mi következménye volna az önálló hadsereg eszméje megvalósításának háború idején? A hadizeneti jog fejedelmi jog, ez tehát nem változnék, de a szükséges pénz megszavazása már más tényezőktől függ.

A monarchia mindkét államában jelenleg fennálló törvények szerint, melyek a közös védelem eszméjén alapulnak, az eljárás ma körülbelül ez: A közös fejedelem összehívja a delegácziókat. A külügyminiszter számot ad a követett politikáról. Indokolja a háború szükségét. A hadügyminiszter előterjeszti a szükséges költségvetést. A delegáczió vagy helyesli a követett politikát és indokoltnak ismeri el a háborút, vagy nem — és e szerint megmegszavazza a háború vitelére szükséges pénzt, vagy nem szavazza meg. Nincsen semmi akadály, hogy a szükséges katonai intézkedések elrendeltessenek és a kellő gyorsasággal végrehajthatók legyenek.

Máskép állana a dolog, ha a kölcsönös védelemre alapított önálló hadseregek rendszere fogadtatnék el. Ez esetben a közös uralkodónak a két parlamenthez kellene fordulnia, a két hadügyminiszter és az egy, illetőleg két külügyminiszter által. Azon kérdés fölött, vajjon a háború esete olyan-e, mely a monarchia életérdekét képezi és a rögtöni katonai actió szükségét vonja maga után, vagy nem olyan-e, a két parlament négy háza volna hivatott határozni, Bécsben és Budapesten.

Mi történnék, ha az egyik parlament többsége e kérdésekre nézve egyik, a másik más véleményben lenne? Ha az egyik a követett politikát jónak és a háborút kikerülhetetlennek, a másik a politikát elhibázottnak és a háborút kikerülendőnek tartaná, a nélkül, hogy volna mód, a mely szerint döntő határozatot hozni lehessen akár a követett politika helyességéről, akár a követelt pénz szükségéről? Ki határozna? Mondhatnák: a fejedelem. Jól van; de ki szavazná meg a szükséges pénzt? Mennyi idő kellene,

hogy ez a négy hivatott testület épen azon összeget szavazza meg a két önálló seregnek, melyre szükségök volna? Nem volna-e valószinű, hogy a végtanácskozásban már az ellenség is részt vehetne.

De ne tegyük fel a legrosszabbat. Tegyük föl, hogy mindez nem történnék és ezen képtelenül bonyolult rendszer mellett is sikerülne a szükséges védelemre az intézkedéseket, még pedig kellő időben, megtenni — mi ugyan egyáltalában nem valószinű — lássuk akkor e rendszer további következményeit.

Két önálló seregnek háború idején két vezérének kellene lennie. E nélkül két önálló sereget ép oly kevéssé lehet képzelni mint két önálló kormányt, melynek csak egy miniszterelnöke volna. Tegyük fel tehát, hogy ennek megfelelőleg a két seregnek háború esetén két hadvezére volna. Mi volna ennek következménye? A ki nem akar mult századokban és idegen országokban példát keresni, olvassa el az 1848-diki hadjáratok történetét, és oly drasztikus példáját fogja annak látni, hogy mi a következménye a különböző vezérek egyenetlenségének, melynél meggyőzőbbet nem kivánhat. Az utolsó orosz-török hadjáratban ugyanazon hadsereg függetlenűl működő marsalljai megmutatták, hogyan tudja semmivé tenni a legvitézebb katonák törekvéseit a vezérek egyenetlensége. Ha hátrább akar valaki lapozni a történet könyvében, olvasni fogja, hogy ugyanegy család tagjai, sőt testvérek azzal vádoltattak, hogy az egyik azért késett el a csatatérről, mert megirigyelte a másiknak katonai dicsőségét.

Ezekkel szemben nem tartom szükségesnek hosszasan bizonyítani, hogy csodás eset kivételével, két vezér működése legjobb esetben is a monarchia netaláni ellenségének felényire könnyítené meg föladatát, valószinűleg azonban teljesen paralysálná a monarchia védképességét.

Ezzel szemben az önálló hadsereg hívei arra szoktak hivatkozni, hogy a történet példái szerint sokszor harczoltak szövetséges sergek külön vezérek alatt, és ez nem akadályozta őket abban,

hogy győzzenek. Megengedem, hogy ilyen is történt, de rendesen csak akkor, midőn számuk kétszeresen meghaladta az egységes ellensereg számát. De ha ez sokszor megtörtént volna is előbbi időkben, ebből még nem következik, hogy ezentúl is így történnék, mert a fővezérlet egysége ma hasonlíthatatlanúl fontosabb és döntőbb, mint volt azelőtt.

Azon időkben, midőn vagy épen nem léteztek vasutak, vagy legalább nem léteztek oly vasúthálózatok, mint ma, melyek a legnagyobb seregeket nehány nap alatt egy távoli harcztéren egymással szembeállítani képesek, önálló hadseregek közreműködése külön vezérek alatt sokkal könnyebb volt, mint ma. A szövetséges seregek hónapokon keresztűl szállongtak a harcztér felé. Ha valamely rész elkésett, ritka kivétellel, volt idő azt bevárni. Egy vár körülkerítésével és ostromlásával hónapokig foglalkoztak. A különböző sergek vezéreinek volt e közben idejök egymással érintkezni, a netalán elkövetett hibákat helyrehozni. Volt idejük, ha netalán összevesztek, kibékülni. Az iránt, mikor akarták a döntő csatát megkísérleni, a mozdulatok lassúsága elég szabad kezet adott mindkét félnek.

Ma egy napon és órában mozgósíttatik nemcsak a rendes sereg, hanem a harczképes lakosság nagy része. Ezt el kell szállítani, élelmezni, és a harcztéren összpontosítani. A siker nagy része a gyorsaságtól és egyöntetűségtől függ. Itt az alvezérek és a segédcsapatok parancsnokainak véleményadásra idejök nincsen. Minden a fővezértől függ. Az elkövetett hibát helyrehozni nem lehet. Az elmulasztott egykét nap esetleg az egész hadjárat sorsa fölött dönt. A fegyverek tökéletesbítése, a gyorsaság, melylyel a harczvonalban való kifejtésnek történnie kell, a lehetetlenség, egy egész nagy monarchia fegyverképes népét tűzhelyétől sokáig távoltartani és élelmezni, valószínűvé teszi, hogy a hadjárat alig tart több ideig, mint azelőtt a harcztérre való felvonulás tartott.

Ezekből következik, hogy a mostani viszonyok között, midőn minden a vezénylet egységétől függ, a két önálló hadseregnek

mindenesetre csak egy vezére lehetne. Ezt bővebben bizonyítanom talán azért is fölösleges, mert az önálló magyar hadsereg hívei között is vannak, kik érezvén azon veszélyeket, melyeket háború idején két fővezér működése okozhatna, hajlandók volnának az önálló hadsereg egyik fő kellékét feláldozni, és belényugodnának abba, hogy háború idejére a két önálló hadsereg egy főparancsnok vezérlete alá helyeztessék.

Ez a bajnak egy részét megszüntetné. De csakis egy részét; mert lehet ugyan a két sereget egy vezér alá helyezni, lehet a főparancsnok személyében, habár nagy kárral, változtatást tenni az ellenség előtt is, de nem lehet változtatni egy önálló, magában kiegészített hadsereg minden parancsnokait. A közös fejedelemtől választandó fővezér tehát mindenesetre oly alparancsnokokat találna, a kiket ő nem ismer, és a kik őt nem ismerik, tehát alig létezhetnék közöttük az a bizodalom, mely a siker egyik feltétele.

Habár ez kétségtelenül nagy hátrány volna, nem szándékom reá nagy súlyt fektetni; hanem annál nagyobb súlyt kell fektetnem a két önálló hadsereg rendszerének egy másik nehézségére. A közös fejedelem a két önálló sereg főparancsnokáúl természetesen azt választaná, a kit ezen állás betöltésére a legalkalmatosabbnak tart. Már most tegyük föl, hogy ez nem a magyar, hanem az osztrák sereg egyik katonai kapaczitása volna. E parancsnok, szemben a két önálló hadsereggel, melyeknek természetszerüleg mindennel, ami egy önálló hadsereghez szükséges, külön kellene ellátva lenniök, csak két módon járhatna el.

Vagy katonai szempontból indulva ki, hacsak a gyorsaság minden előnyeit elveszteni nem akarja, kénytelen lenne teljesen ignorálni a két hadsereg létezését, és tekintet nélkül rendelkeznék a sereg egyes részeivel, tartozzanak az egyik hadsereghez, vagy a másikhoz.

Vagy mint önálló hadsereggel fogna velök bánni, mint azt két szövetséges állam seregével tenni kénytelen.

Az első esetben mi volna a kézzelfogható eredménye magyar szempontból a békében önálló magyar hadseregnek a sok kézzelfogható hátrány mellett? Az, hogy egy teljesen kiegészített, mindennel ellátott hadseregnek a jelenlegieknél sokkal nagyobb költségeit Magyarország viselné ugyan béke és háború idején. Volna külön hadügyminisztere, külön táborkara, volnának külön műszaki csapatai, külön erődítései, külön ágyuja és fegyverei. A miniszter administrálná, a táborkar vezetné béke idején. Háború esetén a miniszter felelőssége meg kellene, hogy szünjék. A táborkar vagy szünetelne, vagy az osztrák táborkar utasításait hajtaná végre, — valószinüleg nem nagy készséggel.

De tegyük fel a második esetet: a parancsnok kénytelen, a két sereg önállóságát szem előtt tartva, mindkét sereget háború esetén is, mint önállót külön használni.

A mai rendszer szerint a főparancsnoknak a mozgósítás gyorsassága szempontjából mindig rendelkezésére van a közös seregnek azon része, mely legközelebb van a harcztérhez.

Ez esetben ez nem volna többé így, s ekkor le kellene, hogy mondjon a gyors mozgósítás minden előnyéről és ezzel a a siker reményéről is.

De ez még nem minden, mert valószinüvé válnék e mellett még egy nagyobb baj is. Tegyük fel, hogy az említett két sereg közös hadvezére épen a magyar hadsereget bizná meg valamely külön feladat megoldásával, és hogy az, bármely véletlen következtében, vereséget szenvedne, mi mindig megeshetik egy hadjárat tartama alatt. Mi történnék ez esetben? Minden valószinüség szerint az, hogy ez eredmény vagy a magyar sereg iránti féltékenységnek, vagy az iránta való rosszakaratnak tulajdoníttatnék. A két sereg között pedig oly viszony állana elő, mely az áldozatokat kettősekké, a sikert pedig lehetetlenné teszi.

A közös fejedelem pedig, ki e rendszert Magyarország politikai megnyugtatása végett elfogadná, annak volna kitéve, hogy e czélt épen el nem érve, azt legyen kénytelen hallani, hogy az

önálló magyar hadsereg nem egyéb, mint egy drága pénzzel és sok áldozattal kiállított — ágyútáplálék idegen vezérek és vezérkar számára.

Mi történnék akkor, ha az osztrák hadsereg lenne háború esetén a magyar hadseregnek egy külön vezére alá helyezve, erre kiterjeszkedni feleslegesnek tartom, mert valószinűleg ugyanaz történnék.

Ezekből világos, hogy a két önálló hadsereg nemcsak két vezér alatt tenné lehetetlenné a monarchia sikeres védelmét, hanem véghetetlen hátrányos volna, ha egy vezér alá helyeztetnék is.

Ezek a két önálló hadsereg rendszerének nézetem szerint kimaradhatatlan következményei béke és háború idején.«

Részletesebben közöltem Andrássy Gyula grófnak a külön magyar hadsereg eszméjére vonatkozó fejtegetéseit. De nem azért tettem ezt, hogy közjogi munkába politikai, vagy épen pártpolitikai momentumokat vegyítsek, hanem azért, mikép gondolkodott még később is azon nagy államférfiu, aki az 1867: XII. t.-czikk megalkotásában, Deák mellett, jelentékeny részt vett. Az általa — a *jövő* tekintetében – felhozott indokok vonatkoztak a *multra* is, azon korra, midőn a kiegyezés készült. Nagy részben ezen indokok is befolytak arra, hogy sem Andrássy, sem Deák 1867-ben nem akartak külön magyar hadsereget. És hogy név szerint Deák nem akart, sem a XII t.-czikknek tán homályos kifejezései mögé nem próbálta meg elrejteni a külön magyar hadsereg eszméjét, a fennebb elmondottak után további bizonyításra nem szorul.

Történeti tény ez, melynek kétségbevonhatlan bizonyitékait felsoroltam.

Akarhat tehát egyén, vagy párt külön magyar hadsereget. Jöhet idő, mikor akarni fog az egész nemzet, s maga a korona. És ekkor a nemzet és korona egyetértése meg fogja teremteni a teljesen külön álló magyar véderőt.

De a felsorolt adatokkal szemben nem lehet, nem szabad állítani, hogy Deák csak a hadügyet akarta közössé tenni, ellenben a hadsereget nem, s hogy az az 1867: XII törvényczikk alapján nem közös.

Akkor alkotmánysértést követett volna el a parlament, midőn az 1889: VI. t.-czikket megszavazta, mert e törvény határozottan közösnek mondja a hadsereget.

Ha azonban bár közös a hadsereg, a magyar parlament nem vesztette el arra vonatkozólag birt jogait.

Még a belszervezetre vonatkozó legfőbb jogait is a király, mint a magyar nemzettől kapott felségjogokat gyakorolja; a XII. t.-czikk idevonatkozólag ekkép rendelkezik: »ő Felségének a hadügy körébe tartozó alkotmányos fejedelmi jogai folytán mindaz, ami az egész hadseregnek és így a magyar hadseregnek is, mint az összes hadsereg kiegészítő részének egységes vezérletére, vezénylésére és belszervezetére vonatkozik, ő Felsége által intézendőnek ismertetik el«. Tehát ő Felsége, mint magyar király és legfőbb hadur intézkedik e kérdésekben, nem pedig valamely idegen hatalom. És intézkedik a magyar törvényhozástól nyert jogainak alapján. Ellenben ugyanezen törvényczikk világosan fentartotta a magyar parlamentnek a következő kijelentésekbe foglalt jogokat:

»De a magyar hadseregnek időnkénti kiegészítését, az ujonczok megajánlásának jogát, a megajánlás feltételeinek és a szolgálati időnek meghatározását, úgyszintén a katonaság elhelyezését, élelmezését illető intézkedéseket, *eddigi törvényeink* alapján mind a törvényhozás, mind a kormányzat körében, az ország magának tartja fenn. Kijelenti továbbá az ország, hogy a védelmi rendszernek megállapítása vagy átalakítása Magyarországra nézve mindenkor csak a magyar törvényhozás beleegyezésével történhetik«.

Az 1867: XII t.-czikk tehát nem adta fel a nemzetnek régi jogait, melyeket ez a régi közös, illetőleg cs. k. hadsereg

irányában gyakorolt. A nemzet joga maradt a pénz- és véradó megadása, a szolgálati idő meghatározása stb., s ami fő, a védrendszer megállapítása, vagy annak megváltoztatása. Ha valami, úgy különösen ez utóbbi mutatja, hogy a hadsereg, bár közös, nincs elvonva a magyar parlament hatásköréből és hogy a delegácziók, mint majd részletesen kifejtem, nem képeznek közös törvényhozást.

A delegácziók mitsem változtathatnak magán a közös intézményen, ez kizárólag a parlament joga. De hogy a hadsereget a XII t.-czikk mégis közös gyanánt tervezte, világosan mutatják a következő szavak: »Miután azonban az ily megállapítás (a védrendszer megállapítása) épúgy, mint a későbbi átalakítás is csak egyenlő elvek szerint eszközölhető czélszerüen, ennélfogva minden ily esetben, a miniszterium előleges megállapodás után, *egyenlő elvekből* kiinduló javaslat fog terjesztelni mindkét törvényhozás elé. A törvényhozások nézeteiben netán felmerülhető különbségek kiegyenlítése végett a két törvényhozás egymással küldöttségek által érintkezik«. Ha az 1867: XII. t.-czikk külön hadsereget akart volna, akkor nem leendett szükség a védrendszer megállapításánál *egyenlő* elvekre, s a két törvényhozás érintkezésére. Ausztria és Magyarország is saját tetszése szerint organizálhatta volna a multban és organizálhatná jövőre saját véderejét.

De amig ekkép egyrészt kétségtelen magának a XII-dik t.-czikknek szavaiból is, hogy a hadsereg közös, másrészt bizonyos, hogy kivéve a nemzet és korona közt szerződésesen létrejött felségjogokat, a magyar parlament minden joggal bir a hadsereg irányában, amivel valaha birt, s amennyivel a hadsereg közös jellege mellett birhat. Sőt mindazon joggal, ami Magyarország állami jellegének fentartása czéljából birnia *kell.*

A véradó megajánlása, s azon körülmény, hogy a pénzadó csak akkor hajtható be, ha a delegácziónak idevonatkozó határozatát a törvényhozás a budgetbe beigtatta; a szolgálati idő meghatározása, a védrendszer megállapítása és változtatása: mind oly jogok a hadsereg irányában, melyeket csak független és

semmi más hatalomnak alá nem vetett állam gyakorolhat. Amely állam tehát bir a souverainitásnak minden lényeges attributumával.

És ha hozzáteszszük még, amit már ismételten fejtegettem, hogy a hadsereg belső szervezete tekintetében is a legfőbb haduri jogok a nemzet által a királyra ruházott felségjogok, *minden kétely ki van zárva a tekintetben, hogy Magyarország állami souverainitását nem csorbítja a hadsereg közössége, annál kevésbbé, mert e közösség megváltoztatása szintén kizárólag a magyar törvényhozási faktorok akaratától és egyetértésétől függ.* De a félreértések és tévedések a hadügy kérdéseiben még ma is tartanak. E félreértések és tévedések bizonyos fokig uralkodtak az 1889-diki véderő vitában is. *De e vitának maradandó emléke és a benne résztvett férfiak érdeme lesz, hogy a nemzet jogait a hadsereg irányában teljes világításba helyezték és az esetleges félremagyarázhatásokkal szemben megvédelmezték.*

E vita után többé nem kétséges (igaz, hogy e vita előtt sem volt az) hogy:

1. *a hadsereg közös az 1867: XII t.-czikk értelmében.* Ezt elismerte minden párt, elismerték még az önálló hadsereg szószólói is;

2. *hogy a hadsereg közössége nem örök és változhatlan, mert habár nincs meghatározott időhöz kötve, mint p. o. a vám- és keresked. szövetség, ebből nem következik örökkévalósága. Söt ellenkezöleg, ép azért, mert időhöz kötve nincs, mindenkor megváltoztatható, ha a törvényhozás tényezöi: parlament és korona úgy akarják;*

3. *a hadi létszám megállapítása (habár az, mint 1889-ben, csak az ujonczquota által történik) és az ujonczjutaléknak évenként, bár a tiz évi lekötöttség mellett való megajánlása a parlament kizárólagos joga. A delegáczióknak ehhez semmi közük.* A véderő megajánlása tehát még a közös hadsereget illetőleg sincs elvonva a parlamenttől, így a nemzet joga megbénítva nincs;

4. *a már törvénybe igtatott — tehát nem ujabb vagy esetleg*

az országgyülés nélkül megnövelt — közös véderö költségeinek megszavazása a delegáczió feladata ugyan, de ez csak úgy hajtható végre, ha a parlament a budgetbe felvette; bár, mint később lesz róla szó, a delegáczió határozatát, ha az illetékesen jött létre, a parlament felvenni köteles;

5. *a szolgálati idö és a védrendszer megállapítása vagy megváltoztatása a parlament jogkörébe tartoznak.*

De mert a hadsereg közös, a védrendszernek és szolgálati időnek mind a két államban azonosnak s a két törvényhozás intézkedésének teljesen egyenlőnek kell lennie. A megegyezésnek is tehát a két törvényhozásnál létre kell jönnie. Eltérés a védrendszerben csak akkor volna lehetséges. ha a hadsereg közössége és egysége felbontatnék. A hadsereg közössége és egysége azonban, ismétlem, Magyarország és a korona közt bir egyezményes jelleggel. Ezen alapon azután a védrendszer megállapítása képezi egyezmény tárgyát Magyarország és Ausztria közt.

Vagyis a hadsereg közös, mert a magyar király és a magyar nemzet ez iránt megegyeztek, s ezt az 1867: XII t.-czikkbe igtatták. A védrendszer csak ennek folyománya gyanánt és csakis egyezményesen közös Ausztriával; lényegileg és elvben tehát nem közös. Csak járulék és nem a lényeg.

Ezek előrebocsátása után áttérek magára a véderő vitára.

Részint, hogy munkám ép a hadsereg kérdésében lehetőleg kimerítő legyen, s részint, hogy megmutassam, mikép pártpolitikai szempont nem vezet, e vita fő momentumait a szónokok pártkülönbsége nélkül közlöm.

Ugron Gábor a képviselőház 1889 január 12-diki ülésében a kormány által benyujtott, kétségkívül félreértésekre okul szolgáló véderőjavaslattal szemben határozati javaslatot adott be, melyben a többi közt következőket mondta: »Tekintve, hogy az államiság saját védszervezet s hadsereg nélkül csonka s béna; tekintve, hogy Magyarország történelmi államisága tartalmazza nemzeti létünk, erőnk és jövőnk biztosítékát, tehát állami létünk

épsége és tökéletességére törekszünk; tekintve, hogy hazánk külön állam, saját alkotmánynyal, saját trónnal, saját társadalommal és saját hivatással, ha a véderőt ezen természetes alapokon építjük fel, külön és önálló hadsereget kell megalkotni.... s tekintve, hogy a koronás király fővezérlete alatt megalkotandó magyar önálló hadsereget fokozatosan, megrázkódás nélkül ki lehet bontani a közös hadseregből: határozza el a képviselőház, miszerint a véderőről szóló törvényjavaslatot általánosságban sem fogadja el tárgyalás alapjául«.

E határozati javaslatot a többi közt azzal indokolta, hogy a közös hadseregben nincs magyar szellem.

Szerinte a mi hadseregünk nem ismer egy államot, nem ismer egy nemzetet s nem is tud ezért lelkesedni. Ez a hadsereg nem cseh, nem német és nem magyar. A hadsereg arra törekszik, hogy tisztikarát isolálja a társadalomtól, melynek aspirátiói és szelleme különbözik a katonai szellemtől. A mi nemzeti történetünk nem egyezik meg a hadsereg történetével, amit mi dicsőségnek tartunk, azt a hadsereg hagyománya bűnnek tartja.

A hadsereg egységét fentartani annyi, mint a monarchia minden nemzetének kulturális törekvését megakadályozni, vagy oly korlátok közé szorítani a germanizálás érdekében, a melyek a nemzeti egyéniség kifejtése érdekében el nem türhetők.

A népeket fentartó erkölcsi erő nem emeli a mi hadseregünket, mert épen ezen nemzeti erkölcsi erőnek el kell pusztulnia, csakhogy a közös hadsereg fennállhasson.

Midőn Németországnak katonai dicsőségével tele van egész Európa, akkor németnyelvű egységes hadsereget fentartani, mely annak literaturájából szívja az ő szellemi táplálékát és egészíti ki a maga érzelmeit, annyi, mint a nagy Németország ideájának erjesztő csiráit átültetni a monarchiába. És aki németté akarja tenni a hadsereget, az nem a Habsburgok birodalmának fentartására törekszik, hanem a porosz király érdekében működik, mert Ausztria és Magyarország csak úgy állhat fenn, hogy ha

az azt alkotó apró fajok nemzeti egyénisége fejlődésének biztositékául szolgál a hadsereg.

A keleten, épen hadseregünk miatt, mi úgy tününk fel, mint a német kultura terjesztői és az apró államokban, hol a németet perhorrescáló franczia kultura áll fenn, ellenszenvvel viseltetnek irántunk.

Azt mondta a kultuszminiszter, hogy a német nyelv tudása nagyon szükséges, hogy az benne van a törvényben, és ő csak a törvényt hajtotta végre. Ez valótlanság; mert a törvényben nincs sehol benne, hogy a német nyelv tannyelvül szolgáljon a magyar közoktatás terén. És az autonom felekezeti iskolák majd meg fogják erre tanítani a kultuszminisztert.

A parlament jogai és befolyása a hadseregre évről-évre csorbíttatnak 1867-től kezdve. A mostani törvényjavaslat már jóformán az utolsó jogokat akarja a népképviselet kezéből kicsikarni.

Közös hadseregünkben a tisztek nem tudják a legénység nyelvét, szellemük tőlük idegen s így nem lehet csodálni, hogy nagy eredményeket elérni képtelenek. Hadseregünkből hiányzik mind az az érzés, ami egy hadsereget fentart és lelkesít, a nemzeti mult, a dicsőség emléke és a haza szeretete.

A Balkánfélsziget legapróbb államai is önálló hadsereggel birnak s mi itt a magyar parlamentben még vitatjuk azt, hogy lehet-e magyar hadsereg, ez igazán szégyen, mikor az önálló magyar hadsereg felállítása ellen még stratégiai szempontból sem lehet kifogást tenni.

Minden nemzetnek van hadserege és körülöttünk, midőn a lét nagy harczát küzdeni fogjuk, a legujabban született nemzetek is fegyveresen fognak kilépni. Minden nemzet tudni fogja, hogy midőn a harcztérre megy, saját léteért küzd és győzelmében saját nemzete lesz glorifikálva, csak a magyar lesz a jelen egységes hadsereg keretében az egyedüli nemzet, mely nem saját fegyverzetében jelenik meg a küzdelem terén s midőn ott vérét hullatja,

az a kétely támadhat agyában, hogy vajjon diadal esetén köszönet-e vagy bilincs várand-e reá? De ezen törvényjavaslat, melynek czélja, hogy törvényessé tegye a hadsereg függetlenségét, midőn kimondja, hogy itt alkudozásoknak helye nincs, megaláztatást mér a nemzet méltóságára. Véget kell tehát, hogy vessünk a meghunyászkodásnak, véget ezen szégyenletes állapotnak. Meg kell végre mondani, hogy van egy másik akarat, a nemzetnek souverain akarata, melynek engedelmességet és tiszteletet követelünk éppen úgy, mint annak részére, a kire a hadsereg vezetése bizva van. Elég ideig volt bizalommal a nemzet, mig a hadsereg szervezetében a veszélylyel való ijesztgetés hatása alatt annyi, de annyi befolyását a hadseregre a törvényhozás feladta; szükség most már azt mondani, hogy az előlegezett annyi bizalommal szemben már egyszer bizalmat kell, hogy mi is élvezzünk. Meg kell, hogy szünjék azon állapot, hol a nemzetet folyton gyanu és felügyelet alatt tartják. A mi hűségünk nem lehet kisebb, mint bárkinek hűsége és abban különbözik a hadsereg hűségétől, hogy a hadsereg fizetést húz és kész meghalni, mi fizetünk, dolgozunk, és szintén készek vagyunk a trónért meghalni.« (Élénk helyeslés a szélső balon.)

Apponyi Albert gróf a képviselőház 1889 január 11-diki ülésében, elismerve a hadsereg közösségét és kifejezve a kormány előterjesztése iránti aggodalmait, a hadsereg kulturális kérdését hozta a vitába, következő szavakkal:

A véderő kérdését a nemzeti élet mindazon ágainak szempontjából kell felfogni, a melyekre az befolyást gyakorol. Mondottam, hogy ha más reformot csinálunk védelmi szervezetünkben annak a reformnak nem szabad egyoldalúlag katonainak lenni, hanem ki kell terjeszkednie mindarra is, ami védszervezetünkben más, a katonaival egyenrangú szempontoknál fogva hiányosnak, hibásnak bizonyúl be. És mért kell ennél az alkalomnál

érvényesítenünk azokat a szempontokat is, a melyekre ebben a törvényjavaslatban indicatiót nem találunk? Mért kell nekünk a katonai reform kérdését közszabadsági, közjogi és nemzeti szempontból is ezen alkalommal felvetni? Egyszerűen azért, mert ez az egyetlen alkalom, midőn a képviselőház abban a helyzetben van, hogy a maga akaratát érvényesíthesse. Az a képviselőház, mely a hadügyi költségvetést sem tárgyalja directe, hanem csak egyik bizottsága által, az a képviselőház, ha ezt az alkalmat nem használja fel, midőn katonai reformokat kérnek tőle, hogy viszont politikai reformokat kérjen, az a képviselőház egy alkalmat sem fog erre felhasználni.

Már most, t. képviselőház, van-e okunk arra; politikai reformokat kérni? Közszabadsági szempontból a hadsereg intézményei közűl még mindig fennáll egy romja a múltnak, mely, mondhatom talán kivétel nelkül, minden hozzája értő és a dolog iránt érdeklődőnél botránykövet képez és ez a katonai büntető eljárás; 18 év óta igérik ezt a reformot, melyet Németországban, a hol pedig a katonai követelmények iránt az érzék talán meglehetősen magas fokon áll, — ha nem csalódom, egy vagy két év alatt létesítettek.

Ennyi idő után, t. ház, a legnagyobb türelemnek is megszakadhat a fonala, és a t. képviselőház teljesen fel van jogosítva arra, hogy azt mondja: most már követelem, mielőtt katonai reformokba belemegyek, hogy a közszabadsági reform is létesíttessék.

Ezt a kérdést azonban, t. ház, tüzetesen a részletes vitánál akarjuk kifejteni; itt csak rámutatok, mert a kép teljességéhez ez is tartozik. De, t. képviselőház, van nekünk mit kívánnunk közjogi és nemzeti szempontból, még pedig részint olyat, a mi e törvényjavaslat keretén belül, részint olyat, a mi azon kívül úgyan, de ezzel egyidejűleg megoldható, egyidejűleg abból az általam előbb említett szempontból, mert most van itt hatalmunk órája; egy pár hét múlva tekintetbe sem fog az jönni.

T. ház! Nem akarok kisebb jelentőségű dolgokról beszélni és nem akarom érinteni azokat a kérdéseket, melyeket, mint a hadsereg belszervezetéhez és vezényletéhez tartozókat, az 1867-ik évi XII. t.-czikk egyenesen ő felsége intézkedési körében hagy. Csak a leglényegesebb dolgot akarom megemlíteni, és ez az, hogy a hadsereg culturális követelései és intézményei nincsenek összhangban a magyar állam culturális intézményeivel, nemzeti culturánk követelményeivel. Az összhang ezen hiánya két momentumnál nyilvánúl, melyek egyike a javaslat keretébe tartozik, és szerintem itt megoldandó: a tiszti vizsga nyelvének kérdése, másika meg a katonai szakoktatás egyoldalúságának kérdése.

T. képviselőház! Méltóztassanak okoskodásomat követni, melyben kimutatom, hogy ezen követelmény nem ízlés dolga, hanem közjogi állásunkból organicus szükségességgel kinőtt követelmény.

T. ház! A magyar nemzetnek, mint minden életrevaló nemzetnek, egész politikai fejlődésében kisebb-nagyobb öntudatossággal egy politikai ideálja volt: e hazában egy önálló nemzeti államot alakítani. Önálló nemzet-államnak feltétele önálló nemzeti élet és ezen önálló nemzeti életnek egyik leglényegesebb ága egy önálló, szorosan és kizárólagosan nemzeti cultura. A nemzeti culturának, t. ház, az állam összes intézményeivel azok minden fokán találkoznia kell; az állam minden intézményében bizonyos fokozatok elérése bizonyos culturális fok elérésétől van feltételezve és ezen culturális fok meghatározását helyesen azon intézmények érdeke szabja meg.

De azon culturának, mely bármily fokon követeltetik, mint feltétele annvk, hogy az állam intézményeiben bizonyos fokozat éleressék, másnak, mint nemzeti culturának nem szabad lenni; mert ha más cultura követeltetik, mint nemzeti, akkor azon intézmény, mely ily feltételhez köti egy fokozat elérését, ellentétben áll az állam nemzeti culturájával, az állam egyik leglényegesebb éltető erejével.

T. ház! A hadseregben a tiszti fokozat elnyerésének a magasabb műveltség útján két módja van: az egyik az egy éves önkéntességet követő tisztivizsga letétele, mely az illetőt a tartalékos tiszti rangfokozatba viszi; a másik a katonai nevelés minden stádiumának követelése. Már most azon tűrhetlen állapot létezik, hogy az a műveltség, melyet a tiszti rangfokozat elérése követelnek — tegyék annak fokozatát bármily magasra, az ellen nincs kifogásom, de az a műveltség nem magyar nemzeti műveltség, azzal nem érik be. És a katonai szakoktatás egész rendszerében azon műveltség, melyet a közös hadsereg a magyar államnak is egyik intézménye, a tiszti pályára vágyó és ezen úton törekvő ifjaknak nyújt, nem magyar nemzeti, hanem mi tőlünk idegen.

Mondám s azt hiszem, igazoltam, hogy nem szeszély, nem kedvencz eszme súgta követelmény az, hanem az önálló államiságnak és azzal elválaszthatlanúl összekötött magyar nemzeti cul tura követelménye, annak az elvnek követelménye, hogy az állam minden intézményének az állam alapjával összhangban kell lennie. Hogyha azt kívánjuk, hogy azon culturát, melyet a hadsereg a tartalékos tisztektől követel, melyeket a tisztipályára készülő ifjúságnak nyújt, a magyar korona területén született ifjak, a magyar állampolgárok elsajátítsák, akkor a hadsereg a magyar nemzeti culturát fogadja el mérvadóúl és ne idegen culturát.

És ezen követelmény, t. ház, egy pillanatra sem ütközik a hadsereg közösségébe és egységes vezényletébe; hisz senki sem ellenzi, hogy a német nyelvnek a szolgálathoz szükséges ismerete követeltessék, de veszedelmes tant hírdet a közös hadseregre nézve az, a ki azt mondja, hogy a katonai szempontból követelt cultura ellentétben áll a magyar nemzeti culturával és csak ezen az álláspонton lehet azt ellenezni, hogy a katonai tanintézeteknek egy része, a magyar állampolgárokra nézve. a nemzeti culturának feleljen meg nyelvben és nevelési irányban.

Ezen követelmények megvalósítása nélkül, t. ház, a katonai reform egyoldalú. Ezeknek a követelményeknek megvalósitása nél-

kül — és én valóban a leglényegesebbekre szorítkozom, — katonai reformokra, legyenek azok önmagukban bármily helyesek, beleegyezésemet nem adom.« (Élénk helyeslés a baloldalon.)

Tisza István Ugron Gábornak és Apponyi Albert grófnak felelve a képviselőház január 14-diki ülésében, a többi közt így szólt: Elismerem, hogy Ugron képviselő úr beszéde igen ékesszóló plaidoger volt az önálló magyar hadsereg mellett; igen kíméletlenűl, nézetem szerint nagy túlságokba menve, tárta fel azon gyengéket, melyekkel egy közös hadseregnek birnia kell; de azután azt kérdem én a t. képviselő urtól, mindezek után hiszi-e, reméli-e komolyan, hogy most lehető legyen azon többi alkotmányos faktoroknak — beleértve természetesen az osztrák parlamentet is — hozzájárulását megnyerni, a külön álló magyar hadsereg felállítására, a melyek ezen tény törvényes előidézésére szükségesek. Mert, t. ház, ha egyszer elismerjük azt, ami nézetem szerint kétségbe alig vonható, hogy a magyar külön álló hadsereg azonnali felállítására kilátás nem lehet, akkor azután nem tehetjük ki a nemzetet annak, hogy megvonjuk tőle s a nemzetet ma védelmező hadseregtől azon kellékeket, a melyek arra, hogy ma és a közel jövőben védképes legyen és nyugodtan nézhessen a jövő elébe, szükségesek.

Apponyi Albert gr. t. képviselő úr kijelentette, hogy ő különben is híve lévén az 1867-iki kiegyezési alapnak, a közös hadsereg thémáját bolygatni nem kívánja s azt, mint a további katonai reformok és katonai műveletek alapjait, elfogadja, azonban bizonyos követelményekkel lép fel a közös hadsereggel szemben. Nézete szerint ugyanis minden nemzet nemzeti életének egyik leglényegesebb ága egy önálló, szorosan és kizárólagosan nemzeti cultura és ezen nemzeti culturának az állam összes intézményeivel, azok minden fokán találkoznia kell.

Nem akarok t. ház, akadémicus vitába bocsátkozni a felett, hogy szorosan és kizárólagosan nemzeti culturát másutt, mint

Khínában fog-e az igen t. képviselő úr találni? hanem azt határozottan merem állítani, hogy egy ilyen nemzeti culturának szerves kapcsolatba hozatala a közös hadsereggel, a dolog természeténél fogva lehetetlenség; ezt lehet a közös hadsereg igen súlyos hátrányáúl felhozni, elismerem, de mindaddig, míg közös hadsereget akarunk az akár német culturával, akár magyar culturával, ilyen szerves, ilyen szoros összefüggésben nem állhat. Általában, t. ház, igen különösnek tartom azt, hogy valaki egy felől feltűntesse magát az 1867-iki kiegyezés őszinte barátjáúl, másfelől azonban minden olyan kérdésben, ahol vannak nemzeti aspiratiók, melyek túlmennek az 1867-iki kiegyezésen, és az azok által teremtett intézményekkel ellentétben állanak, arra iparkodik, hogy a népszerű phrasisok terén őt senki túl ne szárnyalja. Ezzel arathat a t. képviselő úr igen zajos szónoki sikereket, a mint aratott most is, de ezen sikerek gyümölcseit az igen t. szélső ellenzék fogja beszedni, mert hiszen az ő eszméik azok, a melyeknek a t. képviselő úr az ő nagy tehetségével propagandát csinált.

Még csak azt legyen szabad megjegyeznem, hogy igenis jogosúlt kívánalomnak tartom a közös hadsereg és annak nevelőintézeteivel szemben, hogy az azokban nevelkedő magyar honpolgárok a magyar nyelvben. a magyar irodalomban és a magyar történelemben kellő oktatásban részesűljenek. Ezen a téren történt haladás, elismerem azt is, hogy sok még a teendő, de ismétlem azt, hogy ezek megtörténtétől a nemzet védképessé tételét függővé nem tehetjük.

Foglalkozott az igen t. képviselő úr a katonai reformnak további kellékeivel és beszéde további folyamán ugy nyilatkozik, hogy »katonailag is üdvös reformot csak akkor fogunk alkotni, ha oly művet létesítünk, mely midőn a tisztán katonai szempontoknak is megfelel, egyszersmind a nemzeti élet minden ágára üdvös és áldásos lesz.«

T. ház! Én oly katonai reformot, mely természetesen a védképességnek nem csökkenését, hanem emelését involválja, nem

képzelhetek, amely ne fokozza vagy a pénzáldozatot, melyet a nemzettől követel, vagy az emberáldozatot, vagy mindkettőt; tehát egy ily reformot úgy keresztülvinni, hogy az a nemzeti élet többi ágaira is üdvös hatást gyakoroljon, mikor pénzt is, embert is vesz el a társadalmi élet többi ágaitól, úgy hiszem, nem lehet. A feladat csak az lehet, t. ház, hogy a nemzettől kivánt áldozatok arányban legyenek a katonai szempontból elérendő czél nagyságával.

És azt hiszem, ha ezen szempontból tekintjük a törvényjavaslatot, az határozottan előnyös szinben tünhetik fel, éppen azért, mert tagadhatatlanúl nagy katonai czélok éretnek el, a nélkül, hogy azért a nemzet fiainak tényleges szolgálati ideje és pénz-ereje nagyon lényegesen igénybevétetnék.

A kérdés pénzügyi oldalával nem szándékozom bővebben foglalkozni, mert a pénzügyi szempont megitélésénél azon álláspontra kell, hogy helyezzük magunkat, melyet gr. Apponyi t. képviselő úr akkép fejez ki, hogy »mérlegelni kell azt is, hogy vajjon az az áldozat, mely egy kellő arányban álló extensiv és intensiv fejlődéssel együtt jár, az ország által pénzügyi összeroskadás nélkül elbirható-e? Elfogadva ezen basist, a kérdés eldöntésénél azt kell szemügyre vennünk, hogy mily nagy a tőlünk követelt pénzáldozat?«

Nem bocsátkozom az eddig tett számítások utánszámításába; azt hivatottabbakra bizom és elfogadom a vita alapjául azon 3 és fél milliót, melyet Horánszky t. képviselőtársam mai beszédében kiszámított; de kérdem t. képviselőtársaimat, hogy oly csekély véleménynyel vannak-e a magyar nemzet ereje iránt, hogy 3 és fél millió áldozatot el ne birhatna saját biztonsága érdekében?

Miután tehát azon kérdés, hogy a nemzet elbirja-e vagy nem az áldozatot, szerintem kétségen kivül áll, pénzügyi szempontból aggályokat a javaslat megszavazására nem érzek.

A legsulyosabb vád, amelylyel a javaslat megtámadtatott,

az alkotmánysértés vádja. Ezen vád a vita megkezdése óta még sulyosbodott is, amennyiben még Apponyi Albert gr. is kizárólag az ujonczjutalék, vagy a hadi létszám nagyságának tiz évre való megállapítására fektette a sulyt, addig ma már, sőt még Ugron képviselő úr beszédében is, azon állítás foglaltatott, hogy az évi ujoncz-megszavazási jog is érintve van. Azt hiszem, ezen magyarázat ellen a legerélyesebben tiltakozni kell. Szó sincs a parlament évi ujoncz-megajánlási jogának csorbításáról. Ebben fekszik a parlament jogainak ez irányban leghatalmasbika; ezen sarkal e tekintetben a parlamenti jog; ezt fel nem adták sem 1868-ban, sem feladatnék e javaslat elfogadása által. E tekintetben a két javaslat közt semmi különbség nincs, — ezt talán méltóztatnak elismerni. Ha alterálja ezen évi ujoncz-szavazási jogot a mai törvényjavaslat, akkor alterálta a régi védtörvény is. Mindkét esetben megállapíttatik a haderő fix mennyisége, egyszer egyik, másszor másik formában és kimondatik, hogy annak nagysága kérdés tárgyát nem képezheti; de egyuttal fentartatik az ujoncz-megszavazási jog a parlament részére. Azt hiszem, ebből csak az következhetik, hogy az ujonczok száma kérdés tárgyát nem képezheti; de a felett, hogy az ujonczjutalék egyáltalán megszavaztassék és az engedély az ujonczozásra megadassék, a parlament eddig is tökéletesen szabadon határozott és jövőre is szabadon fog határozni.

E kérdésnek másik oldala, t. ház, ama bizonyos tiz évre vanatkozó passus és itt kétféle magyarázattal állunk szemben. A t. kormány leghatározottabban kijelenti, hogy nézete szerint az új szöveg és a régi törvény 14. §-ának szövege közt érdemleges eltérés absolute nincs. Az uj szöveg szerint is az ujonczjutalék nagyságának megállapítására vonatkozó pont csak 10 évre érvényes. Ezzel szemben a t. ellenzék azt vitatja, hogy itt lényeges különbség van. Az uj szöveg szerint ezen ujonczjutalék nem 10 évig, de mindaddig marad érvényben, amig ujabb törvénynyel meg nem változtattatik. Nem akarok a felett vitatkozni, hogy a

két felfogás közt melyik a helyes, de azon meggyőződésemet kivánom indokolni, hogy akármelyik felfogás helyes, abban magyar alkotmányos szempontból bátran megnyugodhatunk. A t. kormány által adott értelmezés szerint természetesen megnyugodhatunk, mert ez esetben a két szöveg közt eltérés nincs, én azonban — ismét a kérdés megvilágításának szempontjából — a t. ellenzék álláspontjára helyezkedem. Nézzük, t. ház, mi különbség van a két fejtegetés közt. Bekövetkezhetik az, hogy a kormánynak annak idején, a 10 év lejárta előtt beadandó előterjesztését egyik vagy másik tényező el nem fogadja és így ujabb törvény e tárgyban nem hozható, az önök értelmezése szerint ezen javaslat törvénynyé válta esetében marad azon határozat, amely az ujonczjutalékot 103 ezer és nem tudom, hány főben állapítja meg, mig a régi törvény szerint a hadi létszám megállapítására vonatkozó határozat elesvén, a monarchia hadereje állandó törvényben szám szerint kifejezést nem nyer. Ebben rejlik a két állítás közti különbség. És ha csakugyan így áll a dolog és a régi törvény alapján beáll az eset, hogy az intézkedés meg nem ujittatván, a hadi létszám megállapítása elmarad, kérdem: mi lesz annak következménye? Felbomlik annak folytán a monarchia hadserege? Bizonyára nem; mert hisz mindazokra, akik be vannak sorozva, a szolgálati kötelezettség tartamát és egyéb módozatait a véderő törvények időhöz nem kötött többi pontjai állapítják meg. A hadsereg kiegészítése és érintetlen föntartása jövőben úgy az egyik, mint a másik módon függni fog az évi ujonczjutalék megajánlásától, ami a parlamentnek kizárólagos jogát képezi. Lényeges különbséget e szerint a két szöveg között nem látok, hanem igenis látom azt, hogy abban az esetben a monarchia véderejének nagysága állandó törvényben kimondva nincs, tényleg fentartható ugyan, de mégis némi bizonytalanságot nyer, ami talán ártalmára lesz a hadsereg keretén belül annak szervezése, kiképzése és intézményének fejlesztésére vonatkozólag, de mindenesetre ártani fog a hadsereg s ezzel együtt a monarchia sulyának a

külföldön. Én tehát ebben fegyvert látok, melyet a joggal biró tényezők akármelyike használhat a többi törvényes tényezőkkel szemben, hogy reájuk pressiót gyakoroljon, kérdem most, kik e tényezők, kiknek a fegyver kezükben van? Először a korona, másodszor a magyar parlament, harmadszor az osztrák parlament s negyedszer az osztrák parlamentnek kisebbsége, mert ne méltóztassék elfeledni, hogy az osztrák parlamentben az alkotmány szerint $^2/_3$ többséggel hozatik az erre vonatkozó határozat. És most kérdem a t. házat, nem képzelhető-e azon eset, hogy az osztrák parlamentben oly kisebbség alakul, elég erős, hogy a $^2/_3$-ad többséget meghiusítsa, mely igenis élni fog ez eszközzel, felhasználja ezt az eszközt arra, hogy azon többi tényezőkkel szemben, kik talán jobban szivükön viselik a monarchia sulyát és erejének értékét, concessiókat csikarjanak ki a maguk előnyére és a maguk álláspontja mellett. Én azt, hogy az osztrák parlamenti minoritásnak fegyver adassék a kezébe, melylyel esetleg a magyar parlament többsége ellen élhet, a magyar alkotmány biztosítékának nem tekinthetem. (Élénk helyeslés jobboldalon.)

Irányi Dániel az önálló magyar hadsereg álláspontjából veszi birálat alá a törvényjavaslatot. A függetlenségi párt ezen álláspontja úgymond, ellenkezik ugyan a 67-iki kiegyezéssel, de ez a kiegyezés meg ellenkezik Magyarország ezeréves multjával s alkotmányos jogaival. Őseink mindig tiltakoztak a császári hadaknak Magyarországon tartózkodása ellen s az utódoknak ugyanaz a kötelességük.

A magyar alkotmánynak erkölcsi és anyagi garantiákra van szüksége; erkölcsi biztosítéka van is, de anyagi garantiája nincs. Az erkölcsi garantiák hasznát nem szabad kicsinyleni, de magában véve ez nem elegendő. Szüksége van a nemzetnek más biztosítékra is s ez a biztosítás nem lehet más, mint a külön magyar hadsereg.

A közös hadsereg tulajdonképen csak osztrák vagy császári hadsereg; ez nem ismer nemzetet, nem ismer hazát, csak a legfőbb hadurat, s hogy e hadsereg a nemzetek szemben mily szerepet játszik, azt szomorúan mutatja az utóbbi évek számos példája. Csak egy magyar hadsereg állhat igazán őrt a magyar haza felett.

Nem áll az az állítás, hogy a közös hadsereg képesebb lenne megvédeni akár a magyar haza, akár a monarchia érdekeit; mint egy magyar hadsereg. A szóló meggyőződése szerint, magyar zászló alatt, magyar tisztekkel s magyar vezényszó mellett, sokkal lelkesebb lenne a hadsereg, mint fekete-sárga lobogó alatt, idegen tisztek idegen vezénylete mellett. Akkor a magyar ifjak seregestől tódulnának a magyar hadseregbe, s nemes versenyre kelnének a szövetséges osztrák hadsereggel.

Mondják, hogy a magyar hadsereg felállítása után Csehország s más osztrák örökös tartomány is követelhetné a külön hadsereg felállítását. Ez nem áll. Mert Magyarország nem kiegészítő része a monarchiának, nem örökös tartomány, hanem önálló állam, a mely nem az egyes részekkel, hanem csak az osztrák birodalommal áll szemben. Magyarország becset helyez azon kapocsra, mely a közös fejedelem által a másik államhoz fűzi, de ez a viszony szövetség legyen ám és ne alárendeltség!

A honvédelmi államtitkár úr azt hozta föl beszédében, hogy sokkal többe kerülne egy külön magyar hadsereg, mint a közös hadsereg. Ez a szóló szerint attól függ, hogy mennyi lenne a magyar hadsereg béke létszáma? Ha a béke létszám csak a szükségnek felelne meg, akkor a költség nem lenne nagyobb; de ha még nagyobb lenne is a kiadás valamivel, az ország ez áldozatot kész örömmel meghozná. Mert hiszen, ha ily dolgokban a költség irányadó volna, akkor le kellene mondani a magyar kormányról is.

Deák Ferencznek az erőszakkal elvett és a nemzet által feladott jogokra vonatkozó mondását idézve, hozzáteszi: vajha

Deák maga megszivlelte volna e mondás igazságát és ne tágított volna a 61-iki feliratban letett elvektől, mert akkor most nem volnának viszonyaink oly szomorúak.

Azt mondják, hogy ő felsége soha sem fog beleegyezni a hadsereg kettéválasztásába. Ugyanezt hangoztatták 1865-ben a conservativek, mikor Deák Ferencz felállította a feltételeket, melyek alapján e nemzet kibékülhetett fejedelmével. Vajjon elérte volna-e Deák a czélját, ha azt kérdezte volna, hogy tetszik-e az udvarnak?

A királyok rendesen csak akkor engednek hatalmukból, ha a népek komolyan követelik.

Ha belátjuk tehát azt, hogy a magyar hadsereg a magyar nemzet jogai közé tartozik, akkor tisztelettel bár, de határozottan követelnünk kell azt. S a király negyven esztendeig, gazdag tapasztalás után, teljesíteni fogja a nemzet egyértelmű kivánságát.

Kedvezőtlennek mondják sokan a mai pillanatot az önálló magyar hadsereg felállítására, a bizonytalan nemzetközi helyzet miatt. A szóló nem hiszi, hogy akár a franczia, akár az orosz hajlandó volna megtámadni a középeurópai békeszövetséget. És különben is, akik ez ellenvetést felhozzák, nem igérik, hogy e válságos helyzet elmulása után felállítják az önálló hadsereget. Tehát ez csak ürügy, melylyel akarathiányukat leplezik.

Apáink örökéről nem mondunk le s ami elveszett azt visszaszerezni törekszünk. A mai nap megtagadják ezt tőlünk, de kitartás s kedvező alkalom meghozhatják talán már a közel jövőben is.

Áttér ezután Tisza István beszédére, a ki védte a közös hadsereget s megtámadta azokat, kik vele egy véleményen nincsenek; felhozta azt is, hogy azon faktorokat ne feledjük, kik e törvényjavaslat módosításába beleszólhatnak s a faktorok között említette az osztrák parlamentet s annak kisebbségét. A szóló szerint ennél elítélőbb kritikát nem lehetne mondani a mi közös ügyeinkre. De a szóló szerint egészen még sem áll a dolog így,

mert a törvény nem követeli, hogy a két állam azonos intézkedései érdekében, Magyarországnak le kellene mondania alkotmányos jogairól. (Élénk helyeslés a szélső balon.)

Szilágyi Dezső, ki akkor az ellenzék egyik vezére volt, a képviselőház 1889. évi január hó 23. napján tartott ülésében így szólt:

»Én nem szeretem a nagyhangú állításokat és mégis ha azt mertem állítani a t. ház előtt, hogy az ujonczállítás jogának egyszer s mindenkori lekötésébe az 1867: XII. t.-czikkben lefektetett alkotmányos elvek megsértése rejlik, ez bizonyítást igényel.

Az 1867: XII. t.-cz. kimondja a védelem közösségét. De arra nézve, hogy azon védelem mi módon, mily intézmények és tényezők által gyakoroltassék — három intézkedést tesz. Első intézkedésében elismeri a koronának eddig is létezett s ezentúl is fentartandó jogait a hadsereg vezérletére, vezényletére és belszervezetére. A második czikkben fentartja a nemzetnek az ujonczállítás jogát, teljes terjedelmében meghatározván ezen jogot eddigi alkotmányunk alapján úgy, hogy az a magyar hadseregnek időnkinti kiegészítésében, a megajánlás feltételeinek, a szolgálati időnek és módozatoknak meghatározásában áll. Harmadik czikkében pedig azt mondja, hogy miután a védrendszer nem közös ügy, hanem azon ügyek közé tartozik, melyek szabad egyezkedés utján egyenlő elvek szerint megállapítandók, megállapítja, hogy erre nézve a koronkinti egyezkedés és a két törvényhozásnak egymással való érintkezése miként történjék.

Mikor, t. ház, a 67-es bizottságnak munkálatát — amely szórólszóra törvénybe iktattatott — tárgyalták, erre nézve az akkori országgyülésen az akkori ellenzék részéről a legkomolyabb aggodalmak nyilvání ttattak. Nevezetesen az ellenzék vezérei úgy nyilatkoztak, hogy miután az általános védkötelezettségen alapuló védrendszer kilátásba van helyezve — félni lehet attól, hogy ezen védrendszer behozatala és megállapítása által az országnak fen-

tartott szabad ujonczállítási joga is hatálytalanná tétetik; kifogás nyilvánult, hogy Magyarország rendelkezési joga a véderő fölött megcsorbul. Ezen nyilvánult aggodalmakat és kifogásokat az 1867: XII. t.-cz. alkotói kizárólag azzal akarták megnyugtatni, hogy lehetséges az, hogy az általános védkötelezettségen alapuló rendszer szükségessé fogja tenni a rendszer stabilitása és teljes keresztülvitele érdekében az ujonczállítási jog lényeges alkatrészének lekötését. De ez a lekötés nem annyit jelent, hogy hatálytalanná tétetik a magyar országgyülésnek ujonczállítási joga, azon világos okból, mert a lekötés mindig csak bizonyos időre történik és mert ennélfogva szükségkép elő kell állania időszakról-időszakra egy oly időpontnak, midőn az országgyülés az ujonczállítási jog lekötött alkatrészeinek teljes gyakorlatába lép és midőn ennélfogva szabadon és törvény által nem kötve gyakorolhatja befolyását arra — mi legyen jövőben a védelmi teher és minő védrendszer szerint gyakoroltassék a közös védelmi kötelezettség, melyet az 1867: XII t.-cz. elismer; kiemeltetett megnyugtatásul még az is, hogy a védrendszer megállapítása nem tartozik a közös ügyek közé, nevezetesen, hogy annak meghatározása: mi legyen az egész védelmi teher az egész monarchiában és aránylagosan annak egyik és másik államában — nem egyszer-mindenkorra történik, hanem épen úgy, mint azon aránynak megállapítása, amelylyel a közös költségekhez járulni tartozunk, időről-időre megujuló szabad egyezkedésnek van fentartva.

Midőn 1868-ban az általános védelmi kötelezettségre alapított, véderő törvényjavaslat előterjesztetett, akkor ismét megújúltak ezek az aggodalmak a magyar törvényhozásban. Jelesen 2 fő kifogást emeltek — miután általánosságban a javaslat a balközép által is elfogadtatott. Megujúlt épen ezekre a kérdésekre nézve. Az egyik kifogás az volt, hogy miért történik a lekötés 10 évre és proponáltatott helyette az, hogy ez csak 5 évre tétessék. Indokoltatott ez azzal, hogy az évről-évre való megszavazás nem alkalmas arra, hogy a nemzetnek törvényes lekötöttsége

mellett biztosítsa, befolyásolja a védelmi teher mérvét, hogy ennélfogva erre a czélra az évenkinti megszavazás jelentéktelen jog. Ennélfogva javaslatba hozták, hogy a lekötöttség ne 10, hanem csak 5 évig tartson.

Másodszor kifogás emeltetett az ellen, hogy miért utasíttatik a törvényben a kormány arra, hogy a 10 év leteltével a védrendszer további megállapítása, és pedig a létszám, vagy az ujonczok évi létszámának további megállapítása iránt ismét egyezkedjék a monarchia másik államával. Már abban aggályos kifogás alá eső, az 1867. évi XII t.-cz. elvébe ütköző határozatot láttak a balközép vezérei. Mert azt hitték, hogy ez alterálja Magyarországnak ama törvényben fentartott azon jogát, hogy az ujonczjutalék és ennélfogva a véderő magassága felett szabadon határoz, valahányszor szükségszerűleg a lekötöttség időszaka letelt. Ennélfogva még annak a záradéknak elhagyása is indítványoztatott, mint az 1867: XII. t.-cz. elvével ellenkező határozatnak, hogy ujabb egyezkedés megkiséreltessék.

Ennek ellenében újból kiemeltetett a 10 évre való lekötés szüksége a védrendszer keresztülvitele és a hadsereg stabilitása érdekében, de enyhíti ezen szükségszerű lekötöttséget az, hogy időszakról-időszakra teljes bizonyossággal előáll egy időpont, midőn a lekötöttség megszünik és az országgyűlés az ujoncz megajánlási jog teljes gyakorlatába lép, midőn a védelmi teher további nagysága felett, valamint az ujonczállítás feltétlenül a védrendszer egyébb alkatelemei felett is törvény által meg nem kötött szabadsággal alkudozhatik, úgy a koronával, mint az ausztriai állammal, egyszersmind a nemzet befolyását egyenrangú tényezőként érvényesítheti. Egyszersmind kifejtetett az is, ami különben az 1867 : XII. t.-czikkben is benfoglaltatik, hogy annak meghatározása — mily nagy legyen a védelmi erő, mely a közös védelem teljesítésére szolgál s ennélfogva mily nagy legyen az alkatrész, melyet abból Magyarországnak, s mily nagy, melyet Ausztriának kell viselni — nem egyszer és mindenkorra történik,

hanem az időről-időre megujuló szabad egyezkedéshez van kötve, aminthogy mind a két alkotmány ugyanazt világosan tartalmazza.

Az évi ujonczállítás megszavazási jogáról az mondatott, hogy az nem jelentéktelen, de rendkivüli alkalmakkor nagyon is practicus jog s ezért nem lehet mondani, hogy még a 10 évre is az ujoncz megszavazás jogáról, annak minden alkatelemeiről az országgyűlés lemondott volna.

Már most, t. ház! megfelelhetek arra a kérdésre, hogy menynyiben ütközik az ujonczállítás joga legfőbb lényeges alkatrészeinek egyszersmindenkorra való lekötése az 1867 : XII. t.-czikkbe. Beleütközik annyiban, mert nem határozott időre történik, mi az idézett alaptörvény elve szerint úgy, mint annak következményei az 1868-ban behozott általános védrendszerrel kiegyeztettek, lényeges következménye az 1867-ik törvénynek.

T. ház! Az 1868-iki védtörvényt ugyanazok hozták, kik az 1867-iki alaptörvényt megalkották. A kettőnek összefüggő határozatai egy elvnek — egy az alaptörvényben elfogadott elvnek kifolyásai. Nem is volt arra nézve, hogy amaz alaptörvény elvei szerint, hogy a lekötés csak határozott időre történhetik — egyetlen eltérő nézet sem. Egyszersmindenkorra a lekötést összeférhetlennek találták. Az eltérés a lekötés idejére volt, végleges lekötést mindenki az 1867 : XII. t.-cz. 12. §-a lényeges megcsorbításának tartott volna.

Miért most nem az?

Miként állíthatják most azt, hogy ezen alaptörvény 12. és 13. §§-ai nem szükségkép követelik, hogy teljes bizonyossággal álljon elő időszakról-időszakra, midőn a magyar országgyűlés törvény által nem kötött szabadsággal egyenrangú befolyást gyakoroljon a védelmi teher meghatározására.

Másodszor — és erre kérem a t. ház figyelmét, az ujonczilletéknek ezen törvényjavaslatban foglalt egyszersmindenkorra lekötése nem pusztán a magyar országgyűlés és korona közti egyezmény, hanem ebben meg van határozva az egész monarchia

véderejének létszáma is; meg van határozva egyúttal az is, hogy mennyivel köteles Magyarország évenkint a közös védelmi kötelezettséghez járulni. Az 1867 : XII. alaptörvény szerint ez csak a monarchia két állama közti kiegyezés eredménye lehet. E megegyezésnek tartalmaznia kell, ha létrejő — hogy mekkora legyen az a véderő, melylyel a közös és kölcsönös védelem teljesíttetik, hogy milyen legyen az arány, melylyel Ausztria és Magyarország abban résztvesz. De ily egyezmény az említett alaptörvény szerint csak időről-időre köthető, különben a balközép által kifejezett, a Deák-párt által czáfolt aggodalmak alaposak volnának. Az ily megkötöttség mellett soha sem állana elő az alkalom arra, ami az alaptörvény egyik lényegét képezi, hogy Magyarország úgy a koronával, mint a monarchia másik államával a közös védelem mérve és a hozzájárulási arány felett, törvény által meg nem kötött szabadsággal egyezkedhessék.

Ezekben a pontokban ellenkezik ezen törvényjavaslat az 1867-diki alaptörvény elveivel. De hát azt mondják, tekintsünk el az alaptörvénytől, vizsgáljuk a kérdés politikai horderejét. Azt mondják: e változtatásnak nincs nagy politikai hordereje. Hát t. ház, hogy miben áll annak hordereje, hogy az ujonczállítási jog nem egyszersmindenkorra, hanem határozott időre köttetik, ha a törvény abban az időpontban magától véget ér — biztosítva van az, ami megfelel az 1867 : XII. t.-cz. 12. §-ának. Időről-időre jönnie kell egy időpontnak, midőn minden tényező, melynek befolyása van a védelmi teher megállapítására, törvény által nem kötött szabadsággal mint egyenjogú s egyensúlyú befolyást gyakorló tényező — amennyiben általában véve törvénytől függ — érvényesül. Míg ellenben, ha egyszersmindenkorra meg van állapítva az ujonczlétszám s ez által közvetve a hadsereg hadi- és béke-létszáma, akkor az a tényező, mely a jelenlevőt fenn akarja tartani, mely érdekeiben és felfogásában a meglevőhöz közel áll — túlságos előnyben — túlságos biztositottságban van, s azzal szemben a másik fél kérelmező szerepére van kárhoztatva.

Mert egyenlő és egyensúlyú befolyás biztosítására szükséges, hogy mindegyik egyezkedő tényező érezze a megegyezés politikai szükségességét, egyiránt álljon — legalább amennyire törvényektől függ — a helyzet azon követelményeinek hatása alatt, hogy a közös érdekben az eltérő álláspontokat ki kell egyeztetni, a különböző kivánalmakat kölcsönösen és méltányosan figyelembe venni és a közös érdekben elvállalandó teher iránt egyetértésre — egy méltányos compromissumra kell jutni. Ha egyike ezen tényezőknek a helyzet ezen követelményének hatása alatt nem áll — pedig nem áll — ha tudja azt, hogy felfogásának törvényes érvényesítése egy fennálló s az egyezkedés sikerétől független törvényben biztosítva van, az a megegyezés politikai szüksége alatt nem áll oly mérvben, mint aki a fennálló törvényen változtatni akar; az az eltérő nézeteket és méltányos kivánságokat nem kénytelen bizonyos határig figyelembe venni, annak álláspontja egyoldalú érvényesítéséhez, a legerősebb helyzet és pedig a törvénynyel erősített helyzet, készen van adva. A másik fél vele szemben gyenge és elvégre hajlandó lesz felfogásának tett minden kis concessiót méltányos kiegyenlítés és tekintetbevétel helyett elfogadni, mert tudja, hogy az egyezkedés nem sikerülte esetében a teher törvényesen megállapított mértéke megmarad, bármily sújtónak és túlságosnak találja is.

De ha ez a helyzet biztosítva nincs, nincs különösen a nemzet számára, akkor, t. ház, könnyen előállhat az az állapot, hogy a nemzeten egy oly védelmi és katonai teher marad, melyet elhatározásának törvény által meg nem kötött helyzetében érett megfontolás után soha sem vállalt volna.

És, t. ház, igaz, hogy intézmények kezelése az emberektől függ, igaz, hogy az 1867-es tapasztalásokban, szenvedésekben megedzett férfias korszak alkotta meg s nézetem szerint csakis ilyen férfias korszak tarthatja fenn; de az intézményekben az embereknek önnön gyöngesége ellen is van bizonyos fokig védelem. Nagyon nagy lehet a hajlandóság arra, hogy midőn a

monarchia másik államával fönnálló közös érdekekben vagy közös ügyekben alkudozás folytattatik, a kényszerhelyzetre történik hivatkozás, s e hivatkozás indokul vagy ürügyül használtatik fel még a nemzet méltányos és szükséges kivánságai alkalmával is.

Ezen tekintetek kettős súlyt nyernek ezen törvényjavaslattal szemben; ezen törvény a legmegfeszítettebb. fegyverkezési időszakban hozatik. A védelmi teher terjedelme, és súlya ezen idők kivánalmaihoz van mérve. Lehet, 10 év mulva más idők és más viszonyok lesznek: ki biztosítja azt, hogy a tényezők lényegében a helyzetet egyenlően fogják fel, nem ,lesz-e nemcsak a létszámra, de más feltételekre nézve is eltérő nézet, kivánatos-e, szabad-e a nemzetet ezen jövővel szemben megkötött állapotba juttatni?

Ezért helyesen rendelkezett az 1867 : XII. alaptörvény, hogy oly ügyekben, melyek időről-időre egyezkedés által intézendők, a törvény által nem kötött szabadságát az országgyűlésnek megírta.

A mi alkotmányunk, t. ház, nem oly alkotmány, mint azon alkotmányok, a melyek theoriájában írt garantiákról beszélni szoktak némely oldalról, a mi alkotmányunk történetünknek, szenvedésének, tapasztalatunk, okulásunknak eredménye.

Minden lényeges tételnek, a mely alkotmányunkban, különösen a 67-ik alaptörvényekben foglaltatik, megvan a maga története, azok gyakran súlyos tapasztalásoknak, aggodalmas előrelátásoknak, megfigyelésnek eredményei. Szabad-e ezzel az alkotmánynyal úgy bánni — nem rosszakaratból, de könnyelműen — hogy amit biztos eshetőségekre biztosítékul előrelátással és óvatossággal letettek, hogy azok onnan könnyelműen és pazar kezekkel eldobassanak, azért, mert egy adott pillanatban ezen rendelkezés horderejét kellőkép felfogni tán képesek nem voltak.

De van még az időről-időre való meghatározásnak egy másik politikai előnye is. Ez természetes alkalom, — nem egyedüli ugyan — a véderő törvény időhöz nem kötött tételei revisiójára.

Ha az ország ujoncz megajánlási joga, lekötöttségéből minden alkatelemeire nézve felszabadul, az új létszám feltételéül, a védtörvény egyéb részeinek módosítását kikötheti és annak természetes nyomatékot adhat.

Már kiemeltem, t. ház, hogy az ujoncz-illeték és ezáltal a létszám megállapítása, ha nem is forma szerint, de lényegében egyezség a monarchia másik államával. Mi ez? Az 1867 : XII. t.-cz. kimondotta azt, hogy a védelem közös; kimondatott az, hogy a *hadsereg közös,* de azt, hogy a közös védelem mily magasságú és erejű hadsereggel történjék, mi legyen a hozzájárulás aránya egyik állam és a másik részéről, időről-időre meghatározandó szabad egyezkedésnek tartotta fenn. Már most, t. ház, az 1867-ik törvény elvének megváltoztatása, nem mondom megsértése, de megcsonkítása, ha ez egyszersmindenkorra állapíttatik meg, mert ez által olyan lekötöttségbe megyünk bele, melyet alaptörvényeink csak a közös ügyekre fogadtak el, semmi esetre azokra, melyeket egyenlő elvek alapján, időről-időre, nem kötött szabadsággal elintézendőknek tartott.

Az ily alkudozásoknál méltányosan egyenlő helyzetet csak az időről-időre való megkötés biztosít; — ha egyszermindenkorra törvény által van megszabva az ujoncz-illeték és ez által a létszám, ezzel rendkivüli előny van biztosítva az alkudozásban annak a félnek, a mely a törvény által megállapított létszámhoz ragaszkodik. Míg ha időről-időre megszünik a létszám és új egyezkedésben kell megállapítani, a monarchia mindkét állama szabadon megfontolja a külügyi és belügyi helyzetet, véleményt formál arra nézve, mit kiván a monarchia érdeke, mily módon szervezett, mily magasságú erővel lehet elérni legjobban a czélt és teljesíteni a közös védelmi kötelezettséget. És mint törvény által nem korlátolt egyensúlyú, egyenbefolyású tényezők, egyenlő körülmények között alkudoznak és méltányos compromissumra jutnak.

De ha ez nincs, ha az egyiknek álláspontja érvényesülve van, már egy, az egyezkedés sikerétől nem függő törvényben,

akkor az nem áll a helyzet kivánalmainak súlya alatt; akkor a meglevő törvényhez ragaszkodva, az egyezkedésben méltánytalan, a 67-dik alaptörvény által kizárni kivánt túlsúlylyal szerepelhet.

Ne is tegye senki azon ellenvetést, hogy hiszen ez előnyös helyzet a mi számunkra is fenforoghat, ha a megállapított törvény a mi álláspontunkkal egyez. Igen. Ez lehető. De magunknak sem kivánunk illetéktelen előnyt törvény által biztosítani; nem fogadjuk el más számára sem.

De hát szinte látom azt az ellenvetést, a melyet erre mondanak, hogy itt van az országgyűlésnek azon joga, mely szerint az ujoncz-kiállítás csak akkor történhetik, ha az ujoncz-illetéket évről-évre megszavazzuk; ez benne van az 1868-iki törvényben, benne van a jelen szövegezésben is, és az mondatott: ebben fekszik a leglényegesebb biztosíték.

Az idő előrehaladott volta daczára kérnem kell erre a t. ház becses figyelmét. Kétség kivül van ebben valami, t. ház. Hanem én azt hiszem, bizonyos zavar uralkodik abban a felfogásban, hogy milyen tartalommal bir ez az évről-évre való megszavazási joga a parlamentnek, midőn egy ily tartalmú védtörvény áll fenn és mi ennek a jognak a főrendelkezése.

Én magam is állítom és ki fogom fejteni, hogy az biztosíték, de azt kérdem, hogy mire biztosíték? Arra nem hatályos és biztos, hogy ily védtörvény fennállása mellett az országgyűlés a védelmi teher nagysága mértékét befolyásolja. Nem pótolhatja azt, hogy az ujoncz-létszám időről-időre önmagától megszünik és szabad egyezkedés által meghatározandó; pótolni csak akkor volna hivatva, ha az évi megszavazás joga az országgyűlésnek egy hatályos módot biztosítana arra, hogy a védelmi teher, a véradó megszabásánál, mint lényeges alkatelemeiben le nem kötött ujoncz-megszavazási jog szerepelhet.

Akkor igaza van Tisza István t. képviselő-társamnak, a ki azt mondta, hogy az évi megszavazási jog a véderő törvény fennállása mellett annyit jelent, hogy a számon nem változtathat

az országgyülés, mert a véderő törvényben van meghatározva, de egyébbként a felett, hogy egyáltalán adjon-e ujonczot, vagy nem, amint ő fejezte ki magát, a parlament tökéletes szabadsággal határozott és határozhat. Az, hogy tökéletes szabadsággal, annyit jelent, hogy a törvény által nem korlátolt szabadsággal, így értjük mind a ketten, mert annyit nem jelenthet, hogy az opportunitási tekintetek a politikai helyzet, a nemzet kivánságai által sem korlátolt tökéletes szabadsággal.

Azt kérdem tehát t. képviselő társamtól, igazán hiszi-e ezt? Azt tartja, hogy ha meghozatik e törvény, a 14. §-al együtt és e törvényben le van kötve az ujonczállítási jog leglényegesebb alkatelemeiben, mert meg van szabva az, mennyi ujonczot tartoznak a magyar korona országai kiállítani — így szólván »jelenleg a magyar korona országaiból 42,711 ujoncz állítandó ki«. — Le vannak kötve az ujonczállítási jog többi alkatelemei is, mert meg van határozva, mely körökből veendők ezek az ujonczok, meg van határozva: mennyi a szolgálati évük, mik a szolgálati módozatok; — hiszi t. képviselő társam, hogy midőn évről évre ezen ujonczjutalék megszavazását kérik a parlamenttől, tökéletes, a törvény által nem korlátolt szabadsággal megtagadhat minden egyes ujonczot. Ha ez igaz volna, akkor a parlament évenként birna egy móddal, egy biztos, egyszerű, könnyű, törvényes móddal, hogy befolyásolja a védelmi teher megállapítását.

Azt mondhatná a koronának: Nem szavazok meg 42 ezer ujonczot! Igaz, benne van a törvényben, kevesebbet nem szavazhat meg, de az egészet megtagadhatja, a törvény által nem korlátolt szabadsággal: egyet sem szavaz meg addig, míg a korona pl. a védtörvény módosításába bele nem egyezik, vagy például bele nem egyezik egy kissebb létszámba és pedig azért, mert békés időben nincs szükség ujonczokra, pénzügyeink rosszul állnak, a pénzt egyébbre kell fordítani. Járhatna-e így el az országgyülés? Ha azt mondjuk rá igen, én azt felelem: erről ma könnyű így beszélni, de egy kérdést intézek: a t. kormánynak is ez a nézete?

A t. kormány minden tagjától kérdem ezt, az igazságügy-minisztert sem véve ki. Érdekes volna tudni, hogy törvényesnek tartják-e, hogy abból a czélból, hogy például a netalán fennálló véderő-törvény módosítását keresztülvigyék, vagy mert a helyzetet úgy itélik meg, hogy nincs szükség ujonczra, pénz pedig más czélra szükséges és tartós békés állapotok forognak fenn, törvényesnek itélnék-e, ha egy évben semmi ujonczot nem szavaz meg az országgyülés.

Mondják meg, ha ezt a nemzet tenné azon czélra, hogy az ország a védelmi teher nagyságát évről évre befolyásolja, hogy szabaddá tegye magát azon állandó tehertől, mely a törvényben megszabatott, e határozatot törvényes votumnak tekintenék-e? Ha pedig nem tekintenék, mit jelent Tisza István t. képviselő társam »tökéletes szabadsága«? Nézzük példánakokáért, ha az évi ujoncz-megszavazási joggal akarnók pótolni azon alkalmat, midőn időszakról-időszakra a törvény nem köt sem ujoncz-létszámban, sem feltételekben, tehát mikor szabadon egyezkedhetünk; ha azt mondanók — és bocsánatot kérek a t. háztól, hogy ezt fejtegetem, de jőjjünk tisztába a dologgal — hogy, igaz, le van kötve a törvényben, hogy évről-évre ennyi ujonczot tartozunk adni; igaz, hogy a törvény érvényes; de mi tökéletes szabadsággal határozhatunk és nem látjuk szükségesnek azt sem, hogy ujonczot adjunk, vagy azt mondaná az országgyülés: mi feltételesen adunk ujonczot, ha beleegyezik a korona abba, hogy leszállíthassuk a létszámot. Ha ezt törvényesen lehetne tenni: akkor az évi megszavazás a védelmi teher megszabására hatályosabb jog volna, sokkal hatályosabb, mint a tíz évről tíz évre megujuló egyezkedés, de nézzük meg, hogy valójában milyen helyzetet teremtene ez és minő súlyos, nagyon is súlyos elllenvetésekre adna alapot.

Azt mondanák: ez a fennálló törvénybe ütközik. Azt abból a czélból hoztuk, hogy a hadsereg évről-évre kiegészítése teljesen biztosítva legyen. Mi értelme volna, ha az illeték törvény által

nem korlátolt szabadsággal évről-évre megtagadható. Azt is felhozhatnák, hogy a törvény köt mindenkit, koronát, országgyülést egyaránt. Egyik sem vonhatja ki magát egyoldaluan, a nélkül, hogy a megbontás vádját meg ne érdemelné.

Ha a korona szegné meg, joggal mondhatnák: megtörte a hitlevelet és esküjét. De hozzá a nemzet, az országgyülés is kötve van. Mit lehetne erre felelni?

Azután jön egy másik szempont és egy másik ellenvetés. Az ujonczilleték megszabása, ezen törvényjavaslat szerint egyezmény természetével bir a monarchia két állama közt. Meg van benne szabva, hogy egyik és másik állam mennyivel járul a közös véderőhöz.

Már most, ha a tökéletes szabadság áll, a mit t. képviselőtársam felállította, t. i. a törvény által nem kötött szabadság, akkor mit felelnénk a Lajthántuli államnak, mely ebben az egyezményszerű kölcsönös kötelezettség megszegését látja. Egy oly kötelezettségét, melyet a magyar törvényhozás, tehát király és országgyülés egyoldaluan meg nem változtathat.

Én, t. ház, a dolog tisztába hozatala végett nagyon szükségesnek tartom ismerni a következőket. Ez e a kormány felfogása az évi megszavazási jog jelentősége iránt. Ezt ismerni szükséges volna, mert ha nem tartja, hogy az évi megszavazás törvény által nem korlátolt szabadsággal történik, hanem a törvény korlátai közt kell hogy történjék, akkor legalább is kivánatos, hogy pártját e részben, hol ellenkező nézetek fejeztettek ki, felvilágosítsa.

De ha azt tartja a kormány és a ház, hogy az évi megszavazás a törvény korlátai közt történik, akkor hogy lehet azzal a védelmi teher nagyságát befolyásolni? Miként pótolhatja a jelenleg feladni szándékolt jogban erre nézve foglalt, erre a czélra szolgáló biztosítékot?

Azt az ellenvetést is hallottam, hogy ha az igaz, a mire az én okoskodásom vezet, akkor ezen évenkint való megszavazás-

nak igazi értelme nincs. Hát ez sem úgy van. Az ujoncz-megajánlási jog alkatelemei közé, méltóztatnak tudni, nemcsak a szám meghatározása tartozik, *hanem a feltétel meghatározása is, a mely alatt az ajánlás történik, a szolgálati idő meghatározása, a szolgálat módozatának meghatározása* stb. Ennyit a fogalomra nézve. De ennek az ujonczállítási jognak, mely essentiális joga minden alkotmánynak, van kétnemű rendeltetése.

Egyik abban áll, hogy a nemzet befolyást gyakorol a katonai teher meghatározására, annak minden alkatelemeire. Ez a nomalis rendeltetése. De az ujonczállítási jognak van még egy más, ritkán előkerülő — hogy úgy mondjam — abnormis esetekben alkalmazható rendeltetése, mely abban áll, *hogy biztositékot képez arra, hogy egy olyan kormány, mely az országot alkotmányának nem megfelelőleg kormányozza, eltávolíttassék.* Erre az utóbbi czélra, az évről-évre való megszavazás fentartása igen is való és használható; de arra a czélra, hogy az ujonczmegszavazási joggal évről-évre a katonai teher nagyságát is befolyásolhassa, arra nem.

Bátor vagyok a t. ház, még kiemelni azt, hogy arra, hogy egy törvénytelen téren álló kormány eltávolítására az ujonczmegtagadás használtassék, ezen törvény semmi korlátot nem képezhet.

Mert abban ugyan le van kötve az ujonczmegszavazási jog igen sok lényeges alkateleme, de ezen lekötés azon általános alkotmányos feltétel alatt történik, hogy törvényes eszközök csak törvényes kormányt illethetnek meg, ha egy kormány törvénytelen térre lépett, törvényes eszközöket nem vehet igénybe és a törvény megsértése nélkül az ujonczok az országgyülés által tőle teljes jogosan megtagadhatók.

De már most engedjük meg egy perczre, hogy ezen felfogás helyes, a mely az ujonczmegszavazási jogot alkalmasnak tartja arra, hogy kieszközölje a katonai teher nagyságának befolyásolását a többi tényezőktől; ha valaki azt mondaná, hogy ezen felfogáshoz most már senki sem csatlakozik, akkor én ezen fel-

fogás ellen csak azért beszélek, mert ezen egész vitában nem egy hangot hallottam, mely azt mondja, a mi biztosíték van a nemzetnek a jövőre nézve az ujonczjutalékúak időszakonként való megkötésében azt mind bőven pótolja az ujonczjutalék évi megszavazása.

De t. ház, nézzük a dolgot e szempontból. Megengedem, hogy az ujonczjutalék évi megszavazási jogát lehetne úgy is gyakorolni, hogy a megtagadás kényszereszkösz volna bizonyos engedményeket a másik alkotmányos tényezőtől kinyerni és ezen kényszer évről-évre gyakoroltatnék.

Hová jutnánk t. ház, akkor? Egy összeütközés elé, a hol ha talán nem is egyenlő joggal, de mindkét fél a törvényre hivatkoznék. Az egyik arra, hogy a megtagadás nem törvényes, a másik arra, hogy a törvény betűje biztosítja.

Ily állapotokból szoktak kinőni az alkotmányi összeütközések, ezek következtében fejlődik ki a makacs harcz oly tényezők közt, a kiknek az alkotmány terén békében és egyetértésben kellene működni. Hát, t. ház, az ily állapotot és az ily módon való kényszerítés alkalmazását akarjuk nevezni biztosítéknak arra, hogy a nemzet a védelmi teher mérvére hatályos befolyást gyakoroljon?

Ebben áll jelentősége annak, hogy az ujonczállítási jog lekötöttségét nem szabad egyszer-mindenkorra feladni, hanem úgy *az 1867-iki alkotmány alaptörvény elvei szerint, mint általános alkotmány politikai szempontokból határozott időről-időre való megajánláshoz kell ragaszkodni.*

Van ez ellen még egy utolsó ellenvetés, t. i., hogy pozitíve káros a monarchia véderejének nem egy törvényben való állandósítása, hanem az 1867-iki törvényczikknek megfelelő időről-időre szükségszerű egyezkedéstől függő meghatározása. Ez okot szintén Tisza István t. képviselő úr hozta fel. Az által úgymond, hogy az időről-időre való egyezkedésről tételeztetik fel a létszám megállapítása és a véderő törvény módosításának befolyásolása, könnyen az a helyzet állhat elő, hogy miután annyi tényezőnek

van erre befolyása, melyeket ő így számlált el: az itteni országgyülés többsége, a korona, a lajthántúli országgyülés többsége és a lajthántúli országgyülés egyharmadánál nagyobb kissebbsége s azt mondja, hogy könnyen megtörténhetik az, hogy azok, kik a monarchia érdekét nem viselik szivükön, azokkal szemben, kik jobban viselik azt szívükön, concessiókat csikarjanak ki a magok előnyére, t. i. ez az $^1/_3$-adnál nagyobb kissebbség a maga álláspontja mellett. És ő azt, hogy egy osztrák parlamenti minoritásnak fegyver adassék a kezébe, melyel esetleg a magyar parlament többsége ellen élhet, a magyar alkotmány biztosítékának nem tekintheti.

Az eddigi okoskodások közt, a melyeket eddig hallottam, ez az egyetlen okoskodás, mely nem azt akarja bebizonyítani, hogy nincs veszély ebben a változtatásban, hanem azt akarja bebizonyítani, hogy ez a változtatás kívánatos, mert ez üdvösebb s mert ezen változtatás által Magyarország többsége irányában egy osztrák minoritás nem jöhet abba a helyzetbe, hogy concessiókat csikarjon ki.

Én nem hiszem, hogy t. képviselő társam, ha az 1867-iki törvények alapját és czélzatát tanulmányozza, ehhez a véleményéhez ragaszkodjék. Mert lényegében — ezt mellékesen mondom, a fősúlyt arra helyezem, a mit később fogok elmondani — mit ér el vele?

Absolute semmit! Miért nem? Tegyük fel, hogy ez a véderőről szóló törvényjavaslat Magyarországra nézve mindenkorra állandósítva lesz, úgy hogy 10 év lefolyása után azonban akármelyik parlament s a korona is kezdeményezheti megváltoztatását.

Hát mi történik akkor? Akkor is előállhat az a helyzet, a mit t. képviselő társam mond, ha ebből a föltételezésből indul ki. Miért? mert annak minden módosításához ugyanazon tényezők beleegyezése szükséges. Akkor is épp úgy megtörténhetik, a mit ő feltételez, hogy egy $^1/_3$ rész kisebbség, meggátolja, vagy csak concessiók árán, melyeket a magyar parlament többsége ellen

érvényesít, engedi megtörténni azt a megszorítást, a mit a többi tényezők elfogadnak.

A mivel megakarta menteni képviselőtársam Magyarországot attól a rettenetes $^1/_3$ minoritástól, azzal még jobban kiszolgáltatja neki, mert sokkal könnyebb annak a helyzete, ha egy meglevő törvény módosítását ellenzi, tehát abban támaszt talál, mintha egy egész uj megállapodás meggátlását tűzi ki czélul. De, t. ház, én nem erre helyezem a fősulyt. Mit jelent tulajdonképen ezen okoskodás, lényegében és következményeiben. Előre megmondom, hogy azt, a mit jelent lényegében és következményeiben, képviselőtársamnak nem tulajdonítom; tulajdonítani fognám csak akkor, ha ezen okoskodás lényegét — a mint én felfogom — tőlem meghallja és akkor ezen lényeget elfogadja. Mit jelent ez? Azt, hogy az 1867-iki alkotmányon módosítás kell; az 67-iki alkotmány t. i. nemcsak közös ügyeket ismer, hanem ismer ügyeket, melyek nem közösek, de közös elvek szerint intézendők és ezek caracteristicuma abban áll, hogy időről-időre szabad egyezkedés utján állapittatnak meg. Ilyenek a vám- és kereskedelmi szövetség, a quota kérdése és a véderőnek oly értelemben meghatározása, hogy milyen nagy legyen a monarchia védereje, milyen arányban tartozzék ahhoz hozzájárulni az egyik és másik állam?

Ha t. képviselő társam így okoskodik, hogy ezen időről-időre való megegyezéstől függővé ne legyen, azok egyikét a legfontosabbat, a véderő meghatározását ki kell venni az időről-időre megegyezés alul, állandósítani kell, állandósítani azért, hogy egy osztrák minoritás makacssága, a monarchia többi összes tényezőit önző engedményekre ne kényszeríthesse, akkor t. képviselő társam nem arra a conclusióra jut, hogy az alkotmány beteg, a mely az ily kényes és a monarchiára fontos ügyeket egy minoritás daczolásának veti alá, nem erre jut t. képviselő társam, hanem jut oda, — mondom nem vádolom vele — a hol állanak az osztrák centralisták, hogy a birodalom, a monarchia kapcsait

szorosabbra kell fűzni az által, hogy azon ügyeket, melyek időről-időre való egyezéshez vannak kötve, attól függetleníteni kell. És ezzel akarják elérni azt az eredményt, hogy egyik vagy másik a monarchia érdekeit szivükön nem viselő tényező, a többi ellenében engedményeket nem csikarhat ki.

A dolgok logikai kényszerűségeinél fogva, ezt bátran mondom t. képviselő társamnak — nem azt mondom, hogy ő akarja ezt, azt előre bocsátottam — egész igazságosságot akarok gyakorolni, de a dolgok logikai kényszerűsége szerint ugyanez az eset, melyre czélzok, előfordulhat épen úgy minden ügynél, a mely közös elvek alapján, időtől időre egyezkedés által határozandó meg és ha az ilynemű orvoslás helyes az egyikre, hogy a monarchia érdekében állandósítani kell, áll a többire is logicailag.

E pillanatban figyelmeztetve lettem arra, hogy én óhajtanék úgy okoskodni, hogy a ház egyetlen tagjának lelkében, amenyire tőlem telik, kétely ne legyen, hát a quota meghatározása, a közösügyi költségekre nézve van egy biztosíték, t. i. az, hogy ha a két parlament meg nem egyezik, akkor is fejedelem egyént dönt. De hát akkor kérdem: úgy tekinti e biztosítékot, hogy ebből rendszert akar csinálni, vagy csak arra, hogy ez csak 1 évre szól? Mint rendkívüli kisegítő eszköz; mert mit jelent, ha a két parlament nem tud állandóan megegyezni; állandóan a fejedelem határozza meg: ez volt a czélja az 1867 évi alkotmánynak?

A különbség tehát csak az, hogy itt ideiglenes expediensről de csak mint ilyenről van gondoskodva, mig a többiről nincs. De hát, t. ház, hogy állunk íly fölfogás mellett az 1867 törvényczikkben kifejtett elvekkel szemben? Oda jutottunk-e, hogy kezdjük a mi parlamentünkben az 1867-iki alkotmány módosításának szükségét emlegetni. Tekintettel a másik állam alkotmányának bajaira s nem abban az irányban, melyet a Magyarország függetgetlenségét jobban megőrizni kívánó balközép követett, hanem abban az irányban, melyet az osztrák czentralisták eleinte nyiltan, azután titkon kívántak?

Ismerjük azt a jelszót, hogy az »Armee aufkündigung« ez a jelszó szülötte ama nagyobb jelszónak, hogy monarchie »aufkündigung« — és valjon mit értenek ez alatt ott, a honnan a jelszó eredt, — értik azt, hogy az 1867-iki alkotmány szerint a monarchia nem bir elég egységgél — ezt az egységet szorosabbra fűzni, különösen azokat az ügyeket, a melyek időről-időre való megegyezéstől függnek, melyek tehát nem közösek, de közös elvek alapján intézendők és a melyekre nézve az alkotmány elve szerint, hogy ha megegyezés nem jő létre, mindenik államnak szabad elhatározása fönmarad, ezeket az ügyeket el kell törölni. állandósítani, közös ügyekké tenni, mert az időről-időre való megegyezést úgy nevezik, hogy Kündigung. Hiszen kérem, ha a t. képviselő ház tagjainak nem ez a nézete, méltóztassék megengedni, én a czáfolatot szívesen és őszinte szívvel elfogadom, de megmondom, hogy az 1867-iki alkotmány teljesen megfelelőnek bizonyúlt be, hogy a monarchia érdekei a mellett sérelmet ne szenvedjenek és mi, a kik hozzá ragaszkodunk, képesek vagyunk az abban lefektetett kötelezettségeket abban a szellemben és azon szövetségi hajlammal teljesíteni, amint az kigondolva és megállapítva van, de arra, hogy az ott megállapított közönséget szorosabbra fűzzük, vagy annak biztosítékaitól eltérjünk, arra nem hiszem, hogy a házban, de sőt ebben az országban legyen, a ki reá álljon. Ezt, t. ház, nem azért emelem ki, mint ha egy magától értetendő igazságot ismételni akarnék, hanem azért, hogy ezen házban tett nyilatkozatok által ismételve, coustatálva legyen az, hogy mi mindig hajlandók vagyunk a monarchia érdekeit szem előtt tartani, hajlandók vagyunk védképességét minden fentartás nélkül, a helyzet méltányossága szerint megszavazni, de ezt az alkalmat arra, hogy az 1867-iki alkotmányon módosítás történjék, felhasználni nem engedjük.

Már most, tiszt. ház, kimondottuk, hogy ebben egyetértünk, akkor változtassuk meg egyetértéssel azt a szöveget, a mely e módosítást magában foglalja, mert annak az egyetértésnek kell,

hogy legalább is oly világos kifejezése legyen, a milyen 20 év óta volt és a melyet 20 évig senki még kétségbevonni sem mert; a melyet homokra épített magyarázgatással megdönteni nem lehet.

T. ház! Előzetes kérdésekkel nem akarok foglalkozni, nem utalok arra, hogy ezen elv fontossága és jelentősége, a melyet én nem akartam tulozni, megérdemelné azt, hogy magában a törvényben világosan kifejeztessék; nem utalok arra, hogy mily csodálatos eljárásnak tartom, hogy akkor, midőn egy törvényjavaslat szövege van tárgyalás alatt a czélból, hogy annak kétes értelme elháríttassék, ne a törvényjavaslat, ne a törvényjavaslat szövege igazíttassék ki, hanem megkiséreljük gondoskodni módokról, melyek annak helyes magyarázatát biztosítsák.

Alkotmányunk szerint a törvények hiteles magyarázásához szükséges egy másik törvény is, az 1791. törvény világosan felemliti azt az elvet. a melyre királyaink koronázási hitleveleikben egyenesen hivatkoztak, hogy ő Felsége tartozik ezen országot az eddig hozott és jövőben meghozandó törvények szerint kormányozni, úgy amint annak értelme iránt az országgyűlés és király megegyezik. Ez az egyetlen módja a hiteles törvénymagyarázásnak, az egyetlen, a mely minden kétséget kizár és a mely alkotmányi fontossággal biró törvények értelmének megállapítására egyedül méltó és megnyugtató. Nagyon jól tudom, értettem a miniszterelnök ur nyilatkozatát — ő nem azt mondta, hogy e pótolja a törvény általi magyarázatot, hanem azt mondta, hogy az az eljárás, a melyet ő javaslatba hoz, mégis megnyugtató lesz, s kizárja azt, hogy ezen törvényjavaslat, ha törvénynyé válik, oly értelemben magyaráztassék, amit itt tökéletesen kizárni óhajtanak. Sajnálom, hogy teljesen eltérő nézeten vagyok, de elmondom okaimat, hogy ez a törvény értelmét nem biztosítja és könnyen még nagyobb zavar, még nagyobb kétely forrása lesz. Méltóztassanak meghallgatni.

Tegyük föl, hogy abban a nyilatkozatban, melyet itt a t. miniszterelnök ur adna, nem az foglaltatnék, amit eddig mon-

dott, mert az nem kielégítő, t. i. hogy mily eljárás fogna követtetni 10 év mulva, hanem az tétetnék bele, hogy e törvénynek értelme az, hogy az ujonczjutalék megállapítása 10 év leteltével önmagától érvényét veszti; tegyük fel azt, hogy kellő formában egyenesen konstatáltatnék az, hogy a nyilatkozat egyenesen a korona megbizásából és tudtával adatik a felelős kormány által, hogy ehhez a jegyzőkönyvbe vett nyilatkozatban fölállított értelmezéshez a ház hozzájárul és arra én nagy sulyt nem helyezek, akár a naplóba, akár a jegyzőkönyvbe foglaltassék is, e határozat felküldessék a főrendekhez és azok szintén konstatálják határozatukban, hogy ők is így értelmezik ezt a homályos szavakban meghozandó törvényt. Ez még mind nem volna és nem lehetne kielégítő. Miért? Azért, a mit már elmondottam s a mit bátor vagyok a t. ház figyelmébe ismételve ajánlani, hogy az ujonczlétszámra vonatkozó határozata ezen törvényjavaslatnak nem pusztán a köztünk és a korona közti megegyezés, hanem, bár nem formailag, de lényegileg a monarchia két állama közti egyezmény természetével bir. Ez is, minthogy egyenlő előnyben van proponálva, azon egyenlő elvek közé tartozik, a melyre az 1867-ik XII. t.-cz.-nek 13. §-a hivatkozik.

Ha tehát mi azt akarjuk, hogy az ott is és itt is egyenlő szavakkal hozott törvénynek egyenlően biztosított értelme legyen, ugyanazon biztositásnak, ami itt történik, ott is teljes ünnepélyességgel ismételtetnie kell, ha ugyan az ausztriai állam alkotmánya és gyakorlata ilyen eljárást megenged, melyben ők az illetékes döntők és akkor micsoda czeremónia volna az, hogy egy homályos szövegü, szándékosan homályos, meghozott törvény a korona bevonásával, itt ünnepélyesen megmagyaráztatnék és ugyanez a proczessus ismételtetnék oda át is, mert ha nem ismételtetnék, akkor sincs biztosítva az, hogy ebben a részben két törvény egyenlő elvre van alapítva és akkor sincs kizárva az, hogy ott a törvény más értelemben hozatik meg, mint az itt megalkottatik és akkor az itteni eljárás összes értéke elveszett,

mert hiába hivatkoznánk arra, hogy a magyar törvényhozás minden tényezője ezen értelmezéssel egyetért, ez nem kötné meg az ausztriai törvény értelmét, miután az egyezmény természetével biró megállapodásokat egyik állam, mint egyezkedő fél, egyoldalulag nem magyarázhatja. Nem sokkal czélszerübb volna-e tehát magát a szöveget megváltoztatni és kétségtelen értelmüvé tenni. (Élénk helyeslés baloldalon.)

Tisza István a képviselőház 1889. febr. 19-diki ülésében főkép Szilágyi Dezsőnek felelt.

»Szilágyi Dezső t. képviselő ur, úgymond, megtámadja a 14 §-t, amennyiben szerinte az ujonczlétszámnak egyszersmindenkorra lekötése uj közösügyet teremt.

Az 1867: XII t.-czikk 9. és 10. szakaszai határozottan kimondják azt, hogy a pragmatika sanctióból foly a közös védelem, a közös védelem eszköze a hadsereg és az erre való intézkedések, szóval a hadügy és a 10. szakasz kimondja, hogy a hadügynek közösségére nézve a következő elvek állapíttatnak meg. Ezzel szemben elismerem, hogy a 12. szakasz szövegéből lehetne némi kételyeket meríteni, de a 18. szakasz ismét határozottan kimondja, hogy: ezek azon tárgyak — már t. i. az előző §-okban foglalt tárgyak — melyeknek a fentirt módon közössége a pragmatika sanctióból folyónak tekintetik. Én azonban nem akarom ezt a magam nevében tovább magyarázni, hanem úgy, mint Szilágyi képviselő ur tette, hivatkozom én is a 67-iki t.-cz. tárgyalása alkalmával felhozottakra. Az akkori balközép, a 12. §-ra támaszkodva, azt követelte, hogy miután a hadügy nem feltétlenül közös, a magyar törvény csak a magyar hadi létszámot állapítsa meg s ne a közös hadsereg egész létszámát, továbbá kifogásolta a hadügyminiszteriumnak felállítását azzal a motivatióval, hogy a hadügy nem közös.

Ezzel szemben az akkori kormánypártnak azon vezérférfiai,

kikre most az ellenzék annyiszor hivatkozott, Andrássy Gyula gr., br. Eötvös József, Somsich Pál, Kerkápoly Károly, szóval mindazok, kik első sorban s felelős állásból védelmezték a kormány álláspontját, közösnek jelentették ki az egész hadügyet. Én nem akarom hosszasabb citátumokkal fárasztani a t. ház türelmét, csupán az akkori igazságügyminiszterre, akit mindanynyian tisztelünk s akit szerencsénk van most is körünkben látni s akinek kijelentéseit éppen a mostani vita folyamán az ellenzék jóformán oraculumnak tüntette fel, az akkori igazságügyminiszterre hivatkozom. Horváth Boldizsár igazságügyminiszter t. i. akkor így nyilatkozott: »Ezen törvény, t. i. az 1867: XII törvényczikknek 9 §-a, a monarchia védelmét, vagyis a hadügyet, világosan közösügynek jelenti ki; továbbá ugyanezen törvénynek 26. §-a azt mondja, hogy közös miniszterium állittatik fel azon ügyek vezetésére és intézésére, melyeket ezen törvény közöseknek ismer.

Amely logikával tehát felállittatik a közös külügyminiszter, amely logikával felállittatik közös pénzügyér, ugyanazon logika, ugyanazon következetesség követeli azt is, hogy a hadügy élére, melyet közösügynek állapitottunk meg, közös hagyügyminiszter állíttassék.«

A másik vád, amit a képviselő ur a szakasz eredeti szövege ellen felhoz, az, hogy »lényeges csökkentése a nemzet azon jogának, hogy a védelmi rendszer megállapítására időről-időre. mint a koronával egyenrangú és egyensúlyú tényező, törvény által nem korlátolt szabadsággal befolyhasson«. Azt mondja a t. képviselő ur, »hogy az ujonczjutaléknak évről-évre való megszavazása nem pótolhatja azt«. A képviselő ur beszél a nemzet törvényes jogáról, a védelmi teher megállapitására időről-időre való befolyásáról. Ezzel szemben az 1867: XII t.-cz. 12 §-a időről-időre rendeli az ujonczok megszavazását, de a védelmi teher többi momentumának megállapítását, a szolgálati idő megállapítását időhöz nem köti. Ezen megkülönböztetésnek felel meg az 1868:

XL t.-cz., amidőn az egész védrendszer, a védelmi teher összes többi momentumait megállapítja időhöz nem kötött törvényben, az ujonczmegajánlást pedig két momentumra osztja s egyfelöl a létszám megállapítását tíz évenkint, az ujonczmegajánlást pedig évről-évre rendeli bekövetkezendőnek.

Most, t. ház, ha a 14 §-ban csakugyan a t. ellenzék által állított értelem foglaltatott volna, annak hatálya egyszerűen az lett volna, hogy ezen két időhöz kötött momentum közül — t. i. a létszám tízévenkinti megállapitása és az évi ujonczszavazás közül — az egyik elvesztette volna időhöz kötött jellegét. Ez világos és természetes, de csak ezen egy momentum vesztette volna el, mert a védelmi teher és védrendszer eddig sem volt időhözkötötten megállapítva. Ezt tehát nem ez a törvény, hanem az 1867: XII és az 1868: XL t.-cz. tette bizonyos időtől független.

És, t. ház, velem szemben azt mondja a t. képviselő ur, hogy a létszám tizévenkinti megszavazása az ujonczjutalék évenkinti megszavazását nem pótolhatja. Hát méltóztassék megengedni, én egy szóval sem mondtam azt beszédemben, hogy pótolja, hanem igenis mondtam, — szemben néhány képviselő urral, akik azt állították, hogy itt az ujonczmegajánlás is veszélyeztetve van — hogy az intacte fenmarad a jövőre is, és hogy a parlament azon joga, hogy bizonyos fegyverekkel élve, vagy azokat tartalékban tartva, az ország kormányzatának irányzására döntő befolyást gyakorolhat, főleg ezen, és nem a másikon sarkallik.

A t. képviselő ur hosszasan foglalkozik a tökéletes szabadság kifejezésével s több kérdést intéz hozzám: mikép értem a tökéletes szabadságot, melylyel, t. i. ujonczmegtagadási joggal élhetünk.

Én, t. ház, azt hiszem, hogy a parlament nem köteles szavazatát indokolni; joga az ujonczok megtagadására megvan. Akármilyen indokból, akármiért teszi ezt, formailag, törvényszerűség szempontjából ezen határozat mindenesetre loyális. Más kérdés

az, hogy politikailag helyes-e, indokolt-e és szükséges-e ezen határozat.

Erre nézve pedig már általános elveket és kategóriákat felállitani nézetem szerint nem lehet, mert ez egy gyakorlati politikai kérdés, mely esetről-esetre határozható meg. És azt hiszem, épen abban fekszik minden parlamenti fegyvernek és magának a parlamentárizmusnak egyik lényeges sajátsága, hogy oly fegyverek adatnak a parlament kezébe, a melyekkel az rövid idő alatt ad absurdum vihetné a parlamentárizmust, és magának a parlamentarizmusnak alapfeltétele azon bölcseség és mérséklet, a melylyel a parlament a kezébe adott fegyverekkel él.

A t. képviselő ur azonban még egy különbséget tesz a két jog, t. i. a létszám-megállapítás és az ujonczmegszavazási jog fontossága között; ő ugyanis tagadásba veszi azt, hogy az ujonczmegtagadási jog felhasználható legyen a véderő törvény időhöz nem kötött részeinek megváltoztatására, ellenben a létszámnak 10 évenkinti megállapitását olybá tünteti fel, mint egy természetes alkalmat az időhöz nem kötött pontoknak is revisió alá vonására Itt ismét azon kifejezéssel találkozunk, »a nemzet joga a védelmi teher megállapitására időről-időre történy által nem korlátolt szabadsággal befolyni«. Már volt szerencsém kimutatni, hogy e jog »a védelmi teher megállapításába befolyni« sem az 1867 XII, sem az 1868: XL t.-czikkben nem foglaltatik. És midőn a t. képviselő ur az 1868 évi balközépnek szájába adja azt, hogy hibáztatja a balközép a törvényjavaslatban, t. i. az 1868: XL t.-czikkben »hogy abban a kormány utasittatik, hogy 10 év eltelte után a védrendszer további megállapitása iránt« intézkedjék, bizonyára nem szándékosan, de olyat ad az akkori balközép szájába, a mit az nem mondott és nem mondhatott, miután nem is foglaltatik a törvényben az, hogy a védrendszer iránti alkudozások felvételére van a kormány utasitva. A balközép akkori vezére, a ki a vitát e kérdésben a balközép részéről vezetté: Ghyczy Kálmán kifogásolta, hogy a javaslat alkudozásra utasitja a kormányt a

hadi létszámnak 10 év elteltével való megállapitása iránt, de arról, hogy a védrendszer megállapitása iránt is alkudozzék, sem törvényben, sem balközépi nyilatkozatokban nincsen szó.

T. képviselőtársam azonban azt mondja, -- és itt szószerint idézem beszédét, hogy »az 1867: XII t.-cz. alkotói kivétel nélkül, azzal akarták megnyugtatni a nemzetet, hogy szükségkép elő kell állania időszakról-időszakra egy időpontnak, midőn az országgyűlés szabadon és törvény által nem kötve gyakorolhatja befolyását arra, minő legyen a védelmi teher és minő rendszer szerint gyakoroltassék a védelmi kötelezettség.« Továbbá az 1868: XL t.-cz. vitánál is t. képviselőtársam szerint ismételve kiemeltetett, hogy időszakról-időszakra előáll egy időpont, midőn az országgyűlés a védelmi teher további nagysága felett, valamint az ujonczállítás feltételei, a védrendszer egyéb alkatrészei fölött s törvény által nem kötött szabadsággal alkudozhatik, úgy a koronával mint az ausztriai állammal. Hát, t. ház, én a legnagyobb figyelemmel olvastam azon vitákat, melyek úgy az 1867: XII t.-cz., mint 1868 : XL t.-cz tárgyalása alkalmával e házban lefolytak, de a többség soraiban e felfogás egyetlen nyilatkozatban sem talált kifejezést. A részletes tárgyalás alkalmával egyetlen figyelmetlenül elhangzott észrevételben találom azt kifejezve, melyet az akkori ellenzék padjairól Ghyczy tett, a ki bizonyára tiltakoznék az ellen, hogy az 1867: XII t.-cz. megalkotói közé soroltassék. Ghyczy Kálmán e vitában pártjától elütő álláspontot foglalt el, a mennyiben szerinte, az ujoncz-megajánlási és megtagadási jog is csak névleges és tényleg fel van függesztve.

Ghyczy ez okoskodására az akkori Deákpárt részéről csak Somsich beszédének egy passusában találunk választ. Értem, — szólt Somsich — hogy őt aggasztja e bekezdés, t. i. a 11. §. utolsó bekezdése, de engem nem, mert én az ujoncz-megajánlási jogot ma sem találom veszélyeztetve, ép úgy, mint 10 év után.« Ezzel az egész kérdés, mely, mint a képviselő úr beszédéből gon-

doltam, oly nagy szerepet játszott, el lett intézve, s többé akkor föl sem említtetett.

Én azonban elismerem, hogy minden, a mit a t. képviselő úr, kivált ily kérdésekben elmond, nagy súlylyal bir s fontosnak tartom ezen az 1867 : XII t.-cz. megalkotójainak szájába adott felfogást akkor is, ha, mint t. képviselő társam később teszi, saját czégére alatt hozza is azt forgalomba.

Ő ugyanis a saját nevében beszélve, azt mondja, hogy a létszám tíz évenkénti megállapítása természetes alkalom a védtörvény időhöz nem kötött tételeinek revisiójára. Mert az új létszám megállapításánál feltételül a védtörvény egyéb részeinek módosítása köthető ki. Hogy állunk e tekintetben? *A védrendszerről időhöz nem kötött törvény intézkedik, mely az intézkedéseknek csakis két momentumát köti időköz:* a hadi létszámot 10 évhez, az ujonczjutalék megajánlását egy évhez. Már most vagy szabad az időhöz kötött momentumokat alkalmul felhasználni *a véderőtörvény időhöz nem kötött momentumainak revideálására, vagy nem.* Ha szabad, akkor mindkét alkalmat felszabad e czélra használni; ha nem szabad, akkor sem az egyiket, sem a másikat nem szabad. Én tehát különbséget e tekintethen a két jog közt nem látok.

Ezek után t. ház, legyen szabad a legerősebb vádra áttérni, melylyel a t. képviselő úr az én előadásomat megtámadta. Én ugyanis -- mint ma is, habár nem hiven idézve, felemlíttetett egy képviselő úr által — utaltam azon veszélyekre, azon komoly bajokra, melyek az osztrák minoritást megillető jogból ezen kérdésnél származhatnak. Erre nézve a t. képviselő úr azt mondja, hogy ő nekem ezen okoskodás lényegét lesz szives megmagyarázni. Ő az én okoskodásom lényegét abban látja: »az 1867-iki alkotmányon módosítást kell tenni, mert a 67-iki alkotmány nemcsak közös ügyeket ismer, hanem ismer ügyeket, melyek nem közösek, de közös elvek szerint intézendők, és ezek characteristicuma abban áll, hogy időről-időre szabad egyezkedés útján állapíttatnak meg.

Ilyenek a vám- és kereskedelmi szerződés, a quota kérdése és a véderőnek mai értelemben való meghatározása, hogy mily nagy legyen a monarchia védereje, mely arányban tartozik hozzájárulni az egyik és a másik állam. Ha t. képviselő társam — már t. i. én — így okoskodik, hogy ezen időről-időre való megegyezéstől függő ne legyen, akkor a *véderő meghatározását ki kell vonni,* az időről-időre való megegyezés alól, és állandósítani kell azért, hogy az osztrák minoritás makacssága a monarchia többi összes tényezőit önző engedményekre ne kényszeríthesse, nem azon conclusióra jut, hogy az alkotmány beteg, hanem jut oda, hol az osztrák centralisták állanak, hogy a birodalom, a monarchia kapcsait szorosabbra kell fűzni, és így, hogy azon ügyeket, melyek az időről-időre való megegyezéshez vannak kötve, ettől függetleníteni kell«, mert a t. képviselő úr szerint előfordulhat ez minden ügynél, mely közös elvek alapján, az időről-időre való egyezkedés útján határozandó meg.

Itten csakugyan két cathegoriája van az ügyeknek felállítva: a voltaképeni közös ügyek, és azok, amelyek csakis czélszerűségi szempontból intézhetők közösen. Mi a különbség a kettő között? T. képviselő társam szerint az, hogy az egyik, t. i. a közös ügyek állandóan szabályoztatnak, míg a többiek, időről-időre közös megegyezéssel hozott törvényben. Méltóztassék megengedni t. képviselő társamnak, de éppen azon ügyek közt, amelyek úgy a 18. §., mint a 27. §. és a most felolvasott 52. §. értelmében szorosan közösek, amely §. így szól: »Azon fentebb körülirt közös tárgyakon kivül, melyek a pragmatica sanctióból kiindúlva, tekinthetők közösen elintézendőknek, vannak még más, nagyfontosságú közügyek, melyeknek közössége nem foly ugyan a pragmatika sanctióból, de amelyek részint a helyzetnél fogva, politikai tekintetből, részint a két fél érdekeinek találkozásánál fogva, czélszerűebben intéztethetnek el közös egyetértéssel, mint szorosan elkülönítve.

Itt van ez a két csoport egymástól elválasztva, és azok, amelyekre nézve az 52. §. azt mondja, hogy a fentebb körülirt

közös ügyekhez tartoznak, minden esetre közös ügyekhez tartoznak, amelyekre nem hivatkozik, azok nem.

És én a lényeges momentumot a kétféle csoport között nem abban látom, hogy az egyik időhöz kötött, a másik nem, hanem abban, hogy míg a voltaképeni közös ügyeknél, azoknál is, mint a *hadi létszám,* vagy a *quota megállapítása,* melyek időről-időre megújítandók, a megegyezés minden körülmények között, *feltétlenül szükséges.* Addig a nem voltaképeni közös ügyekre nézve a törvény 68 §-a határozottan fentartja az ország önálló, törvényes intézkedési jogát azon esetre, ha a megegyezés nem sikerülne.

Én tehát ebben látom a lényeges különbséget, a mely szerint az ügyek két csoportra oszthatók, s azt hiszem, hogy a dolog természeténél fogva az osztrák parlament ingerentiája által a magyar jog fenyegethetése nem állhat be azon ügyekre nézve, amelyeknél a kiegyezés nem sikerül, feléled minden állam szabad rendelkezési joga, itt azon pressió alatt nem állhat egyik sem, s így nincs is szükség orvosságra.

Marad tehát két ügy, a hadi-létszám vagy ujoncz-létszám megállapítása és a quota. A quotára nézve van a törvényben egy expediens, mely a legrosszabb esetben kisegít, csakis a hadi-létszám, tehát azon egyedüli ügy, a hol, ha a magyar parlament az osztrák parlamenttel megegyezni nem tud, egészen tehetetlenül áll az eseményekkel szemben.« (Élénk helyeslés jobboldalon.)

A hadsereg szelleméről Gajáry Ödön a Janszky-ügy alkalmával (1886 októbber 9.) következőleg szólt:

»A hadsereg körében felmerült tények és nyilatkozatok olykép voltak magyarázhatók, mintha a hadsereg szellemét oly intencziók hatnák át, melyek hazánk önálló, független és alkotmányos intézményeinek tiszteletével össze nem egyeztethetők; oly intencziók, melyeknek kizárólagos czélja csakis a dynasticus

érdekekben, nem pedig egyuttal nemzeti alkotmányunk és alkotmányos intézményeink védelmében keresendők.

S én, t. ház, azon nézetben vagyok, hogy csakugyan nem zárkózhatunk el azon kérdésnek fontossága előtt, melyet minden testületi működés megítélésénél első sorban kell zsinórmértékül tekinteni, hogy tudniillik azon testület működését miféle szellem hatja át, mert e szellem alatt, ha azt nem a szó reális értelmében, hanem azon átvitt értelemben tekintjük, melyet annak a közéletben tulajdonítunk, azon irányt értjük, a mely azon testület egységes törekvésének útját jelöli.

Ha már most így fogjuk fel, t. ház, a hadsereg szellemének utóbbi időben sokat vitatott ügyét, akkor, hogy e szellem felett helyes ítéletet alkothassunk, mindenek felett egy lényeges megkülönböztetést kell tenni.

A kérvények többjében a kérvényezők ugyanis azon tételt állítják fel, melyszerint a trónt biztossá, a nemzetet hatalmassá csakis a király, a nemzet és a hadsereg együttes, egybehangzó működése teheti.

Ezt a tételt, t. ház, mely talán az első pillanatra plauzibilisnek látszik, egy szabadelvű ember kiindulási alapul el nem fogadhatja.

Alkotmányos monarchiát képező államokban a nemzetnek csak két önálló faktora van: a korona és a törvényhozás.

A hadsereget, mint ilyet, nem lehet elismerni; s a nélkül, hogy azon fontos hivatást, a mely a hadseregre az államban vár, a legtávolabbról is kicsinyítni akarnám, épp azon fontos hivatásnál s azon hivatásra szolgáló eszközöknél fogva, kétségtelen előttem annak igazsága, hogy a hadsereg soha sem lehet tényező az államban, sem az állami czélok felismerésében, sem az azokra vezető irány kijelölésében, hanem mint alkotmányos uton előállított intézmény, szubordinált közege, még pedig hatalmas közege az állami faktoroknak azon kizárólagos állami czélokra, amelyeknek a hadsereg útján kell érvényesíttetni.

Azok tehát, t. ház, kik a hadsereg szellemét helyesen fogják fel, soha sem fogják azt a tételt aláirni, mely a kérvényekben felállíttatott, valamint hogy azok, a kik az általános védkötelezettségben foglalt népjogi garancziákat kellőkép mérlegelni tudják, soh'sem tételezhetik azt fel, hogy a hadsereg mindkét alkotmányos faktornak megegyezése nélkül valamely czélra felhasználható.

Absolut államokban, ahol az államfő akarata minden népjogot abszorbeál, talán feltehető még a hadsereg szellemének olyatén önálló érvényesülése, melylyel még az illető államfő is leszámolni tartozik elhatározásaiban — és ennek elég példájára utalhatunk a történelemben —; de alkotmányos államban, hol az államhatalom minden nyilvánulásában a koronának és a törvényhozásnak, éppen az alkotmányos felelősség szempontjából egyenlő joga kell, hogy legyen, annak jogosultsága, hogy a hadseregben önálló független szellem létesüljön, ki van zárva.

És ha létesülne, — éppen azért, mert ily önálló szellem tendencziáit képezhetik ma az alkotmányosságnak megszüntetése, holnap pedig az államfőnek megbuktatása, — önmaga iránti kötelessége a koronának és a törvényhozásnak egyiránt: gondoskodni arról, hogy ezen szellem felemelve lássa maga előtt azon korlátokat, a melyeket meg- és tiszteletben tartani köteles azért, mert azok állítják fel, a kiknek lételét és fennállását köszöni.

Mi lehet és kell tehát, hogy legyen a hadsereg szellemének egyetlen ismérve, egyetlen jellemvonása? Nem más, mint az, mit a legfelsőbb királyi kézirat kifejez, kifejez pedig nemcsak azért, hogy a nemzetnek tudomására hozza, hanem, hogy kinyilvánítsa a közös hadsereg minden tagjával szemben is; mert a korona kijelentései — és azt talán csak nem fogják elvitatni akarni a t. képviselők urak — éppen a legfőbb haduri jog szempontjából, a hadsereg minden tagjára irányadók; és mint a legfelsőbb királyi kézirat kijelenti, ennek szellemét ezentúl sem uralhatják más érzelmek, mint versenyző törekvés a kötelesség hű teljesítésében.

De megmagyarázza és határozottan körülirja a legfelsőbb királyi kézirat ezen kötelesség tárgyát is, mint a mely kötelessége a hadseregnek nemcsak a monarchiának kifelé való védelmét, hanem minden politikai pártküzdelmektől távol állva, a benső rend fenntartása érdekében a törvények és ennek folytán a törvényesen fennálló alkotmányos intézmények oltalmát is foglalja magában.

De a legfelsőbb királyi kézirat kellő megnyugtatást nyujt azon garancziák tekintetéből is, melyeket a kérvényezők behozatni sürgetnek. Mert e tekintetben a legfelsőbb királyi kéziratnak azon kijelentése, mely szerint ép oly sajnos, ha egyes tények miatt az egész hadsereg kedvezőtlen birálat alá vétetik, magukkal azon tényekkel szemben is oly állásfoglalásnak tekintendő, melyet az egész nemzetnek minden tartózkodás nélkül megnyugvással kell fogadnia.«

A lehető részletességgel közölt beszédekből kitűnik, (azt csak mellékesen jegyezve meg, hogy Szilágyi nem tagadta — mint hirdetik ma is — a hadsereg közösségét, sőt mint beszédében fentebb a 170-dik lapon olvasható, világosan elismerte, hogy a hadsereg közös gyanánt alkottatott):

1. hogy egyik párt sem akarta feladni az országnak a hadseregre, az ujoncz-jutalék megszavazására és a hadi szervezet megszavazására vagy változtatására vonatkozó jogait; az ellenkező feltevésre csakis a híres 14-dik §-nak az 1868-diki védtörvény szövegétől való eltérése adott félreértéskép alkalmat. De az ország jogainak szándékos feladásáról még az ellenzék sem panaszkodott;

2. hogy a vita — eltekintve a 25. §-tól — szinte kizárólag akörül forgott, vajjon állandóan, vagy csak tíz évre lesz-e lekötve az ország ujoncz-megajánlási joga s hogy a tíz év leteltével az ujoncz-jutalék új megállapítása alkalmával gyakorolhatja-e a nemzet befolyását a hadi teher leszállítására s a védrendszer

átalakítására? És hogy vajjon az évi ujoncz-jutaléknak a tíz évre lekötött fix-összegben való megajánlása, vagy megtagadása által minő hatalom van a parlament kezében?

Az 1868-diki védtörvény szövegének visszaállítása teljesen tárgytalanná tette az ujoncz-jutalék állandó lekötésére vonatkozó aggodalmakat s így nem szükség arra, hogy az évi fix összeg megajánlásába kelljen beleokoskodni a nemzetnek, illetőleg a parlamentnek a hadsereg nagyságára és a védrendszerre vonatkozó jogait, vagy azok gyakorlását.

A tíz évre lekötött ujoncz-jutalék évi összege szerződéses viszony eredménye; ennek megszavazása tehát kötelező Ausztria irányában, holott tíz év mulva új szerződés tárgyát képezi. Törvénytelenül eljáró kormánynyal szemben jogos lehet a kivételes tér: a lekötött összeg megtagadása; de a magyar parlamentnek vannak rendes eszközei is egy törvénytelen kormány eltávolítására. Az ujoncz-jutalék megszavazásával össze lehet kötni a kormány iránt való bizalmatlanságot.

A tíz évi lekötöttség felszabadulta után azonban egészen más a helyzet.

Akkor igen is joga van a parlamentnek az új jutalék-összeg megállapításánál, így tehát joga van minden tíz évben vizsgálat alá venni, vajjon nem magas-e az ujoncz-jutalék által létrejött hadi létszám, vagyis nem magas-e a véradó és ennek kapcsán a pénz-adó; s vajjon a védrendszer megfelel-e a kivánalmaknak és nem kell-e azt átalakitani?

Igaz, hogy a védrendszer nem tíz évre állapíttatik meg, de örökre sem és mert szerződéses viszony eredménye, újra lehet szerződni, tehát lehet a megváltoztatásra indítványt tenni.

Sőt épp azért, mert a védrendszer nincs fix időhöz kötve, bármikor lehet azt az illetékes faktorok hozzájárultával megváltoztatni, ha a monarchia érdeke úgy kivánja. *Az illetékes faktorok azonban itt nemcsak a magyar, hanem egyszersmind az osztrák törvényhozás tényezői.* A hadsereg közössége ugyanis, mint annyi-

szor fejtegettem, csak a nemzet és királya közt létrejött, a védrendszer azonban egyszersmind az Ausztriával kötött alku eredménye.

De a védrendszerre vonatkozó szerződéses viszony mégis nagyon különbözik azon szerződéses viszonyoktól, melyek az 1867 : XII. t.-czikk 52—68. §-ai alapján keletkezhetnek.

Ezek nincsenek kapcsolathan a pragmatika sanctióban foglalt közös ügyekkel, holott a védrendszer kapcsolatban van a közös hadügygyel és a közös hadsereggel.

Ha a hadsereg közös, közösnek kell lennie a védrendszernek is, ami azt jelenti, hogy teljesen megegyezőnek kell lenni a monarchia mindkét államában. Közös hadsereg különböző védrendszer mellett nem volna képzelhető.

A lényeges különbség itt az, hogy amig a hadsereg közös, addig a monarchia két államának a védszervezet iránt meg *kell* egyeznie, különben felbomlanék magának a hadseregnek közössége.

Föltéve tehát, hogy a jelen védrendszer változtatása szükségesnek mutatkoznék, a monarchia két államának az uj szervezet iránt meg kellene egyeznie.

Ha nem egyeznék meg, maradna az eddigi védrendszer mindaddig, míg az egyezmény létre nem jönne. Az említett egyéb szerződéses ügyekben pedig az 1867: XII. t.-czikk 68. §-a irányadó, mely így szól: »Magától értetődik, hogyha és amennyiben a fentebbi 58—67 §§-ban elősorolt tárgyak fölött ez egyezkedés nem sikerülne: az ország önálló törvényes intézkedési jogát magának fentartja s minden jogai e részben is sértetlenek maradnak.«

Kétségtelen tehát, hogy a monarchia védereje, a magyar nemzet és parlamentjének alkotmányos jogai daczára, nem »Armee auf Kündigung«, hanem oly hadsereg, mely nem lehet állam az államban, mely dualisztikus és paritásos alapon áll s melyre a magyar államnak gyakorolnia kell mindazon jogokat, melyek souverain államot a hadsereg irányában — bármilyen annak szervezete, vagy védrendszere — szükségkép megilletnek.

X. FEJEZET.

A honvédség és a rendkivüli véderő.

Hová sorolandó a rendkívüli véderő?

Közjogilag igen fontos, bár a legközelebbi háborúig akadémikus kérdés. Akkor azonban előtérbe lép, valamint gyakran szerepelt a múltban.

Meg nem szüntették a véderőtörvények; nem a közös hadsereg ezredei számának fölemelése, sem a népfelkelést szabályozó törvény.

Igaz, hogy mindenki 42 éves koráig a véderő valamely kategoriájába tartozik; a védkötelesek roppant tömegét azonban sem a sorezredek, sem a honvédzászlóaljak be nem fogadhatják. Háború esetén tehát, ha rendkívüli erőfeszítésre lesz szükség, előreláthatólag új hadcsapatokat is fog szervezni az ország áldozatkészsége, a nemzet hazaszeretete.

Hová kell e csapatokat beosztani: a közös hadsereghez vagy a honvédséghez?

Ez a nagy kérdés közjogilag úgy, mint a nemzeti politika szempontjából.

De hogy rá felelhessünk, ismernünk kell a honvédség keletkezését és régibb véderőtörvényeinket.

A rendes és állandó hadsereg mellett mindig a »rendkívüli« haderő volt az, a mi reprezentálta a nemzeti vágyak megvalósultát. De a minek rendesen az volt a sorsa, hogy teljesen

a rendes haderő alkatrészévé lett s így tulajdonkép megszűnt nemzetinek maradni. Közössé vált.

Az 1848-diki honvédség szintén azon a czímen keletkezett, hogy a nemzetnek joga volt, van és lesz, a rendes hadsereg elégtelenségének esetén rendkívüli haderőt szervezni s pedig többé nem közös, hanem egészen nemzeti alapon.

Vajjon, ha a forradalmi események közbe nem jönnek, az 1848-diki honvédség szintén a közös hadsereg alkatelemévé leendett-e, vagy pedig kifejlődik belőle a külön magyar hadsereg: oly kérdés, melyet sem ma, sem később eldönteni nem lehet.

A kiegyezési tárgyalások idején a honvédségről kezdetben egyáltalán nem volt szó, hanem legfölebb csak arról, hogy a honvédelmi miniszter tulajdonkép tárcza nélkül foglaljon helyet a miniszteriumban. Honvédminiszternek volt tervezve honvédség nélkül; katona-miniszternek, a ki nem parancsol egy káplárnak sem. Aztán a közös hadsereg élelmezési és elszállásoló biztosa leendett.

Magát a honvédelmi miniszter czímet mégis fenn akarták tartani részben maguk a konzervativek is, mint ismeretes emlékiratában Apponyi György, mert e nélkül a miniszterium csonka marad vala. Mások ellenben, mint Bartal és Mailáth még az üres czímet is hajlandók voltak elejteni.

Deák programmjában kezdetben szó sem volt a honvédségről. Taktikája az alkudozásoknál az volt, hogy csak a főpontokat jelölte meg, a részletekbe a további alkudozások folyamában bocsátkozott. A hadsereg kérdésében, kimondva ennek közösségét, még a 15-ös albizottságban is ismételten kijelentette, hogy a részleteket a további alkudozásokra kell hagyni.

Ez volt talán egyik oka, hogy Deák kezdetben ellenezte Andrássy Gyula azon indítványát, mely a honvédség embrióját foglalta magában.

A 15-ös albizottság május 11-diki ülésén ugyanis Andrássy azon indítványt tette, hogy vétessék fel a javaslatba azon eszme, mikép Magyarország, a rendes hadseregen kívül, ha az ország

vagy a monarchia érdekei követelik, külön rendkívüli haderőt szervezhessen.

Mint Gorove előadja, Kónyi által közzé tett naplójában, a felvett eszme nagyobb vitát idézett fel, majd mindenki hozzászólt, de mert nem találták fel azon vonalat, a hol a rendes esetek végződnek s kezdődnek a rendkívüliek, Andrássy eszméje nem fogadtatott el. Andrássy ezen »oda vetett« — »csak úgy eszébe jutott« — eszméjének mellőzését zokon vette és bukását egy anekdotával illusztrálta a falusi biróról és az oltárkép rámájáról.

Gorove előadása bizonyítja, hogy a bizottságban senkinek, magának Andrássynak sem jutott eszébe a rendkívüli haderő nemzeti alapon való szervezésének történeti múltja és politikai fontossága.

Andrássynak, Gorove szerint, csak véletlenül jutott az eszébe, holott ebben gyökerezett mindig a nemzeti hadsereg eszméje. A Mária Terézia királynőnek megajánlott rendkívüli haderő volt a közös hadsereg mellett az első jelenség arra, hogy az ország nemzeti haderőt is óhajt a ,cs. k. hadsereg mellett. A Mohács óta első magyar hadsereg, az első »exercitus hungaricus« pedig szintén rendkívüli megajánlás czímén támadt, midőn a monarchia védelme szükségessé tette a rendes hadsereg mellett rendkívülinek szervezését.

Sőt, mint már utaltam rá, az 1848-iki honvédhadsereg is ez alapon keletkezett.

Ép azért csodálkoznom kell a 15-ös albizottságon, hogy, habár a kérdést részletesen megvitatta, Andrássy »véletlen« eszméjében nem ismerte föl a nagy történelmi eszmét, mely szerepét még korántsem játszotta le.

Hogy Deák ellenezte Andrássy indítványát, ennek egyik okát már említettem. Másik, tán még nyomósabb oka lehetett az, hogy a történelem tanulsága szerint, a rendkívüli haderők, melyeket az ország nemzeti alapon szervezett, mindig beolvadtak a közös hadseregbe.

De bármi egyéb is lehetett még Deák indoka, tény, hogy Andrássy örletszerű eszméje megbukott, habár a nemzetnek azon jogát, hogy rendkívüli esetekben rendkívüli védelmi eszközökről gondoskodhatik, az albizottságban senki kétségbe nem vonta, sőt mindenki megerősítette.

A 67-es bizottságban ez eszme nem merült újra fel. A honvédség megalkotása és szervezése szóba sem került.

Csakis a honvédelmi miniszterium létesítése volt az, a mit Deák később belevont az alkudozásokba s ez lett azon sine qua non, melytől a kiegyezés sorsa függött.

Deák e tekintetben hajthatlan volt, habár pártja, sőt a miniszterjelöltek nagy része, hajlandó volt elejteni a honvédelmi miniszter kinevezését, csakhogy a kiegyezés meg ne bukjék.

És valóban 1867 február elején még nagyon kérdéses volt, vajjon lesz-e magyar kormány és egyáltalán kiegyezés. Végre azonban Bécsben és pedig ő felsége határozott akarata folytán engedtek.

Elvben tehát lett honvédelmi miniszter, de hogy minő hatásköre lesz, azt még senki sem sejthette. Az 1848: III. t.-czikkben érintett, bár homályos hatáskör-e, vagy valóban nem lesz egyéb, mint lucus a non lucendo, a közös hadsereg élelmező és elhelyező biztosa? A jogfolytonosság követelte az elsőt, a bécsi katonai körök az utóbbit.

Kérdés, vajjon mily alakulást vesz a honvédség ügye, ha a cs. kir hadsereg régi organizmusa Sadowánál végleg össze nem törik. Itt bebizonyúlt, hogy ez az organizmus tarthatatlan, a monarchia intéző köreinek tehát maguknak kellett indítványozniok a rendszer változtatását.

A porosz katonai organizmus, mely több háborúban bebizonyította főlényét s melyet a legyőzött elfogadott a győzőtől, nagyon kedvezett a honvédség eszméjének.

A multunkban és törvényeinkben gyökerező rendkívüli, a

közös hadseregtől különböző véderő eszméje a porosz minta alakjában valósúlt meg.

A régi rendkívüli hadcsapatok és ezredek sem szűntek meg, bár csak a háború tartamára létesültek. Fennmaradtak, de a közös hadseregbe olvadtak. Ezek által tehát a nemzeti aspiráczíók nem valósúltak meg.

A honvédség lett állandó kifejezője a nemzeti véderő iránt az országban mindig élt vágynak. Ez a vágy és az 1848-diki honvédség fényes emléke tette azt azzá, a mi. De egyszersmind azon férfiak, a kik kezdetben és később a kormány, illetőleg a honvédelmi miniszterium élén álltak. Andrássy Gyula gróf érdemei e tekintetben is felejthetetlenek.

A honvédségben valósúlt meg mindaz, a mit az ország oly soká eredménytelenűl óhajtott s törvényeibe igtatott. Mily szerény a honvédség által elért nagy vívmányokhoz képest még az 1840: II. t.-cz. követelése is, mely pedig minden addigi törvénynél messzebb van s melynek 12. és 13. §§-ai csak azt sürgetik, hogy a magyar ezredekben a tisztek, a tábornokok és törzstisztek is magyarok legyenek.

Ezek a magyar ezredek nem voltak mások, mint a rendkívüli nemzeti véderő, mely állandóvá és a közös hadsereg alkatrészévé lett. És a véderő egyes kivételes esetektől eltekintve, még alakulásának pillanatában is a közös hadsereg tábornokainak vezénylete alatt állott s mint e hadsereg kiegészítő része vett részt a háborúkban. Később pedig mi különbség sem volt a rendkívülien megajánlott véderő ezredei és a cs. k. ezredek közt. Erről panaszkodtak és ezen akartak segíteni a gravamenező törvényczikkek. A nemzeti jelleget akarta visszaadni az ezredeknek az említett 1840: II. t.-czikk.

A honvédség ellenben, bár semmi egyéb, mint a porosz rendszer katonakabátja alatt a bécsi körök által is elfogadott és szintén állandóvá lett nemzeti véderő, világosan megóvja nemzeti jellegét. Hogy szintén a közös fővezénylet alatt áll és hogy

háború esetén kiegészítő része a közös hadseregnek, melylyel együtt fog harczolni, nemzeti jellegéből nem vetkőzteti ki.

Az osztrák császár nem, hanem csakis a magyar király rendelkezik felette, az országgyűléssel egyetértve és a felelős kormány ellenjegyzése mellett. Azon felségjogok, melyeket ő felsége a honvédség felett, mint a legfőbb hadúr gyakorol, magyar királyi felségjogok, melyek a nemzet és korona egyetértéséből származtak.

De e vivmányokkal szinte egyenlő rangban fontos a valóban rendkívüli erőfeszítés kérdése.

A haza és a monarchia rendes és állandó védelmi eszköze ma is a közös hadsereg s a honvédség, amennyiben az utóbbi a rendkívüli védelmet állandósította. De a legközelebbi háborúban esetleg valóban új és rendkívüli védelmi eszközökre kerülhet a dolog. Ezeknek nem vágták útjukat újabb védtörvényeink. A nemzet joga érintetlen.

Régen az ily eset, mint már kifejtettem, oly megoldást nyert, hogy az országgyűlés rendkívüli csapatokat szavazott meg. De mert az örökösödési háborúban felállított rendkívüli csapatok a közös hadseregbe beolvadtak, a Napoleon-féle háborúk idején felállított ezredek nem az előbbi, tényleg fennálló, azonban a közös hadseregbe olvadt csapatokhoz kapcsoltattak, hanem ismét mint külön rendkívüli véderő jelentek meg a közös hadsereg támogatására, melyekbe szintén beolvadtak.

De a törvényhozás szándoka nem ez volt. *A rendkívüli véderőt az országgyűlés soha sem szavazta meg a közös hadseregnek, hanem mint külön nemzeti véderőt akarta alkalmazni, de csak a háború tartamára.*

Ez fog történni jövőre.

A törvényhozás a rendkívüli véderőt ismét nem a közös hadsereg számára fogja megszavazni, hanem mint külön nemzeti honvédelmet. *De mert e védelemnek van állandó formája és kerete a honvédségben, a rendkívüli csapatokat a honvédség fogja felvenni.*

Igy nem fog ismétlődni a régi dolog, hogy a nemzeti védelem rendkívüli eszközei a közös-hadseregbe olvadtak. Bele fognak olvadnia a honvédségbe.

Ezért fontos a honvédség keletkezésének története s különösen fontosak Corpus Jurisunknak a rendkívüli véderőre vonatkozó intézkedései.

Kár, hogy ezek nem nyertek elég méltatást a kiegyezés s a legújabb végtörvények tárgyalásának idején. Kár, hogy közjogi irodalmunk szinte egyáltalán ignorálta ezeket s csakis azon szempontból foglalkozott azokkal, hogy a nemzet jogait a hadügyekre vonatkozólag kimutassa.

Deák is ezt tette. De Deák feladata akkor az volt, hogy a nemzet jogait a múltra nézve bizonyítsa.

A jövő fejleményeinek előkészítése és azok számára a közjogi alap kimutatása azonban a jelen nemzedék feladata.

Az esetben, ha közjogi irodalmunk tisztázza vala e kérdést, a népfölkelési törvény tán más alakot nyert volna. De a rendkívüli véderőre vonatkozó nemzeti tradicziók, maguk az érvényes törvények akkor már feledésbe mentek.

A rendkívüli véderő minden képzelhető formája közt pedig legrendkívülibb a népfelkelés. Ezt már valóban a legvégső esetben állítja talpra a trón iránti hűség és a honszeretet.

És ennek, legalább részben, a közöshadseregbe való beosztását a népfelkelési törvény lehetségessé teszi.

A mi tehát régebben a törvény ellenére történt, az történni fog jövőre törvény alapján. A népfelkelést szabályozó 1886: XX. törvényczikk 5. §-a ugyanis ekkép rendelkezik: »Az első osztályú népfelkelés rendkívüli szükség esetén s nevezetesen, ha a hadsereg törvényes hadi állományának fentartására, a háború folyama alatt, a kiképzett póttartalék nem elégséges: az elkerülhetlen szükség mérvéhez és idejére a hadseregnek, valamint a honvédségnek esetleg szükségessé vált kiegészítésére is igénybevehető.«

Nem bocsátkozom utólagos polemiába a törvény ellen. Érvényes törvény, mely a régieket, bár, mint ki fogom mutatni, csak részben, megváltoztatta. A nemzet ez által is meg akarta mutatni áldozatkészségét, a trón és haza iránt való rajongó szeretetét.

Mert az nem mindegy a nemzeti jogok és érdekek szempontjából, vajjon a népfelkelés, bár csak részben, közvetlenűl, vagy csak a honvédhadsereg alkatrésze gyanánt, közvetve állítható-e a közöshadsereg soraiba. Különben a honvédség is hasztalan és felesleges volna, mert a háború esetén ez is kiegészítő része a közös hadseregnek.

De a honvédség mégis nemzeti véderő. Magyar a vezénynyelve, nemzeti színű a zászlója, magyar a tiszti kara és szelleme. Békében való kiképzésének idején magyar légkörben mozog.

Ismétlem: legtermészetesebb és leghelyesebb leendett tehát az, ha a népfelkelés, mint rendkívüli véderő, külön szerveztetik s részben is csak a honvédség kereteibe lett volna beosztható.

Túlnyomó részben úgyis ez fog történni; sőt a haza védelmére talpra állított rendkívüli csapatok külön is fognak működhetni. Hiszen a népfölkelésről szóló törvény 4. §-a világosan utal a népfölkelés külön állására, ekkép: »A felhívott népfölkelés alkalmazása ő felsége által kinevezett hadparancsok által eszközöltetik«. De a közös hadügyminiszternek, — bár szigorú kautelák által körül vett, — mégis kétségtelen joga van ép a legképzettebb elemeket közvetlenűl a közös hadseregbe állítani.

A magyar nemzet fiai a közös hadseregben lelkesedetten s bizonyára győzelmesen fogják védelmezni a trónt és hazát. Ez a hadsereg nem idegen soldateszka többé, mint volt. Nem elnyomó kényuralom vak eszköze, nem nemzetellenes törekvések végrehajtója. Nem kard, mely a magyar államiság ellen, hanem inkább a monarchia mellett ez államiság megvédelmezésére van kifenve. A közös hadsereg többé nem lehet ellenszenvünk tárgya, sőt kell, hogy rokonszenvünk tárgya legyen.

De ismételem újra — nemzeti érdekeink szempontjából

mégis helyesebb leendett a népfölkelés által nyerendő rendkívüli véderő minden részét a honvédséggel hozni összeköttetésbe.

A közös hadsereg ez által nem gyengült, ellenben a honvédség erősödött volna. A monarchia mitsem veszt, ellenben Magyarország sokat nyer vala. Sőt a népfelkelésnek kizárólag a honvédséggel való összekapcsolása katonai szempontból is egyszerűbb s így helyesebb lett volna.

Az érvényes törvényt azonban nem bolygatom.

De vajjon nem képzelhető-e további rendkívüli véderő, melyet még a népfölkelési törvény sem merített ki?

Határozottan képzelhető és valószínüleg rá is fog kerülni a sor alkalmazására.

Az államok őrült versenye az amúgy is óriási hadseregeket még óriásabbakká növeli. A közeli, vagy a távolabbi jövőben, háborúban vagy békében, bekövetkezhetik az a szükségesség, hogy új ezredeket és zászlóaljakat leszünk kénytelenek felállítani. Sőt a mai keretek — úgy a közös hadseregé, mint a honvédségé — egyáltalán nem lesznek képesek háború esetén a népfölkelés nagy tömegeit felvenni és asszimilálni.

A védtörvények pedig csak meghatározott ezredek fentartására és ujonczczal való ellátására köteleznek bennünket. Ha tehát újabb áldozatok hozására fogja birni a nemzetet valamely fenyegető veszély, vagy a lelkesedés, ismét előáll a rendkívüli véderő kérdése. Az a kérdés, melyre őseink nemzeti szellemben és a világot bámulatba ejtve feleltek meg. Azon parlamentnek és azon nemzedéknek, mely e kérdésre felelni fog, meg kell emlékeznie a hosszú időn át feledésbe ment régi védtörvényekre. Meg kell emlékeznie Deák ama ma is igaz szavaira, hogy a nemzet soha sem mondott le azon jogáról, mikép rendkívüli véderőt szervezhessen.

És akkor a rendkívüli véderő, a nemzet rendkívüli áldozatkészsége által, a honvédhadsereget fogja erősíteni, sőt nagyra nevelni.

S ebben nem fog veszély, sőt nagy előny fog rejleni a monarchiára nézve, valamint ma is nagy előny honvédségünk fejlettsége.

Ma is nagy haderőt tartunk a honvédségben magyar vér- és pénzadóból, nemcsak Magyarország, hanem egyszersmind a monarchia védelmére.

A kölcsönös bizalmatlankodásnak valahára véget kell érnie. Ha Magyarország, utógondolat nélkül, elfogadta a közös hadsereg eszméjét és a pragmatika szankczióban elvállalt kölcsönös védelem kötelezettségének ez eszme alakjában is eleget tett, viszont a monarchiában semmiféle tényezőnek nem szabad a honvédség erősödésében és fejlődésében bajt vagy veszedelmet látnia.

Nagy megpróbáltatások idején a győzelem legelső föltétele a kölcsönös bizalom.

Mi bizunk a közös hadseregben. De akkor Ausztria bizzék a magyar honvédségben.

Véderőnknek a törvény keretei közt nemzetivé való tétele nem csak jogunk, hanem kötelességünk. Erről részletesebben szólok *»a dualismus és nemzeti törekvéseink«* czimű fejezetben.

De tisztába kell jönnünk a nemzeti véderőnek magyarosító hatása felől.

A hadsereg nemzeti jellegének és magyarságának kérdése minduntalan foglalkoztatja a közvéleményt. És ezzel a főfontosságu kérdéssel mégis csak kevesen foglalkoztak behatóan, s ép a nemzeti érdek és magyarság szempontjából.

Tegyük fel, hogy a hadsereg szervezete megváltozik, hogy azt ketté szakítjuk s így Magyarországnak is, Ausztriának is külön hadserege lesz a közös legfőbb hadur felsősége alatt. Vagyis, hogy Magyarország külön nemzeti hadsereggel fog birni. Vajjon mily hatása lenne e kétségkivül nagy horderejü ténynek nemzeti törekvésünkre s névszerint a magyarosításra?

A történelem bizonyság rá, hogy a hadsereg nemzeti jellege és nyelve nagy befolyással birt a beolvasztásra. Róma leginkább légióinak köszönte a provincziák gyors meglatinosodását. Ahol a légiók nyilt városokban tanyáztak, sürü érintkezésben a tartomány lakosaival, mint Galliában, ott a beolvasztás leggyorsabban és legtágabb körökben ment végbe. Julius Caesar hódítása után alig pár század mulva a gallok nagy része már ellatinosodott. A köznép az ország egyes vidékein kelta nyelven beszélt ugyan, sőt e nyelv Bretagneban megmaradt napjainkig; de az intelligenczia nyelve latin lett. Gall költők és szónokok latinul irtak és beszéltek. A midőn Sidonius Appollinaris, a hires gall költő, az ötödik század közepén Rómába ment, a római kultura és nyelv már teljesen meghódította a nagy gall tartományt. Ahol ellenben csak castrumok voltak, mint Noricum, Pannonia nagy részében, vagy egész Dácziában, a hol tehát a légiók csak helyőrséget képeztek és az illető nép, alacsony műveltségi foka miatt, nem volt képes a latin kultura felvételére, ott a latinosodás csak a táborhelyek körül szükebb gyürükben történt meg. Tráczia valamely ily táborhelye közül ragadt a római nyelv máza a mai oláhokra.

Bizonyos tehát, hogy egy nem csak vezénynyelve, hanem legénysége tekintetében is magyar hadsereg nagyban előmozdítaná a magyarosodást. De magának a vezérletnek nyelve nem volna elégséges; a tömegnek, vagyis a legénységnek nyelve az, amivel a nép érintkezik, mint Róma tartományaiban történt.

De legnagyobb tévedés azt hinni, hogy bár nemzeti, de *nép-hadsereggel* ugyanazt lehetne elvégezni, mit végeztek a légiók. A hadseregnek modern, vagyis népies szervezete mellett ez többé lehetetlen.

Egyedül Oroszország nem fogadta el a néphadsereg alapeszméjét. A czár hadai még hasonlítanak annyiban a római légiókhoz, hogy Ázsiában barbár vidéket szállnak meg s ott terjesztik az orosz nyelvet. Egyszer Pruthnál, Donnál, máskor a gobi sivatagon tanyáznak.

Még abban is hasonlít Oroszország Rómához, hogy Ázsiában nem lehetnek fix határai, mint nem lehettek a római birodalomnak. A hódítás szükségkép uj hódításokra kényszeríti, mert kulturailag és államilag fejlett néppel nem találkozván, a hatalmi szférának bizonyos elhatárolása lehetetlen.

Mindenütt másutt az európai száraz földön néphadseregek állnak fenn, általános hadkötelezettséggel s ennek következtében territoriális rendszerrel, melyet mi magyarok, épen nemzeti szempontból, leginkább követeltünk.

A területi rendszer különben is szükséges folyománya a néphadsereg és a tartalék rendszerének. A légiók nem voltak sem néphadsereg, sem tartalékkal nem birtak s nem volt állandó hadkiegészítő kerületük, vagy maradandó állomásuk. A római hadikormányzat ott szerezte be a légiókhoz a szükséges ujonczokat, ahol kapta. Tacitus szerint a dalmácziai, pannoniai légiókat az első század közepén Afrikából és Ázsiából egészítették ki.

A segéd-légio, melyet hazulról ujonczoztak, nem volt tartalék, hanem segédcsapat, melyet a valódi légióba be sem osztottak. Egy-egy légió majd Galliában, majd Keleten, vagy épen Ázsiában kapott parancsot, hogy a birodalom ellenkező véghatárára vonuljon állomásra. A dák háborúban hiressé vált tizenharmadik légióról tudjuk, hogy majd a mai Németországban (Mainzban), majd Británniában, majd a pannoniai Poetoviában állomásozott.

Területi és tartalék-rendszer, s néphadseregi szerkezet mellett tehát (és más a mai hadiszervezet mellett nem lehetséges), habár Ausztriáétól külön hadsereggel birnánk, nem tehetnők meg, hogy az alföldi és dunántúli vendeket Erdélybe, Felső-Magyarországba helyezzük át, hogy megtanítsák a románokat és tótokat magyarúl, s hogy viszont a román és tót ezeredek az Alföldön és a Dunántúl tanúlják meg az állam nyelvét.

A néphadsereggel járó területi rendszer követelményeinek, nagyban és egészben, ép úgy eleget kellene tennünk külön hadsereg birtokában, mint most a közös véderő mellett. A horvát

ezredek tehát megmaradnának a Dráván s a román ezredek a Királyhágóntúl.

A magyar vezénynyelv kétségkivűl hatna a hadsereg, de nem az illető vidék megmagyarosodására, levén a legénység nyelve egyező a vidék nyelvével. Sőt a hadsereg megmagyarosodása sem menne oly gyorsan, mint tán hiszik, mert hisz tapasztalat bizonyítja, hogy habár jelenleg német a hadsereg nyelve, a nem-német ezredek, a kommandó-szavak kivételével mitsem tanultak meg németűl.

Az ellen, hogy a hadsereg germanizáczió vagy czentralizáczió eszközévé legyen, ha ily kisérlet történnék, igenis mindent el kellene követni. Ily kisérletről azonban természetesen szó sem lehet. De viszont nem szabad a hadseregnek oly feladatot tulajdonítani, a mivel az sem hivatásánál, sem szervezésénél fogva nem birhat jelenleg, nem birhat jövőre. Nem birhatna akkor sem, habár a közösből külön osztrák és külön magyar nemzetihadsereggé lenne.

Nem szabad azt beszélni bele a közvéleménybe, hogy a hadsereg most gátja a magyarosodásnak; ellenben egyszerre magyarrá lenne nyelvére is mindenki ebben az országban, mihelyt a közös hadsereg ketté szakíttatnék.

Kétségtelen, hogy az önálló magyar hadsereg hatalmas eszköze volna nemzeti czéljainknak, magának a magyarosításnak is. De nem szabad, grammatikai szempontból, ez eszméhez tulságos várakozást fűzni.

Nem szabad csalképekkel hitegetni a közszellemet, s azt hitetni el, hogy a közös védelem miatt kell lemondanunk a hadsereg által különben tán létesíthető nagy és általános magyarosításról.

XI. FEJEZET.

Delegáczió.

A közösügyek intézésének organuma a delegáczió. Kiválóan fontos tehát ennek közjogi jelentőségével tisztába jönnünk. A delegáczió létrejöttének történetét már előadtam, ez intézmény közjogi természetének megismerése végett azonban röviden összegeznem kell a mondottakat.

Közös parlamentté, közös törvényhozó testületté senki sem akarta tenni, nem is lett belőle ily testület és nem lehet soha. Deák nem ilyennek indítványozta és nem volt senki (egy kivétellel) sem a 15-ös, sem a 67-es bizottságban, vagy a parlamentben, aki ilyenné akarta volna szervezni azt. Az alapgondolat az volt, hogy a súlypont a parlamenteken van. Ez felelt meg a pragmatika sanctiónak és Magyarország állami souverainitásának. A magyar és az osztrák parlament, vagyis a magyar nemzet és az örökös tartományok képviseletének esetről-esetre való, tehát nem állandó érintkezéséről volt szó kezdettől fogva. A delegáczió semmi egyéb, mint a magyar parlamentnek kiküldöttsége a Magyarország és Ausztria közt fenforgó közösügyeknek tárgyalására, melyben Magyarország épúgy, mint Ausztria, független államok gyanánt állnak egymás mellett.

A közösügyek intézése tekintetében azért ragaszkodott Deák Apponyi Györgygyel szemben, a »szabad nemzet szabad nemzettel« kifejezéshez, mert meg akarta óvni Magyarország souveraini-

tását és meg akarta fosztani a delegácziókat a közös törvényhozás jellegétől. Ezért mondta Deák a 15-ös albizottság 1866 junius 5-iki ülésében, hogy a »bármi néven nevezendő közös, vagy központi parlamentet czélszerünek nem tartok«. Ezért mondta ki már akkor, a mi később az 1867: XII. t.-czikk 30-dik §-ának szószerint való szövegévé lett, hogy a »közösügyi bizottságok csak egy évre, vagyis az oszággyülésnek csak egy ülésszakára választandók, s az év leteltével, vagyis az ülésszak kezdetével azoknak minden hatásköre teljesen megszünik«. Azért küzdött Andrássy, még Deákkal szemben is, a delegácziók együttes ülésezése ellen, a 15-ös albizottság 1866. junius 20-diki ülésében így szólván: »Nem óhajtom, hogy a delegáczió közös szavazásra együttes ülésben összejőjjön, mert ott vagy meg kellene engedni a diskussziót, s akkor a két testület összeolvadna, vagy pedig némán kellene szavazni, amiért az intézményt, mint nevetségest támadhatnák meg. Ha, — úgymond előzőleg — a két delegáczió különböző nézetben volna, ez nem okozna semmi bajt, mert a kényszerüség rávinné ily esetben a testületeket, hogy megegyezésre jussanak«.

A nemzetközi jelleg, a szabad népnek szabad néppel való érintkezésének megóvása miatt akarta Tisza az érintkezés első stádiumában, mellőzni a közösügyi bizottságokat s csak azt követelte, hogy a két kormány előleges megegyezés alapján terjeszsze a két parlament elé javaslatait. Két üzenetváltást feltételezett ugyanazon törvényhozás két háza közt s ha a megegyezés nem jő létre, ez esetben tartotta szükségesnek az országos küldöttség kiküldését, mely eltérő nézetek esetén, szótöbbséggel határozott volna s a határozat, mint az illető törvényhozás végleges megállapodása, tekintetik vala. Ha pedig, úgymond, a magyar és az osztrák parlament megállapodásai, a közös ügyekre nézve, eltérnek egymástól, midenik parlament saját kebeléből, a paritás alapján, küldöttséget választ, melyek felváltva Magyarország és Ausztria fővárosában összejönnek, javaslatot készítenek s azt

helybenhagyás végett, mindenik az őt kiküldött testület elé terjeszti.

Ekként akarta minden tényező, már a delegácziók tervezése alkalmával, elhárítani még szinét is annak, hogy a közösügyi bizottságok törvényhozó testület jellegével birjanak, hanem hogy azok — Deák szerint — mindjárt kezdetben — Tisza szerint — csak a második stádiumban, a két független állam parlamentjének a közös ügyek tárgyalására kiküldött bizottságai.

De e bizottságok, mint igen helyesen kifejtette a házban Szilágyi Dezső igazságügyminiszter és parallel vele kifejtette utána Hódossy, mégsem oly bizottságai a két parlamentnek, mint a többi bizottság. Ezek, bár nem törvényt, de végleges határozatot hoznak, mely kötelező erővel bir az illető államok törvényhozására nézve. Hogy Deák akarta a végleges határozatot, kitünik az 1867: XII. t.-czikkből s annak különösen 41. §-ából, mely világosan megmondja, hogy »az ily módon megállapított (közös) költségvetés többé az egyes országok által tárgyalás alá nem vétethetik, hanem *köteles* mindenik, arány szerint, az előre megállapított közös költségvetésből reá eső részt viselni«.

Sőt hogy ez alatt mit kell érteni, világosan megmondta Deák a 15-ös albizottság 1866. május 15-ki ülésén, említve, hogy a közösügyi költségek kivetése és behajtása felett való rendelkezése a magyar parlament tartozik hatáskörébe. Ugyanezt mondja az 1867. XII. t.-czikk 41. §-ának további folytatása, hogy t. i. »a közösügyi költségekre nézve a kivetés, beszedés és az adórendszernek megállapitása, Magyarországra nézve a magyar országgyűlés és a magyar felelős ministerium köréhez tartozik.«

Ha a végleges határozat máskép létre nem jő, Deák az együttes ülést s legutolsó esetben az uralkodó döntését indítványozta. Ez át is ment a kiegyezési törvénybe. De Tisza is, aki Deákkal ellentétes állásponton volt, szükségesnek tartotta a végleges döntést. A már fentebb mondottakon kívül felemlítem, hogy a 15-ös albizottság junius 8-adiki ülésén világosan kimondta,

hogy a közös ügyek intézésében végleges megállapodásra szükség van; sőt a felség döntésébe is beleegyezett, mondva: »Azon rendkívüli esetekben pedig, ha a magyar országgyűlés és a többi országok és tartományoknak erre jogosított törvényhozása között ily módon egyetértés nem jött volna létre, mindkettőnek megállapodása a közös fejedelem elé terjesztetik, ki vagy egyiket, vagy másikat szentesitvén, az minden pontjában átalánosan kötelezővé válik.«

A lényeges különbség az, hogy Tisza javaslata szerint a felség a két parlament és nem a két delegáczió határozata közt választhat vala, de a végleges, többé nem vitatható határozat mindkét parlamentre nézve kötelező lett volna.

Világos tehát, hogy a közösügyi bizottság, illetőleg a közösügyek tárgyalása már kezdettől fogva ugy terveztetett, hogy ő Felsége döntése mellett, vagy anélkül végleges határozat hozandó, melyen másítani egyik törvényhozásnak sincs joga; de másrészt úgy Deák tervezte, mint minden egyéb felmerült kombináczió és névszerint Tisza tervezete meg akarta védeni a tárgyalásnak nemzetközi jellegét, a szabad nemzet alkudását a másik szabad nemzettel.

A törvény félreérthetetlen rendelkezésével és az 1867: XII. t.-czikk létrejöttének körülményeivel szemben tehát kétségtelen:

1. hogy a delegáczió nem közös törvényhozó testület: — hogy tehát törvényt nem alkothat;

2. hogy saját hatáskörében, a közös ügyek intézésében végleges határozatot hozhat és hoz, melyet mindkét parlamentnek el kell fogadnia. De ezt csak mint oly bizottság teheti, melyet a parlament a közös ügyek tárgyalására, esetről-esetre bár, de teljes hatalommal küld ki, úgy hogy sem utasítást nem ád neki, sem eljárását és határozatait feltételekhez nem kötheti.

E hatáskör azonban a delegácziót a parlament, tehát az ország képviseletének nevében illeti s a hatalom forrása ekkép mégis a parlament, vagyis a nemzet.

Ha ellenben törvényhozói jog illetné meg a delegácziókat, akkor ezek közös parlament volnának, s Magyarország és Ausztria viszonya valóságos reál-uniót képezne. Akkor nem volna sem magyar, sem osztrák állam, hanem léteznék közös birodalom, melynek lényegén bármily hangzatos czím sem változtatna.

De ez nem így van. A közösügyi bizottság, mint a parlament delegácziója törvényt nem, hanem csakis a parlamentre nézve kötelező határozatot hoz, mely határozat akkor lesz törvénynyé, *csak akkor lehet azt végrehajtani,* ha a parlament, az alsó- és felsőház elfogadja s a korona szentesíti.

És ebben különbözik a delegáczió határozata a törvénytől. *Ez utóbbi mindenesetre kötelez és végrehajtandó, a delegáczió határozata ellenben csak akkor, ha a legislativ faktorok törvény erejére emelik.* De hogy törvényerőre emeljék, e tekintetben Magyarország a kiegyezési törvényben kötelezettséget vállalt, Ausztriában pedig a delegáczió határozata egyenlő a törvénynyel.

E kötelezettségen mitsem változtat, hogy a delegácziónak saját hatáskörében és jogérvényesen hozott határozatát a ház időközben történt feloszlatása következtében, más parlament emeli törvényerőre.

Ép oly bizonyos, hogy bár a delegáczió határozatának a budgetbe való felvételére Ausztria irányában kötelezve vagyunk, az *egész* költségvetést, bizalmatlansági szavazattal meg lehet tagadni a kormánytól.

E megtagadás azonban nem Ausztria irányában elvállalt kötelezettségünk teljesítésének megtagadása; hanem a többség bizalmát nem biró kormány eltávolítása. *Ausztria irányában kötelezve van nem csak a parlament, hanem maga az ország.*

A delegáczió nem közös törvényhozó forum; de nem lehet a nemzet aspiracziós letéteményese vagy eszköze sem. És mégis szemlélhető oly irány, mely a delegácziónak akkora fontosságot

és hatáskört akar biztosítani, a mekkorával e törvény alapján és Deák szellemében nem birt és nem birhat.

Összes közjogunknak természetes őre és organuma a parlament és nem a delegáczió.

A közösügyi bizottságok csak kezelik, intézik a közös ügyeket, de azokat törvényesen még csak nem is magyarázhatják. A magyarázat foruma a magyar törvényhozás.

A delegácziók megvitathatják a külügy, hadügy kezelését; a közösekké nyilvánított ügyekre vonatkozólag, de csakis az intézés tekintetében, határozatokat hozhatnak. A közös kormányt felelősségre vonhatják. Sőt az 1867: XII. t.-czikk 44. pontjának értelmében még kedvezményezési joguk is van. »Azokon kivül -- szól a törvény — amiket a közös felelős miniszterium terjeszt elő a közösügyi bizottságoknak (delegáczió), e bizottságok mindegyike bir kedvezményezési joggal; *de csak oly tárgyakra vonatkozólag, melyek, mint közösügyek, törvény szerint szorosan e bizottságok hatásköréhez tartoznak*«. A törvény pedig csakis a közösügyek kezelését utasította e bizottságok hatáskörébe, nem pedig maguk az intézmények felett való rendelkezést.

Ép azért nem helyes, ha a delegáczió akar a nemzeti aspirácziók hordozója lenni, mely hivatás egyedül a parlamentet illeti meg.

A közös intézmények magyarázata s ezekre vonatkozólag a végrehajtás, a magyar nemzet képviseletének és a koronának jogkörébe tartozik. A kettőnek egyetértése és nem a delegáczió által nyert megoldást a király, a monarchia és a közös hadsereg czímkérdése is. E jogkörbe tartozik szintén a monarchia czimerkérdése.

A hadsereg belszervezetét, mint a király és nemzet közt való egyezményes felségjogot, a törvény a királyra bizta.

Hogy mi értendő a »vezénylet, vezérlet és belszervezet« alatt, ennek kifejtése, értelmezése nem a delegácziót, hanem a parlamentet és a koronát illeti. Ép úgy e tényezők hatáskörébe

tartozik a magában véve elvont jognak gyakorlati alkalmazása és intézményes megvalósítása. A delegáczió számos és többnyire akadémikus jelentőségü indítványának közjogi helytelenségére, miniszterelnök korában, Tisza Kálmán is figyelmeztette a közösügyi bizottságot. (Grünwald Béla indítványa volt ez, a hadsereg nyelvkérdésében.) Valóban, a sulypontnak a parlamenten kell maradnia és nem átlibbennie a delegácziókra.

Különösen a kezdeményező jognál a közjogi inkonvenienczia azonnal szembeötlő. Tegyük fel, hogy a magyar delegáczió valamit kezdeményez, amit az 1867: XII. t.-czikk szellemében megvalósíthatónak tart, sőt a dualizmus szükséges végrehajtásának vél.

Mi fog ez indítványnyal történni? A törvény világosan megmondja. »Mindegyik bizottság — szól a törvény — tehet ilynemü javaslatot, s azt a másik bizottsággal irásban közölheti. Az ekkép indítványozott javaslat pedig szintúgy lesz tárgyalandó, mint egyéb, a bizottságok köréhez tartozó kérdésekre nézve már fenebb elmondatott.« Vagyis lenne üzenetváltás, esetleg közös szavazás.

Így azután valóban létrejönne a harmadik faktor. Ez a harmadik faktor, t. i. az osztrák delegáczió, beleszólhatna az 1867: XII. t.-czikk értelmezésébe és végrehajtásába. E törvényczikk megszünnék csak magyar közjogi törvénynek lenni, mely kizárólag és egyedül a nemzet és királya közt való megegyezés eredménye, s átalakulna közös törvénynyé, melynek magyarázata és végrehajtása közös forum elé tartoznék.

A delegácziók megszünnének a két parlament puszta bizottságának lenni, s átalakulnának közös parlamentté, legalább a közös ügyek értelmezése, s a rájuk vonatkozó végrehajtás tekintetében.

Ime, ily következményei lehetnének egy már-már megindult, szerencsére még messze el nem jutott praxisnak. Ép azért a legnagyobb megfontolást igényli a delegácziók hatásköre, mely különön-

ben is egyik legkényesebb, de a törvény által, szerencsére, kellően megvilágított pontja közjogunknak.

A feltünési viszketegnek, a népszerüség hajhászatnak meg kell hátrálnia az előtt a nagy érdek előtt, mely abból áll, hogy a delegácziók még látszólag se tünjenek fel közös törvényhozói és törvénymagyarázói akarat organuma gyanánt.

Ez az irány szélesítené ki a delegácziók hatáskörét és teremtene nemcsak uj közös ügyet, hanem, ami ennél sokkal végzetesebb lenne, közös torvényhozói intézményt.

És mily képtelenségek származnának abból, ha a delegácziók kezdeményezési joga alapján a közösügyi bizottságok törvénymagyarázó jogot nyernének!

A magyar delegáczió magyarázná így, az osztrák amugy.

A magyar delegáczió esetleg visszautasítaná az osztrák delegáczió kezdeményezését s viszont.

De habár mindig feltétlenül lehetne is számítani a közösügyi bizottságok egyetértésére, a parlament, tehát a nemzet jogai érzékeny csorbát szenvednének.

Ez az, amit minden áron el kell kerülni. És amiben nem lehet nézetkülönbség köztünk, bármennyire elválaszthatnak a pártkülönbségek.

A delegácziók hatásköréről és határozatainak kötelező erejéről Hodossy Imre, a képviselőház 1892 ápril 5-diki ülésében a többi közt ezeket mondta:

»A törvény szerint a delegáczió igen is az országgyülésnek egyik bizottságát képezi, de ezen bizottság a maga határozatait ha meghozza, azok nem kerülnek előbb a ház elé, hanem közvetlenül ő Felségéhez terjesztetnek jóváhagyás végett, s ha ő Felsége azokat jóváhagyta, a mi semmiféle más bizottság határozataival nem történik, akkor azok kötelező erővel birnak. A bizottság határozatainak ezen kötelező erejét nem szünteti meg az sem,

ha eme delegáczió maga megszűnik, megszünik annak kompetencziája újabb határozat hozatalára.

Egyik előttem szóló úgy állította oda a dolgot, mintha azáltal, hogy mi ezt így fogjuk fel, a delegácziónak törvényhozási jog adatnék. Ez nem adatik, sőt törvényünk világos szavai szerint kötelező törvény belőle csak akkor lesz, ha a budget törvénybe igtattatik, ha az e ház és a felsőház által elfogadtatik és ő Felsége által mint törvény szentesíttetik.

Törvényerőt tehát a delegáczió határozatainak nem tulajdonítunk, de, t. ház, főleg mi czélból kellett, hogy kötelező erő tulajdoníttassék a delegáczió határozatainak?

Az 1867. XII. t.-cz. szerint a két állam külön bizottsága, delegácziója ezen két államnak, képviseletét képezi arra, hogy a két állam közös kiadásainak összegét megállapítsák.

Olay Lajos: Véglegesen — ez sajnos!

Hodossy Imre: Igenis véglegesen. Ha a megbizottak megállapodnak abban, hogy a két államot közösen érdeklő kiadások bizonyos összegben megállapíttassanak, mi meg vagyunk kötve megbizottaink szava, megegyezése által. És ez kötelezi nemcsak ezt az országgyűlést, nem is főleg az országgyűlést, hanem kötelezi az országot, mint bármely más nemzetközi megállapodás. Törvény azonban ekkor még nem lett, mert igaz ugyan, hogy a 67-ki törvény 41. §-a azt mondja, hogy a magyar miniszterium a magyar országgyűléshez terjesztendő költségvetésben felveszi mindazon öszszegeket, melyek a már megállapított közös költségvetésből a megfelelő arány szerint Magyarországra esnek, s hogy ezeket nem lehet mennyiségére nézve vitatás tárgyává tenni; de ez csak azt jelenti, hogy Magyarország Ausztriával szemben ezen költségek mennyiségére nézve kötelezve van megbizottja, a delegatió által, a kormány irányában azonban a mi kezünk, a törvényhozás keze, teljesen szabad, az egész költségvetést megtagadhatjuk és pedig indokolva bármivel, csak azzal az egygyel nem, hogy az előbbeni országgyűlés által kiküldött

delegáczió részéről megszavazott összegek nem volnának alkalmasak arra, hogy törvénybeiktatás czéljából a jelen országgyűlés elé terjesztessenek. Én tehát nem járulhatok t. képviselőtársam ebbeli aggályaihoz.

Kétségtelen t. ház, hogy midőn az 1867-iki törvény megalkottatott, aligha gondolhatott a törvényhozás arra az esetre, hogy az ügy át fog menni az egyik országgyűlésről a másikra, mert az országgyűlés rendes működésének keretén belől, valamint eddig megtörtént, úgy ezentúl is megtörténhetett volna, sőt meg kellett volna annak történni, hogy ugyanazon országgyűlés szavazza meg a budgetet, melynek részéről a delegáczió ki volt küldve. — Ez volt a rendes parlamentáris funkczió, a rendes működés. Hogy most nem így történik, az sajnos, de a mi kötelezettségünkön és a törvény hatályán nem változtat.«

XII. FEJEZET.

A közösügyek miniszteriuma 1848-ban és 1867-ben.

A mondottakból kiderül, hogy a közös miniszterium nem lényegét, hanem esetleges járulékát képezi a közösügyeknek, s hogy az csakis az *intézési* rendszer körébe tartozik, mint organum.

A lényeges intéző faktor a két delegáczió s ezeknek pusztán közegeik a közös miniszterek.

Maga az 1867: XII. t.-czikk világosan a kezelési organumok — és nem közös intézmények — közé sorozza a közösügyek miniszteriumát. A 26. és 27. §§-ok ugyanis ezt mondják: »Ezen két alapfeltétel mellett a *közösügyek kezelési módja következő lenne. Egy közös miniszteriumot kell felállítani* azon tárgyakra nézve, melyek, mint valóságos közösügyek, sem a magyar korona országainak, sem ő Felsége többi országainak külön kormányzata alá nem tartoznak. E miniszterium a közösügyek mellett sem egyik, sem másik résznek külön kormányzati ügyeit nem viheti, azokra befolyást nem gyakorolhat. Felelős lesz e miniszterium minden tagja mindazokra nézve, amik köréhez tartoznak, felelős lesz az egész miniszterium is együtt oly hivatalos intézkedéseire nézve, melyeket együtt állapított meg«.

A törvény idézett szavai semmi kételyt sem hagynak fenn a közös kormány jellegére nézve. Hogy tehát az:

1. csakis a közösügyek intézési organumát képezi,

2. nem birodalmi miniszterium, minőt a konzervativek (öt tagból) terveztek. Mert a delegácziók nem lévén törvényhozó

testület, a közös miniszterek törvényjavaslatokat még a közösügyekre vonatkozólag sem terjeszthetnek elő. Ezek megváltoztatására, vagy akár a kezelési mód átalakítására vonatkozólag sem csinálhatnak kezdeményezést, annál kevésbbé avatkozhatnak a nem-közösügyekbe. Pusztán csak az intézés tartozik hatáskörükbe.

3. A közösügyek intézéséért külön-külön, esetleg együtt felelősek.

A felelősségrevonás részleteit is feltárják az 1867: XII. t.-czikk 50—51. §§-ai, s természetes, hogy a feleletrevonás nem a parlament, hanem a delegácziók, illetőleg az ezek által javaslatba hozott tagokból alakult biróság hatáskörébe tartozik.

A közösügyek kezelése tehát felelősség mellett történik, csakhogy a közös miniszterek nem a parlamenteknek, hanem a delegáczióknak felelősek.

A közvetett felelősség mellett azonban fennáll a közvetlen felelősség elve is. A magyar kormánynak, névszerint a miniszterelnöknek joga, sőt kötelessége befolyni a közösügyek intézésére, s speczialisan a külügyekre. A közösügyek helytelen kezelése miatt tehát felelősségre vonható, s esetleg megbuktatható a magyar kormány. *Jogi felelőssége nincs ugyan neki, mert nem közvetlenül intézkedik; de a közös miniszterek felelőssége mellett teljes mértékben fennáll a magyar kormány politikai felelőssége.*

E kettős felelősség (a törvény azon hiánya daczára, hogy nem mondja meg, melyik állam törvényei szerint történik a felelősségrevonás) elég először arra nézve, hogy a közösügyek helyesen intéztessenek; s hogy azokra Magyarország nemcsak a delegáczió, hanem kormánya által is befolyást gyakorolhasson. *Másodszor arra, hogy a magyar parlament souverain jogai még a közösügyek intézésére nézve is érvényesíthetők legyenek.*

Érdekes kérdés, melyet pedig sem fel nem vetettek, sem eddig meg nem feleltek rá: *mennyiben különbözik a közösügyekre vonatkozó miniszteri felelősség az 1867. és az 1848-diki törvények szerint?*

Munkámban több helyen, de különösen a negyedik fejezetben részletesen előadtam, hogy közösügyek 48-ban is léteztek, s hogy átalánosságban ezeket, valamint a pragmatika sanctiót elismeri a 48-diki törvényhozás.

Említettem azt is, hogy az 1848: III. t.-czikk által a felség személye mellé rendelt miniszter bizonyos tekintetben a delegáczió és a közös miniszterium embrióját képezte.

Nem volt közös miniszter, hanem a közösügyek minisztere, Magyarország képviseletében és a magyar parlament irányában való felelősséggel.

Ennek bizonyítására ismét idéznem kell az 1848: III. t.-cz. 13. §-át: »A miniszterek egyike folyvást ő Felsége személye körül lesz, *s mindazon viszonyokba, melyek a hazát az örökös tartományokkal közösen érdeklik, befolyván, azokban az országot felelősség mellett képviseli.*«

Igaz, hogy a felség személye mellé rendelt miniszternek volt egészen belügyi hatásköre is.

Az 1848: III. t.-cz. 7. §-a így szól: »Az érsekek, püspökök, prépostok s apátok és az ország zászlósainak kinevezése a kegyelmezés jogának gyakorlata és a nemességnek, czimeknek s rendeknek osztása mindig az *illető* felelős magyar miniszter ellenjegyzése mellett egyenesen ő Felségét illeti«.

E pont szerint a felség személye mellé rendelt miniszternek is volt s van hatásköre a belügyekben, t. i. a nemesség, czimek s rendjelek adományozása. (Az egyházi méltóságokra való kinevezés az 1848-diki törvény szerint is a vallás- és közoktatási miniszter hatáskörébe tartozott. Az akkori primás kinevezését valóban b. Eötvös József ellenjegyezte; a felség személye mellé rendelt miniszter csakis az adománylevelet állította ki. A kegyelmezési jog gyakorlása pedig az igazságügyminiszter ellenjegyzése mellett történt.)

De mindezen ügyeknek kezelése, vagyis a felség elé való közvetlen terjesztése a felség személye mellé rendelt miniszter

által történt. Erről szól az 1848: III. t.-cz. 21. §-a: »A 7. §-ban említett s ugyanebben ő Felségének fentartott tárgyakat a személye mellé rendelt felelős magyar miniszter fogja a mellette levő álladalmi tanácsosokkal és személyekkel *kezelni.*« De a belügyek mellett főleg a *közösügyek* voltak azok, melyek a felség személye mellé rendelt miniszter hatáskörébe tartoztak. Különösen a hadügyre nyert világos befolyást. A 8. §. szerint, melynek szövegét a negyedik fejezetben idéztem, ő ellenjegyezte a hivatalokra való kinevezést, s a hadseregnek az ország határain kivül való alkalmazását.

E szerint tehát ő volt felelős is a közös ügyek kezelésseért. De csak két dologban volt világos és félreérthetetlen felelőssége: a katonai hivatalokra való kinevezésnél és a hadseregnek az ország határán kívül való alkalmazásánál.

Felelőssége egyéb közösügyi dolgokban csak akadémikus jelentőséggel bírt. A III t.-czikk 25. §. ugyanis ekkép szól: a miniszterek feleletre vonathatnak

a) Minden oly tettért vagy rendeletért, mely az ország függetlenségét, az alkotmány biztositékait, a fennálló törvények rendeletét, az egyéni szabadságot, vagy tulajdon szentségét sérti s általuk hivatatos minőségükben követtetnek el, vagy illetőleg adatnak ki;

b) a kezükre bizott pénz s egyéb értékek elsikkasztásáért; vagy törvényellenes alkalmazásáért;

c) a törvények végrehajtásában, vagy a közcsend és bátorság fentartásában elkövetett mulasztásokért amennyiben azok a törvény által rendelkezésükre bízott végrehajtási eszközökkel elháríthatók valának«.

A közös ügyekre vonatkozó felelősségrevonásnak, úgy mint 1848-ban tervezték, nagy alkotmányos elönye, hogy a Magyarország és Ausztria közt fenforgó közös érdekü ügyekben a felelősség a magyar kabinet egyik tagjára, a felség személye mellé rendelt miniszterre sulyosodott, s a felelősségrevonás a magyar parlament

hatáskörébe tartozott. És hogy e miniszter, mint mondtam, nem volt közös, hanem magyar miniszter; de a közös ügyekre való befolyással volt megbizva.

Miután azonban a törvény nem írta körül hatáskörét, kivéve a hadügyre való befolyás két elemét, hanem csak általában bizta meg a közösügyekre való befolyással, ebből világos, hogy felelőssége is, e két pont kivételével, egészen akadémikus jelleggel bírt.

A felmerült panaszra azt felelhette volna: Igyekeztem befolyni a közös érdekü ügyekre, de sikertelenül. A felelősségre vonásnak legrosszabb esetben rá nézve csak azon következménye lehetett volna, hogy a parlamentben megbukik. De csak ő és nem az egész kormány.

Ellenben jelenleg a politikai felelősség a kormány elnökét, így magát a kabinetet terheli. A közösügyek helytelen kezelése miatt a miniszterelnök és vele az *egész* kabinet bukhatik meg, s ezenkivül fennáll még a közös miniszterek felelőssége a delegácziók irányában.

Formailag tehát az alkotmányjog szempontjából a 48-diki álláspont kedvezőbbnek látszik, bármily zürzavar veszi azt körül, mint a negyedik fejezetben kimutattam.

Közvetett felelősséget ugyanis az 1848. törvények nem ismertek, s így a magyar parlament souverainitását világosabban domborították ki.

De praktikus szempontból a kettős, a delegácziók által gyakorolt közvetett, s a magyar parlament által a kormány irányában gyakorolt közvetlen felelősségrevonás hatályosabb. A közösügyek, s mint mondám, névszerint a külügyek vezetése tekintetében ugyanis most a miniszterelnököt s vele az egész kabinetet illeti a felelősség, holott 1848-ban csak a felség személye mellé rendelt minisztert illette. Ugy, hogy a közösügyek helytelen kezelése miatt 1848-ban csak a felség személye körüli miniszter kap-

hatott bizalmatlansági szavazatot, s most a miniszterelnök és vele az összes kormány megbuktatható.

Mindebből látható, hogy Magyarország souverainitása az 1867-diki kiegyezés által még a közösügyek tekintetében sem szenvedett csorbát.

Más kérdés az, vajjon a felség személye mellé rendelt ministerium fentartandó-e továbbra is?

Hatáskörének 1848-ban megszabott tartalma ugyanis a közösügyek tekintetében teljesen megszűnt s a felelősség átment a miniszterelnökre. Csak belügyi hatásköre maradt meg: a nemességek, czimek és rendjelek adományozása. Ezt pedig helyes logika szerint rá lehetne ruházni a miniszterelnökre.

A felség személye mellé rendelt miniszter hatáskörének azonban van egy hallgatólagos része is, s ez az, hogy állandóan legyen ő felsége személye mellett magyar tanácsos, aki a magyar ügyek felől őt informálja. Ha a magyar király nem volna egyszersmind osztrák császár, ha mások, mint magyarok nem volnának környezetében, akkor a mellé rendelt magyar miniszteriumot igenis meg kellene szüntetni.

A magyar királynak első tanácsosa ugyis a magyar kormány elnöke, tehát nem volna szükség a tanácsosok dualismusára.

Igy azonban nemcsak igazolható, hanem szükséges, hogy a felség személye mellett állandóan legyen egy magyar tanácsos, akinek majdnem az a szerepe van Bécsben, mint Magyarország politikai ügyvivőjének az osztrák császári udvarnál.

Azon körülmény, hogy ez az ügyvivő egyszersmind magyar miniszter, két előnynyel bir. Az egyik az, hogy mint a magyar kabinet tagja, nagyobb tekintélylyel bir; a másik, hogy egyszersmind felelős a magyar parlamentnek.

Összeütközés a tanácsadási dualizmus miatt, azért nem lehet közte és a miniszterelnök közt, mert ezzel ellentétbe nem kerülhet. Ha igen, akkor a miniszterelnök elbocsátását eszközli ki.

Csak az volna kivánatos, hogy a felség személye mellé rendelt miniszterium a magyar közjogot alaposan ismerje, s e tekintetben a teljesen helyes felvilágosítások adására legyen képes.

Ez esetben nemcsak a király és környezete, hanem az osztrák kormány és a külföldi államok képviselői sommás uton nyerhetnének tájékozást a magyar közjog követelményei felől.

A Budapesten való tudakozások, irka-firkák nemcsak hosszadalmasak, hanem kényelmetlenek, ép azért a legtöbb esetben mellőzik azt.

Igy történnek még ma is félreértések, s nem egy ominosus dolog maradna el, ha Bécsben azonnal meg lehetne szerezni az illetékes felvilágosítást.

XIII. FEJEZET.

Nemzeti kir. udvartartás.

A magyar királyi udvartartás kérdése minden költségvetés tárgyalása alkalmával vita tárgyát képezi. E viták néha hevesek, néha pusztán csak az elv fentartására szorítkoznak.

Az 1867 : XII t.-czikk, mint annyi más pontjában, az udvartartásra vonatkozó paragrafusában sem teljesen világos és nem ment a kételyektől. A 7. §-nak idevonatkozó főbb intézkedései szószerint a következők: A pragmatika sanctió szerint közös ugyan az uralkodó, de ez még nem teszi szükségessé, hogy a fejedelem udvartartásának költségei közösen állapíttassanak meg ... *Az udvartartás költségeinek megszavazása és kiszolgáltatása tehát közös ügynek nem tekinthető.*

Magának a törvénynek szövegéből e szerint az következnék, hogy csakis az udvartartás költségeinek megszavazása és kiszolgáltatása nem közös. Vagyis, hogy e költségek nem a delegácziókban állapíttatnak meg és nem a közösügyi költségek komplexumában szolgáltatnak át a közös kormány kezéhez. Ellenben maga az udvartartás ép úgy, mint a fejedelem személye, közös a monarchia két állama között. Tehát, hogy nincs és nem is lehetséges külön magyar királyi és külön osztrák császári udvartartás, hanem a magyar királynak és az osztrák császárnak udvartartása egy és ugyanaz, csakis a költségek szavaztatnak meg külön-külön, a két parlament által.

Ha azonban vizsgáljuk, mikép jött létre az 1867 : XII.

t.-cz. 7. §-a, el kell ismernünk, hogy az udvartartás közössége nem következik az említett törvényczikk szelleméből; sőt kétségbevonhatlanul bebizonyítható, hogy nemcsak a költségek megszavazása, *hanem maga az udvartartás sem közös Magyarország és Ausztria közt.*

Midőn ugyanis a dualizmus alaptételeinek meghatározásáról volt szó a feliratokban, a 15-ös és 67-es bizottságok tárgyalásai alkalmával határozottan kimondatott, hogy csak a valóban közös ügyek költségei állapítandók meg közösen, tehát a külügyé és a hadügyé. A 15-ös bizottság május 5-diki ülésén azonban még nem dőlt el, vajjon az udvartartás közös legyen-e vagy sem? Sőt mint már előadtam, a dualizmus keltezéséről szóló fejezetben, Deák eleintén közös ügygyé akarta tenni az udvartartást. Gorove plaidirozott legelőször az udvartartás magyar volta mellett; Deák és Andrássy szintén ily értelemben szólaltak fel. Lónyay ellenben a nagyobb pénzbeli megterheltetése miatt panaszkodott. Ha ugyanis az udvartartás közös ügy, akkor erre is alkalmazható a quota, mely esetben Magyarország jelentékenyen kevesebbet fizet vala, mint különben. Midőn Deák a vita eredményét összegezte, külön feltette a kérdést: közös legyen-e a czivilliszta, vagy sem?

A kérdésre adandó választ többen s köztük Lónyay, el akarták halasztani. Deák így nyilatkozott: »Közös tárgy az udvartartás; ha azonban külön udvartartást akarunk, akkor nem közös«.

De már május 7-dikén maga Deák indítványozta az udvartartás költségeinek különvaló megszavazását, vagyis azt, hogy az udvartartás ne mondassék ki közösnek. És valóban sem a bizottsági munkálatokban, sem a parlamenti tárgyalások alkalmával az udvartartás a közös ügyek közé nem számíttatott. Nem számította az 1867: XII. t.-czikk 7. §-a sem, habár csakis költségek megszavazásáról beszél. De mert a közös ügyek taxativ felsorolásában az udvartartás nem foglal helyet, annak daczára, hogy a 7. §. csak a költségekről beszél, az udvartartást közösnek tartani nem lehet.

Tiltakoznak ez ellen nemcsak a fennebb előadott nyilatkozatok, hanem tiltakozik egyszersmind a legegyszerűbb törvénymagyarázat. A magyar király udvartartása tehát teljesen magyar ügy. Az ellenkező nem folyik sem a pragmatika sanctióból, sem annak folytatásából, a dualizmusból. Az uralkodó személyének közössége, illetőleg azonossága ezen mitsem változtatott akkor, nem változtat most; mert az uralkodó Magyarország irányában kizárólag magyar király és nem egyszersmind osztrák császár, habár törvényes czíme király és császár.

És ép azért, mert az udvartartás magyar, az 1867: XII. t.-czikk nem törölte el a magyar királyi udvar méltóságait. Azok a törvények, melyek ezekről intézkedtek, ma is érvényesek, sőt e méltóságok ünnepélyes alkalmakkor, midőn a király udvartartásának valamely ünnepélyes ténye a magyar közjog aktusával áll kapcsolatban, valóban szerepelnek is. De kellene, hogy rendes viszonyok közt is szerepeljenek. A magyar kir. udvartartásnak egészen át kell alakulnia nemzetivé. Minden külsőségben vissza kell tükröződnie, hogy midőn ő felsége Budán van, magyar király és nem osztrák császár.

De nagy tévedés a király közvetlen környezetét a középkori viszonyok és középkori törvények álláspontjáról megitélni. Akkor nem voltak miniszterek, a koronának a nemzet irányában felelős tanácsai, akik nélkül az mitsem tehet. Akkor a király nemcsak uralkodott, hanem kormányzott. Régi törvényeink tehát joggal megkövetelhették, hogy a Bécsben lakó német-római, vagy később osztrák császár, aki egyszersmind magyar király volt, ne csak német tanácsosaival, hanem a magyar egyházi és világi méltóságokkal is érintkezzék. Hadi ügyekben is megkövetelhették, hogy magyar tanácsosainak véleményét kikérje.

Egy sereg törvényünk szól erről, mutatva, mily okosak és alkotmányos érzelmüek voltak őseink, kiknek bármennyire alázatos nyelven, a latin jargonnak bármily körmönfont kifejezéseivel

szóló felterjesztései mindig nagyon is indokolt féltékenységet árultak el a felség nem-magyar környezete irányában.

De a parlamentárizmusnak és felelős miniszteri rendszernek teljes félreismerésén, s e rendszer kicsinylésén alapszik az a politikai felfogás, mely még ma is meg akarja szabni: kivel és kivel ne érintkezzék a magyar király.

Gyakran hivatkoznak Anglia példájára, hol hasonló féltékenység nyilatkozott s pedig nem is idegen tanácsosok, hanem a koronának csak más párthoz tartozó környezete irányában. De az idézett példák mindarra a korra vonatkoznak, midőn még Angliának sem volt valódi parlamentárizmusa és felelős miniszteri rendszere; a Stuartok és a Györgyök korára. Ámde még az utóbbiak sem uralkodtak teljesen a parlamentárizmus és a miniszteri felelősség rendszerének megfelelően, sőt III. György hires volt arról, hogy szereti mellőzni a parlamentárizmus követelményeit. Ezeket legelőször és legteljesebb mérvben a jelenleg is uralkodó királynő ismerte el; de midőn a whigek a torykkal a királynő környezete miatt czivódtak, midőn lady Nottingham hires esete előfordult, melyről Mac Carthy oly kedves satyrával ír; mig Viktoria királynő uralkodása sem öltötte azt a teljesen alkotmányos jelleget, mely az angolok, sőt az egész emberiség maradandó büszkesége: akkor a whigek még joggal tarthattak attól, hogy az angol alkotmányosság visszaeshetik Eldon és Liverpool hightorizmusának álláspontjára.

Nálunk az alkotmányosság már negyed-század óta tart s mindenki pártkülönbség nélkül elismerheti, hogy királyunk dicső uralma megfelel a parlamentárizmus legszigorubb követelményeinek. Nálunk tehát valóban nevetséges, a féltékenységet kiterjeszteni az uralkodónak megszokott környezetére.

Ha akadna kormány, mely hivatkozva az 1867: XII. t.-czikk 7. §-ának szó szerint való szövegére, azt merészelné állítani, hogy csak az udvartartás költségei állapittatnak meg külön, ellenben az udvartartás maga közös ügy, e kormánynyal szemben jogosult lenne minden parlamenti és sajtóbeli támadás. És ha képzelhető

volna uralkodó, aki az ily kormányt nem figyelmezteti a dualizmus követelményeire, hanem ezt a törvénymagyarázatot elfogadná, akkor igenis szükséges volna a pragmatika sanctió és a dualizmus szellemének a végletekig menő érvényesítése. Szükséges volna, hogy az egész ország közszelleme hatalmas riadó által felkeltessék.

De az udvartartás magyar jellegét, az 1867: XII. t.-czikk idevonatkozó alkotmányos értelmét, senkisem tagadja; elismerjük mindnyájan pártkülönbség nélkül.

Wekerle Sándor pénzügyminiszter a képviselőház 1892. ápril 2-iki ülésében a kir. udvartartásról következőleg nyilatkozott:

»Hivatkozom magára az 1867: XII. t.-czikkre; hisz ez maga megmondja hogy az udvartartás nem közös ügy. Konstatálni kivánom, hogy sem a kormány, sem erről az oldalról senki által kétségbe nem vonatott, hogy az udvartartás nem közös ügy, amint, azt hiszem, az 1867: XII. t.-cz. rendelkezései értelmében. — melyek ugyan nem arról szólnak, hogy az udvartartás külön legyen, hanem csak az udvartartás költségeinek külön megállapítási módozatait határozzák meg, — azt vitatni, hogy az udvartartás közös ügy — nem is volna lehetséges. Tehát konstatálom, hogy soha senki nem is állította azt, hogy az udvartartás közös ügy. Hogy mi következik ebből? — ebből még nem következik az, hogy az udvartartásnak okvetetlen elkülönítettnek kell lenni. A megelőző években már többször, úgy a múlt esztendőben is jeleztem a kormány abbeli álláspontját, hogy mi egy belső berendezésében is külön udvartartást czélszerűnek nem tartunk. Az udvartartás belső berendezéseért is felelősséget vállalunk. Jelesen azt a felelősséget, hogy az udvartartás belső berendezésében se fejlődhessék ki oly szellem, mely alkotmányunkkal megegyeztethető nem volna. A kormány egyébként, t. ház, foglalkozik azzal a kérdéssel, hogy államjogi helyzetünk nem ugyan külön udvartartás létesítése által, de az udvartartás külső megjelenése és érintkezéseiben miként nyerjen megfelelő kifejezést«.

XIV. FEJEZET.

Magyarország pénzügyi és gazdasági függetlensége.

Magyarországnak a vám- és kereskedelmi ügyhöz, tehát egyszersmind a pénzrendszerhez való souverain jogát Deák Ferencz már rég a kiegyezés előtt, úgynevezett májusi programmjában kimutatta. Nem képzelhető állam, mely nem rendelkezhetik függetlenül saját gazdasági élete felett.

Bécs mindent elkövetett, hogy a vám- és kereskedelmi ügy s ezzel kapcsolatban a pénzrendszer, a valutaügy és a fogyasztási adók közösekké, s hogy fórumuk ne a parlamentek, hanem a delegácziók legyenek. A konzervativek valóban fel is vették programmjukba ezen ügyek közössé tételét. Deák azonban az ország souverain jogának e téren való fentartását igen helyesen, a magyar államiság sine qua nonja gyanánt tekintette. Hajlandó volt a vám- és kereskedelmi szerződés időnkint való kötésére, de mindig a magyar törvényhozás beleegyezése mellett.

Az első javaslat, melyet a 15-ös albizottság Deák fogalmazásában elfogadott, alig tartalmazott egyebet, mint a nagy elv kimondását, hogy »a kereskedelmi ügyek közössége nem foly a pragmatika sanctióból; mert annak értelmében a magyar korona országai, mint a fejedelem országaitól jogilag különálló országok, saját felelős kormányuk és törvényhozásuk által intézkedhetnének, a vámvonalak által szabályozhatnák kereskedelmi ügyeiket. De mert köztünk és ő felségeinek többi országai közt az érdekek

kölcsönös érintkezései fontosak és számosak: kész az országgyűlés arra, hogy a keresk. ügyekre nézve egyrészről a magyar korona országai, másrészről ő felségének többi országai között vám- és keresk. szövetség köttessék«.

De leginkább biztosította az ország souverain jogát a javaslat 64. pontja, mely kimondta, hogy amennyiben a szerződés megkötésére vonatkozó tárgyalások nem vezetnének sikerre, az ország törvényes jogai e részben is sértetlenek maradnak.

Az 1867 : XII. t.-czikkbe azonban Lónyay indítványára több új pont vétetett fel, melyek a közvetett adókra, vámkezelésre, közös érdekű valutákra és a pénzrendszerre vonatkoztak. A Lónyay által inditványozott 66. §. mondja ki, hogy a vám- és keresked. szövetség megkötésénél szükség leend gondoskodni a pénzrendszer és pénzláb megállapításáról is.

A közös érdekü vasutak, melyekből, ha mindjárt kezdetben nincs erélyes kéz a magyar közlekedési miniszterium élén, könnyen kifejlődhetett volna egy új közösügy, a vasutak közös ügye, kevesebb aggodalomra adtak okot a 67-es bizottságban, hol Lónyay indítványát legelőször tárgyalták, mint a közvetett adók és a pénzrendszer ügye. Ez aggodalom annál nagyobb volt, mert Lónyay indítványa a szerződésnek *időnkint valóságát,* s hogy azok minden ügyre, tehát a pénzrendszerre, közvetett adókra stb. vonatkozólag is, csak a két kormány és törvényhozás megegyezése mellett jöhetnek létre, nem hangsulyozta eléggé. A hiányt Deák Ferencz pótolta a 67-es bizottság február 4-iki ülésében s csakis ez nyugtatta meg Tisza Kálmánt, ki oda nyilatkozott, hogy a Lónyay által indítványozott pontok az ország függetlenségének és önálló intézkedési jogának súlyosabb megsértését tartalmazzák, mint a munkálat bármely része. De az időnkéntiség erősebb hangsúlyozásával és az ország rendelkezési joga fentartásának a javaslatban foglalt kifejezésével sem elégedett meg. Igy jött létre az 1867: XII. t.-cz. 68. §-a, mely kimondja: »Magától értetődik, hogy ha az egyezkedés nem sikerülne: az ország önálló törvényes intéz-

kedési jogát magának fentartja s minden jogai e részben is sértetlenek maradnak«.

Az eredeti javaslat csak az utolsó szavakat tartalmazza, s így kétségtelen, hogy a törvénynyé lett módosítás sokkal világosabban fixirozza az ország souverain jogát a vám- és kereskedelmi ügy, valamint annak említett járulékai, tehát a pénzrendszer tekintetében is.

A törvény minden kétséget kizáró eme szavaival szemben meg nem állhat semmi oly kifogás, mely jogfeladásról sopánkodik. Bizonyos, hogy mihelyt az időhöz kötött vám- és kereskedelmi szerződés lejár és az új alkudozás nem sikerül, Magyarország épúgy belép souverain jogainak birtokába, mint bármely más állam, mely idegen állammal kötött ideiglenes tartamú vám- és kereskedelml szerződést.

Közjogilag teljesen bizonyos továbbá, hogy ez esetben Magyarország külön vám- és kereskedelmi területet képezhet, s felállíthatja a határon a vámsorompókat. Csinálhat külön pénzrendszert, pénzlábat, elszakíthatja Ausztriától összes gazdasági életét. A czélszerűség szempontja más. Vajjon helyes volna-e külön vámterületet, külön pénzrendszert és pénzlábat alkotnunk s vajjon a gazdasági és pénzügyi teljes különválás nem válnék-e kárára Magyarországnak épúgy, mint Ausztriának: ez a gazdasági, illetőleg az általános politikára tartozik.

Közjogilag, Magyarország államiságának szempontjából azonban mindez lehetséges. Mindehhez Magyarországnak teljes és souverain joga van. Teljes és souverain Magyarország joga az úgynevezett közös ügyek tekintetében is. Az úgynevezett közös ügyek és a vám- és kereskedelmi szerződés hatályának megváltoztatása közt mégis nagy közjogi különbség van. Az 1867: XII. t.-czikket a magyar törvényhozás három faktorának: alsóháznak, felsőháznak és a királynak egyetértése bármely perczben megváltoztathatja. Pedig ezekre vonatkozólag a kötelezettség állandó. A kölcsönös védelem, mely a pragmatika sanctióból folyik, s me-

lyet kifejtett és szabályozott az 1867 : XII. t.-czikk, nincs határidőhöz kötve.

És nincs határidőhöz kötve a kölcsönös védelem járulékainak, a külügynek és hadügynek közössége sem. De ép azért, mert ez ügyek közössége nincs határidőhöz kötve s mert, kivéve azok intézési módját, a rájuk vonatkozó kötelezettség nem valódi nemzetközi szerződés, hanem alku a magyar király és a nemzet közt, a mire annyi példa van történetünkben, épp azért a közös ügyekre vonatkozó törvény, a királylyal egyetértésben, mindenkor megváltoztatható.

A vám- és keresk. szövetségre s ennek járulékaira, így a pénzrendszerre vonatkozó kötelezettség ellenben időhöz van kötve és teljesen nemzetközi szerződéses jelleggel bir. Így tehát a határidő letelte előtt csak a másik fél hozzájárulásával változtatható meg. De a határidő leteltével azonnal megszünik s visszaáll a nemzet rendelkezési joga.

Ime, a kettő közt a lényeges különbség, bár mind a kettő egyaránt Magyarország souverainitására vall.

De a nemzetnek a közös ügyek tekintetében fennálló virtuális joga csakis elvont közjogi tétel s gyakorlati megvalósítására beláthatlan időkig nem kerül a sor. Magyarország souverainitása tehát e téren nem tehető szemlélhetővé a külföldre nézve.

A vám- és keresk. ügyre s ezzel kapcsolatban a pénzrendszerre vonatkozólag ellenben a nemzet souverain jogai minduntalan szemlélhetőkké válnak.

XV. FEJEZET.

Personál-unió.

Ismételten megneveztem már azon államjogi viszonyt, mely Magyarország és Ausztria közt kezdettől fogva fennáll, s tényleg fennáll az érvényes törvények alapján. Fejtegettem, hogy ez a viszony egészen sajátságos és semmi más konkret állami viszonyhoz nem hasonlítható.

De reál-unió Magyarország és Ausztria közt soha sem volt. Nem volt 1848 előtt, sem után, nem létezik az 1867 : XII. t.-czikk alapján.

Magyarország viszonya Ausztriához personál-unió, de nem tiszta és véletlen, hanem az együttbirtoklással és kölcsönös védelmi kötelezettséggel párosult personál-unió. Ez volt a pragmatika sanctió alapján, 1848-ban és 1867-ben. Az 1848-iki törvények nem változtatták meg a pragmatika sanctiót, sőt elismerték azt; az 1867: XII.-t.-czikk nem változtatta meg az 1848: III. t.-czikket, de mert ez Ausztriához való viszonyunkat csak homályosan magyarázza, a XII. t. czikknek ép az volt a feladata, hogy e viszonyt világossá és minden kételytől mentessé tegye.

De mind a kettőnek ugyanazon kiindulási pontja van: a pragmatika sanctió. Tehát nem a reál-, hanem a personál-unió.

Reál-unió mellett Magyarország nem volna állam, de Ausztria sem, hanem ketten együtt közös államot, osztrák birodalmat képeznének, a miről a centralisták álmodtak. Reál-unió mellett Magyarország csak az osztrák birodalom autonom országa volna mint Horvátország autonom tartománya a magyar birodalomnak.

De megvannak-e a reál-unió belső ismérvei az 1867 : XII. t.-czikkben? Reál-unió mellett kell közös uralkodónak, sőt közös főhatalomnak lenni. Magyarország és Ausztria közt csak az uralkodó személye közös, de nem maga az uralkodó, annál kevésbbé a főhatalom. Az uralkodás egészen más Ausztriában és más Magyarországon. Másként lép a fejedelmi jogok birtokába az uralkodó Magyarországon és máskép Ausztriában. Itt azon pillanatban belép hatalmának teljességébe, mikor a trónöröklés megnyílik, Magyarországon csak a koronázás után, melynek aktusa I. Ferdinánd óta állandó és mindig megújuló paktum a Habsburg-ház és a magyar nemzet közt.

Reál-unió mellett kellene közös törvényhozásnak léteznie, mint létezik Horvátország és Magyarország közt. De hol van ez a közös törvényhozás?

A delegácziókban nincs.

A delegácziók nem képeznek közös törvényhozó testületet, hanem egyedül csak a közös kiadások összegét határozzák meg. Nem hoznak még e költségekre vonatkozólag sem törvényt, hanem csak határozatot. Ez a határozat Ausztriában, igaz, törvényerejű, mert eo ipso végrehajtható. Magyarországon ellenben kötelező ugyan, de addig végre nem hajtható, míg a parlament a megszavazott összeget a budgetbe be nem állítja.

Ha pedig a delegáczió határozata törvény volna, azonnal végrehajtható is lenne, mert a törvénynek lényeges kelléke a végrehajtás. Különben nem törvény.

Vagyis a magyar parlament még a közös költségek tekintetében is föntartotta magának a tulajdonkép való törvényhozó hatalmat, a mennyiben ő ád sanctiot egy bizottsága határozatának.

A delegáczió nem teremthet intézményeket, meg nem változtathat egy betűt sem a XII-ik t.-czikkben. Nem módosíthatja magukat a közös intézményeket sem. Mindez a parlament hatáskörébe tartozik.

Sőt a közösügyek, a hadügy és külügy nem is képezték alku tárgyát Magyarország és Ausztria, hanem csakis a magyar nemzet és a magyar király közt.

Ausztriával soha sem szerződtünk az iránt, hogy a hadügy és a külügy közös legyen. A pragmatika sanctióban az uralkodó házzal egyeztünk a kölcsönös védelem és együtt birtoklás iránt, de Magyarország teljes souverainitásának föntartása mellett. Az 1867-iki XII. t.-czikk pedig csak kifejtette a *régi szerződés értelmét* s nem kötött új szerződést még a dynasztia és a nemzet közt sem, annál kevésbbé szerződött Ausztriával. Egyedül a közösügyek kezelése tekintetében szerződtünk 1867-ben Ausztria népeivel, mint független nemzet független nemzettel.

A hadügy és a külügy közösségét akkor szüntetjük meg, mikor a magyar nemzetnek és királyának tetszeni fog. Ausztriának e változtatásba semmi beleszólása sem lenne.

A nemzetközi szerződés tárgyát köztünk csakis a közösügyek kezelési módja képezvén, ha megszünnének a közös ügyek, megszünnék egyszersmind, eo ipso, ez ügyek kezelésére venatkozó szerződés.

Ha ujra létesítenők a közös-ügyeket, Ausztriával imét ujra alkudnánk meg a kezelési módok iránt.

Ha Ausztria és Magyarország közt reál-unió léteznék, mindennek ép ellenkezője állna.

A közös ügyek, a hadügy és külügy örökre és változhatlanul közösek lennének. Az 1867 : XII. t.-czikket a magyar nemzet és királya nem változtathatnák meg.

A delegácziók törvényhozó hatalmat képeznének.

Nemcsak az uralkodó személye, hanem maga az uralkodás közös volna Ausztria és Magyarország közt. Nem lenne külön magyar királyi és külön osztrák császári hatalom.

Nem léteznék külön magyar és külön osztrák állam.

De tényleg és jogilag létezik, léteznek:

1. külön magyar király, az osztráktól teljesen különböző uralkodással és uralkodói hatalommal;

2. külön magyar törvényhozás, mely nincs alávetve semmi más törvényhozásnak; a delegáczióknak épen nem; mert hisz a delegáczió csak a parlament bizottsága, melynek határozata törvényerőt csakis kiküldőjének hozzájárulása által nyer;

3. külön magyar állam, külön területtel, ezredéves történetében külön fejlődött nemzettel.

Ily tényezők mellett, a melyek egy souverain államiság minden föltételét magukba foglalják, mikép lehet a reál-unióról beszélni? Hiszen még a közösügyekben gyakorolt felségjogok is ránk nézve a magyar király felségjogai.

A külügyi képviselet s a hadügy (közös hadsereg és honvédség) tekintetében gyakorolt felségjogok ép az 1867 : XII. t.-czikk alapján (de régi törvényeink szerint is) nem a közös uralkodó, hanem a magyar király felségjogai. Nem mint osztrák császár, hanem mint magyar király gyakorolja azokat Magyarországra nézve.

Közös uralkodói hatalom ugyanis nem lévén, közös felségjogok sem létezhetnek.

És e felségjogokon túl a magyar parlament, mint a hadügyről szóló fejezetben már említettem, a magyar parlament souverain jogokat gyakorol a közös hadsereg felett is.

A rendes és aprioristikus sémákba Magyarország és Ausztria viszonya nem illik bele. A dualizmus sajátságos valami, mely eltér minden más közjogi alkotástól s nem tűr összehasonlítást.

Elnevezését és fogalmát nem kell keresni sem a szövetséges államok, sem az államszövetségek kategóriájában.

Magyarország és Ausztria viszonya lényegileg personál-unió, mint volt kezdettől fogva. Két teljesen független államnak közös uralkodó-ház alatt kölcsönös és állandó védelemre való szövetkezése, lényeges állami attributumaik feláldozása nélkül.

Hogy Magyarország és Ausztria közt csak personalis unió van, mutatja a trónöröklés ügye is.

A míg a nemzet királyaival létrejött alkú következtében nem korlátozta királyválasztó jogát, addig szokásban volt, hogy a trónörököst még a tényleges uralkodó életében megkoronázták.

Szokásban volt a trónörökössé nyilvánítás is. A pragmatika sanczió alapján ez nem szükséges ugyan, de mint ünnepélyes aktus nyerhet nagy politikai jelentőséget.

Károly Lajos főherczegnek, vagy lemondása esetén a soron következő főherczegnek, ünnepélyes aktus által trónörökössé való nyilvánítása felettébb kedvező volna a magyar államiságra s annak a viszonynak, melyben Magyarország Ausztriához van, Európa előtt szemlélhetővé tételére.

A koronázásnál szinte inkább demostrálná, hogy Magyarország Ausztriától különálló, teljesen független állam.

Demonstrálná, hogy az uralkodás Magyarországon egészen más, mint Ausztriában; sőt hogy a trónöröklés is lényegesen különbözik az osztrák trónörökléstől

A Habsburg-ház ugyanazon tagja örökli ugyanis mind a magyar királyi, mind az osztrák császári koronát; de egészen más feltételek alatt.

Különböző a főhatalom birtokába való belépés itt és ott. A trónörökössé való nyilvánítás csak Magyarországra nézve történhetnék, nem egyszersmind Ausztriára nézve; mert Ausztriában a házi rend irányadó, nálunk a törvény. A trónörökös ott ipso fakto egyszersmind az uralkodásba jut, minden formalitás nélkül.

Nálunk a trónörökössé nyilvánítás előkészitése azon paktumnak, mely a koronázás alkalmával minden alkalommal megújul a nemzet és új királya közt. Mert, mint annyiszor kifejtettem a sanctió pragmatika kétoldalú szerződés: egyrészt a nemzet kötelezte magát, hogy a Habsburg-ház három ágának első szülötteit magyar királynak elismeri de viszont az új király,

kell hogy kötelezze magát az alkotmány megtartására. De a trónöröklésre való jogosúltság is korlátoltabb nálunk, mint a monarchia másik államában.

Az 1713-diki ápril 18-diki szabályzat Ausztriára úgy állapitja meg az öröklést, hogy a fiág kihaltával III. Károly leánymaradékai, ezek kihaltával I. József, s végre I. Lipót leánymaradékai, de ha ezek is kihalnának, a Habsburg-dinasztia összes ágai örökösödjenek. A magyar pragmatika sanctió ellenben III. Károly és I. József leányágának kihaltával csakis I. Lipót leánymaradékaira szorítja a trón öröklését.

A nemzetnek királyválasztó joga tehát csak korlátozva van. de nem szűnt meg.

És ha a nemzet és a király közt való paktum alapján történik a trónöröklés, ekkép történhetik csak a trónról való lemondás is. Ép azért V. Ferdinándnak azon aktusa, hogy átalában mondott le az uralkodásról, nem terjedt ki Magyarországra, míg 1867-ben a lemondás törvénybe nem igtattatott.

Ez ideig V. Ferdinánd volt a törvényes, I. Ferencz József a tényleges uralkodó. A határozati pártnak tehát közjogilag teljesen igaza volt, midőn a lemondásnak törvénybe iktatásáig V. Ferdinándot tartotta magyar királynak.

Közjogilag igaza volt; de nem politikailag. Ez álláspontot foglalta el Deák Ferencz, midőn a parlament 1861. junius 12-diki ülésében a többi közt igy nyilatkozott: »Jelenleg tehát van egy koronázott magyar király, ki azonban tettleg nem uralkodik és azon fejedelem, a ki a fejedelmi hatalmat tényleg gyakorolja, nem a magyar törvény szerint uralkodik s még nem törvényesen koronázott királya Magyarországnak. Vagy azt kellene tehát eszközölnünk, hogy a törvényesen megkoronázott magyar király legyen egyszersmind tettleg is magyar király s vegye át az uralkodást; vagy arra kell törekednünk, hogy azon fejedelem, ki a hatalmat tettleg gyakorolja, legyen egyszersmind törvényes koronázott király . . . de azt, hogy ő felsége V. Ferdinánd tettleg

is még magyar király legyen, valósággal elérhetőnek senki sem hiszi.«

Történt tehát az a másik alternativa, t. i. I. Ferencz József egyszersmind törvényesen koronázott királylyá lett.

De mind ez mutatja, hogy úgy a trónöröklés, mint az uralkodás egészen más Magyarországon mint Ausztriában; tehát, hogy különösen ami a főhatalmat illeti, csakis perszonál-unió létezik a monarchia két állama közt. Csakis az uralkodó személye azonos, nem egyszersmind az uralkodás.

E lényeges különbséget még az uralkodó személyére nézve is világosan mutatja a kiskorú király feletti gyámság kérdése.

A magyar kiskorú király gyámja a nádor, az osztrák kiskorú császáré a legközelebb álló nagykoru főherczeg.

Feltéve tehát, hogy kiskoru uralkodó jut trónra, a törvény szerint, két gyám gyakorolná a királyi, illetőleg a császári jogokat. A nádori méltóság nem lévén a törvény értelmében betöltve s mert nem lehet betölteni, miután e méltóság a parlamentárizmussal összeegyezhetlen, világos, hogy kiskoru főherczeg trónöröklésének esetén a törvényhozás gyámot nevezne. És ha még ugyanaz választatnék is gyámmá, aki az osztrák törvény értelmében gyám, ez két külön mandátum alapján gyakorolná a legfőbb jogokat.

Kell-e még több bizonyíték arra, hogy Magyarország és Ausztria közt nincs reál-unió, vagyis, hogy Magyarország bir az államiság mindazon és különösen azon legfőbb feltételével, miszerint a magyar királyi hatalom független minden más hatalomtól.

Hogy tehát az egészen magyar és nemzeti.

Reál-unió ugyanis nem lehetséges két oly állam közt, melyben a legfőbb hatalom megszerzése, gyakorlása és megszünése teljesen különbözik, bár e hatalom birtokosának személye azonos.

A legloyálisabb nemzet, a magyar forró imájába foglalja Mátyás óta legnagyobb és legnemzetibb uralkodóját, I. Ferencz Józsefet. Milliók ajka könyörög, hogy dicső királyunk a ter-

mészet kegyetlen törvényei által kiszabott legvégső határokig gyakorolhassa a magyar királyi jogokat.

A gondviselés talán megadja a magyar nemzetnek, annyi csapás után, ama nagy szerencsét, hogy I. Ferencz József még igen soká fogja Szent István koronáját viselni.

Az új koronázási aktus tehát szerencsére előre láthatólag még soká nem lesz Európa megoktatója a magyar közjogból.

A trónörökössé nyilvánítás aktusa, mely majdnem fontosabb e tekintetben a koronázási aktusnál, ellenben hamar bekövetkezhetnék.

XVI. FEJEZET.

A dualismus belső vonatkozásai.

1. Horvátország.

Az a könnyelműség, melylyel úgy őseink bántak, mint mi bánunk a közjogi kifejezésekkel és az a kevés gond, melyben a közjogi elméletet részesítettük, sok bajt okozott már nekünk Ausztria és Horvátország irányában egyaránt.

Amikor Magyarország államiságáról van szó, Corpus Jurisunk, ujabb törvényeink, parlamenti beszédeink, nemzetközi szerződéseink és hirlapi czikkeink (sőt a közjogot tudományosan tárgyaló könyveink) hemzsegnek ez államiságot csonkító kifejezésektől.

Ellenben, mihelyt Horvátországról beszélünk, törvényt hozunk, vagy hoztak őseink, oly tele marokkal szórtuk és szórjuk a közczimeket, mintha soha egyébb gondunk nem leendett, mint a horvát *állami* aspirációk nagyra nevelése.

Már maga a regnum és regnum socius, királyság és társország oly kifejezések, melyek igaz, hogy törvényesek, mégis sokkal tulmennek azon közjogi kereten, melyet Horvátország a magyar államiság keretébe hivatva volt betölteni. Horvátország egy a helyi autonomiánál valamely bővebb önkormányzati rendszerből állami attributumokat szerzett, szükre mért területből nagy hóditásokat tudott tenni a magyar állam rovására. Mind a mi könnyűvérűségünk és bőkezű nagylelkűségünk következtében.

Az 1868-iki kiegyezés, illetőleg a hires fehérlap juttatta oda a dolgot, hogy a Drávántúl már horvát államiságról s majd-

nem oly viszonyról beszélnek, minő az 1867: XII. t.-czikk alapján Magyarország és Ausztria közt létezik.

Az 1868: XXX. t.-czikk valóban oly jogokat adott Horvátországnak, a minőkkel sohasem birt és hasonló viszonyban nem bir a világon egy állam tartománya sem. Bizonyos tekintetben p. o. igazságügyi szempontból nem birnak nemcsak Ausztria tartományai, hanem még a svájczi kantonok és az északamerikai szövetségben az egyes államok sem.

A magyar király czimében még mindig benne van a »Horvát-Szlavon- és Dalmátországok királya« czim.

A magyar korona országai közös ügyeinek jelvénye: Magyarország és Horvát-Szlavon-Dalmátország egyesített czimerei. (1868: XXX. t.-cz. 62—64. §.)

Tehát van közös állami jelvény.

A közösügyek tárgyalásakor azon épületen, melyben a magyar korona országainak közös országgyülése tartatik, a magyar lobogó mellé az egyesült horvát-szlavon és dalmát lobogó is felvonandó. (1868: XXX. t.-cz. 63. §.)

E szerint tehát van Horvátországnak a közös országgyülésen külön egyéniségét jelző lobogója.

A koronázási hitlevél a magyar szöveg mellett horvátnyelven is szerkesztendő s Horvát-Szlavon- és Dalmátországoknak kiadandó s abban Horvát-Szlavon- és Dalmátországok integritása és országos alkotmánya bisztosítandó. (1868: XXX. t.-cz. 2. §.)

Tehát Horvátország területi épsége és alkotmánya külön is biztosíttatik Magyarország területi épsége és alkotmánya mellett.

Az 1867-diki kiegyezéshez hasonló alaptörvények jövőre csakis Horvát-Szlavon- és Dalmátországok törvényes hozzájárulásával hozhatók.

Horvátország autonom törvényhozását nem tartománygyülés, hanem országgyülés képezi.

Autonom ügyekben ezt látszólag nem köti a magyar kormányhoz a közösségnek egyetlen kapcsa sem.

Az összes igazságszolgáltatás terén semmi sem közös Magyar- és Horvátország közt, csak is a tengerészeti, váltó-kereskedelmi és bányajog; de csak is a törvényhozás, ellenben a végrehajtás, vagy a biráskodás horvát autonom ügy.

Nincs közös legfőbb biróság, mely a közös államiságnak nélkülözhetlen feltétele.

Maga a büntetőjog sem közös, tehát az állameszme, terület, stb. nem ugyanazon törvény által nyer védelmet.

Nincs még a szövetségi ügyekre sem közös biróság, a mi van magában Svájczban.

Nincs forum a magyar és horvát biróságok közt előforduló összeütközések elkerülésére vagy eligazítására.

Szóval a magyar-horvát kiegyezés oly államszövetségi attributumokat ád Horvátországnak, melyek az egyesítés természetéből épen nem következnek, sőt azzal határozott ellentétben vannak. Mi több — és ez a kiegyezés alkotóinak nagy mulasztása — nincs gondoskodva még a látszólag magasabb államjogi viszonyban is szükséges szervekről sem, melyek a konfliktusokban dönteni hivatva lennének.

Nem csuda, ha ily körülmények közt a horvát szélsők szarvai nagyra nőttek.

Röpiratokban és közjogi fejtegetésekben kiokoskodták, hogy

1. Van külön horvát állam.

2. Külön horvát király.

3. Külön horvát udvartartás.

4. Horvátországnak van külön nemzetközi egyénisége ép oly mérvben, mint Magyarország nemzetközi egyénisége különbözik Ausztriáétól.

Ellenben közösek:

1. Az országgyülés, mely nem magyar, hanem magyar-horvát.

2. A budapesti miniszterium, mely szintén magyar-horvát. Magyar-horvát miniszterelnök gr. Szapáry Gyula, magyar-horvát

pénzügyminiszter Wekerle. magyar-horvát miniszterek a földmivelési, közlekedési, ipar- és kereskedelmi, valamint az ő felsége személye mellé rendelt miniszter. Kizárólag magyar miniszterek csak Csáky, Szilágyi és a belügyminiszter.

Ime a külön horvát államiság közjogi épületének legkiválóbb csucsai. Csakhogy ez az épület nem egyéb légvárnál, ezeknek nincs alapja sem régi, sem ujabb törvényeinkben.

Magyarország belbékéjének, a magyar és a horvát nemzet testvéries egyetértésének szerencséjére már az első tétel sem áll. Horvátországnak nincs külön államisága.

1. A regnum, királyság és ország szavak úgy a középkori. mint a modern közjogi terminologiában inkább történeti jelentőséggel birnak, mint az *állam* fogalmának jelzői.

Hasonló szempont alá esik a magyar király, sőt általában a fejedelmek czime.

A hajdan önálló országok, államok, a történelem folyamában, elvesztvén önállóságukat, más állam többé-kevésbbé autonom alkatrészeivé lettek, de eredeti elnevezésüket megtartották, s külön állami létüknek utolsó emlékét az uralkodó puszta czime képezi.

Sem a régi, sem az uj Horvátország, mióta Szent István birodalmának alkatrészévé lett, nem birt állami egyéniséggel. Régen kevésbbé, mint az 1868: XXX. t.-czikk óta. Horvát király ma sincs, annál kevésbbé volt 1868. előtt. A horvát tulzók által hivatkozott 1715: CXX. t.-czikk jurisdikczió *regiája* nem horvát, hanem *magyar* királyi jurisdikczió. Sőt ugyanazon törvény 3. §-a világosan megmondja, hogy e jurisdikczió regiára vonatkozó statutumokat a magyar király hagyta helyben, tehát ép ellenkezőjét bizonyítja, mint a mit bizonyítani akarnak.

A királyi főhatalom Horvátországban mindig magyar és nem horvát főhatalom volt, megmaradt ilyennek 1868: XXX. t.-cz. után is. Sőt ugyanezen törvényczikk, mely legtovább terjesztette a horvát autonom jogokat, legtöbb közjogi engedményt tett Horvátországnak zászló, czim-, a pénzek felirata, koronázási eskü

stb. kérdésekben, minden kétséget kizárólag bizonyítja, hogy a főhatalom a Dráván túl is ép annyira magyar, mint a Dráván innét. Sőt bizonyítja ezt nemcsak az említett magyar, hanem a *horvát* törvény is.

Ha a főhatalom Horvátországban nem volna magyar, hanem magyar-horvát, akkor a bán, *autonom*, tehát nem is közös ügyekben közvetlenül fordulhatna a királyhoz. De nem fordulhat, csakis a horvát miniszter utján, a ki a magyar miniszterium tagja, a magyar minisztertanácsban szavazattal bir, s a magyar országgyülésnek felelős.

A horvát törvény szerint a bán a magyar miniszterium ezen tagjának ellenjegyzése nélkül nem ellenjegyezheti a legfelsőbb határozatokat, sőt a kinevezéseket sem. *Vagyis Horvátországban is érvényesül az 1848: III. t.-czikk azon intézkedése, hogy a királyi főhatalom gyakorlásához szükséges a magyar országgyülésnek felelős valamelyik miniszter ellenjegyzése.*

Ide járul, hogy magát a bánt is a *magyar* miniszterelnök előterjesztése és ellenjegyzése mellett nevezi ki a magyar király, tehát a magyar főhatalom birtokosa. Ha Horvátországban, bár csak az autonom ügyekre, külön királyi főhatalom volna, akkor az uj bán kinevezését a belépő bán ellenjegyezné, s nem a magyar miniszterelnök, aki bár egy helyen a kiegyezési törvény közösnek nevezi, nem magyar-horvát, hanem csakis magyar. Valamint a pénzügyminiszter és a többi miniszterek sem magyar-horvát, hanem kizárólag magyar miniszterek. Nincs egyetlen betü törvényeinkben, mely magyar-horvát minisztereket említene. A magyar miniszterium neve a kiegyezési törvényben: központi kormány. Sőt maga az 1868: XXX. t.-cz. 22. §-a világosan *m. kir. miniszternek* nevezi a pénzügyminisztert.

A külön főhatalom hiányán kivül főleg az is bizonyítja, hogy Horvátország nem bir államisággal, hogy nincsenek miniszterei, nincs parlamentje.

De hiányzik Horvátországban az államiságnak másik lénye-

ges attributuma is: az *államilag tagolt* külön terület. Nem állítom, hogy Horvátországnak nincs külön területe, mint *autonom tartománynak;* de mint *államnak* nincs.

A magyar birodalomban csak egy *állami terület,* tehát csak egy állam van s ez a magyar, nem pedig horvát-magyar. Ép ezért egy és ugyanaz a honosság is. Nincs horvát, hanem csak magyar honosság.

2. Ha a fennebbiek szerint nincs horvát királyi főhatalom, nem lehet horvát király sem, hanem csakis magyar király. A magyar uralkodásnak »Horvát-Szlavon- és Dalmátországok királya« czime nem egyéb történeti emléknél, a minek közjogi tartalma nincs.

Az 1868: XXX. t.-czikk világosan megmondja, hogy azért koronáztatik meg Magyarország s Horvát-Szlavon- és Dalmátországok királya egy és ugyanazon koronával s egy és ugyanazon koronázási aktus által, mert *Magyarország és Horvátország közt közös az államiság.* Közös és egységes államnak pedig külön királya nem lehet.

A korona legkiválóbb jelvénye a királyságnak. Ez pedig csak egy van Magyarországon, Szent István koronája. Ez a korona horvát sohasem volt, hanem csakis magyar.

Ebből természet szerint következik, hogy

3. Horvátországnak nincs, nem lehet külön udvartartása sem. Sőt még csak magyar-horvát udvartartás sincs, hanem csakis magyar. Az pedig a közjogi naivitások netovábbja, amit a horvát chauvinisták mondanak, hogy a horvátok valamikor »jobb pénzügyi viszonyok közt külön udvartartást alapítanak Zágrábban, de az udvartartás költségeit a »magyar-horvát« országgyülés szavazza meg, mert az udvartartás költségeinek meghatározása a kiegyezés 6. §. értelmében közösügy«.

Az ő logikájuk szerint tehát, mert szerintök csak a költségek megszavazása közösügy, mig maga az udvartartás nem, előállhatna

azon eset, hogy magyar állami költségen mi tartanánk Horvátország számára Zágrábban külön horvát királyi udvart.

Ennyire nem megy még tán maga a derék Starcsevics sem!

4. De legveszedelmesebb, közjogilag legfelületesebb és következményeiben mégis legmesszebb menő állítás az, a mit Horvátország nemzetközi egyéniségére vonatkozólag fölhoznak. Hogy Horvátország nemzetközi egyéniségét bebizonyítsák, azon kezdik, hogy ez egyéniséget bizonyos viszonylatokban Magyarországtól eltagadják. Megfosztják törvényszerű jogaitól és degradálják Magyarországot csak azért, hogy Horvátországgal parifikálhassák.

Alaptévedésük az, hogy csak a nemzetközi szerződések szempontjából itélik meg Magyarország, valamint Ausztria nemzetközi egyéniségét s ekkép azután kisütik, hogy Horvátország egyenrangú akár Magyarországgal, akár Ausztriával.

Még ezen a téren sincs igazuk. Kétségtelen, hogy a nemzetközi szerződéseket a közös külügyminiszter közvetiti; de a magyar királyságra nézve a magyar kormány kezdeményezésére s a szerződés csak úgy bír hatálylyal, ha azt a magyar törvényhozás elfogadja.

Horvátországot illetőleg szerződés nem is köthető a külfölddel, hanem csak úgy, mint a magyar állam és ez által a monarchia alkatrészével. Minden ily szerződést a magyar minisztérium, bár a horvát bán előterjesztése folytán, kezdeményezne és a magyar parlament igtatna törvénybe.

De a nemzetközi egyéniség nemcsak a külhatalmakkal kötött szerződések alakjában, hanem egyéb kis és nagy dolgokban is nyilvánul. Ilyen »kis dolgok«; az osztrák császár és a magyar király czime; Magyarország és Ausztria hivatalos elnevezése, a monarchiának osztrák és magyar jelzője, az osztrák és magyar követségek, konzulátusok, a csak Ausztria és Magyarország közt közös tengeri lobogó stb.

Mindezen kifeledett dolgok megállapítják Magyarország nemzetközi egyéniségét, melybe Horvátország egyszerűen beleolvad,

anélkül, hogy legkevésbbé is kidomborodnék a magyar államiság keretéből.

A horvát chauvinisták okoskodása azonban ezen pontig egyszerűen közjogi tévedés vagy ártatlan játék holmi külsőségekkel. De mind a kettő veszedelmes lehet, nem ugyan a miatt, amit kimondanak, hanem amit esetleg mások le fognak következtetni szavaikból. Horvátország államiságának Magyarországéval és Ausztriáéval való parifikálását nem kisebb törekvésre lehet felhasználni, mint a *monarchiában a trialismus* megvalósítására.

Ez a trialismus, szemben a dualismussal, nyiltan következik mindazon horvát közjogászok álláspontjából, kik a fentebbi négy pontot, mint Horvátország külön államiságának kriteriumát, felállítják. Ha igaz, 1. hogy Horvátország állam, 2. hogy van horvát király, 3. hogy a külön horvát udvartartás a kiegyezésből folyik s végre 4. ha igaz, hogy Horvátországnak oly nemzetközi egyénisége van, mint Magyarországnak és Ausztriának, akkor

a) a dualismus nem osztrák és magyar, hanem osztrák-magyar-horvát.

b) Akkor van osztrák delegáczió és magyar-horvát delegáczió.

c) Van osztrák és magyar-horvát hadsereg.

d) A monarchia czime nem Ausztria és Magyarország, hanem Ausztria és Magyarország-Horvátország.

Mindez, valamint a közös miniszteriumnak trialisztikus jellege a legegyszerűbb logika vas kényszerével folyik az 1—4 alatt felsorolt premissákból.

És hová vezetnek az ily közjogi tanok, ha azokat a horvát nemzet magáévá teszi?

A dualismus megbuktatására bizonyára nem, Horvátország és Magyarország közjogi kapcsainak széttörésére sem. Ugy az, mint ezek sokkal erősebbek, hogysem bármily közjogi rabulisztika diadalmaskodhatnék felettük.

Amire vezethet, semmi más, mint a horvátok elégedetlensége

s a szélső horvát törekvések megerősödése, a magyar és a horvát nemzet közt való testvéri rokonszenv megzavarása. Tehát mind arra, amit Horvátországnak saját érdekében kerülnie kell.

2. Nemzetiségek.

Magyarországon soha sem lakott más nemzet, mint a magyar. Román, szerb, tót, orosz stb. mind magyar volt s közjogilag magyar ma is. Nem csak politikailag volt egységes a magyar nemzet, hanem társadalmilag. Magyar volt a fő- és köznemesség, magyar volt az országban mindenütt, egész a Dráváig, a közigazgatás és igazságszolgáltatás. Hogy szinte a század közepéig a két első s különösen az utóbbi latinul beszélt és irt, mit sem változtatott a dolgon, mert akkor a latin volt a magyar állam hivatalos nyelve.

Semmi kétség benne, hogy 1848 előtt közjogunk külön nemzetiségi jogot egyátalán el nem ismert. Erdélyben voltak »bevett« népek, mint bevett vallások, de az állam ott is magyar vala. Különösen az oláhok semmi külön, még a székelylyel, magyarral és szászszal egyenlő jogokkal sem birtak. Hazudik a román memorandum, mely autonom oláh jogokról beszél. Hazudnak azon hazaáruló izgatók, a kik hirdetik, hogy a románokat a magyar állam jogaiktól megfosztotta. Külön jogokkal, ismétlem, még annyira sem birtak, mint a szerbek Délmagyarországon. De birtak mindazon joggal, melylyel birtak és birnak a magyar nemzet fiai, mint a magyarok. A jogegyenlőség nagy diadala őket is magyaroknak, a magyar állam egyenjogú polgárainak tekintette. A magyar alkotmány 1848 óta épen nem ismer különbségeket. Magyar, szabad és egyenlő mindenki ebben az országban, a ki magát magyarnak tekinti, bármilyen is különben anyanyelve.

Csak Horvátország képez kivételt. Horvátország nem állam, de a horvát nép nemzet. Nem csak külön igazgatási, hanem külön grammatikai, kulturai és társadalmi terület. A municipalis külön álláson újabban túlmenő külön állását már 1848-ban elismertük. Teljes joggal mondhatta Kossuth az 1848 julius 11-diki

ülésen Jellasich ellen tartott beszédében, hogy ezen »municzipális körben nemzeti önállását Horvátországnak az országgyűlés újabban konszolidálta«.

De semmiféle más nemzetiségnek Magyarországon még municzipális külön állása sem volt, legkevésbbé az oláhnak.

A nemzetiségi daraboltság letesítése az abszolutizmus és a provizorium törvényellenes alkotása volt. Az ezredéves magyar alkotmánynyal és közjogi felfogással ellentétes eme ténynek közjogi elismertetése, éveken keresztül főtörekvése volt a bécsi kormánynak a kiegyezési tárgyalások idején.

Ő felségének az országgyűlés első feliratára 1861 julius 21-ikén adott válasza a többi közt azt mondja: »Szükségesnek látjuk az egybegyűlt főrendeket és képviselőket felszólítani, miszerint akár királyi előterjesztéseink, akár az országgyűlés részéről való kezdeményezés folytán oly törvényjavaslat tárgyalásába fogjanak, mely Magyarországunk nem magyarajkú lakosainak nemzetiségi jogait, azok terjedelmét mind nyelvük, mind nemzetiségi kifejlődésükre, mind pedig *közigazgatási* viszonyukra nézve határozottan s világosan formulázva tartalmazza. Ami különösen az országban lakó szerbeket illeti, fentartjuk magunknak ezen *nemzet* ősi kiváltságait, jogait s nemzeti érdekeik biztosítékait illetőleg, a szerb vajdaságnak Magyarországhoz való viszonállása alkalmával legközelebb tartott nemzeti gyűlésükben kifejtett kívánságaik alapján leendő intézkedéseinket és előterjesztéseinket, további tárgyalás és foganatosítás végett az egybegyűlt főrendek és képviselők elé juttatni.«

Világos e szavakból, hogy Bécsben nem a régi, illetőleg a 48-iki alkotmányt akarták helyre állítani, hanem be akarták hozni a föderalizmust s megjutalmazni a hazaárulást. Magyarországot grammatikailag és közigazgatásilag egyaránt darabokra akarták tépni, hogy meggyengitsék a magyar nemzetet. A magyar országgyűlés azonban még ama szomorú időben sem volt hajlandó ennyire menni, hanem, igen helyesen, a jogegyenlőség alap-

jára állott. A határozati párt javaslatában így nyilatkozott: »Ép úgy szükségtelennek tartják a nemzetiségi igények kielégítésére vonatkozó intést is; a képviselők e tekintetben már egy kiküldött véleményező bizottmány által működésüket meg is kezdték, s ünnepélyesen kinyilatkoztatják, hogy minden nemzetiség irányában a *demokrácziai elvek alapján és teljes jogegyenlöség követelményeihez mérve óhajtanának eljárni, megadni azoknak mindent, mit a honegysége és fentartásának veszélyeztetése nélkül* adniok lehet. Saját nyelvük használatában pedig nemcsak gátolni nem akarják, hanem inkább annak iskolák és más intézetek által való fejlesztésében segélyül kívánnak lenni.«

Ugyanezen javaslat a szerbekre vonatkozólag is hangsúlyozza, hogy az országgyűlés addig nem mehet, ahol az ország területi és politikai egysége veszélyeztetik. Ép azért külön nemzeti állásról vagy közigazgatási területről tudni sem akar.

Deák Ferencz második felirati javaslata nem kevésbbé határozott e tekintetben. »Alig van — úgymond — állam Európában, melynek népessége többféle nemzetiséghez nem tartoznék. És mi nyiltan merjük állítani, hogy azok legnagyobb részében a többféle nemzetiségek jogai és érdekei több méltánylást és biztosítást nem találnak, mint nálunk eddig is találtak. Bátran kérdezhetjük azt is, hogy a magyarországi románok és szlávok nemzetiségi jogaikra és érdekeikre nézve rosszabb állapotban vannak-e Magyarországon, mint azon számos románok, kik Görögországban és Oroszországban, s azon szlávok, kik Németországban laknak? De mégsem fogjuk felejteni, hogy Magyarország nem magyarajkú lakosai szintén Magyarország polgárai s mi őszinte készséggel akarjuk mindazt, a mit e részben az ő érdekeik és a haza közérdeke megkíván, törvény által biztosítani.

Az országgyűlés erre következő feloszlatásának egyik indoka gyanánt azt is fölhozta a visszatérő reakczió, hogy a magyarok a nemzetiségek jogos és törvényes érdekeit nem akarják kielégíteni. Vagyis nem engedik Magyarországot földaraboltatni.

Az 1866-ban megújult kiegyezési tárgyalások már sokkal kevésbbé foglalkoztak a nemzetiségi kérdéssel. Deák február 8-iki feliráti javaslata egyáltalán mit sem tartalmazott a nemzetiségi kérdésre vonatkozólag. A bizottsági tárgyalások alkalmával Joanovics indítványára vettek be rövid passzust e kérdést illetőleg. Szinte csak az 1861-iki felirat szavait ismételték. Maga ő felsége márczius 3-iki leiratában egyszerüen így nyilatkozott: »Kedvesen vettük az országosan egybegyült főrendek és képviselők azon igéretét, miszerint a »hon polgárainak minden osztályai iránt, *vallás- és nyelvkülönbség nélkül*, az igazság és méltányosság elveit fogják mindenkor irányadóknak tartani s hogy jelesen Magyarország nem magyarajkú lakosai irányában mindazt, a mit e részben az ő érdekeik és a haza közérdeke megkíván, törvény által óhajtják biztosítani.« Sőt Deák Ferencz 1866 febr. 21-én a válaszfelirati vitában nyiltan kimondta, hogy politikai nemzet Magyarországon csak egy van és ez a magyar.

Az 1866 november 17-iki kir. leirat, valamint az arra adott válaszfelirat egyáltalán mellőzik a nemzetiségi kérdésnek még említését is. Pedig 1866 márczius 26-án Kubicza Pál indítványára a ház e kérdésben bizottságot is küldött ki.

Vagyis kétségtelen, hogy a míg a reakczió az októberi diploma és a februári alkotmány alapján akart kiegyezni Magyarországgal, addig saját találmányába, a nemzetiségi külön jogokba erősen kapaszkodott. És minél inkább közeledett Bécs az 1848-iki alaphoz, vagyis a jogfolytonosság alapjához, melyen egyedül lehetett felépíteni a dualizmust, annál teljesebben szakított úgy föderalisztikus eszméivel, mint az egész nemzetiségi kérdéssel. Nem a magyarországi nemzetiségekhez vonzódott, de a nemzetiségekben a magyarság ellen keresett ellenszert. Nem volt hálás a nemzetiségek iránt, hanem csak saját önzését követte — saját vesztére.

A sors büntetése, hogy Ausztria ma ugyanabban bünhödik, a mi által ellenünk akart véteni. A nemzetiségi eszme nála ter-

mette meg a föderalizmust, nyelvi és közigazgatási külön területeket stb. A méreg azt öli, a ki más számára keverte.

A magyar törvényhozók pártkülönbség nélkül ellenszegültek a föderalisztikus iránynak. Deák, Tisza, Ghyczy egyaránt.

A nemzetiségi törvény tulloyalitás volt a reakczió által nemcsak feltalált, hanem felnevelt nemzetiségekkel szemben. Deák Ferencz s az országgyűlés fentebbi nyilatkozataiból egyáltalán nem következett oly nemzetiségi törvény, mely Horvát Boldizsár javaslatának mellőzésével, főleg Andrássy és Eötvös befolyására létesült. Oly nemzetiségi törvény, mely már közel van azon határhoz, a hol az állam és nemzet egységének megbomlása következnék, ha annak szelleme ellenére, betűje szószerint érvényesülne.

Különösen jellemző ez a törvény a magyar karakterre nézve. A mig az alkotmány veszélyben volt s a míg az idegen uralom kivont kardot szegezett a magyar nemzet mellének, ez mitsem igért a nemzetiségeknek, mint legfelebb azt, hogy elismer bizonyos nemzetiségi érdekekeket, de az állami érdekek sérelme nélkül. Mikor ellenben visszaszerzi alkotmányát minden kényszerítés nélkül, oly jogokat biztosít törvényileg a nemzetiségeknek, melyek szinte túlmennek a nemzeti és állami érdek határain.

Előre keveset igért, *utólag* sokat adott a magyar nemzet.

És *ezen* nemzet ellen vádaskodnak a dákorománok s izgatnak a pánszlávok. Ezt a nemzetet merik azzal vádolni, hogy a kiegyezést és a dualizmust a nemzetiségek elnyomására használta fel.

A fennebbi idézetek kellő világításba helyezik e vádakat.

A jogok osztogatásával nemzetünk mindig bőven bánt. A nemtelen és hálátlan izgatás most megtaníthatja arra, hogy saját jogaira is kell gondolnia.

XVII. FEJEZET.

Mikép változtatható meg az 1867: XII. t.-czikk?

— A harmadik faktor. —

A dualizmust megteremtő XII t.-czikk nem örök törvény. Igen helyesen mondta Gorove a 15-ös albizottságban, Tiszának felelve, hogy ezen törvény is, mint minden törvény, csak addig érvényes, mig meg nem változtatják. A kérdés nem is ez, hanem a következő: mily tényezők egyetértése szükséges az 1867: XII t.-cz. megváltoztatásához? Erről folyt sok vita a parlamentban. E kérdésre felelni kell, mert ettől függ Magyarország állami önállóságának lényege.

Ha a magyar törvényhozás egymagában is megváltoztathatja, megszüntetheti a dualizmust, akkor Magyarország önálló ország, a magyar nemzet souverain nemzet. Akkor a dualizmus nem közös, hanem magyar közjog és akkor nincs közös alkotmánya Magyarországnak és Ausztriának. A minthogy nincsen.

Ellenkező esetben, ha Magyarország törvényhozása - parlament (képviselőház, főrendiház) és korona — soha, bármi történnék, meg nem változtathatja az 1867: XII. t.-czikket, akkor a dualizmus nem magyar, hanem osztrák-magyar közjog. Akkor Magyarországnak nincs külön, hanem Ausztriáéval közös alkotmánya. Akkor a delegáczió közös parlament, akkor nincs »Ausztria és Magyarország«, nincs »osztrák-magyar monarchia«, hanem van közös »birodalom«, melynek osztrák-magyar a neve.

Ebből látható, mennyire fontos, különösen közjogi törvénynél, hogy mikép jött az létre és mely feltételekhez van kötve megváltoztatása vagy megszünése.

A pragmatika sanctió megkötésének idején Magyarország csak a magyar királylyal és az osztrák császárral alkudott meg mert Ausztria népei akkor még nem bírván alkotmánynyal, őket teljes jogi hatálylyal az osztrák császár képviselte.

Az 1867: XII. t.-czikk 5. §-a érdemlegesen magyarázza meg a dualizmus által közbejött változást.

»Ez előtt Magyarországot illetőleg mindazokra nézve, mik az érintett viszonyokra vonatkoznak, a magyar országgyülés s a magyar király közegyetértéssel intézkedtek és ez intézkedések megállapításánál *más ország befolyással nem birt*, mert a magyar király, mint uralkodása alatt álló többi országok abszolut fejedelme, azon országoknak érdekeiről és teendőiről abszolut hatalommal rendelkezett. Most azonban a legmagasabb trónbeszéd szerint, lényegesen változott a helyzet azáltal, hogy ő Felsége »alkotmányos jogokkal ruházta föl többi országait, azokat tehát abszolut hatalommal ezentul nem képviselheti, s azok alkotmányos befolyását nem mellőzheti«.

A 23. §. gyakorlatilag vonja le a változás következményeit:

»Kimondja az országgyülés, úgymond, hogy ő Felsége többi országaival érintkezni akar, mint alkotmányos néppel, mindkét fél függetlenségének megóvása mellett«.

Ugy látszik tehát, mintha harmadik új elem került volna közjogunkba. Mintha abban tényezővé vált volna Ausztria is.

De csak látszik.

Az 1867: XII. t.-czikk mitsem tett egyebet, mint kifejtette és nem fejlesztette a pragmatika sanctió közjogi tartalmát és gondoskodott azokról a módokról, melyek szerint a Magyarországot és Ausztriát közösen érdeklő ügyek intézendők.

Először tehát meghatározta, mik azok az ügyek, melyek a pragmatika sanctió alapján, a monarchia mindkét államát érdek-

lik, azután megszabta ezek intézésének módját. Közös intézményeket, közös alkotmányt tehát nem teremtett.

A pragmatika sanctiót az 1867: XII t.-czikk meg nem változtatta, ki nem terjesztette, az annak alapját képező perszonál uniót reáluniórá át nem változtatta. Magyarország és Ausztria közt közös alkotmány nem létezik s ha léteznék, sem Magyarország, sem Ausztria nem volnának államok, hanem közös birodalmat képeznének.

Ha közös alkotmánya volna Magyarországnak Ausztriával, akkor kellene lenni közös törvényhozásnak és közös parlamentnek is, mely közös törvényeket hozzon, közös intézményeket teremtsen, vagy megszüntessen. De közös parlament nincs, a delegácziók nem azok, sőt a törvény világosan megmondja, mik — a magyar és az osztrák parlamenteknek ad hoc, tehát nem állandó bizottságai. És az 1867: XII. t.-czikk világosan megmondja azt is, hogy bármely változtatás, mely a kölcsönös védelem eszközében, a hadseregben történnék, nem a delegácziók, hanem a parlament hatáskörébe tartoznék. Magyarország és Ausztria nemcsak midőn a kölcsönös védelem alapjai felett alkudoznak, hanem minden évben, midőn a delegácziókat kiküldik, mint független államok érintkeznek egymással. Ennyire meg van óva Magyarország államisága, a magyar nemzet souverainitása.

Közös törvényhozás nem lévén, közös törvény sem lehetséges, az 1867: XII. t.-czikk tehát nem közös törvény, hanem kizárólag magyar közjogi törvény. (Az osztrák kiegyezési törvény osztrák közjogi törvényvolna, habár szószerint megegyeznék a magyarral, pedig sem a szavak, sem a tartalom tekintetében nem azonos vele.) Ekkép tehát úgy változtatható meg, amint létrejött: a magyar parlament és a korona egyetértése, tehát a magyar törvényhozás által.

Ausztriával való alkunk nem közösügyekre, hanem azoknak *csakis intézési módjára* vonatkozik. Egyedül e tekintetben van tehát az 1867: XII. t.-czikknek nemzetközi vonatkozása. De ha

megváltoznék a közösügyek tekintetében a nemzet és korona közt létrejött egyezmény, szükségkép felbomlanék az intézési módra vonatkozó alku is, s csak ha új módokról kellene gondoskodni, ekkor lépne ismét előtérbe az osztrák törvényhozással való tárgyalás.

Változás csakis erre nézve jött létre; mert a pragmatika sanctió idején az intézési mód tekintetében is a fejedelemmel történt a megegyezés.

Kétségtelen tény, amit Kemény Gábor a 67-es bizottságban előadott. »Épen akkor, ugymond, mikor a pragmatika sanctiót hozták, közvetlenűl hozatala után felmerűlt a követek tábláján — s ez ismeretes dolog — azon eszme, hogy miután a dynastia alatt állandó közös védelemre kötelezték magukat Magyarország rendei, szükséges lesz azon kötelezettségeket szorosabban körűlírni, a melyeket épen ezen kölcsönös védelem maga után hoz; s ennélfogva egy meghatározandó unió — ez volt a kifejezés — létesítését nélkülözhetlennek tarták.

A követek táblája e tekintetben izenetet küldött a főrendekhez, és a főrendek magukévá tették az eszmét, kijelentvén még egyszer, hogy a pragmatika sanctió megkötése által Magyarország jogain csorbát üttetni semmiesetre nem engednek; de azon viszonyt, melyben a magyar korona ő Felsége többi tartományaival lépett, per instrumentum pragmaticum kivánják körűliratni — tehát még a kifejezés is »pragmaticus«. Semmiesetre sem uj eszme ez tehát, mely a magyar országgyűlésen elő nem fordúlt volna.

Nagyon természetes, és némileg jellemző az akkori államférfiaknak naiv felfogására nézve, miszerint nem tudták képzelni, hogy az állam sorsa felett intézkedjék a fejedelem, a nélkül, hogy az országot megkérdezze. Megkérdték t. i. III. Károlyt az ország rendei, hogy engedje meg, hogy a felett érintkezésbe jőjenek az örökös tartományokkal. Mi volt természetesebb, mint hogy az absolut fejedelem, ki maga a jog és igazság egyedüli

forrása, nagyon szárazon azt mondta: »hogy ne legyen gondjuk ezzel«. E tekintetben megváltozott a viszony«.

Ugyanazt ugyanazon időben megmagyarázta Deák is, ekkép szólva: »A védelmi kötelezettséget Magyarország magára vállalhatta, mert mindezen dolgoknál ő maga szent István koronája körében a fejedelemmel együtt intézkedett; a fejedelem magára vállalhatta, mert absolut ura lévén azon tartományoknak, ő disponált azon tartományok seregével és pénzével, midőn a magyar birtokot meg kellett védeni. Most azt mondja a fejedelem: »Én alkotmányt adtam az örökös tartományoknak, már most nem disponálok azoknak katonáiról és pénzéről szabadon és feltétlenűl, mert most azoknak is van hozzá szavuk, mint nektek van a magatok katonája és pénze felett: arról kell tehát gondoskodni, hogy ezen kölcsönös védelmet, mely a mi érdekünkben épen úgy fekszik, mint az övékben, teljesitse mindenik rész: a magyar teljesítse azt a maga törvényhozásának utján, azok szintén a maguk törvényhozása utján.« Hogy ebből viszonyok származnak, melyek elintézendők, az kétséget nem szenved. Azért indítványozta a bizottság ezen véleményét. Ha valaki jobbat talál, első leszek, ki hozzá állok; csak azt nem tartom elfogadható eszmének, hogy mivel a kölcsönösség nincs kimondva a pragmatika sanctióban, az nem is természetes következése a jelen viszonyoknak.

Nem azért kell Magyarországnak alkotmányát megváltoztatnia, mert az örökös tartományok úgy kívánják; hanem azért, mert miután azok alkotmányt kaptak, a régi mód szerint, mely mellett az örökös tartományok fejedelme ott absolut uralkodó, itt meg alkotmányos volt, azon czélt, mely a pragmatika sanctióban is ki van tűzve, elérni nem lehet: kell tehát e czélra oly módról gondoskodni, melylyel ezen czél elérhető legyen.«

E tekintetben elvi különbség soha sem létezett a magyar törvényhozás tényezői, sőt az irányadó politikusok között sem. A harmadik faktornak, melyre Tisza hivatkozott, s mely miatt nagy vita folyt, a jelen évi költségvetés tárgyalásakor, parlament-

ben, más értelme nincs és nem lehet, mint hogy csakis a közös ügyek intézési módjának átalakitása követelne uj alkut az osztrák törvényhozással. De maguk a közös ügyek megváltoztathatók egyedül a magyar törvényhozás által.

Tény azonban, hogy az 1867: XII. t.-czikk tárgyalásának idején sokan azon hitben voltak, hogy a kiegyezés harmadik faktort teremt.

Tisza Kálmán a 67-es bizottság 1867. január 29-diki ülésében így nyilatkozott:

»Ezen most felolvasott (5-ik) pontra csak azt vagyok bátor megjegyezni, miszerint az mondatik abban, hogy annálfogva nem lehet többé nekünk és fejedelmünknek közegyetértéssel intézkednünk ügyeink felett, *mert* ő Felsége többi országainak és tartományainak is alkotmányt adott. Mindnyájan örömmel fogjuk üdvözölni, ha ezen alkotmány létezni fog és valódi alkotmányosság lesz a Lajthán tul életbeléptetve; de az én felfogásom szerint abból, hogy ő Felsége többi országainak és tartományainak is adott alkotmányt, az nem következik. hogy többé mi magunk nem intézkedhetünk a mi ügyeinkre nézve, hanem csak az következik, hogy ő Felsége többé ezen ügyekben azon tartományokra nézve is nem intézkedhetik absolut hatalommal, hanem ezeket is meg kell kérdeznie, és ép oly alkotmányosan kell kormányoznia ott, mint kellene nálunk. Tehát az ellen van észrevételem, hogy ezen, a többi népeknek adott alkotmány lehetlenné tegye, hogy ügyeink felett királyunkkal úgy intézkedhessünk, mint tettük eddig«.

Nyáry Pál hasonló véleménynek adott kifejezést, Ghyczy Kálmánnak csak ezen pont *mert* szava ellen volt kifogása, s így nyilatkozott:

Röviden csak azt akarom megjegyezni, hogy nézetem szerint ezen szakaszban a históriai factum nincs egészen úgy kifejezve, mint én azt felfogom. Az mondatik ugyanis ezen 5-ik szakaszban, hogy »ezelőtt Magyarországot illetőleg mindazokra nézve, mik az

érintett viszonyokra vonatkoznak, a magyar országgyűlés, és a magyar király közegyetértéssel intézkedtek, s ez intézkedésük megállapításánál más ország befolyással nem bírt, *mert* a magyar király, mint az uralkodása alatt álló többi országok absolut fejedelme, azon országoknak érdekeiről és teendőiről absolut hatalommal rendelkezett.« Nekem csak ezen egy szó ellen van kifogásom, »mert«; minthogy azt hiszem, hogy a magyar király és magyar országgyűlés együtt minden államügyekről jogosítva lévén intézkedni, a közös fejedelem nem mint osztrák főherczeg, vagy cseh király, hanem mint magyar király intézkedhetett, és intézkedett minden államügyekre nézve Magyarországgal önállólag; azért azt hiszem, ezen »mert« itt nincs helyén, mert a közös fejedelem minden tekintetben csak azért intézkedett a magyar országgyűléssel önállólag, mivel Magyarország királya volt, nem pedig azért intézkedett a magyar országgyűléssel önállólag, mivel absolut hatalommal intézkedett az örökös tartományokban.«

Deák a szavakkal való játéknak mondta az egész vitát. Vannak dolgok, úgymond, melyekhez az ő (Ausztria népeinek) beleegyezése nem szükséges, s *vannak olyanok, melyek ha közösen tárgyalandók, természetesen* egyetértésökkel tárgyalandók.

Vegyük a dolgot gyakorlatilag. Vajjon az európai háborúviselés módja most is olyan-e, mint a sanctió pragmatika előtti időkben volt, mikor t. i. a hadseregnek egyik nevezetes ereje a banderium és insurrectio volt? Azt akkor momentán felültették, és addig hadakoztak, míg a háborúnak vége nem volt. A háborúk igen hosszan tartottak, mert lassan folytak. Ha valaki a háborút megizente, a másik félnek hónapokig volt ideje készülni, mert ha mindjárt meg is indíttatott a sereg, hosszú idő kellett arra, míg ide jött. Így áll-e a dolog most is? Nem! Körülbelől mikor a lapok megtudják, hogy a háború megkezdődött, már egy pár csata el is veszett. A mult nyári időszak elég bizonyságot szolgáltat erre nézve. Ennek természetes következése, hogy bizony, fájdalom, másként kell a hadsereget rendezni és készen tartani,

Már most, a sanctió pragmatika szerint, mi őket, ők minket tartoznak megvédeni; ha tartozunk egymást megvédeni, tartozunk egyszersmind a védelem eszközeiről is gondoskodni. Feltehetjük-e, hogy mi azt mondanók: »Igenis, mi tartozunk titeket megvédeni, és majd, ha háborútok lesz, adjátok azt tudtunkra, mi akkor fogunk ujonczokat állítani, az insurrectiót felültetjük és megvédünk benneteket?« — Ezt bizony senki közülünk nem akarja, mert ez a mostani védelem és háborúzási rendszer mellett nevetséges volna. Mit kell tehát tenni? Harczképes seregről kell gondoskodni. Vajjon úgy-e, hogy azon hadsereg külön állva, mindegyik a maga törvényei szerint begyakorolva, vezérelve és vezényelve, a nádor vezesse az egyik sereget a maga belátása szerint, nem tudom kicsoda a másikat, szintén a maga belátása szerint? Ez igen szép dolog elméletben, hanem gyakorlatilag lehetetlen, mert semmivé teszi a czél elérését. Tehát azon eszme, hogy a kölcsönös védelem mulhatlanul szükséges, következteti azt, mit már ki is mondottunk, és a mit a *többség el is fogadott,* hogy az *együttes védelem szükséges.* Ennél az együttes védelemnél okvetlenül támadnak oly közös kérdések, melyeket külön elintézni alig lehet. Ezek a hadsereg és az arra szükséges költség megállapítása, valamint a külügy maga, a mennyiben az ország elé tartozik. Ebből áll azon közös ügy, melyet mi megállapítottunk. Sem törvényhozói, sem másnemű intézkedés arra bízva nincs, és nekünk fenn van tartva mindazon jog, mit az ország világosan, határozottan és kétségtelenül gyakorolt, a katonaállításra, az állítás feltételeire, és a védrendszer időnkénti megváltoztatására nézve.

Azt mondják már most: Tehát a többit feladtátok? Nem, hanem azt mondottuk: A mit eddig külön gyakoroltunk, azt jövőre közösen gyakoroljuk, azaz együtt beszéljük meg, *mi kell, mennyi kell; együtt állapítjuk meg az összeget,* és sem azoknak beleegyezése a miénkbe, sem a mi beleegyezésünk az övékébe nem szükséges, csak a többség szükséges arra. És azon többség a dele-

gatiónál, mely a felett határoz, fog döntő lenni, mert mi legalább arra nézve más módot nem ismerünk. De ebbe most nem ereszkedem, mert majd akkor, mikor a delegatióról lesz szó, nem is kétkedem, ezen kérdés bővebb vitatás alá fog kerülni. Azzal végzem, a mit mondottam, hogy igenis irányadónak tekintjük azon szempontot, mert úgy. amint hajdan volt, lehetetlen volna a czélt elérni: éppen azért nem lehetne pedig azt elérni, mert azok az országok alkotmányosokká lettek. Miután constitutiót kaptak, azt hogy ők ráállnak-e egyes pontokra, mire mi is ráállunk, és mi arra, mit ők inditványoztak: azt csak közösen lehet elintézni, azon egyszerű kérdésekre nézve, melyek a munkálatban vannak és, *nem a törvényhozásra, nem az ujonczadási jogra vonatkoznak, hanem a közös védelem mulhatlanul megkivántató kellékeire.*

Az mondatott, hogy ezen kifejezés »mert« helytelen. Nézetem szerint ez nem helytelen. Épp azért rendezkedett a magyar király Magyarország rendeivel teljesen, tökéletesen azon kérdések felett, mert a többi tartományoknak nem volt alkotmányuk, mert azok beleegyezését nem kellett neki kikérni. Különben mindig azon állapot fordult volna elő, mitől ezentúl félnék, ha némely dolgokat nem végeznénk el közösen, hogy t. i. azok azt mondanák: »Mi pedig nem akarunk«; és azon időben, midőn még a török veszedelmes volt, sokszor előfordulhatott volna azon állapot, hogy azok nem akartak volna.

Hogy ez a »mert« szó nem alaptalan, azt vastag törvénykönyvünk egynehány példája mutatja. Az osztrák tartományoknak sohasem volt azon korban valóságos alkotmányuk, de igen volt mind az osztrák, mind a cseh rendeknek bizonyos olyan joguk, a melyet egy testületi tanácskozásban intéztek el: a kereskedelem, a czikkek kivitele és a többi; és igen sokszor fordult elő, hogy a fejedelmet kérték, hogy vagy ne ereszsze be a borokat stb., vagy innen engedje oda is kivitetni. A törvénykönyv szerint arra akárhányszor azt felelte: »Azt nem tehetem azok nélkül, majd meghallgatom őket, és eléjök terjesztem ezen kivánatot. Ha alkot-

mányuk lett volna a védelemre nézve is, erre nézve is bizonyosan azt mondották volna, sőt nem is példátlan, hogy a magyar országgyűlés oly kérdésekben, melyek közösen érdekeltek bennünket — nem a védelem dolgában — plane deputatiót küldött oda, hogy érintkezzenek egymással.

A »mert« valóságos oka tehát annak, hogy nem kellett a régi időben a fejedelemnek megkérdezni azokat, és azért intézkedhetett, azért igérhette és biztosíthatta az országot, hogy: »Valamint ti védelmezitek birodalmamat, úgy én védelmezem határaitokat«. Ha az osztrák tartományok alkotmányosak lettek volna, ezt a fejedelem az ő nevökben maga nem mondhatta volna. Most alkotmányosak, és azon kötelezettségnek, mint corellata obligatiónak modorát közösen kell elintézni. Azért valóban irányadónak tekintem ezen dolgot, és óhajtom, hogy ezen szó benne maradjon«.

A magyar közjogi felfogás, az idézett nyilatkozatoknak részint alapján, részint *daczára,* állandóan az volt, hogy harmadik, vagyis idegen faktor a magyar közjogban nincs.

Ezt a helyes felfogást leginkább megvilágította és minden további kételynek vagy aggálynak elejét vette a képviselőház 1892. évi márcziusában folyt érdekes és tanulságos vitája, mely Polonyinak Tisza Kálmán nyilatkozata ellen intézett felszólalásával kezdődött.

Nem volt e vitában lényeges és elvi különbség a kormánypárt és az ellenzék felfogásában. A szabadelvü párt szónokai — s ezek közt a jelen sorok irója — épúgy bizonyították, mint az ellenzéki szónokok, hogy harmadik faktor nincs, hogy az 1867: XII. t.-czikk kizárólag magyar közjogi törvény, hogy tehát az osztrák törvényhozás beleegyezése nélkül is megváltoztatható. És hogy e törvényczikknek nemzetközi vonatkozása van ugyan, de ez csak a kezelési módokat illeti, melyek tekintetében valóban nemzetközi szerződés jött létre Magyarország és Ausztria közt.

Hogy pártatlan álláspontomnak ismét bizonyságát adjam, egy kiváló ellenzéki szónok beszédéből közlöm a fontosabb részeket. Hodossy Imre a képviselőház márczius 21-diki ülésében a többi közt így nyilatkozott:

»Minden eszköz csak addig bír létjogosultsággal, amig az azon czélra használtatik és annak a czélnak az elérésére alkalmasnak találtatik, amely végett készűl. Ha egyszer az bizonyulna be, hogy a 67-iki kiegyezés nem használtatik állami önállóságunk fentartására és fejlesztésére, vagy pedig bebizonyúlna, hogy ezen kiegyezés állami önállóságunk fentartására nem alkalmas, akkor ezen kiegyezés menthetetlenűl el volna veszve. Hiába hivatkoznánk akkor arra, hogy vajjon mennyiben van jogosítva erre a magyar törvényhozás; akkor szükségszerűség hozná azt magával, hogy Magyarország azt az eszközt, amelyet azért alkotott meg, hogy azzal állami önállóságát helyre állítsa és biztosítsa, hogy azon eszközt elvesse magától, ha egyszer azt látná, hogy az nem szolgál azon czélra, hanem talán annak akadályát képezi.

Én ezt nem kivánom, mert én az 1867-iki kiegyezést helyes, jó alapnak tartom, hanem követelem, hogy a törvény végrehajtassék a maga igaz szellemében. Nem kívánom, mondom, hogy ezen törvény valaha hatályon kívül helyeztessék, de azért ama dokrina ellen a leghatározottabban kell tiltakoznom, mely szerint kérdéses lehetne, hogy a magyar törvényhozás — a képviselőház, a főrendiház és király ő Felsége — egyesült akarattal ezen törvényt, a mikor akarják, hatályon kívül helyezhetik, a nélkül, hogy ahhoz Ausztria törvényhozásának hozzájárulása szükséges volna. Én azt hiszem, hogy a kik azt mondták, nem is abban az értelemben mondták ezt, mintha nem volna erre joga a magyar törvényhozásnak, mert hiszen a magyar törvényhozás souverain törvényhozás lévén, a dolog természetéből következik, hogy bármely törvényt alkothat, bármikor törvénybe igtathatja annak a hatályon kívül helyezését; hanem ez valószinüleg abban az értelemben lett csak mondva, hogy annak nem volna hatálya, ha

csak az Ausztriai tartományok törvényhozása is hozzá nem járulna.

De ezen doktrina ezen értelemben is téves. E tekintetben a törvény maga az 1867: XII. t.-cz. saját dispoziczióit két csoportra osztja; még pedig az egyik csoportba az 1867: XII. t.-cz. azon rendelkezései tartoznak, a melyek elvileg állapítják meg, hogy egyáltalán közös intézményeket kívánunk és hogy egyáltalán azokra nézve Ausztriával érintkezni készek vagyunk, a másik csoport az, a mely azon módozatokat állapítja meg, hogy miként érintkezzünk mi Ausztriával és a dispozicziók ezen kettős csoportjára nézve az 1867: XII. t.-cz. 69. §. a hatálybaléptetés tekintetében a következő distinkcziót teszi, (olvassa): »Ezen, a föntebbiekben elősorolt megállapodás ő Felségének királyi jóváhagyásával szentesíttetvén, törvénybe iktattattatik.

»E törvényczikknek azon rendeletei azonban, melyek a közös ügyek kezelésének módjára vonatkoznak, tettleg csak akkor fognak hatályba lépni, midőn azok tartalmához ő Felségének a magyar koronához nem tartozó országai részéről is alkotmányos úton hozzájárultak.«

Tehát azon módozatokra nézve, miként kezeltessenek ezen közöseknek elismert ügyek és miként érintkezzék Magyarország Ausztriával ezekre nézve, ezen törvény tényleg csak akkor lépett hatályba, mikor ahhoz Ausztria törvényhozása is hozzájárult. Igen természetes, mert hiszen mi, mint önálló állam, más önálló államot nem kötelezhetünk arra, hogy velünk oly módozatok szerint érintkezzék, melyeket ő is el nem fogadott, és melyekhez ő is nem járult hozzá. E tekintetben, ezen módozatok megállapítása tekintetében tehát a kiegyezési törvény nemzetközi szerződés jellegével bir, és így természetes, hogy ha csak arról lenne szó, hogy a 67-ki kiegyezésben meghatározott azon módozatok módosittassanak, a magyar törvényhozás ezt hatályosan nem tehetné másként, mint Ausztriával egyetértőleg, Ausztria hozzájárulásával. Ha azonban arról volna szó, hogy a magyar törvényhozás a

kiegyezési törvényt egyáltalában hatályon kívül akarja helyezni, ha arról volna szó, hogy a magyar törvényhozás egyáltalában nem kíván semmiféle közös ügyeket elismerni és egyáltalán nem kíván ilyenekre nézve Ausztriával érintkezni, ezt nemcsak joggal, de teljes hatálylyal bármikor megteheti.

Én azt nem kívánom és ennek kifejtésében más czélom nem volt, mint egy megpendített téves doktrina helyreigazítása.

Én a 67-diki kiegyezést Magyarországra nézve üdvösnek, hasznosnak tartom. De megkövetelem, hogy igazi szellemében és kifejezett czéljának megfelelően végrehajtassék.«

Kétségtelen ezek után, hogy harmadik faktor a magyar közjogban nincs, s hogy az 1867: XII. t.-czikk a magyar törvényhozás tényezőinek egyetértése által megváltoztatható.

De kérdés: *mi történnék azon esetben, ha a kiegyezés oly lényeges feltétele, minő Ausztria alkotmánya, megszünnék.*

Az előadottak világos és kétségtelen választ adnak e kérdésre. Sőt előadásaim során már feleltem is rá.

Mert Ausztriával csak az intézési módokra vonatkozólag egyeztünk, *s mert csak az intézési módoknak képezi feltételét Ausztria alkotmányossága* (maguk a közös ügyek léteznének az esetben is, ha nem volna alkotmánya a monarchia másik államának, valamint léteztek, mikor Ausztriát még absolutisztikus módon kormányozták) *az intéző organumuk eo ipso megszünnének, t. i. delegáczió, közös miniszterium, stb.*

Ipso facto visszaállna a régi állapot, t. i. a magyar parlament és a magyar király intéznék a közös ügyeket. Magyarország és az osztrák császár Ausztria részéről.

A hozzájárulási arányokat (pénz- és véradót) a magyar törvényhozás állapítaná meg, s az ezekre vonatkozó előterjesztéseket a magyar kormány vinné a magyar parlament elé. Csak-

hogy ezek iránt a magyar király nemcsak magyar kormányát, hanem az osztrák császárt is, mint Ausztria legfőbb, sőt egyetlen törvényhozóját, megkérdezné.

Téved tehát, aki azt hiszi, hogy a magyar alkotmány az osztrák alkotmány sorsával van összefűzve. Magyarország alkotmánya önmagában befejezett egészet képez, melyet nem dönthet meg az osztrák alkotmánynak semmiféle katasztrófája.

XVIII. FEJEZET.

Hibás közjogi elnevezések.

Közjogi terminologiánk nagyon hiányos és hibás. Hiányosak és hibásak voltak régebben a latin czimek és kifejezések, most igen gyakran hibásak a magyar közjogi megjelölések. Bőven osztogattuk a nagy czimeket Horvátországnak, elnevezvén azt királyságnak, regnumnak, tartománygyülését pedig, mely 1848 előtt csak törvényhatósági autonomiával birt, országgyülésnek. Ellenben alig van rá példa Corpus Jurisunkban, hogy Magyarország államnak, Szent István koronájának össszes birtokai magyar birodalomnak neveztetnének.

Ez azonban eddig nem volt baj. A régi közjog elnevezéseiből semmi joghátrány, vagy előny nem származhatik s az »ország«, »királyság« szavak más értelemmel birtak régen, mint jelenleg, midőn az állam fogalma már kibontakozott. Ennek daczára igen helyes volna közjogi nomenklaturánkban jobban meghonosítani a »magyar állam«, a »magyar birodalom«, »magyar monarchia« kifejezéseket s szükebb körre szoritani az »ország«-ot, melyet a parlamentben igen nagynevü szónokok még a »haza« szó helyett is használnak.

Az efféle azonban csak helytelen közjogi kifejezés, de nem tartalmaz sulyos sérelmet államjogunk ellen. De igen is sulyos sérelmet képez nem egy oly kifejezés, mely legujabb törvényeinkben gyakran előfordul s mely egyenesen megtámadja a dualismust és Magyarország államiságát.

Leghibátlanabb, habár ez sem teljesen mentes minden hibától, maga az 1867: XII. t.-czikk, melyet maga Deák Ferencz fogalmazott. Ez is azonban nagyrészt azért menekült a téves kifejezésektől, mert kerülte az elnevezéseket. Inkább körülirt, mint megnevezett. Még igy is, mint látni fogjuk, egy-két hiba csuszott bele.

Ezen törvényczikk óta törvényeink és különösen nemzetközi szerződéseink hemzsegnek a téves és sérelmes közjogi kifejezésektől, melyek fölött általános, mindenre kiterjedő szemlét tartani hosszadalmas és unalmas volna.

Csakis a főbbekre, azon legkövérebb bakokra szoritkozom, melyeket sikerült törvényhozóinknak a magyar közjog tilosában elejteniök.

Kezdjük a *királyon.* Ő felsége czime egész helyesen van megállapítva. Ezt a hosszas czimet azonban nem lehet használni s akkor többnyire megesik a többé-kevésbbé lényeges hiba. Az, a miben maga az 1867: XII. t.-czikk 7. §-a is leledzik s mely azután onnét átment összes közjogi felfogásunkba, a leglényegesebbek közé tartozik. Ez a §. közösnek mondja az uralkodót s nem pusztán annak személyét. Az uralkodó pedig, mint ilyen, nem közös, hanem csakis annak személye.

És ez nem szőrszálhasogatás, vagy közjogi rabulisztika, hanem a lehető legfontosabb kérdés. Ha az uralkodó közös Magyarország és Ausztria közt, akkor közös a főhatalom is, vagyis az osztrák császári és a magyar királyi hatalom összeolvad. A kettő pedig nemcsak lényegesen különbözik egymástól, hanem még csak nem is érintkezhetik anélkül, hogy Magyarország államiságának véget ne vessen, s meg ne teremtse az összbirodalmat. Másként lép a hatalom birtokába a magyar király, mint az osztrák császár; sőt maga a két hatalom lényegesen különbözik egymástól. És ép az a körülmény mutatja, hogy Magyarország viszonya Ausztriához nem vált reál-unióvá personál-unió helyett, hogy a magyar királyi és az osztrák császári

hatalom különböznek egymástól. Ha pedig különböznek, akkor sem az uralkodás, sem az uralkodó nem lehet közös, hanem csakis az uralkodó, a magyar király és az osztrák császár személye.

A *birodalom* szó előfordul ugy az 1848-diki törvényekben, mint az 1861-diki és későbbi feliratokban s a 67-es bizottságban inditványozták bevételét az 1867: XII. t.-czikkbe. Ekkor érdekes vita fejlődött ki felette. Ghyczy aggodalmát fejezte ki a birodalom szóra vonatkozólag s többi közt ezt mondta: »Emlitik, hogy hiszen e szó »birodalom« többször és az 1848-diki törvényekben is használtatik — ezen szavakkal: »a birodalom kapcsolata«, melyek a III. t.-czikkben is foglaltatnak. Én e részben először a »birodalom« értelmét akartam meghatározni. Ha e szó alatt az értetik, hogy ő felségének az ausztriai háznak birodalma, akkor ellene nem szólalnék fel, annak alatta Magyarország is értetik és Magyarország az uralkodó ház, ő felsége irányában nem független. — Ha azonban a birodalom szó ugy vétetik, mint azt Európában venni szokták, t. i. állam, ha osztrák államot jelent, akkor elfogadása által Magyarország függetlensége és önállósága megszüntetnék«.

Teljesen igaza volt Deáknak, hogy minden szó azt jelenti, a mily értelmet tulajdonitunk neki s a »birodalom« szó alatt törvényeinkben csak az érthető, a mily jelentőséggel azt törvényeink felruházzák. De nem kevésbbé igaza volt Tisza Kálmánnak, a ki az ily kifejezésekben az óvatosságot ajánlotta. Ép azért a »birodalom« szó még oly értelemben sem fogadható el, mely értelemben Ghyczy elfogadta volna. Közös birodalma még a Habsburg-háznak sincs, hanem van *két birodalma:* a magyar és osztrák. *Egy* birodalom még eszmeileg sem engedhető meg, mert az ily hibás fogalomból gyakorlat lesz s jöhet idő, mint Tisza mondta a 67-es bizottságban, hogy ellenünk fordítják azt.

Annál hibásabbak és kárhoztatandóbbak e botrányos közjogi kifejezések: »*a birodalom mindkét fele, a Lajtán túli és inneni fele*« stb. E kifejezések elseje Gorovétól származik, a ki az 1867: XII. t.-czikk 8. pontjához módosítványt nyujtott be,

melyben e kifejezés foglaltatott: »a birodalom mindkét felének minisztériumával egyetértésben.« Szerencsére a bizottság nem fogadta el szószerint a módosítványt; a »mindkét fele« kifejezés mellőztetett. A gyakorlat és különösen a hírlapirodalmi praxis kevésbbé óvatos, mint volt a 67-es bizottság. Folyton a birodalomról s annak mindkét feléről, vagy csak egyikről, lajtántuli és inneni részről beszél.

A »birodalom mindkét fele« kifejezés helyett egyedül ez korrekt: *»a monarchia mindkét állama.«* A birodalom egyik fele helyett: *a monarchia egyik állama.* A lajtántuli s innéti rész helyett: *a lajtántúli vagy inneni állam,* stb.

Maga a *monarchia* szó is csak bizonyos megszorítással fogadható el korrekt megjelölés gyanánt, a két államra nézve. Ha t. i. nem egységes államot, vagyis birodalmat jelent, hanem jelenti a magyar és az osztrák államoknak a külföld irányában való megjelenését. Mert van külön magyar monarchia és külön osztrák monarchia.

Ellenben ez a kifejezés: osztrák-magyar monarchia kifogásolható, helyesen ekkép használandó: osztrák és magyar monarchia. — Az *»Ausztria-Magyarország«* elnevezés, melytől pedig hemzsegnek különösen nemzetközi szerződéseink, a *leghatározottabban hibás* s nem perszonál-unióra, hanem reál-unióra vall. Egyedül helyes és a törvényben is jól használt elnevezés: Ausztria és Magyarország.

Ezek azon főhibák és téves kifejezések, melyeket a szokás és kényelem megbolygatásával is ki kell irtanunk. A téves kifejezésből ugyanis lassankint téves fogalom s a téves fogalomból idővel közjogi sérelem lesz. Különösen nemzetközi szerződéseinknél kellene a legnagyobb figyelmet és óvatosságot kifejteni, mert a külföld ezen tanulja közjogunkat s a nemzetközi jog ezekből veszi adatait.

Gyönyörü adatokat talál, az igaz. Azt találja, hogy még külön magyar határ sincs, hanem van osztrák-magyar határ,

vagyis Ausztria és Magyarország közös birodalom, közös határokkal.

Valóban itt az ideje, hogy a helytelen, sőt veszedelmes közjogi kifejezéseket törvényeinkből és különösen nemzetközi szerződéseinkből kiküszöböljük.

A slendriánnal valahára szakítanunk kell. *Legfőbb ideje, hogy a kormány szakértő férfiút nyerjen meg, aki minden nemzetközi szerződést, sőt minden törvényjavaslatot, közjogi szempontból, előzetesen átvizsgáljon. Különben a hanyagság és tudatlanság tönkre teszi közjogunkat. Azt a nagy épületet, melyet az ész és hazafiság műépítői emeltek, elpusztítja a házmesterek gondatlansága.*

XIX. FEJEZET.

A dualizmus és nemzeti törekvéseink.

1. Lehet-e fejleszteni a dualizmust?

Nemzeti aspiráczióink megvalósítása nem a közjogi alap bolygatásában, hanem e rendíthetlen alapon a magyar állam teljes kiépítésében, a magyar nemzet végleges megszilárdításában áll.

A közös intézményekben történhetnek, mint 1867 óta ismételten történtek is, nemzeti vágyainkra nézve igen kedvező mozzanatok, ezek azonban nem a dualizmus fejlesztését, hanem betűjének, vagy szellemének megvalósítását, vegrehajtását képezik.

Nem gondolható kedvezőbb mozzanat, mint volt a két »és« szócskának először a király és a monarchia, majd ujabban a hadsereg czimébe való beiktatása.

Az első »és« megszüntette a birodalom eszméjét, mely még a XII. t.-czikk megalkotása után is kisértetett. A második »és« megszüntette a birodalmi hadsereget, mely régi czimével még mindig az abszolut Ausztriára emlékeztetett.

És e nagy átalakulások még sem voltak *a dualizmus fejlesztése, hanem egyszerü végrehajtása.* Jelentették az utolsó bizalmatlanság megszüntét minden faktornál, a dualizmus elvének és szellemének teljes és őszinte elfogadását.

Annál kevésbbé képezhetik a dualizmus, a közjogi alap fejlesztését azok a viszonylag sokkal kisebb jelentőségü kérdések, melyek minduntalan a vitatkozás napirendjére kerülnek.

A mennyiben ugyanis ezek a dualizmus és paritás szelleméből folynak, *megvalósíthatók egyszerü végrehajtás* és nem a közjogi alap fejlesztése által. Amennyiben pedig az 1867 : XII. t.-czikkel ellentétesek, meg nem valósíthatók és feszegetésük káros a nemzet közszellemére és békés fejlődésünkre.

De a megvalósításnak módszere és foruma tekintetében is a helyes közjogi alapot kell választani. A közjog egyáltalán nem alkalmas a fejlesztésre, csak a végrehajtásra; uj jogokat lehet szerezni, de a régieket fejleszteni nem lehet. A politikai eszély néha azt követeli, hogy a létező jog megvalósítása elhalasztassék; de mikor a megvalósítás ideje elérkezik s a jog a gyakorlatba átlép, ez nem a létező alap fejlesztése, hanem az elvi jog gyakorlati kivitele. Közjogunk és történelmünk tele van e tekintetben bizonyítékokkal.

A magyar nemzet joga nem mindig az volt, ami politikája. De jogánál többet sohasem követelt, ellenben, bár az elvet soha fel nem adta, bölcsen tudott várni világos jogainak érvényesülésére. Az elnyomási törekvésekkel és a jogfosztással sohasem alkudott meg, de mindig tudott számolni a tényleges viszonyokkal. A magyar közjog és a magyar politikai bölcseség mindig karöltve jártak; az előbbi magasan lobogtatta az elv zászlaját, az utóbbi eleget tett a gyakorlati élet követelményeinek.

Csak a kettőnek szerencsés kombinácziója mellett lehetett keresztül evezni három század zivatarai közt a nélkül, hogy a magyar államiság hajótörést szenvedjen, különben ma ennek tán csak roncsaival birnánk.

A politikai okosság vezette még közjogi törvényeink alkotását is, a Habsburg-dinasztiával való egyesüléstől kezdve a dualizmusig, sőt ezen tul. A közös ügyek kétségkivül benne lappangtak a perszonál-unióban kezdettől fogva; de őseink óvakodtak ezeket meghatározni és mint kifejtettem, helyesen tettek ekkép.

A mult századokban Magyarország nem lehetett más viszonyban a hatalmas Ausztriához, mint a meg nem határozott, pusztán

csak elvi personál-unió viszonyában. Egy kis és gyenge állam, ha nagygyal és hatalmassal szövetkezik, ennek mindig tartományává lesz. Egyenrangu szövetség csak egyenrangu, egyenlő erejü államok közt lehetséges, anélkül, hogy valamelyiknek államisága csorbát szenvedjen. Finnországban tapasztaljuk, mire vezet a tulerős állammal, ez esetben Oroszországgal való egyesülés.

A pragmatika sanctió óvakodott a kölcsönös védelem organizmusáról beszélni. Csak odavetőleg, alig néhány szóval beszél a kölcsönös védelemről, midőn a rendek megigérik a feloszthatatlan és együtt birtoklandó monarchia védelmét külerő ellenében.

Midőn a dualizmus formulázására kerül a sor 1866-ban, illetőleg 1867-ben, mennyi közjogi zürzavarral küzdöttek, különösen kezdetben, a formulázók.

De minél bővebben foglalkoztak a dualizmus megalkotói a közös ügyekkel, a Magyarország és Ausztria közt való viszonynyal, annál inkább rájöttek, hogy a teljes magyar államiság kiépíthető a pragmatika sanctió alapján, hogy a közös ügyeket most már meg lehet határozni, azon veszély nélkül, mikép Magyarország Ausztria provincziájává legyen. Sőt hogy az ekkép felépített magyar állam törvényes befolyást nyerhet a közös ügyek intézésére, mely befolyással a pragmatika sanctió alapján tényleg soha sem birt.

A dualizmus és paritás ekkép gyakorlati megvalósításává lett Magyarország elvont, virtualis jogainak; a magyar állam, mint egy hatalmas monarchia egyenjogu állama, nemzetközi tényezővé lett, ami előbb, Mohács óta, soha sem volt. Ha ellenben a magyar nemzet e jogait ideje előtt akarja érvényesíteni, a jogért való küzdelemben valószinüen elbukik vala.

A közös ügyek tisztázatlan állapota miatt nagy szerencsétlenség következett ugyan 1848-ban, mert a politikai eszély nem pótolta az erő hiányát; de mégis igen helyesen történt minden úgy, ahogy történt. Őseink igen helyesen burkolták el a Corpus Juris latin zsargonjába a közösen érdeklő viszonyokat és igen helyesen

csak Magyarország függetlenségét deklarálták egészen határozottan. Ha a közös ügyeket már századok előtt determinálják, akkor, midőn az imperium hatalmas és Magyarország gyönge volt, ez utóbbi kétség kivűl a provinczia szinvonalára nyomatott volna le. De a kényes kérdéseket ekkor hagyták a gyakorlati életre. A kölcsönös védelem kérdését fényesen oldották meg, mikor erre került a dolog, p. a Mária Terézia korában, de az elvi meghatározásokba nem mentek bele. Az előleges determinácziók helyett jobbnak tartották a gravamenező politikát, mely utólag lépett fel, mert e mellett a tiszta perszonál-uniót teljes jogalapon lehetett védelmezni.

A világos meghatározások kerülése egyébiránt keleti természetünk restségével is összefüggésben van.

A közjogi bizonytalanság ezen állapotán túl vagyunk, habár még az 1867: XII t.-czikk is óvakodik a teljes részletezéstől, a homályból még itt is megmaradt valami s ez is a gyakorlati életre és politikai bölcsességre biz egyes dolgokat. De csak ismételhetem, hogy őseink okosan és bölcsen jártak el: csürhető, csavarható törvényeikkel, pláne a sokszor napirendre került nagyszavu deklarácziókkal, a magyar államiságot és a magyar nemzet souverainitását három század zivatarain keresztűl érintetlenűl hagyták a jelen nemzedék számára.

E közjogi állapot azonban kétségkivül befolyt nemzetünk szellemére. Ez is egyik oka, hogy nem szeretjük a doktrinákat, hogy nem keressük a filozófia ködös vagy napsugaras magaslatait, hogy a souverainitás elvont modern tanait sem alkalmazzuk közjogunkban, mert még mindig — és igen helyesen — a történeti fejlődés alapján állunk. Nem lettünk filozóf, hanem praktikus nép. És jobb volt nekünk megélnünk gyakorlati politikai érzékünkkel, mint elveszni az államjogi filozófiával.

A dualizmusban még mindig vannak elvont jogok, melyek elvileg léteznek, megvalósításukat azonban eddig halasztatta velünk a politikai eszély, vagy saját érdekünk. Ilyen p. o. Magyarországnak az a joga, hogy külön vám- és kereskedelmi területet képezzen, hogy Ausztriától gazdaságilag teljesen külön váljék s igen sok más, ezzel kapcsolatos, vagy nem kapcsolatos joga, mint a szétválás esetén a külön kereskedelmi képviselet stb. Vagy példáúl magának a magyar udvartartásnak az osztrák udvartartástól való teljes és végleges különválasztása s más efélék.

Ilyen a kettős monarchia czímere, a zászló-kérdés, hadsereg nyelvkérdése, magyar katonai akadémia.

A kettős monarchiának valóban czímerre, de oly czímerre van szüksége, mely a personál-uniót tükrözze vissza és nem reál-uniót. A külföldnek e czímerből azonnal fel kell ismernie, hogy Ausztria és Magyarország államjogi viszonya két teljesen független államnak csak is a közös védelemre való egyesülése.

A zászló-kérdés úgy oldandó meg, hogy a magyar állam szinei egy souverain állam szineinek méltóságával, tehát magának az uralkodónak családi zászlajával egyenlő ranggal birjanak. A magyar királynak lehetnek, mint vannak, családi szinei; de a magyar lobogó egyszersmind a magyar király lobogója. *A hadsereg nyelvkérdése gyakorlatilag sokkal nehezebben oldható meg.* Ez már nem csak *közjogi,* hanem egyszersmind *vezényleti* kérdés. Megoldása attól függ: *vajjon lehetséges-e, a hadsereg harczképességének veszélyeztetése nélkül érvényteleníti a magyar nyelvnek kétségtelen jogait. És ha lehet: mily méretekig juthat el az érvényesítés?*

A közjognak nem feladata e határok feltalálása: ez a politikára és a hadi technikára tartozik. Ugyanez mondható a magyar katonai akadémiáról is. Az 1867: XII t.-czikk teljesen elég széles alap arra, hogy azon még a magyar katonai akadémia is elférjen.

Mindez megvalósítható a törvény keretében, fejlesztés és megváltoztatás nélkül. Hisz mindez, mint kimutattam, nem is közös

kérdés, hanem a magyar parlamentnek és ő felségének (tehát nem a delegácziónak) ügye. Azért szóltam fentebb a delegáczió hatáskörének tágítása és az ellen, hogy a delegáczió legyen a nemzeti aspiráczók hordozója.

A politikai bölcseség azonban nemcsak a pragmatika sanctió idején volt kiegészítője közjogi felfogásunknak, hanem az volt a dualizmus megalkotásakor. Az lesz jövőre is. Jogainkat nem kell érvényesítenünk, minden esetben elmenve a legszélső határig, habár ez érvényesítés édekeink ellen van, vagy veszélyes bonyodalmakat idézhetne fel. A vám- és kereskedelmi különválást sem valósítottuk meg, mert nagy érdekeinket tettük volna koczkára.

De akkor is, midőn elvi jogainkat a gyakorlatba átviszszük, nem a közjogi alapot fejlesztjük, hanem csakis virtualis jogainkat érvényesítjük. Jogunk van magának a dualizmusnak megváltoztatásához s pedig, egyoldalúlag, az osztrák törvényhozás hozzájárúlása nélkül. De még sem teszszük, mert nincs érdekünkben.

A fejlesztési elmélet tehát egészen hibás. Közjogot vagy közjogi alapot s így a dualizmust sem lehet fejleszteni. Vagy érvényesíteni lehet azt, amennyiben csak elvont jog, vagy megváltoztatni, amennyiben többé nem felel meg az ország érdekeinek.

Harmadik mód, t. i. a fejlesztés nem lehetséges. Közjogi képtelenség.

A közjogi villongásoktól pedig óvakodnunk kell. *Nemzeti czéljainkat csak úgy valósíthatjuk meg, ha képzelt közjogi sérelmek miatt le nem kötjük tetterőnket, melyre másutt van szükség.*

A politikai bölcseségnek jövőre is tényezőnek kell maradnia a magyar politikában.

A nemzetnek, nehéz századaiban, a politikai eszély és okosság voltak vezérei. Jobb vezérek voltak ezek azoknál, a kik ellenséget vertek, csatákat nyertek. A hadiszerencse forgandó, a ma győztesek holnap legyőzöttekké lesznek, Jenát Szedán boszulta meg és valamikor Szedan is boszulva lesz. E békés vezérek kalau-

zolták nemzetünket Mohács óta a századok ködében, zivatarában, járatlan utakon, a nagy politikai földingások romjai és hegyszakadékai közt. Geniuszunk az önfentartásra fegyverzett fel általuk bennünket. Nagy Lajos és Mátyás félelmes kardja Mohácsnál kettétörött, katonai zsenink elhomályosodott, birnunk kellett tehát más eszközökkel, amelyek amazokat pótolták. Ezek voltak a politikai eszély és okosság.

Ha ezek nem vezérelnek, a bel- és polgárháborúk emésztik vala fel a török által amugy is megrontott erőnket. Jogaink csaknem mindig sértve, alkotmányunkon csaknem mindig rés volt ütve. A beolvasztó törekvés oly világos, félreismerhetetlen volt csaknem állandóan, hogy a nemzet egy pillanatig sem lehetett ez iránt kétségben.

De nemzetünknek a politikai eszély és okosság türelmet tanácsoltak. Nem lemondást, vagy a változhatlanba való belenyugvást, hanem a jogainak elvi fentartása mellett, a jobb időkre, jobb alkalomra való várakozást. És a nemzet a jó tanácsot megfogadta, különben nem két nagy szabadságharczunk leendett, hanem több. Szinte állandó láz emészt vala bennünket s ez feldulta volna egész organizmusunkat.

Két politikai vezérünk sugalmára hallgattak mindazok a nagy férfiak, a kik a nemzet élén álltak s a kibontakozás útján útmutatók voltak. Széchenyi és Deák, bár maguk is geniuszok, a nemzeti geniusz megtestesülései voltak. A politikai eszély és okosság hiánya okozta negyvenkilenczediki nagy katasztrófánkat; de e kettő együtt hozta létre a közjogi kiegyezést és ezzel alkotmányunknak teljesebb helyreállítását, minő az Mohács óta valaha volt.

De vajjon azért, mert államiságunk immár nincs csak a Corpus Juris artikulusaiban, hanem örvendetes tény és valóság, mert ismét erősek vagyunk s mert nem tartozunk többé Európa elnyomott, kiirtásra szánt nemzetei közé, szabad-e lecsapni a vezérségből a politikai eszélyt és okosságot, melyeknek elért nagy

sikereinket köszönjük? Szabad-e, lehet-e szakítanunk a nemzet hagyományaival, Széchenyi és Deák szellemével, akik soha sem keresték a nehézségeket, hanem mindig a kiegyenlítést, akik soha sem kötöttek csomókat, hanem mindig a csomók megoldásán fáradoztak?

Szabad-e a viszályok tévetegeibe visszamennünk, mikor a kiegyezés onnét már kivezetett bennünket? Szabad-e a nemzeti problemát a dualizmus folytonos bolygatásában keresnünk, mikor ennek széles alapja teljesen elégséges legmerészebb vágyaink megvalósítására?

Huszonöt év alatt többet fejlődtünk, mint azelőtt egy századon keresztül. Nemzeti ébredésünktől 1867-ig nagy átalakulásokon mentünk keresztül, a feudalizmus pánczélait és bilincseit eldobtuk, az osztályok uralmát megdöntöttük, a magyar alkotmány a rendek kiváltságából a nemzet köztulajdonává lett, a megyékből megalakult a magyar állam, az osztályokból a magyar nemzet.

Ez átalakulásban kétségkivül szintén nagy haladás rejlett; de mily csekély az az út, melyet nemzeti czéljaink felé akkor, és melyet huszonöt év óta tettünk. A negyvennyolczban megalakult magyar nemzetet szörnyű katasztrófa sujtotta, több mint félszázad munkája romba dőlt. Jogunk nem veszett el, csak vissza kellett szerezni. A politikai eszély és okosság vissza is szerezték, mit a zsarnoki elnyomás, s a meggondolatlanság koczkára tett. A joggal a magyar állam területi épsége is vissza volt szerezhető, de nagyon kérdéses volt, vajjon visszaszerezhető-e magának a nemzetnek egysége? És kérdéses volt, vajjon az 1867-ben létesült magyar állam elbirja-e a modern államiság terheit?

E két kérdésre az események által adandó választól függött a magyar nemzeti problema.

De bebizonyult, hogy a *dualizmus elég széles alap nemzeti czéljaink megvalósítására. Ezt tehát nem szabad bolygatni.* A jövő problemája attól függ, *tud-e Magyarország átalakulni nemzeti állammá?*

2. Magyar nemzeti állam.

Minden politikának ép ugy, mint minden törekvésnek, számolnia kell a rendelkezésére álló eszközökkel. Ha az utóbbbiak elégtelenek a czél megvalósitására, a politika ábránddá, a törekvés sóvárgó kielégitetlen vágygyá lesz s mind a kettő megbukik. Igy támadnak czéltévesztett, veszendő lények, egyének és népek.

Amikor kitüzzük nemzeti czélunkat, nekünk is számolnunk kell a tényleges viszonyokkal. Nemcsak Európa helyzetével, hanem első sorban hazai tényezőinkkel s ezek közt legkivált a magyar faj erejével. Mérlegre kell tennünk fajunkat s minden rokonszenvet és előszeretetet legyőzve, tárgyilagosan, hidegen, sőt szigoruan kell megvizsgálnunk: vajjon képes-e oly nagy hivatás megoldására, amelyet eléje tűzünk. Képes-e azontul, amit máris elért, hogy rányomja faji jellegét e hazára, nemzeti állammá tenni a magyar államot.

Ha a mérlegelés eredményének ténye igenlőleg felelt e kérdésre, akkor nyugodtan és bátran tüzhetjük ki a czélt s az állam és társadalom összes erejét ráfordithatjuk a czél megvalósitására. Ellenkező esetben lemondásra kell tanitanunk a magyart. Le kell szállitani alacsonyabb fokra magas eszményét s arra kell rábirni, hogy nyugodjék bele sorsába, hogy soha sem lehet valódi nemzetté, hanem megmarad mindig érdekes fajnak, mig a jövendő századok valamely nagy zivatara a pusztulás romjai alá temeti.

Ha ugyanis a magyar faj nem bir azokkal az erőforrásokkal, amelyekből az állam bőségesen meríthet, hasztalan az utóbbinak minden törekvése. Ha a magyar faj nem hóditó, nem diadalmasan előre nyomuló faj, hanem tán éppen oly laza tömeg, amely az állam protekcziója nélkül szétzüllik, akkor inkább teher, mint emelő erő, kerékkötő inkább, mint előre hajtó rugó.

Két dolog képezi valamely faj erejének ismérvét. Először: mekkora a belső propagativ ereje s ezzel kapcsolatban asszimi-

láló képessége? Másodszor: mennyire képes a kulturára? A többi tulajdonságok másodranguak, habár a multban lehettek elsőranguak. Ilyen a katonai szellem és erély.

Kétségkivül fontos és becses tulajdonságuk ez ma is a népeknek, de a modern technika fejlődésének arányában mindinkább veszti jelentőségét. A személyes vitézség a jövő háboruiban kevés értékkel fog birni, mert a csaták sorsát a hadvezér, a tömegek és ezek müveltsége fogják eldönteni.

Sőt még a középkorban is elvesztek a legharcziasabb fajok, melyek nem birtak a népfentartó és nemzetfejlesztő két tulajdonsággal. A hódítók szinte mind beleolvadtak a meghódítottakba. Hasztalan legelső katona a török még ma is: nem kizmetje tünteti el a világ szinpadáról, hanem az emlitett két tulajdonság hiánya.

Ha egy fajnak nincs elég belső propagativ képessége, lassanként elmarad a szaporább fajok mögött. Érdekesek azok a valószinüségi számitások, melyeket statisztikusok közzétesznek a népek számbeli erejére vonatkozolag. Ha a népesedési viszonyokban lényeges változás nem áll be, fél, vagy épen egy század multán nem lehet ráismerni Európára. Különösen megdöbbentő esély, hogy Oroszország lakossága félszázad mulva kétszáz millió lehet. Francziaország szinte öszsze fog törpülni Németország mellett.

Nemcsak a természettudomány, hanem a történelem adatai által is igazolt tény, hogy a tiszta fajok — bár ilyenek teljes mérvben nem léteznek — legkevesebb propagativ erővel birnak, s minél nagyobb a fajvegyülés, annál inkább nő a propagáczió exponense, ha természetesen a gazdasági, illetőleg megélhetési viszonyok nem gátolják. A kelták, kik egész Európában megelőzték az indogermánokat, tiszta faj létükre csekély szaporasággal birtak. És mert pl. a mai Francziaországban igen kevés germán vér keveredett a gallokba (a hódító frankok nem voltak több, mint félmillió, mig Gallia lakossága több volt hét milliónál) a

belső szaporaság ott soha sem lett nagygyá. XVI. Lajos és Nagy Napoleon háborui pedig anynyira meggyengítették a franczia népet, hogy jelenleg szaporaság tekintetében az összes népek közt legutolsó, s ha Németországból nem történnék, a franczia ipar fejlettsége következtében, állandó bevándorlás, Francziaország lakossága nemcsak nem nőne, hanem fogyna.

Angliában a fajkeveredés már erősebb volt. Először az angol-szászok vegyültek a keltákkal, majd a hóditó normánok összevegyültek az angol-szász kelta amalgammal. De maguk a normánok is keverék faj voltak; germánokból előbb francziákká lettek, nyelvüket is teljesen elfeledték, s csak Anglia meghódítása után lettek ismét a germánság alkatrészeivé. Nem csoda tehát, ha az angol nép egyike volt a legszaporábbaknak a multban is, a mult század óta pedig hatalmas ipara rendkivüli mérvekre fejlesztette propagáczióját.

A németek csak szlávokkal vegyültek, ezekkel is csekély mérvben, ez az oka, hogy nem oly szaporák, mint az angolok. De mert a szláv sokkal jobb anyag az analgamban a keltánál, s mert a germánságban különben is ősi faji erő rejlik, a német nép szaporasága Európában a harmadik.

Az orosz azonban minden más népet megelőz szaporaság tekintetében. De nemcsak azért, mert a legkülönbözőbb fajokat, mongolokat, finneket, ugorokat, törököket stb. olvasztotta magába, hanem azért is, mert Oroszország óriási pusztáin még rengeteg tér nyilik a településnek, uj és uj néprajok kibocsátásának számára.

Részben ez magyarázza meg a magyar faj nagy szaporaságát is az Alföldön. Ott a magyarság nemcsak avarokat, s később szlávokat olvasztott be, hanem a török uralom megszünte után nagy területek lettek ott szabaddá. Sőt az alföldi parasztság még ma is aquirálhat, mert részint állami, részint urodalmi birtokok felparczellázva, még mindig kezére juthatnak. Ellenben a második nagy magyar medenczében, a Dunántul, a magyarság

ugyancsak a birtokviszonyok (latifundumok, hitbizományok stb.) miatt nem terjeszkedhetik s igy a medenczéből kivándorlás alakjában lefolyás történik Szlavonia, sőt most már Amerika és a Balkán-félsziget felé. A harmadik medencze, a Székelyföld szintén stagnál, de kellő gazdasági eszközök segitségével ez a medencze kiszélesithető ugy, hogy lassanként Erdély egész keleti felét magába foglalhatná. A magyar nép propagácziójának tipusa tehát az Alföld, hol fajunk őserejét, a legkedvezőbb gazdasági viszonyok közt, még kifejtheti. Ez őserő nagyságára vall a születések azon rendkivül örvendetes aránya, mely fajunkat e tekintetben a legelső sorba helyezi a népek közt s melynek előnyös következményeit csakis a közegészségi intézkedések által különben enyhithető rossz halálozási arány szállitja le. Amely faj annyira prolifik, mint a magyar, az nemcsak életképes, hanem hóditásra hivatott faj.

És még a halálesetek nagy arányának daczára is a magyar faj s vele Magyarország felküzdi magát a legszaporább népek sorába. Az egész országnak az egy perczentet jóval meghaladó évi átlaga, mely most már közel két évtized óta állandó exponenssé válik, a lehető legbiztatóbb. És legörvendetesebb az, hogy ez exponensben ép a magyar fajnak van legnagyobb része; mert a legujabb statisztikai kimutatások szerint: a magyar faj a mult évtized alatt közel 15 százalék, mig az egész ország csak közel 10 és fél százalék arányában növekedett. Tót, román nem oly szapora, mint a magyar, a szerb pedig épen a kihaló fajok lisztáján szerepel.

Ami tehát a belső propagácziót illeti, a magyar fajban megvan az az első tulajdonság, mely nélkül népek nem fejlődhetnek, nagyokká nem lehetnek s melynek hiányában nagy nemzeti czélt nem lehetne kitüzni fajunk számára. Sajnos, hogy felszivó képessége sokkal kisebb, sőt hogy nem nagy ellenálló erővel bir ott, ahol nemzetiségi tömegekben elszigetelve él. Ennek következménye, hogy kevés tért hódított, sőt több helyen tért vesztett.

Leginkább hódított az Alföldön és a Dunántul, vesztett a Felvidéken és főleg Erdélyben. A magyar nyelvszigetek itt még mindig veszélyben forognak.

De hogy ily kevés hódítás, vagy hogy a nyelvviszonyokban kevés változás történt a magyar államnak ezredéves léte alatt, ennek megvan a magyarázata, mely az asszimiláczió tekintetében is jobb világításba helyezi fajunkat. Nem volt fejlett kulturánk, nem voltak városaink, melyek nélkül nagymérvü felszivás, asszimiláczió, vagy amalgam nem történt és nem történik sehol. Hatalmasan kibontakozó nemzeti kulturánk s megmagyarosodott városaink ezentul rohamossá fogják tenni az asszimiláczíót. Másik oka pedig az volt a fajvegyülés csekélységének, hogy a magyarság nem telepedett a meghódított nemzetiségek közé, részint azért, mert mint az oláhság csak nagy későn, a honfoglalás után vándorolt be, részint, mert jobb szerette a nagy és puszta sikságokat, hol eleintén folytathatta pásztor- és vadászéletmódját. Az első két nagy medenczéhez, az Alföldhöz és Dunántulhoz járult később a harmadik, a Székelyföld. Ezek a török hódításig, sőt jórészt később is összeköttetésben voltak ugyan egymással, de mégis különálló czentrumokat képeztek s a tőlük szintén különálló nemzetiségi tömegekre keveset hatottak.

Ide járult a nemzeti szerencsétlenséggel felérő azon körülmény, hogy Magyarországnak nemcsak hivatalos, hanem szinte társalgási nyelve is a latin volt. Egységes intelligencziával akkor birtunk ugyan, csakhogy ez nem magyarul, hanem latinul beszélt. Hol volnánk ma, ha egy századdal előbb lesz hivatalos nyelvvé a magyar, ha intelligencziánk, egész középosztályunk rossz latinság helyett magyar nyelvet tanul az iskolákban? Csak a müveltség tud asszimilálni. Csuda-e tehát, hogy fajunk a multban kevés nemzetiségi elemet szitt fel, mikor a magyar kulturának a nyelve nem magyar, hanem egy holt nyelv, a latin nyelv vala?

De szerencsére, mindez megváltozott. A magyar kultura most már magyarul ir és beszél és ami fő, a kulturai fölény és

vezérszerep fajunk kezében van. Nemcsak a népszámlálás adatai mutatják ezt, melyekből kitünik, hogy a magyar férfilakosságnak több, mint 74%-ja tud irni és olvasni, mig a tótnak csak 50, az oláhnak nem egészen 11%-je, hanem és főleg a középiskolák, melyeknek 90%-ja magyar. Kulturai deficzitünk ez utóbbiaknál is még mindig tiz száztóli s kétségkivül törekednünk kell e deficzit megszüntetésére; de értelmiségünk a legjobb uton van arra, hogy egészen magyarrá váljék. És ettől függ jövőnk.

A vagyon túlnyomólag, az ipar és kereskedelem szinte kizárólag a magyar és a vele szövetséges német elem kezében van, mely elem nemcsak érzelmeire, hanem nyelvére is csakhamar magyarrá leend. A városi polgárság eddig már legalább 80%-jában magyar.

A politikai tényezők magyarok. Magyarok a kormány, a parlament, a hivatalok, nagy részben a megyék, a városok.

A gazdasági és kulturai tényezők szintén magyarok: a földbirtok, a tőke, közművelődési intézmények, a felső- és, néhány kivétellel, a középiskolák stb.

Ily szerencsés körülmények közt bátran kitüzhetjük a nemzeti czélt. Elérése még sok munkát fog adni, de nem lehetetlen. Sőt egészen bizonyos, ha állam és társadalom egyaránt megteszik kötelességüket.

De mi ez a czél?

A magyar nemzeti állam.

Magyarországon magyar jellegű az állam ma is, habár a magyar faj csak alig valamivel több, mint a nemzetiségek együtt véve. Magyarországnak csak úgy van politikai jelentősége, ha magyar.

Különben nem lenne európai szükségesség, hanem ephemer jelenség. Nem volna világpolitikai tényező, hanem muló alakulás.

Magyar nemzeti jelleg nélkül Magyarországnak nincs Európa keletén hivatása. Ha a magyar faj nem tudná megőrizni

sőt tovább kifejteni hazájának, államának nemzeti karakterét. úgy eljátszotta szerepét a világtörténelem szinpadán.

Akkor nem nemzet- és államalkotó faktor többé, hanem nyers anyag, melyből más népek, nemzetek és államok alakulnak. A népek születését és fejlődését szabályozó erők konyhájában szükség van keverék anyagra, mert a teljesen tiszta fajok életképtelenek. Ily anyagot vettek fel még a látszólag oly tiszta fajok is, mint a német. Ha a magyar állam elvesztené nemzeti jellegét, ha a magyar faj nem volna képes nemzeti államot teremteni, a keverék szinvonalára sülyedne le. Szláv és román nemzeti és állami alakuláshoz nyujtaná az anyagot. A kövekhez a vakolatot.

Az erdélyi székelység és magyarság előbb-utóbb a dákoromán ábránd megvalósulásához járulna. A nagy alföldi és dunántúli magyarság az északi és déli szlávság hatalmas összeforrási pontját képezné.

A magyar államnak tehát csak úgy van értelme, ha magyar és nemzeti. *A fajokat egyensulyozó föderativ államnak a négy folyó partján sem értelme, sem jövője nem lenne.*

Mily gátját képezné a szlavizmusnak az a Magyarország, melynek nem lenne kizárólagos magyar nemzeti jellege, *s melyben a fajok egyenlősége nem a magyar nemzet kebelén belől, hanem azon kívül is létrejönne?*

Mi lenne a magyar nemzet ama hivatásából, hogy a nyugati kulturát nemzeti sajátságaihoz idomítva sugározza Kelet felé, szemben az ott támadó, a nyugati eszmékkel sokban ellentétes kulturával?

Mi hasznát venné Európa annak a Magyarországnak, mely nem volna magyar?

A nemzeti lét és nem lét kérdése felett való töprenkedésbe visszalökött magyar ismét az önfentartás nyomorúlt eszmekörébe lenne kényszerítve. Mint a csigának, vissza kellene bujnia szűk, hitvány házába.

Napfény helyett ismét sötétség várna rá; férfias, büszke, hódító szerep helyett a megalázkodó sunyiság. A független népek szabad csarnoka helyett a vaczok, a hol egy ideig megtűretnék.

Nem, a magyar nemzetnek ezredéves ünnepe alkalmára tisztába kell jönnie önmagával, hivatásával és ennek megoldási eszközeivel.

Csak nagy hivatást tűzhet maga elé: kicsit nem, mert ez annyi volna, mint az önkéntes lemondás. Nagy hivatásának megoldásában elbukhatik; de mint hős, aki küzdött s nem mint gyáva, aki sem akarni, sem tenni nem mert.

Magyarország nagy nemzeti állammá lesz, vagy nem lesz soká állam: ez az az axioma és sarkpont, amely körül az egész magyar kérdés megfordúl. Ha nem tudjuk nemzeti állammá tenni, felbontja, mint választó víz, a nemzetiségi eszme. Európa keletén is jövőre csak nemzeti államok létezhetnek, mint nyugaton; a keverékeket a századok hatalma széttöri.

A magyar politika czélja tehát első sorban a nemzeti állam létesítése. És szerencse, hogy a magyar érdek az európai érdekkel teljesen megegyez.

Magyarországnak nemzeti állammá való alakulása érdeke a Habsburg-dinasztiának, Ausztriának, Németországnak. Érdeke egész Közép-Európának, sőt Angliának. Ha Magyarország is úgy a foederalizmus lejtőjére kerülne, mint Ausztria, mi lenne a monarchiából? A tartományi rendszerre széttagolt Ausztria és Magyarország miként állnák ki a jövőnek Kelet felől érkező zivatarait?

A magyar állami és nemzeti egység fogja fedezni első sorban az osztrák egyenetlenséget. Ausztria tartományait szintén hatalmas kapocs köti össze: a dinasztia iránt való hűség. De ez csak egy kapocs. A magyar állam egységének két hatalmas kapcsa van: a dinasztia iránt való hűség és a magyar nemzeti öntudat.

És szerencse, hogy mi vagyunk a monarchia keleti állama; mert itt szükséges a megbonthatatlan egység és meg nem ingó erő.

Volt idő, mikor az európai politika, téves irányban fejlődve, ellentétbe sodortatott a magyar politikával és érdekkel. De ez idő megszünt. Európa most rokonszenvvel kiséri fejlődésünket.

De mi a nemzeti állam? Puszta frázis, álomkép vagy megvalósítható eszmény? Üres kortes-jelszó, vagy a nemzeti politikának mindnyájunk által egyenlően felismert végczélja? Játék a szavakkal, visszaélés a fogalmakkal és a közvélemény jóhiszeműségével, vagy őszinte, komoly törekvés tárgya?

Avagy talán nemzeti titok, melyet csak a chauvinizmus szabadkőmüvessége ismer; melynek mindenki más értelmet adhat, tetszése szerint.

Legnagyobb baj lenne, ha a felhők magasságában uszó ködkép volna, melyhez nem lehet felnyulni, melyet nem lehet megkötni, melylyel csak önmagát csalná a nemzet.

Az ábrándozás nemcsak az élet, hanem a népek megrontója is.

A nemzeti állam nem lehet sem festett ég, sem pártdominium. Ha valódi komoly czél, ugy nem egyeseké, hanem az egész nemzeté, valamennyi párté. De mindenkinek, pártnak, vagy egyeseknek, aki a nemzeti állam eszméjét programmjára veszi, meg kell magyaráznia, mit ért alatta?

A nemzet aspiráczióinak nem szabad téves irányban fejlődniök, vagy a lehetetlenségek országába átcsapniok.

A nemzeti állam nálunk beláthatatlan hosszú időn át nem jelentheti azt, amit jelent Nyugaton és részben Keleten. Francziaországban, Olasz- és Spanyolországban, valamint Angliában jelenti nemcsak a kultura, hanem egyszersmind a grammatika egységét. Jelenti a közös müveltségen kivül a közös nyelvet, az irodalomban ép úgy, mint a közönséges életben. Jelenti a müveltebb társadalmi rétegek és a köznép nyelvegységét, amit a dialektusok és pórias tájszólások meg nem szakíthatnak.

Hogy Magyarország a grammatikának ily egységére jusson, ehhez századok kellenének. Egy ezredév sem volna sok. Hiszen az első ezerév a magyar nyelv határainak jelentékenyebb terjeszkedése nélkül folyt le; sőt e határok a középkorhoz hasonlítva visszaestek.

Francziaországban és Angliában egyaránt századok kellettek, mig a nyelvegység létrejött. A franczia nyelv Julius Caesar hódításától kezdte a tizennegyedik századig alakult, sőt még ekkor nagy területeken nem is győzedelmeskedett. A Bretagne egyes vidékein még most sem győzött teljesen.

Az angol nyelv megalakulásához szintén századok kellettek. Pedig nem álltak szemben oly nagy grammatikai tömegek, mint nálunk. Az angol-szászok germán, a kelták és a csekély számu hódító normanok franczia nyelve küzdött egymással. A francziából és szász nyelvből közös amalgam támadt, de a kelta nyelv még most is él a kerry-i havasokban, Irországban és Walesben.

Mennyi idő alatt hódíthatná meg a magyar nyelv Felső-Magyarország és Erdély bérczeit? Valószinü, hogy a második évezred ünnepét anélkül üli meg nemzetünk, hogy e bérczek közt a tót és román nyelv utolsó hangjai is elenyészszenek.

A nyelvileg is egységes nemzeti államok a történelem hosszú folyamában, a századok néprontó és népteremtő kohójában keletkeztek, nem is valamely czéltudatos politika, hanem a kulturai és nyelvi hatások eredménye gyanánt.

A nagyobb kultura legyőzte a kisebb kulturát, a nagyobb tömeg a kisebb tömeget. Legtöbbnyire a városok nyelve legyőzte a vidék nyelvét. De sem uralkodónak, sem államférfiaknak nem volt oly czéltudatos politikájuk, mely grammatikailag a nemzeti állam létesítésére törekedett volna. A nemzetiségi gyülölködésnek a középkorban voltak nyomai. A normanok úgy gyülölték az általuk meghódított és megvetett angol szászokat, hogy még az angol követ és fát sem tartották érdemesnek, hogy azokból szent Pál templomát felépítsék, hanem Francziaországból hozták az

építéshez az anyagot. De Hóditó Vilmosnak, vagy utódainak eszük ágában sem volt grammatikailag is egységes államot teremteni, valamint Richelieu csak ez egységes franczia államot akarta létrehozni szemben a tartományokbeli városokkal, nem pedig a még létező kelta nyelvszigetekkel.

Csak korunkban látunk egy államot, mely következetesen és czéltudatosan törekszik exkluziv nemzeti állammá alakulni. Nincs a hatalomnak, vagy a hatalommal való visszaélésnek oly eszköze, melyet e czéljának elérésére fel nem használna. Erőszak, üldözés, kiirtás, az oltárok feldulása, a családok szentélyének kirablása, a börtönök rémei, Szibéria iszonyai mind e nemzeti czél szolgálatában állnak.

Sőt Oroszország — mert róla van szó — nemcsak nyelvileg, hanem egyszersmind vallásilag is egységes államot akar teremteni. Nem elégszik meg a nyelvegység alapjával, melyen a nyugati nemzeti államok felépülnek, neki még a vallás-egység szikla kemény talaja is kell; nemzeti állam és kizárólagosan uralkodó nemzeti egyház, külön.

E kettős szirten épül, szilárdul a czárok óriási birodalma. Ha világesemények közbe nem jönnek, valószinüleg mind a két czél sikerülni fog az orosz chauvinisták politikájának. Oroszországban félszázad alatt nem lesz más, mint csak orosz és csak a görög-keleti vallás hive; lengyelek, németek, mohamedánok, katholikusok, protestánsok, zsidók el fognak tünni; szétmorzsolja őket az ellenállhatatlan czári hatalom. A többi nemzetiségre és vallásfelekezetre ráfekszik iszonyu tömegével, közel hetven millió nagy-orosz, aki egyszersmind ó-hitü. A lengyeleket, németeket, katholikusokat, protestánsokat meg nem mentheti más, mint oly külháboru, melynek eredménye Lengyelország és a német tartományok elszakítása lesz. De még ez esetben is koloszszális méretekben fog csakhamar felemelkedni Európa Észak-Keletén egy nemzeti állam, mely nem a kulturai hatások és ellenhatások, hanem ép oly czéltudatos, mint könyörtelen politika eredménye gyanánt jő létre,

A többi Kelet szintén a nemzeti eszme alapján szervezkedik; a jelen és jövő alakulásai a Balkán-félszigeten hasonlókép a nemzeti állam czéljához képest történnek.

Fennállhat-e a nemzetileg szervezett Kelet- és Nyugat közt oly állam, melynek nem képezi alapját a nemzeti eszme; mely egész világrészünk összes eszmeirányzatával ellentétben van?

Magyarország, a magyar nemzet jövője tényleg csak úgy van és lesz biztosítva, ha szintén nemzeti alapon fejlődik. *De ha a nemzeti állam csak a grammatika egységében állna, úgy kétségbe kellene esnünk.* Oly nagy nemzetiségi tömegek beolvasztására, minők nálunk vannak, még a czári önkény, erőszak és kegyetlenség sem volna képes. A grammatika alapján a magyar nemzeti államot ekkép megteremteni nem tudva, le kellene mondanunk, vagy sötét aggodalommal kellene a jövőbe tekintenünk.

Szerencsére, lehetséges nemzeti állam oly grammatikai egység nélkül is, minő Keleten és Nyugaton kifejlődött, vagy pláne minőnek — egyszerre nyelvinek és vallásinak — létesítésére Oroszország törekszik. A hazafiság nincs feltétlenül a grammatikához kötve. Akik a magyar hazáért és szabadságért vérüket ontották, nem tartoztak mindig a szoros értelemben vett magyar fajhoz, s mégis igaz magyarok valának. A jövő nagy küzdelmeiben szintén vérzeni fog a magyar hazáért tót, román, szerb, stb.

A szoros értelemben vett magyar faj szerencsére most már nem képez minoritást; de még mindig sokkal kisebb, hogysem be tudná tölteni a magyar birodalom kereteit. Egy magában még mindig s bizonyára még soká nem tudná fentartani a magyar hatalmat a fenyegető veszedelmek közt. A magyarságból tehát nem szabad kizárni senkit.

A nemzeti állam alapja a *nemzeti* és nem a *grammatikai* egység. Nemzeti egység nélkül nem képzelhető nemzeti állam, de grammatikai egység nélkül igen.

És Magyarország van rá hivatva, hogy ennek lehetőségét bebizonyítsa.

A nemzeti egység a kultura egységében gyökerezik. Sem a grammatika, sem a vallás szét nem szakítja a nemzeteket, hanem egyedül a *kultura különbsége.*

Ahol nagyobb és összefüggő területeken nemzetiségi kulturák fejlődnek ki, ott felbomlik a nemzet s majd később az állam egysége. Az állam megmaradhat, de elveszti nemzeti jellegét s okvetlenül foederativ szerkezetnek megy eléje.

Ez történt Ausztriában, ez történnék nálunk, ha a magyar kultura elvesztené tulsulyát s ha nem lenne képes magába olvasztani a keletkező nemzetiségi kulturákat. Nemzeti és majd állami egységünk szétszakadoznék, ha a Felvidéken tót, Erdélyben román s a délvidéken szerb kultura bontakoznék ki a magyarral szemben, legyőzve ezt, vagy egyenranguvá lévén ezzel.

A magyar nemzet egysége hajdan nemességének egységében gyökerezett, most és jövőre az intelligenczia egységében kell gyökereznie. Minél inkább szétszakadozna ez nemzetiségi szilánkokra, annál jobban szétbomlanék nemzeti egységünk.

Ellenben, ha a magyar kultura oly ellenállhatlan hatalmat fejt ki, hogy az összes értelmiséget magához ragadja s a tömegek szürke ködéből kisugárzó minden fényt magába olvaszt, akkor nemzeti egységünk szilárd és állandó lesz. *És ennek alapján biztosan felépülhet a nemzeti állam.*

Ez az, ami lehetséges, aminek elérésére jogos és szükséges törekednünk. Ez irányban lehet, sőt kell fejleszteni a nemzeti aspiráicziókat. A czéltalan és tárgytalan vágyódások ébresztése ellenben bün, s a meg nem magyarázott nemzeti frázisok veszélyes játékot képeznek a tüzzel.

A magyar eszmény, a nemzeti állam a következő tényekből alakúl:

Az egységes államból, a mely mint ilyen kész s az Ausztriával való közjogi alapon épül fel: és

az egységes társadalomból, a mely még nem kész, hanem ezután kell létesíteni.

Ennek alapja azonban nem lehet más, mint:

az egységes nemzeti kultura és az ebből keletkező egységes értelmiség.

Két imperium akart a magyarok mai hazájában kulturát és államot teremteni. A római és a német-római. Kulturát és államot azért, mert az egyik a másikat feltételezi: a kultura vagy megelőzi, vagy követi az államalakulást, *de állam, különböző kulturák alapján, ha keletkezhetik is, soká fenn nem állhat.* A kulturai tömbök arányai szerint előbb-utóbb darabokra törik.

A római imperium nem tudott tovább jutni a Dunánál és Erdély déli részeinél. A germán imperium addig sem. De tény, hogy a kilenczedik század ideje óta, mikor Nagy Károly birodalmának pánczélos frank lovasai szerte törték az avar várgyürüket, szinte egy évezreden át szakadatlan kisérletek történtek arra, hogy a Duna völgyében a német kultura hajtson virágokat s a német-római birodalmi eszmének hatalma ide is kiterjedjen.

Mind a két világhatalom erőfeszitései megtörtek. De mind a kettő, kulturailag, ért el némi eredményeket s ez eredmények a magyar müveltség és államalkotás javára estek.

A magyarok honfoglalásának idején, a dunántuli városokban, még nem vesztek el a rómaiság maradványai. Valódi rómaiak nem léteztek; de a római kultura kialudt fáklyájának egyes elhullott üszkei még világítottak. Veszprémről s több más városról tudjuk, hogy jelentékeny kultura-pontok voltak. Csak nagyon természetes tehát, hogy az Árpád-ház idejében a Dunántul lett az ifju magyar állam központjává. Itt hajtotta, a rómaiság meleg ágyában, első csiráit a magyar kultura.

A német müveltség már sokkal nagyobb, még ma is érezhető befolyást gyakorolt. Első királyaink idején behozták a német vendégek, tovább terjesztették a germán telepesek. Kiepert nem mondott igazat, midőn pár év előtt irt egyik munkájában állította,

hogy minden magyar várost a németek hoztak létre, valamennyinek nemcsak kulturája, hanem neve is német volt s a magyar chauvinismus csak ujabban változtatta meg nevüket. Ép e sorok irója czáfolta meg a hires német tudóst, tizenhatodik századbeli okmányokkal s névszerint Aldana spanyol vezérnek a madridi akadémia által ép akkor közzétett emlékirata által. Tény mégis, hogy számos városunknak neve és kulturája egyaránt német volt s tagadhatatlan és nem is baj, hogy a német kultura nagy befolyást gyakorolt a magyarra, habár nem valami sokkal nagyobbat, mint gyakorolt a franczia a németre. De egészen bizonyos, hogy a második imperiumnak az a törekvése, hogy itt kulturát és államot hozzon létre, ép úgy megbukott, mint az elsőé, a rómaié. És az is bizonyos, hogy a német kulturának becses maradványai most ép úgy — csak hogy sokkal nagyobb mérvben — a magyarság javára esnek, mint ezer év előtt a római müveltség hagyományai. A német kultura teljesen és végleg átalakul Magyarországon, magyarrá.

És sem az előtt, sem az óta nem támadt más kultura magyar földön, mint magyar.

Tót, román, szerb stb. kultura fejlettebb fokon itt soha sem létezett. Soha sem voltak sem szláv, sem oláh, vagy egyéb kulturai központok, városok, akár a Királyhágón innét akár azon tul.

E tényekből világosan következik a magyar kulturának az a hivatása, hogy kizárólag magyar czivilizácziót teremtsen: Pozsonytól Brassóig, a Felvidéktől a Dráváig. Horvátország már kivül esik a magyar kultura missziójának területén s kivül esik ép azért, mert ott tényleg létrejöttek az egészen nemzeti, horvát kultura fejlődésképes elemei. Ennek következménye azután az a politikai invidualitás és szerep is, melylyel Horvátország tényleg bir. Az államalakulás szükségkép követi a kulturai fejlődés törvényeit. Ha a magyar kultura a Dráván tul mély gyökerekkel bir, ha Horvátországban magyar városok, magyar intelligenczia támadnak, a Magyar- és Horvátország közt fennállt igen szoros politikai

kapocs nemcsak nem tágult, hanem még szorosabbá lett volna, sőt létre jő vala a teljes beolvadás. A magyar kulturának azonban ekkora ereje nem volt, többé aligha is lesz s így Horvátország nem fog belejutni a magyar állam kulturai és társadalmi egységébe. A kulturai és politikai törvények ugyan e viszonya létezik az ország egyéb részeiben is. Ha a Felvidéken tót, Erdélyben oláh, Dél-Magyarországon szerb kultura keletkeznék, tót, oláh, szerb intelligencziával és városokkal, a proczesszus egészen hasonló lenne. A kulturai tömbök mindinkább kidomborodva, lassankint politikai szinezetet öltenének. Csakhamar elkészülne a magyar nemzeti állam helyett, a magyar-szláv-román föderalisztikus állam.

És ez nem frázis, hanem a népek sorsa felett döntő kulturai és politikai törvények feltétlen következménye. Az ily államalakulás egészen szörnyszülött lenne, mely mégis bukását jelentené a magyar faj ama hivatásának, hogy ahol két nagy imperiumnak, a rómainak és németnek kisérletei nem sikerültek, hatalmas kulturát és hatalmas államot teremtsen. Abban a pillanatban ugyanis, midőn különböző kulturák keletkeznének magyar földön, a magyar nemzet kisérlete is ép úgy tönkremenne, mint tönkrement a római és germán imperiumé.

És az akkép először kulturailag, majd azután politikailag szétszakadozott Magyarország nem oldhatna meg semmi hivatást; történelmi missziója teljesen megbuknék. E hivatása abból áll, hogy a német és szláv kultura, valamint a német és szláv államalakulás közé állva, külön müveltségi és politikai zónát, szétválasztó területet képezzen. Kulturailag széttagolva, politikailag előbb-utóbb bomladozva, nem volna képes ellenállni a szlavizmusnak, mely először őt, azután Európát fenyegeti.

A modern kultura nagy tömegekkel hat ép úgy, mint a modern hadászat nagy tömegeket mozgósit, holott az ókori görög, s a középkori olasz és német kultura egységes központ, s nagy méretek hiányában, kevéssé hatott a tömegekre, s államalkotó. vagy fentartó erővel alig, vagy épen nem birt.

Európa keletén alakulóban van egy óriási tömegekre számító kultura, az orosz-szláv. Ez a keletkező kultura már is méhében hordja egy rengeteg méretü államalakulás csiráit. A kis szláv kulturákat ez a most még alaktalan, de forrongásában erőt rejtő chaosz mind magába fogja nyelni. Mily szerepe lehetne a magyar kulturáknak és Magyarországnak e kibontakozni kezdő uj világgal szemben, ha addig, mig kibontakozik, egységes nemzeti kulturát, egységes nemzeti államot nem tud teremteni?

Két imperiumnak, mint mondám, nem sikerült a mai magyar földet sem politikailag, sem kulturailag meghódítani. Vajjon ez esetben nem sikerülne-e mind a kettő egy harmadik imperiumnak, a szlávnak? Ellenben, ha kulturai, társadalmi és nemzeti egységünket megvalósítjuk, ha a magyar nemzeti állam létesül, fajunk a történelem geniusza által rábizott mind két feladatát megoldja. Kulturilag és államilag szétválasztja egymástól a szláv és germán világot. Hatalmas tényezője leend az európai egyensulynak, egyik dísze a népek müveltsége épületének. Különben pedig szétmállik, elpárolog s a késő századok csak mint efemer jelenségről emlékeznek meg róla s pillanatnyi néma szerepéről, melyet a történelem szinpadán vitt.

Nemzeti czélunk ekkép kiemelkedik a puszta sovárgások ködös felhőjéből.

A nemzeti politika programmja ez: egységes és kizárólagos magyar nemzeti kultura s az ennek alapján felépülő nemzeti állam. Aki ez utóbbit másként akarja elérni, mint az egységes kultura által, az vagy nem tudja mit óhajt, vagy magát áltatja, vagy meg akar csalni mást. Minden más egyéb, mese, ábránd, vagy szentimentális sóhajtozás. Összes törekvéseinknek tehát a kulturánk egységessé és kizárólag nemzetivé való tételére kell irányulnia.

Minden törekvés jó és helyes tehát, amely az egységes kulturát és az egységes értelmiséget akarja.

Hiszen főbajunk és a nemzeti állam létesülésének egyik

főakadálya, hogy értelmiségünk nem egységes még ott sem, ahol nemzeti. Nemcsak nagy fokozatbeli különbségek választják el, amely különbségeket egyébiránt teljesen megszüntetni sem nem lehetséges, sem nem szükséges, hanem elválasztják, éles ellentétbe sodorják a felekezeti és osztálykülönbségek is. E különbségek és ellentétek némi enyhitésére mindenesetre hatni fog az egységes alapműveltség s annak eszköze, az egységes középiskola.

De úgy ez, mint bármely más törekvésünk, melynek czélja az egységes nemzeti kultura és egységes magyar értelmiség létesítése, sikertelennek fog bizonyulni, míg középiskoláinkat s ezekkel kapcsolatban értelmiségünket a grammatikai választófal különíti el egymástól.

Hasztalan lesz egységes középiskolánk a tananyag szempontjából, ha nem lesz egységes közoktatásunkban, a közép és felső fokon a tannyelv.

Addig nem érjük el az intelligenczia egységét nemzeti szempontból.

Számtalanszor fejtegettem, hogy a nemzeti államnak nem feltétele a grammatikai egység. A nemzetiségi tömegeknek beolvasztását czélul tüznünk ki ép oly oktalanság, mint lehetetlenségre való vállalkozás lenne.

A nemzeti állam kész, mihelyt az értelmiség egységes, nyelvére és kulturájára nézve is. Ellenben magyar nemzeti állam soha sem létesül, ha a középoktatás segít megteremteni a nemzetiségi intelligencziát. Ha a teljes asszimiláczióra kész, tehát nem veszélyes német értelmiség mellett támadt erős román, tót, szerb stb. értelmiség.

Ez nem azt teszi, hogy a nemzetiségeknek nem szabad művelődniök, hogy a magyar érdek őket a barbárság sötétségére kárhoztatja. Ellenkezőleg, minél nagyobb mérvben kell felvenniök a kulturát, de ez csak magyar kultura lehet.

Magyar területen támadó minden, külön kulturai góczpont gátja lenne nemcsak nemzeti czélunknak, hanem egyszersmind

nagy európai missziónknak, mely abból áll, hogy a germán és szláv világ határán szétválasztó vonalat képezzünk, s ekkép tényezői legyünk az európai egyensúlynak. E feladatunkat csak mint magyar nemzet, s mint magyar nemzeti állam oldhatjuk meg. Különben ismétlem, efemer jelensége leszünk a történelemnek, játékai az eseményeknek.

És mellettünk nyilatkozik nemcsak az európai érdek, hanem a kultur-historia is. A modern műveltségnek jellege az erős központosítás. Nagy területek és tömegek vonatnak be ugyanazon kultura hatáskörébe. Az angol, a franczia, a német s az olasz kultura felemészti a közbeeső apróbb kulturákat. Sőt a jövő fejlődése talán, hogy egységes kulturája lesz az egész művelt emberiségnek.

Az ó-kor és a középkor a kulturai deczentralizáczió korszaka. Egy-egy város volt, mint már érintettem, lett a művelődési központ s némelyik ezek közt oly fényes fáklyáját képezte a műveltségnek, hogy még ezredévek múltán is világít az emberiségnek. Athén az, amit Flammarion mond az Andromeda világabeli kialudt csillagokról; fényük még mindig érkezik, pedig már évezredek előtt megszüntek.

De az ily központok, bármily intenziv fényben ragyogtak, kevés hatással voltak korukban még környezetükre is. A görög városok kulturai fénye nem világította meg a mögöttük terjeszkedő barbarságot. Hatásuk leginkább csak a Közép-tenger keleti medenczéjére terjedt ki.

Róma, — pedig kulturája a görög városoktól kölcsönzött fény volt, — már sokkal nagyobb hatást gyakorolt a barbár világra. Miért? Mert nagy területeket vont be polgáriasító hivatásának körébe; mert a legerősebben czentralizált birodalom volt kulturailag is. Ugyanazt a latin kulturát terjesztette Galliában, mint Pannoniában és Dácziában, sőt Afrikában.

A kulturai deczentralizáczió volt oka az olasz és dél-német városok kevés hatásának a közép és újabb korban. A kis kultu-

rákat a nagyok mellett ép oly veszély fenyegeti, mint az apró és gyenge államokat. Magyarország szintén forgott nemcsak politikai, hanem, ami sokkal fenyegetőbb, kulturai veszélyben. A germán világ nemcsak politikailag, hanem kulturailag is le akarta igázni. Ez a veszély azonban elmúlt s nem is fog többé visszatérni; mert a német kultura még Ausztriát sem képes meghódítani, annál kevésbé ismételheti hódító kisérletét a Közép-Duna és a Tisza vidékén.

A magyar haza földjén tehát csak a magyar kulturának van hivatása. Ereje és tartóssága azonban szintén csak úgy leend. ha czentralizált és tömeges lesz, vagyis ha nem paralizálják apró nemzetiségi kulturai czentrumok Erdélyben, Felső- és Dél-Magyarországon.

A nemzetiségi s névszerint a dákoromán izgatások nem képezik komoly gátját nemzeti czéljaink megvalósításának.

A magyar nemzet egysége nem a grammatika, hanem a hazafiság és kultura egységében állván, a dákoromán vádaskodások, úgy látszik, megtörték nemzeti egységünk első feltételét. a hazafiságot. Ez egységnek nagy lánczolatából szerencsére, nem az összes erdélyi és magyarországi románságot szakították ki, hanem csakis az izgatókat.

Azokat a katilinaris existencziákat, akiket a szereplési viszketeg nem hagy nyugodni, vagy akiknek kenyérkereső módjuk a külön román nemzeti érzelmek ébresztgetése.

Azokat a szerencsére kevés számú és kis tehetségü, de nagy becsvágyú egyéneket, a kik gyűlölik hazájukat s akik annak gyűlöletére akarnak tanítani másokat.

A harmadfél millió román népből azonban alig néhány száz vagy ezer túlzó hallgat rájuk. Pedig a magyar állam türelme és szabadságszeretete miatt vakmerően irhatnak és beszélhetnek.

Meghamisíthatják irott és mondott szóval történelmüket.

zsarnokságról vádolhatják a magyar fajt. kétségbe vonhatják a magyar állam létének jogosultságát.

Erdély számára román alapon, külön autonomiát követelhetnek és hazug érvekkel követelnek is, mondva, hogy az erdélyi részek a mohácsi vész után századokon át külön éltek a magyar államtól s így Erdélynek történetében benne rejlik a szeparatizmus.

Naiv, vagy rosszakaratu érvelés. Szemérmetlen ignorálása minden történelmi és emberi igazságnak.

Erdély a mohácsi vész után nem külön autonomiára, hanem külön államiságra tett szert. Állam volt és nem autonom jogokkal biró tartomány.

Állam volt nemzeti dinasztia alatt, bár a függés viszonya kapcsolta a szultánok uralmához.

A magyar nemzeti és állami eszme századokon át Erdély bérczei közt talált menedéket.

Itt ápolták a régi magyar királyi udvar hagyományait. Itt fejlődött a magyar nemzeti öntudat. Itt volt minden intézményünk magyar; mert a porta csak az adót követelte, a basák és nagyvezérek csak baksist követeltek, de a nemzeti eszmének békét hagytak, holott a másik magyar monarchiában — ekkor kettő volt — épp a nemzeti eszme képezte üldözés tárgyát.

És ebben az erdélyrészi magyar államban, melynek tradiczióit épp a román izgatók merészlik életre keltegetni, a román népnek semmi joga sem volt.

A románság még később sem tartozott a bevett és elismert nemzetiségek közé. Vallása csak tűrve volt.

Az erdélyi protestáns állam-egyház épp úgy, mint a politikai állam, rajta feküdt a románságon, elnyomva azt úgy, mint nép valaha el volt nyomva. A pópák és dászkálok a protestáns szuperintendensek felügyeleti és fegyelmi joga alatt álltak.

És a román izgatók mégis a régi állapotra mernek hivatkozni, holott a románságot éppen Erdélynek Magyarországgal való egyesülése emelte a teljes jogegyenlőség magaslatára.

Épp ezért, mert vagy nem tudják mit cselekszenek, vagy szándékosan hamisítják a történelmet, velük, az izgatókkal, nem vitatkozhatom.

Köztük és köztünk nem lehet más viszony, mint az az ellentét, mely a hazafiság és a hazafiatlanság közt létezik.

A törvény és esetleg a szigorú, megtorló kéz viszonya.

A mely perczben az oláh kérdés az alkudozás, vagy akár az engedmények utjára tereltetnék, abban a perczben öngyilkossági kisérletet követne el a magyar nemzet. Abban a perczben megkezdődnék Erdély kiszolgáltatása a dáko-román eszmének, s majdan Romániának. Az egységes magyar állam eszméje azon pillanatban széttörnék és kialudnék a magyar nemzeti állam vezércsillagának fénye.

Az osztrák foederalizmus torzarcza azonnal megjelennék a magyar politika láthatárán s a Hohenwarth-ok és Taaffe-ok sötét szilhuettjei bontakoznának ki a nemzetiségi politika zürzavarából.

De nem képzelhető magyar politikus, párt, államférfi, a ki akár megalkuvásra, akár csak engedményekre is gondolna. Nemzetének és a történelemnek átka sujtaná, a ki e tekintetben a kezdeményező lépést megtenné.

Ebből azonban nem következik, hogy a magyar politika strucz-politika legyen és fejét beássa a homokba. Sőt ellenkezőleg, látni, minél világosabban látni kell.

Le kell metszeni éles késsel, fájdalmas operáczióval az elbizakodott chauvinizmus, s a bajt nem látó optimizmus szeméről a hályogot.

Az oláh kérdés igenis létezik, meg van. Komoly kérdés, sőt lehet veszedelmes. A magyar nemzeti politikának, sőt a magyar államnak van egyetlen Achilles-sarka és ez a dákoromán törekvés.

Ha nem vetünk neki gátokat, ez a törekvés csakhamar elárasztja egész Erdélyt, megostromolja a magyarság várait, s

ledöntögeti a Királyhágón tul a magyar államiság oszlopait. Megnyeri lassankint a románságnak ma még békés és hazafias tömegeit s akkor nemcsak néhány izgatóval, hanem a magyar állameszme ellen sorakoztatott harmadfél milliónyi nemzetiséggel állunk szemben.

E törekvéssel, a hazának kezdődő szervezett elárulásával szemben meg kell állapitani a nemzeti politika programmját.

E programmból ki van zárva minden erőszak, a zsarnokságnak még árnya is. Szerencsétlenség volna ránk és közeli veszélyt jelentene, ha ezek eszközeihez lennénk kénytelenek folyamodni. A bajt a jogegyenlőség és szabadság fegyvereivel kell és lehet leküzdenünk.

A jogegyenlőségbe, a magyar állami szerkezetbe való beolvadásba minden nemzet belenyugodott. A német, mely soká kulturai vezér-tényező volt, benne ült városainkban, csinált ipart, kereskedést. A tót, melynek van ugyan néhány izgatója, de hazafisága mégis rendithetlen. A szerb, mely feladta nemzetiségi külön törekvését, miután belátta ennek ugy sikertelenségét, mint hazafiatlanságát. Csak a románság az, melynek nevében az izgatók (bár még most hazugul) a jogegyenlőség helyett külön jogokat s a magyar állami egységből kiszakitott területet követelnek.

A viszály leküzdése azonban csakis a jogegyenlőség és állami egység történelmi alapján mehet végbe. Nem törünk ki a magyar jogegyenlőség épületéből egyetlen követ sem a románok hátrányára; ellenben megköveteljük, hogy minden román mint magyar a magyarral, politikai házközösségben lakjék velünk ez épületben. A szabadság teljes mértékét jövőre is biztositjuk a románok számára, de soha semmi külön jogot. Teljes egyéni, társulási, lelkiismereti és sajtószabadságot, de csak közösen a magyar nemzet szabadságaival.

Ez az alap és kiinduló pont. A nemzeti politikának ez alapon két elve érvényesitendő:

1. *Jó közigazgatási reform.*

2. *Helyes gazdasági politika.*

Közigatási reform nélkül az oláh kérdést megoldani nem lehet. Az eddigi közigazgatási rendszerrel a Királyhágón innét még eltengődhetünk egy ideig csak, minden komolyabb baj nélkül, e rendszer nyomoruságainak fentartása azonban Erdélyben valóságos nemzeti veszedelem.

Igazságos, de erélyes, nem zsarnoki, de a gyeplőt keményen tartó közigazgatás a legelső és legszükségesebb követelmény Erdélyben.

Eddig is csak egyes közegek és nem a magyar állam követték el az igazságtalanságokat s a román izgatók a magyar államnak tulajdonitották azokat. Csak egyes közegek voltak gyengék és erélytelenek s a dáko-románok azt hitték, hogy a magyar államban nincs erő. Egyes tisztviselők voltak zsarnokok és a román nép azt hitte, hogy a magyar állam az.

Jó reform csak a közigazgatás államositása lehet. Csak a kinevezési rendszer mellett vihető keresztül, hogy Erdély minden pontján a legkiválóbb erők kezeljék a közigazgatási gépezetet. Csak e rendszer mellett lehetséges ugy tennünk, mint tettek a rómaiak, kik a veszélyeztetett provincziákba a legjelesebb hivatalnokokat küldték s oda konczentrálták az állam minden erejét.

A második a helyes gazdasági politika. Erdélyt különben is kárpótolni kell nagy veszteségeiért, melyeket a román vámháboru következtében szenvedett és szenved.

Az ország Királyhágón inneni része nyert a vámháboru folytán; mert a román gabona és marha nem csinálhatott a gazdáknak konkurrencziát. De vesztettek Erdély iparos vidékei. Különösen sokat vesztett a Székelyföld, melynek kisipara tönkrement. A nyomor örvényébe sülyedtek a székely és általában a magyar városok, melyek a Romániába való exporttól elestek.

Nemzeti öngyilkosság nélkül nem lehet tovább nézni a magyarság várainak pusztulását Erdélyben. Szerencse, hogy még nincsenek oláh városok, gazdasági és kulturai czentrumok, mert

különben a magyar állami bölcseség későn huzódoznék fel keleti kényelmének divánjáról.

És nem lehet, a haza ellen elkövetett bün nélkül, tovább nézni, hogy az erdélyi földbirtokot kirántsák a magyarság lábai alól, s hogy ellenséges politikai czélzatu pénzintézetek tegyék kezüket lassanként a székelység birtokaira is.

Az erdélyi s névszerint székely ipar emelése a gazdasági programm alkatrésze. A kis eszközök többé nem elégségesek sem a gazdasági, sem a kulturpolitikában. Nagy czélok nagy eszközöket s nagy elhatározásokat igényelnek.

Grammatikai beolvasztásra nem gondolunk, a románság anyanyelvét tehát nem fenyegetjük. De államiságunkkal és nemzeti czéljainkkal ellentétes irányt nem engedhetünk fölkényszeríteni a románokra.

Ez alapot meg nem változtathatja a románok kulturtörekvése. A különállást czélzó politikai törekvéseknek csak úgy van erejük, ha egyenlő erejű, vagy erősebb kulturára támaszkodhatnak.

Hol van ez a kulturai erő a románságban? Erdélyben vagy Dél-Magyarországon talán a románok a kulturai főfaktorok? A királyhágón túli részekben talán fölényben van a román műveltség a magyar-székely és szász műveltség felett?

Talán vannak Erdélyben nagy, művelt, gazdag román városok, erős román nemzeti értelmiséggel, nagy iparral, kereskedelemmel, tudományos intézményekkel?

Itt-ott szétszórtan él Erdély hegyei közt egy kis román intelligenczia; de nincs román ipar, kereskedelem, eddig még nincs külön román kultura.

Ha tehát ma megvalósulna az izgatók törekvése és Erdély külön autonómiát kapna, ez autonómia keretében sem a románság lenne a vezér-tényező, hanem a magyarság és székelység, a szászokkal szövetkezve. Ezeknél van a vagyon és értelmiség, ezeké a városok, Kolozsvártól Brassóig, Sepsi-Szent-Györgyig és Maros-

vásárhelyig. Az autonomiát nem lehet úgy értelmezni, hogy a nyers tömegek kirabolják és leszorítsák a tevékenység szinteréről a kulturai elemeket.

Ha tehát a magyar állam nem is állna az erdélyrészi magyarság és székelység háta mögött, egy teljesen szabadra bocsátott, plátói ideálizmussal megteremtett erdélyi autonomia élén sem állnának a románok.

Egészen más viszony keletkeznék, ha a kulturában a románoké volna a vezető szerep. Ha Kolozsvár, Szeben, Brassó, Marosvásárhely, Kézdi-Vásárhely, Sepsi-Szent-György román városok volnának. Ha román kezekben volna az erdélyi ipar és kereskedelem. Ha román fejekben volna a tudomány és értelmiség.

Akkor igen is kikerülhetlen volna Erdély kulturai és csakhamar politikai külön állása. A magyar államnak nem lehetne akkora ereje, hogy Erdélyt szoros állami egységében megtartsa.

Szent István koronájáról akkor letöredeznék lassanként a legszebb gyöngy.

Ismétlem: kulturai erő nélkül nincs hatalmuk a politikai törekvéseknek, ellenben a kulturai erő győztes hatalmat kölcsönöz annak a politikának, melyet támogat.

Nemzeti egységünk, maga a magyar nemzeti állam, nem az erőszak, nem is túlzó chauvinismus, hanem a kultura kérdése.

Ha a magyar kultura oly erős lesz, hogy más kultura a magyar birodalomban nem tud vele megküzdeni, akkor a nemzetiségi törekvések, a Ratiuk és Lukácsok dákorumán izgatásai efemer tünetek. Ellenkező esetben hasztalan a politikai hatalom, hasztalan a dualizmus, melynek alapeszméje a magyar nemzeti állam. Ebben az esetben Magyarország Ausztria sorsára, sőt rosszabb sorsra jut, mert Erdély ez esetben fenyegetettebb pontja lenne a magyar birodalomnak, mint Ausztriának bármely tartománya.

Szerencsére mindezen, a magyar nemzeti eszmére nézve komor köd csak a nemzetiségi izgatók agyában zavarog.

Ha a magyar állam teljesíti kulturai misszióját Erdélyben, nemzeti törekvésünk sikere felől nyugodtak lehetünk.

De a magyar politikának, ép nemzetiségi szempontból, nagyobb sulyt kell fektetnie városainkra. Nemzeti érdek az, hogy parlamentárizmusunk sulypontja a városokon és ne a megyéken legyen. A városok mind magyarok, a megyék felerészben nem azok.

A dáko-román mozgalom komoly intöjel politikusainkra nézve, hogy mindent elkövessenek városaink megerősítésére. Ez a mozgalom fényesen igazolja azt az évtizedes sajtóbeli és parlamenti izgatást, melyet e sorok irója kifejtett a városok érdekében.

De hogy városaink erősek lehessenek, hogy teljesen nemzeti és kulturczéljaiknak szentelhessék magukat, az állami igazgatás terhét le kell venni vállaikról, s át kell helyezni az állam vállaira. Saját helyi ügyeik intézésében a legtágasabb hatáskört kell nekik biztositani. Kulturális czéljaik megvalósításában pedig az állam tartozik őket a leghatározottabban támogatni. *Nemzeti politikánknak csak úgy lehet sikere, ha egyes czentrumokat használ eszközül;* a szétfutó deczentralizáczió teljesen kizárja e politika sikerét.

A város a kulturának exponense. Nem előzmény, hanem következmény. Előbb van kultura, azután város, s minél fejlettebb az, annál nagyobb ez számra és terjedelemre nézve.

A mely nemzetnek nagy városai vannak, az nagy, művelt nép; mig alacsonyabb kulturai fokon a városok vagy teljesen hiányoznak vagy fejletlenek.

A középkor úgy műveltsége, mint kiváltságai által, kedvező volt a városokra nézve és még sem voltak oly nagy és hatalmas

városok, mint jelenleg, midőn a modern kultura óriási mértékben mulja felül a középkor kulturáját.

A történelem arról tanuskodik, hogy két állam közül az, a melyikben kevesebb volt a város, vagy kisebb a kultura, de a hadi vitézség és nyers erő nagyobb volt, legyőzhette a másikat.

Róma legyőzte Görögországot, pedig a görög város-rendszer sokkal fejlettebb volt az itáliainál.

Viszont, midőn Róma már a czivilizáczió központjává lett, a barbárok kirabolták a gazdag és művelt latin városokat. A campaniai és apuliai parasztság pusztulása után, hol Sulla sőt Caesar is ujonczozták legióikat, a latinságban nem volt többé katonai ellenálló erő.

A kulturai fölény tehát nem mindig jár együtt a katonai fölénynyel, habár a modern korban, mióta a háboru első sorban technikai és pénzkérdés, a kultura és gazdagság számára nagy előny van biztosítva a harcztéren is. A szegény népek nem lesznek képesek elviselni a fegyverkezés költségeit. A pénzháború öli meg őket és nem a vérháború.

De bizonyos, hogy már a legrégibb korban nem azok az elemek maradtak államalkotó tényezők, amelyek legvitézebbek voltak a harczban, hanem amelyek kulturailag legfejlettebbek voltak.

Görögország, meghódítása után, rányomta műveltségének jellegét Rómára. Ez, különösen a birodalom keleti részében, csak mint görög-latin állam volt képes folytatni életét.

A latin városokat kirabló barbárok beolvadtak a rómaiságba. A latin nyelvnek folytatása lett az olasz, franczia, spanyol és portugál; a római műveltségnek az olasz, franczia, spanyol és portugál műveltség. A hódító barbárok mind eltüntek a latin földön, ellenben a latinság megmaradt.

És nemcsak a germán, műveletlen hódítók jártak ekkép, hanem az elfrancziásodott, művelt germánok is. Beolvadtak az

angol-szász fajba, melynek meghódolása idején már fejlett kulturája és hatalmas városai voltak.

Különösen az államok beléletében, belső kifejlésében, a különböző fajok versenyében döntő fontosságu a kultura és ennek kapcsán a város. A czivilizáczió magasabb fokán feltétlenül azé a fajé az állam, amelyiké a város, vagyis a kultura.

Ez fog uralkodni, ennek nyelve lesz az állam nyelvévé is. Vele nem képesek versenyezni ama fajok, melyeknek nincs városuk, vagyis kulturájuk.

A város ugyanis jelent sürü lakosságot, vagyont, értelmiséget, ipart, kereskedelmet, művészetet.

A középkorban minden állam poliglott volt, valamennyi nemzet különböző fajok keverékéből alakult. De mindenütt a városok, vagyis a kultura nyelve és nemzetisége diadalmaskodott.

Ha a cseheknek nem volnának városaik, iparuk, kereskedelmük, műveltségi góczpontjaik, cseh kérdés nem léteznék Ausztriában.

Ha különböző művelődési góczpontokra nem támaszkodnék a Lajtán túl a nemzetiségi eszme, Ausztria mentes lenne a foederalizmus veszélyétől.

Ha Zágráb nem leendett a horvát kulturai és nemzeti eszme góczpontja, Horvátország nem szerezhette volna meg autonomiáját szent István birodalmában. És pedig a történeti fejlődés ellenére szerezte meg, tisztán kulturai fejlődés által, mely alatt a nemzeti eszme rejlett.

Az előadottakból tanulhatnak a román chauvinisták. Szükséges velük szemben ismételni a mondottakat.

Kulturájuk nincs, városuk nincs s következőleg nincs gazdagságuk, műveltségük, iparuk, kereskedelmük és tudományuk.

A románság politikai különállása lehetetlenség, kulturai különállás nélkül.

A román tulzók tehát agyrémet kergetnek. Még a történelmi különállás is elvész kulturai különállás nélkül. Annál

kevésbbé szerezhetnek tehát a románok politikai különállást szent István birodalmában, mert tulzóiknak törekvése sem a történelemben, sem a kulturában nem gyökerezik.

A kultura magyar ebben az országban, magyarok a városok. A történelmi alapra tehát nem szorulunk, habár ez is fontos egy nép és állam életében.

Hasztalan hivatkoznánk a történelmi jogra és honalapításra. Hasztalan bizonyítanók, hogy szent István birodalmát magyarok teremtették és a magyar faj tartotta fenn. Ha a kulturai fölény vezető gyeplőjét kiejtettük volna kezünkből; ha a városok nem magyar, hanem nemzetiségi jelleggel birnának, szomorú sors várakoznék fajunkra.

Honalapító és ellenségverő csatákra ép oly hasztalan hivatkoznánk, mint a normanok hasztalan kérkedtek azzal, hogy ők nyerték meg az Angliát létesítő hastingsi csatát.

Nemzeti problemánk végzete kulturai téren dől el. A magyar állameszme okvetlenül törést szenvedne, ha a nemzetiségi eszme kulturai téren le tudná győzni. Ha városaink a magyarosodás helyett eloláhosodnának és elszlávosodnának, aggódva tekinthetnénk a jövendőbe. De szerencsére, a magyar kultura diadalt diadal után szerez. A műveltségnek szinte minden vára már is kezünkben van. Nem fogja azokat senki elvitathatni tőlünk.

Ép azért nem kell aggódnunk. Csak a zaj felesleges, sőt káros is lehet. A kultura harcza lassu és csendes, de eredményei annál bizonyosabbak.

A magyar állam és társadalom csendes munkája a második valódi honalapítás.

A nemzeti állam megteremtésénél a felekezetek s különösen a kath. egyház támogatására szükségünk van.

Nem szólok az egyházpolitika napi kérdéseihez, ahhoz a harczhoz, mely állam és egyház közt tényleg folyik. Ez már egészen politikai kérdés s így kívül esik fejegetéseim körén.

A katholikus egyház kiegészítő része a magyar államnak. Közös fejük van: az apostoli király, a ki uralkodója Magyarországnak és a magyar katholikus egyház élén helyettese a pápának. Állam és egyház közt tehát mindenütt lehet harcz, csak nálunk nem. Az egyház, küzdelem esetén, mindenütt másutt gátlólag léphet az állami és nemzeti czélok utjába, csak Magyarországon kell, saját érdekében is, előmozdítania e czélokat.

Az egyház mindenütt másutt elszakadhat, vagy már elszakadt az államtól s vele szemben mint külön erkölcsi és társadalmi hatalom szervezkedhetik. Csak nálunk nem történhetik meg a teljes különválás. Csak nálunk nem szakadhat el az a legfőbb kapocs, amelyet a magyar király apostoli joga képez.

Másutt mindenütt elmosódhatik az egyház nemzeti vonása s követheti, mint az ultramontánizmus győzelmei, által követi is, centripetalis utját Róma felé. Csak nálunk van biztosítva, az apostoli király szerepe által, a magyar egyház igazgatási és kormányzási különállása.

A kath. egyház sehol másutt nem mutatott hajlamot nemzeti egyházzá való alakulásra. Az ide vonatkozó kísérletek mind megbuktak, vagy Rómától való elszakadásra vezettek. Egyedűl nálunk simult a nemzeti államhoz. Mert egyedül nálunk bír külső kormányzatában — nem a lelkiekben — teljes önállósággal.

A katholiczizmusnak Magyarországon való e különös helyzetét nem az állami hatalom, annál kevésbbé a voltairianizmus küzdötte ki. Egykorú az a magyar nemzet kereszténységével s maguk a pápák adták, illetőleg ismerték el azt.

Adták és elismerték azért, hogy Magyarország védje a nyugati kereszténységet kezdetben a keleti schizmával és a hatalmas byzanti udvarral, majd a török hódítással szemben.

És a történelem most ismétli magát. A katholiczizmust, a nyugati kereszténységet, ujra veszély fenyegeti kelet felől. Nem Konstantinápoly fenyegeti, hanem Szent-Pétervár. Nem a görög-római császárság, hanem a szlávizmussal azonosult orthodox vallás.

Az első szláv apostoloknak a panszlavizmus által hordozott zászlaja. A Bizanczból fenyegető veszély meg sem közelítette azt. mely most Szent-Pétervár felől tornyosul a katholikus egyház fölé, Ami a panszlavizmus veszélye a nyugati államokra s névszerint Magyarországra, ugyanaz az orthodoxizmus veszélye a kath. egyházra.

A keleti vallás viszonyát a legujabb statisztikai adatok (Magyarországot is beszámítva) az itt olvasható táblázat mutatja.

Az e számokban kifejezett viszony mindinkább az orthodox vallás javára változik.

Oroszország nagyszabású nemzeti és vallási politikát csinál. Erőszakos, despotikus, a barbarságig kegyetlen politikát; de a nagy czél nem tagadható el tőle.

A nemzeti állam és nemzeti egyház fogalmát elviszi a végletekig. Üldöz minden nem-orthodox vallásfelekezetet. Üldözi a zsidókat és katholikusokat szinte egyaránt. A zsidót azért, mert lengyel. De mind a kettőt valójában azért, mert azt akarja, hogy orthodoxszá, s ekkép oroszszá legyen.

A vallás Keleten a nemzetiség. Aki orthodox, az oroszszá lesz, ha még nem lett azzá.

A keleti vallás zászlaja alatt alakul a nagy szláv-egység, mely vészthozó a nyugati egyházra és népekre egyaránt.

Nem ephemer jelenség ez, hanem következetesen és tervszerűleg üzött politika.

Mit állítunk e politikával szembe? A szövetségek egyelőre elhárítják a közvetlen veszélyt. De állandó védelemre, maradandó gátra van szükség. És ez most sem lehet más, mint volt a középkorban, — a magyar állam. Vagy a magyar nemzeti állam.

Ezt kell kifejteni, megerősíteni, hogy az az állandó bástya lehessen, mely körűl a nyugat védelme sorakozhassék és szervezkedhessék.

A kath. egyházat legfőbb érdekei utalják rá, hogy legelőször csatlakozzék a magyar nemzeti állam zászlajához.

Ország	Keleti görög	gör.-kath. és örmény	róm. kath.	protestáns	zsidó	mohamedán	pogány	más
Oroszország	65,549.096	55.000	8,300.000	2,950.000	3,000.000	2,600.000	26.000	—
Magyarország	2,434.890	1,500.491	7,849.694	3.215.089	638.314	30	—	nem keresztel-tek 3.536
Bosznia	571.250	—	265.788	—	5.805	492.700	—	538
Montenegro	222.000	—	4.000	—	—	10.000	—	—
Szerbia	1,874.174	—	8.090	741	4.160	14.596	—	--
Bulgária	2,432.154	—	18.539	—	24.352	668.173	—	—
Románia	4,529.000	14.000	114.200	13.800	400.000	2.000	—	—
Görögország	1,902.800	—	14.667	—	5.792	24.165	—	—

Ha a magyar állam nem lesz nemzetivé és hatalmassá, el fog veszni. Elborítja a szláv özön.

De akkor egyszersmind elborítja a szláv orthodoxismus özöne a katholiczizmus Európa egész keletén, söt közép vidékein. Ha nem lesz Magyarország, a katholiczizmus Itáliára, Dél-Németországra és a spanyol félszigetre szorúl vissza Európában.

Ha a Duna és Tisza völgyében a kozák lovak legelnek, a katholikus egyház itt is ép úgy el lesz nyomva, mint Lengyelországban. A magyar katholikus papokat ép úgy Szibéria számára készíti elő hazafiságuk és vallási buzgóságuk, mint a lengyel papokat.

A magyar érdekekkel tehát a katholikus érdekek bensőleg összeforrnak.

Ha a magyar kath. egyháznak a pápák már rég nem adtak volna kiváltságokat, most kellene adniok. Ha a magyar király nem volna apostoli király, most kellene azzá lennie. Ha a kath. egyháznak magyarországi szervezete soha sem lett volna alkalmas arra, hogy a nemzeti egyház jellegét öltse fel, most alkalmasnak kellene lennie.

Nem rekriminálok a multra nézve. Nem beszélek a sérelmekről, azokról a sebekről, melyeket ép az apostoli jogok magyarellenes gyakorlata nem egyszer ütött a nemzeti érdekeken. Nem szólok a konfliktusokról, melyek ez egyházi és nemzeti érdekek közt felmerültek, bár soha sem lett volna szabad felmerülniök.

Nem festem azokat a jelenségeket, hogy pl. Strossmayer, a délszláv katholiczizmus terjesztésének czímén támogatást nyert Rómában, holott a délszláv katholiczizmus, mint a fentebbi adatok is mutatják, egy csepp víz a tengerben.

A vatikáni délszláv politika tehát nem találna rekompenzácionális objectumot Magyarországért a balkáni államokban.

Nem a vitatkozás, nem a kölcsönös rekrimináczió ideje ez, hanem a magyar nemzeti állam munkájáé.

Az állam és egyház teljes egyetértésére és békéjére van szükség, hogy nemzeti czéljainkat megvalósíthassuk. *De nem oly békére és egyetértésre, melynek feltétele az e czélok megvalósítására szolgáló eszközök félretétele.*

Semmiféle egyetértés kedvéért sem mondhatunk le arról a törekvésünkről, hogy a felekezetek közt a békét fentartsuk, hogy egyiket a másik által elnyomatni ne engedjük.

Semmiféle béke kedvéért meg nem állhatunk haladásunk utján. Nem mondhatunk le oly intézmények teremtéséről, melyek a különböző fajok és nemzetiségek összeolvadását elősegítik, minők a vallásegyenlőség, lelkiismeretszabadság és polgári házasság.

Puszta doktrinák és princzipiumok tulhajtása által nem szabad sértenie az államnak az egyházat. De mert a magyar nemzeti államot csak liberális alapelveken lehet felépíteni, a katholikus egyháznak is simulnia kell az elvekhez, vagy legalább türelmet kell azok iránt tanusítania.

Ahol nagy katholikus érdekek megmentéséről volt szó, a római szentszék akárhányszor engedett merevségéből. Igy a keleti schizmával szemben igen lényeges, bár nem dogmatikus konczessziókra volt hajlandó, hogy az uniót létrehozza. A magyar nemzeti politika nem követel ily engedményeket. Elég az egyháznak csak jóakaratú közreműködése, vagy az állami politikának puszta meg nem zavarása ott, ahol a közreműködés az egyház részéről áldozattal járna.

Ennyi elég. De kevesebb nem s többre nincs szükség. A magyar nemzeti politika nem is követel semmi ujat, hanem csak azt, hogy a magyar katholikus egyháznak az apostoli király jogaira alapított igazgatási különállása a nemzeti érdekeknek megfelelő rendezést nyerjen.

Az állami és egyházi politikának harmóniája az, amit létesíteni és a nemzeti állam megteremtésének czéljába olvasztani kell.

De e politikának van biztos: a magyar közjog és történet által kijelölt alapja.

Ez az alap Magyarország függetlensége és a magyar nemzet teljes souverainitása. *Ez alapon kell megvizsgálni azon nagy kérdést: mily közjogi tartalma van az apostoli királyi jognak egyrészt kifelé, a római szentszékkel szemben, másrészt a magyar nemzet és képviselete a parlament irányában?*

Erről a jogról, mely valóban igen fontos, szinte kardinális joga a magyar koronának, újabban sokat vitatkoztak, s vele kapcsolatban sok ellentétes és hibás vélemény merült föl.

E jog valódi természetét azonban nem lehet megállapítani, azon viszony ismerete nélkül, mely a magyar király és a magyar nemzet közt ősidőktől volt és van napjainkig.

Az apostoli királyi jog nem tulajdonkép való felségjog.

Nem folyik az a régi, vagy modern állami souverainitás tantételeiből, de e tételek végkövetkezményeit is magában foglalja. E szerint tehát tartalma *több,* mint mennyi az állami souverainitás doktrináiból, az állam fejének számára, mindenütt következik.

Magába foglalja tehát a legfőbb felügyeleti jogot is, mint az állami souverainitásnak természetes következményét. Ezt a jogot a magyar királyok nem kapták a pápáktól. Ez a jog mindenkor kiegészítő része volt a magyar nemzet souverainitásának, s úgy szerezte azt meg a magyar korona; mert mint számos fejtegetésemben már kimutattam, a magyar közjog nem ismer a koronával eredetileg kapcsolatos felségjogokat, tehát jura reservatákat. Minden felségjog, mely Szent István koronájának varázsfényét képezi, a magyar nemzetből sugárzott a koronára.

Minden felségjog, ismétlem, paktum gyanánt támadt, mely király és nemzet közt létrejött.

A legtöbb felségjogra vonatkozólag világos törvény által mutatható ki, hogy a nemzet ruházta azt királyára, mint Verbőczy előadja a már idézett helyen (H. K. I R. 3 czim), hogy minden jog

forrása a nemzet, s a király csak átruházás folytán gyakorolhatja azokat. Kétségtelen törvények alapján mutatható ez ki, mint láttuk, a hadügyre vonatkozólag, az 1715: VIII t.-czikktől kezdve az 1867: XII t.-czikkig. Igaz, hogy a magyar királyok gyakoroltak oly felségjogokat is, melyeket a világos törvény nem ruházott reájok, de ezen körülmény meg nem változtatta a király és nemzet ősi jogviszonyát. A közjogban elbirtoklásnak, vagy jogvesztésnek nincs helye. A magyar nemzetnek mindig joga volt és joga van minden királyi jogra érvényesíteni befolyását utólag is, mely előzetes megkérdezése nélkül került a korona birtokába.

Ez a magyar közjog alaptétele, a zürzavarokon mindig biztosan keresztülvezető fonala.

Mitsem határoz, hogy közjogunkba később belecsempészték a jura reservaták hamis tanát. Annál kevésbé határoz ama körülmény, melyre szeretnek hivatkozni, hogy az 1848: III t.-czikk a királynak fentartott jogokról beszél, mert hisz ép ezen törvényczikk e jogok gyakorlását is alkotmányos ellenőrzés alá helyezi.

De kétségtelen tény, hogy az apostoli királyi jognak tulajdonkép való tartalmát a magyar korona nem a magyar nemzettől kapta. A magyar koronának azon különleges joga, hogy egyházakat alapíthat és szüntethet meg, teljes, és a szent szék által nem korlátolt hatalommal nevezheti ki az érsekeket és püspököket, s hogy a magyar kath. egyház élén, mintegy a pápát helyettesíti; mind e sajátságos viszonya a kath. egyház irányában a szentszéktől vette eredetét.

És erre szeretnek is hivatkozni, a kik teokratikus államjogi elmélettel ostromolják az állami souverainitás modern és nemmodern tanait.

Csak egyet felednek, a leglényegesebbet. Azt, hogy a *magyar király (közjogi és nem pusztán magánjogi tartalmu) jogot csakis a magyar nemzet részére szerezhet.*

A legfőbb patronusi jogot is a magyar nemzet számára szerezte, mint ez világosan kitünik nemcsak a magyar királyság

sajátos természetéből, hanem Verbőczy hármas könyve I részének 11-dik czíméből. E szerint a nemzet járult ahhoz, hogy királya a legfőbb patronusi jogokat gyakorolhassa. A főpapok kinevezésének joga tehát szintén a magyar nemzet jogává lett, s a király ezt, mint a nemzet jogát gyakorolja.

A nemzet joga az, hogy a magyar király nevezi ki az érseket és püspököket, s hogy a szentszéknek e tekintetben csak pusztán formális megerősítési joga van. A magyar király által kinevezett főpapot el *kell* fogadnia, kivéve, ha fegyelmi eljárás alapján kimutatható kánonjogi akadály forog fenn. A magyar királyok mindig ily szellemben gyakorolták a rájuk bizott jogot, s a római szentszék, néhány sikertelen kisérlet után, belenyugodott e jognak ily tartalmába és gyakorlásába.

A római szentszéket tehát, kanonjogi akadály hiányában, nem illeti meg a visszavetési jog, annál kevésbbé, hogy a magyar egyház méltóságait ő nevezze ki.

Ez utóbbit egyébiránt az egyházi álláspont legszélső túlzói sem követelik a Vatikán számára. Törekvésük csakis oda megy ki, hogy a magyar király legfőbb patronátusi jogát közös ügygyé akarják tenni a magyar király közt, a pápa és a magyar nemzet között.

Hogy tehát a legfőbb patronátusi jog nem vonható a parlamenti kontrol alá. A mondottakból világosan következik az ellenkező.

De következik ugyanaz nemcsak a magyar nemzet és a magyar korona eredeti jogviszonyából, hanem tételes törvényekből is.

Igaz, hogy az 1848: III t.-czikk Corpus Jurisunk által soha nem ismert s csak később becsempészett felfogás szerint, beszél a királynak fentartott jogokról, — de e jogokat határozottan alkotmányos és parlamenti kontrol alá helyezi.

Különben is a III t.-czikknek csak a 21 §-a szól a magyar koronának fentartott jogokról, de csak érintve és meg nem magyarázva azokat, úgy hogy bátran lehetne állítani, hogy e §. sem tulajdonít a fentartott jogoknak oly értelmet, mint tulaj-

donított az a közjogi irány, mely a felségjogok és jura reserváták hamis tanát hozta létre. A hivatkozott paragraffus egyszerűen így szól: »A 7 §-ban említett és egyenesen ő fenségének fentartott tárgyakat a személye mellé rendelt felelős magyar miniszter fogja, a mellette levő álladalmi tanácsosokkal és személyzettel kezelni.«

De tegyük fel, hogy e §. valóban jura reservátákat ért, tehát oly jogokat, melyek a magyar közjog szerint soha sem léteztek, mégis kétségtelen, hogy ugyancsak ezeket a III t.-czikk a parlamenti felelősség körébe vonja. A 7 §. ugyanis ekkép szól: »*Az érsekek, püspökök, prépostok* s *apátok*nak s az ország zászlósainak *kinevezése* a kegyelmezési jognak gyakorlása, és a nemességnek, czimeknek osztása *mindig az illető felelős, magyar miniszter ellenjegyzése mellett* egyenesen *ő felségét illeti.*«

Ebből világosan következik, hogy nem létezik magyar királyi jog, mely a pápa jogaival fusiónálhatna a nemzet jogainak csorbítására.

De következik egyéb is.

Parlamentárismusunk születése, 1848 előtt, a király az apostoli jog révén parlamenti ellenőrzés nélkül gyakorolhatta bizonyos jogait, sőt rendeleteket bocsáthatott ki, melyek törvényerővel birták.

Ez azonban 1848 óta nem történhetik. Minden rendelet csak úgy érvényes, ha azt a felelős miniszterium valamelyik tagja aláirja. Világosan megmondja ezt az 1848: III t.-czikk 3 §-sa, s ez vonatkozik nemcsak átalában a rendeletekre, hanem különösen az apostoli királyi jogok gyakorlására.

A királyi rendeletek kora lejárt már 1848-ban. E rendeletek akkor is csak a magyar nemzettől nyert hatalom alapján voltak kibocsáthatók; 1848-tól most és jövőre pedig csakis miniszteri ellenjegyzés, tehát parlamenti kontroll mellett bocsáthatók ki.

Ez a magyar közjog álláspontja.

A többi nemzetünk jogainak félreértése, vagy meghamisítása.

XX. FEJEZET.

A dualizmus jövője.

Ausztria belviszonyai a kiegyezés óta jelentékeny átalakulásokon mentek keresztül. A kiegyezés idején a németség kerítette kezébe az alkotmányos hatalmat; az a németség, mely a februári alkotmány által szintén fenyegetve volt. A nagy centralisztikus eszme, mely az egész monarchiát egyetlen központra, Bécsbe akarta czentralizálni, s mely a történelmi dualizmust megbuktatva, Magyarországot is a birodalomba akarta olvasztani, ez alkotmány folytán örökre megszünt. A kiegyezés által új életre kelt ugyan, de megcsonkítva, kizárólag Ausztriára szorítva.

A monarchia másik államának teljes belső egysége nem volt lényeges feltétele a kiegyezésnek — lényeges feltételt csakis az alkotmányosság képezett — de bizonyos, hogy a dualizmus alapján keletkezett alakulás sokkal egyszerűbb, tisztább akkép, ha a monarkia két oly államból áll, melynek mindegyikére egységes és belsőleg tömör. Magyarországon ez egység nem volt kétséges; a történelmi fejlődés, régi és új alkotmány világosan utaltak a restaurált magyar állam nemzeti és egységes jellegére. Ausztriában azonban az egység csakis a németség uralma által volt elérhető.

Igaz, hogy a németség volt a czentralisztikus eszme letéteményese, a magyar politikának azonban, még a régi alkotmányhű párt központosító kisérletei daczára is, az volt kiindulási pontja, hogy a németeket kell támogatni. Ez a politika még beavatko-

zásra is vezetett, midőn Andrássy megbuktatta a Hohenwarth-féle szláv foederalista kisérletet.

A németség azonban, saját hibája miatt, eljátszotta vezérszerepét; a föderalisztikus irány részleges diadala faltartóztathatlan volt.

Nem foglalkozom az osztrák politika esélyeivel. Annál kevésbbé hirdetem a beavatkozás elvét e politikába. Támadhatnának, igaz, oly viszonyok Ausztriában, amelyek a magyar államférfiakat a közbelépésre birhatnák, mert a magyar nemzeti érdekkel inkompatibilisek volnának.

De ez politikai és nem közjogi kérdés lenne. Közjogi szempontból a dualizmusra és ennek jövőjére nézve teljesen mindegy, akárminő alakulása van Ausztriának. Lehet ott czentrálizáczió, német, vagy - ami szintén ki van zárva — szláv; részleges, vagy egész foederalizmus, a monarchia létalapját, a dualizmust ez nem érintheti. Ennek, ismételem, csak egyetlen egy lényeges feltétele van: ez az, hogy Ausztria is alkotmányos állam legyen. De ez is csak azért feltétel, mert különben a közös ügyek alkotmányos intézése lehetetlen volna.

A közös ügyeket sem a dualizmus, sem Ausztriával való egyezkedésünk nem teremtette. Ezek léteztek I. Ferdinánd óta hallgatag, 1867 óta nyiltan. Csak intézési módjuk volt más 1867 előtt s más 1867 óta.

De amíg Ausztriában az alkotmányosság meg nem szűnik, a dualizmust, illetőleg az 1867: XII. t.-czikket, az osztrák politikának semmiféle kibontakozása, vagy akár meglepetése sem érintheti.

Igazuk volt Andrássynak és Lónyaynak Belcredivel szemben, aki szláv foederalisztikus alapra akarta helyezni az osztrák államot s a nevezett magyar államférfiak előtt, Lónyaynak, Kónyi által közzétett naplója szerint, így nyilatkozott: »Ugy-e bár, azzal az urak nem törődnek, hogy miként alakulnak a viszonyok a monarchia e felében s beérik vele, hogy itt is alkotmányos álla-

potok jőjjenek létre? Önökre nézve tehát mindegy, hogy p. u. a delegácziókat az egyes országok tartománygyűlései választják-e vagy egy központi parlament?« Igazuk volt, midőn erre kijelentették, hogy e fontos kérdés Magyarországra nézve sehogy sem volna közömbös. Nem volna közömbös, — ismétlem — a magyar politikára, *de teljesen közömbös a közjogra nézve.*

A szláv foederalizmus oly diadala, mely a központi parlamentet végleg kirabolná a tartománygyűlések javára s ezek helyett országgyűlések keletkeznének Prágában, Lembergben, a két Ausztriában stb. aligha volna kedvező a magyar érdekekre nézve; de a közjogi alkut nem befolyásolhatná.

Az osztrák delegáczió egyes országgyűlések küldötteiből alakulna s ezzel tárgyalna a magyar országgyűlés által kiküldött bizottság. Ez alakulásnak azonban, mondanom sem kell, az lenne a feltétele, hogy az osztrák kiegyezési törvény amaz intézkedése, miszerint a delegáczió határozata nem csak kötelező (mint nálunk), hanem valóságos törvényerővel bir, az egyes országgyűlésekre is kiterjesztetnék.

Ime, ily nagyszabású konczepczió az 1867-diki kiegyezés. Múlhatnak évek, évtizedek; keletkezhetnek, a bel- és külpolitikai események folytán új viszonyok, sem azok, sem ezek le nem rombolhatják Deák művét. De nem azért, mert az eszmeileg tökéletes, hanem mert megfelel úgy Magyarország, mint Ausztria érdekeinek.

És azért sem, mert új alkotás, hanem ép azért, mert csakis formát adott a százados történeti fejlődésnek.

A dualizmus fennállt 1848 előtt is, léteztek a közös ügyek, létezett ezeknek, bár a törvényben körül nem írt intézési módjuk. És századok múltak nagy változásaikkal a világot átalakító erejükkel. Magyarország a török uralom alól felszabadúlt, a beolvasztási kisérleteken diadalmaskodott, két nagy szabadságharczot vívott az elnyomással; Ausztria kiszorult a német Bundból, a német-római császárból osztrák császár lett, sokszor állt a monar-

chia az enyészet szélén: csak egy bizonyult szilárdnak és rendíthetlennek, az a kapcsolat, mely Magyarországot a dynastia által Ausztriához köti s e kapcsolat következménye, az egymástól független két államnak a kölcsönös védelemre (de csakis erre) való egyesülése.

Jöhetnek ismét századok, világbomlasztó nagy eseményekkel, örök egyformaságot nem tűrő hatalmukkal: ezt a fix pontot nem mozdíthatják ki helyéről. Csak abban az egyetlen esetben, ha a dynasztia azonossága szünik meg.

Ha az uralkodó személye nem lesz közös Magyarország és Ausztria közt, akkor új alakulások következnek be. Ezek azonban annyira kivül esnek a politikai lehetőségek körén, hogy azokat bevonni a számításba egyátalán lehetetlen.

De amíg az uralkodó személye közös lesz, e perszonál-unió következményei fenn fognak állni. Fenn fog állni a dualizmus, fenn fognak állani a közös ügyek.

Azt a nagy alkotást tehát, melyre Deák neve van írva s melyet, mint történelmi dualismust, a századok zivatarai sem tudtak szétrombolni, nem kell félteni holmi belső viszálykodások gyenge szélfuvalmaitól.

TARTALOM.

Sajtóhiba: A 320-ik lap alulról a 14-ik sorban következőleg javitandó: »a magyar király és pápa közt, nem pedig a magyar nemzet között«.

Birák, ügyvédek, közigazgatási közegek részére

nélkülözhetlen jogi munkák,

melyek

az ATHENAEUM könyvkiadóhivatalában

(Budapest, Ferencziek-tere, Athenaeum-épület)

s általa minden hazai könyvkereskedésben kaphatók:

Dárdai Sándor dr., Igazságügyi Törvénytár. Rendeletekkel és döntvényekkel kiegészitve. 3. kiadás. Négy nagy kötetben. Négy erős vászonkötésbe kötve . . . . 15 frt.

— **Hitel-, kereskedelem- és iparügyi törvénytár** a fennálló rendeletekkel. Vászonkötésben . . . . 3 frt.

Králik Lajos dr., A csődtörvény magyarázata. (1881. XVII. t.-cz.) . . . . 3 frt.

Nagy Ferencz dr., A magyar kereskedelmi jog kézikönyve. Különös tekintettel a birói gyakorlatra. Második átdolgozott kiadás. 1. és 2. füzet. (1—564 lap) 4 frt 80 kr.
A 3-ik rész még az 1892. év folyamán megjelenik.

Neumann Ármin, A kereskedelmi törvény magyarázata. I. kötet. 1. fele. Második teljesen átdolgozott kiadás. 2 frt 50 kr.

— **A védjegyek oltalmáról** szóló törvény magyarázata. Vászonkötésben . . . . 1 frt.

Pikler Gyula, Bevezető a jogbölcseletbe. A jogászat nem a törvényhozás tudománya. — A természetjog vagy észjog lehetetlen. — A jogbölcselet, mint a jog természettudománya lehetséges. — A jogbölcselet a törvényhozás tudománya. . . . . 1 frt 80 kr.

Pólya Jakab, A gazdasági válság. A m. tud. akad. által a 2000 frtos Fáy-dijjal jutalmazott pályamű. 1890. 3 frt 50 kr.

Schreyer Jakab dr., A polgári törvénykezési eljárás. A legujabb rendeletekkel és törvényekkel bővitett *harmadik kiadás.* 2 kötet. Vászonkötésekben. . . . . . 6 frt 50 kr.

Schulhof Géza dr., Az érvényben levő magyar büntetőtörvények gyüjteménye. (Codex juris criminalis hungarici) 2 kötet. Kötve . . . . 6 frt.

Sipőcz László, A gyámsági törvény. (1877. XX. t.-cz.) Magyarázattal . . . . 3 frt.

Zlinszky Imre, A magyar örökösödési jog és az európai jogfejlődés . . . . 3 frt 50 kr.

Budapest, 1892. Az Athenaeum r. társ. könyvnyomdája.

